

Rik Valkenburg

Toen 't schuimend zeenat hevig bruiste

Verhalen over en impressies van
de watersnood van 1953.

Tweede druk

1978

Uitgeverij J. P. van den Tol - Dordrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Omslagontwerp: Herman A. van Duinen

Inhoud.

Proloog.	9
Overal waar leed is, is zegen nabij.	11
1. Windsnelheid 100 km.	13
2. Wie heeft nog begrip van tijd?	15
3. Tot bijzondere verootmoediging.	21
4. Drinkwater per tankauto.	24
5. Het is zo maar een dorp.	27
6. De huiver van Stavenisse.	29
7. Een merkwaardige profetie.	32
8. Wat ds. Slager over ouderling Potappel vertelde.	35
9. Mens en dier.	38
10. In blinde razernij.	40
11. Een verschrikkelijke angstkreet.	44
12. Met de dood voor ogen.	47
13. Bij 't krieken van de dageraad.	53
14. Op het nippertje gered.	57
15. Daartoe veel vee.	62
16. Tegen wind en stroom.	67
17. Niet wetend wien hij 't laten zal.	70
18. Herinnering.	73
19. Honing aan de roede.	74
20. Die paar uur zal ik nooit meer vergeten.	77
21. De uien dreven in de kerk.	79
22. Wachter, wat is er van de dijk? . . .	82
23. Ik bad voor het meisje, dat ik bewonderde.	86
24. Je waande je in oorlogssfeer.	91
25. De kerkgang was onvergetelijk.	94
26. Een infernaal geweld.	98
27. De post dreef door het hele pand.	100
28. We hingen in een seringenbosje.	103
29. Zij <i>wisten</i> dat hun laatste uur naderde.	106
30. 't Verhaal kwam uit een kist.	109
31. Van hart tot hart.	112
32. Bij zoveel water . . . tekort aan drinkwater.	115
33. Ik spoelde Veere binnen.	118

34.	Oranje op z'n best als 't slecht gaat.	123
35.	Als vlaggen op een modderschuit.	130
36.	De nacht duurde eindeloos lang.	132
37.	Wel of niet teruggaan?	137
38.	Achterna gezeten door een metershoge golf.	140
39.	Hoe Hartog in Haamstede kwam.	145
40.	Het was geen vloed, maar eb.	148
41.	Dat moment zal ik nooit vergeten.	153
42.	Ondanks deze verschrikking... toch in Gods Hand.	155
43.	Ik weet het van binnen.	158
44.	Wat een treffende bijzonderheden.	161
45.	Je kon er nog geen kwartier slapen.	167
46.	Wederwaardigheden tijdens evacuatie.	171
47.	Biddend op het dak.	174
48.	Houdt uw kruut droog.	179
49.	De Oosterschelde en 'zijn werken'.	183
50.	Breng dan een half broodje voor me mee.	186
51.	'Kom maar wat dichterbij'... zei de koningin.	190
52.	Ik zag de Ramp aankomen.	192
53.	We verdrinken.	194
54.	Mijn vrouw sprong mis.	196
55.	Dag lieve jongen, tot ziens.	198
56.	Een boom des levens.	199
57.	Een verschrikkelijk schouwspel.	203
58.	'Buurman, ik ben maar alleen overgebleven'...	208
59.	En de boer was ook weg.	211
60.	De hond moesten we achterlaten.	214
61.	Mijn lifters verdwenen in de diepte...	219
62.	Het ene drama na het andere.	222
63.	Uren hangend aan pannelatten.	224
64.	Voorlopig bleef de angst nog.	229
65.	Burgemeester van Hofwegen stond voor iedereen op de bres.	232
66.	De koningin begreep alles zo goed.	235
67.	Bonk... bonk... bonk!	238
68.	In een zeer hachelijke situatie — vanwege Rinus...	241
69.	Zijn benen zijn zo ijskoud!...	246

70.	Er staat een man te zwaaien op de boot.	249
71.	De Heere zij gedankt.	253
72.	Diepe ernst voor het beginsel.	256
73.	Dat geluid heb ik nu nog in mijn oren.	259
74.	Eén van de grootste angstmomenten uit mijn leven.	263
75.	Al de weg leidt mij mijn Heiland.	267
76.	Het bleef stil.	269
77.	Ik gelast de marine.	272
78.	De wet van de communicerende vaten.	277
79.	Tevergeefs, die kanokunst.	280
80.	Het bedrijf weer bedrijfsklaar.	284
81.	Boomsma geeft een kanselboodschap.	289
82.	Actie: Beurzen open, dijken dicht.	293
83.	Het boek: Gebroken Dijken.	300
84.	Toen naderde de grote catastrofe!	304
85.	Op leven en dood.	307
86.	Een koe en een paard.	310
87.	Toen zakte hij in elkaar.	312
88.	Gebeukt door de geweldige golven.	315
89.	Psalmen in de stikdonkere nacht.	317
90.	Een paar oude mensen kwamen met het water meerrollen.	322
91.	Oproep om hulp.	327
92.	Houdt moed, wij komen.	329
93.	Als 'arke des behouds'.	331
94.	Tussen de meelzakken...	334
95.	Ravage.	337
96.	Ondergang of opgang.	340
97.	Modderen, spuiten en dweilen.	342
98.	De spuit kwam eruit eer het avond was.	344
99.	Bezinning.	347
100.	In behouden haven.	349
101.	Het leek wel of de zee wraak nam.	354
102.	Gered maar ontredderd.	357
103.	Ik durf niet in een heliöpter.	360
104.	Toen de kerkklokken klonken.	363
105.	Na uren van schrik en ontzetting.	370

106.	Door de hoogte naar de diepte.	372
107.	Waar blijft vader?	377
108.	Als ratten in de val?	382
109.	't Is ontzettend de dood zo dichtbij te zien.	385
110.	Vader achter verdrinkend kind.	389
111.	Zelfs bij het naad'ren van de dood.	392
112.	God zij ons verder genadig.	396
113.	Nieuwe dijk langs Dordtsche Kil.	398
114.	Ik moest het iedereen gaan vertellen.	399
115.	Toen viel alles weg.	402
116.	Letterlijke ups en downs, downs en ups...	407
117.	Ik kon wel zingen.	411
118.	Prinses Wilhelmina was niet bij Opa Kip vandaan te slaan.	414
<i>Epiloog.</i>		
	... zijn volle garven biën	417
	Ramp op rijm	419

Proloog

Voor de lezer.

Zelden schreef ik zulk een aangrijpend boek, als nu voor u ligt. 't Was soms bijna of geheel niet mogelijk met 'droge ogen' te beschrijven wat me verteld werd. Ik denk dat dit boek dan ook niet, door wie ook, zonder ontroering gelezen zal worden. Een fantasie kan nauwelijks meer ontroeren dan deze pure werkelijkheid.

Ik heb geprobeerd de dingen onverbloemd weer te geven. Niet mooier en niet lelijker — niet zachter en niet harder. Niet vromer en niet goddelozer. Steeds stond mij de werkelijkheid voor ogen.

De één beleefde de Ramp als het ware 'geestelijk'. De ander ervoer het meer materieel, zakelijk bijna. Daar knutsel ik niet aan, al was er wel eens een discussie, maar dan meestal met een niet-lopende recorder.

Ik heb verschillende keren verbaasd gestaan van de god-loosheid in de verhalen. Nóg meer raakte ik verwonderd over Gods nabijheid tijdens de grote nood.

Soms werd ik jaloers op zulk een duidelijk ervaren van het ingrijpen en het aanwezig zijn van God, zodat men 'in de grootste smarten in de Heere gerust was'.

In *dit* boek komen niet zoveel 'Rampfoto's' voor, (want er bestaan reeds vele goede foto-boeken over de Ramp) maar in de eerste plaats koos ik voor foto's van mensen die erbij betrokken waren.

Naast dit boek kunt u dus best uw oude fotoboek over de Ramp van 1953 bij de hand houden.

Van verschillende zijden ontving ik medewerking bij de samenstelling van dit boek. Ik vermeld dat dan bij het desbetreffende hoofdstuk. Een uitzondering maak ik voor de heer Floor A. Pieters uit Groede, met wie ik een gesprekje voerde over de twee door hem uitgegeven boekjes 'De dijken braken op Goeree-Overflakkee' en 'De dijken braken in de Hoeksche Waard'.

Uitgeverij Pieters stond mij toe uit deze boekjes te citeren, waarvoor ik haar zeer erkentelijk ben!

Natuurlijk is dit boek niet een complete beschrijving van de Ramp. Ik heb wel geprobeerd ook het geografische aspect een beetje in de gaten te houden, maar

ik liet het ook veelal over aan hoe het 'liep'.

Van de één kwam ik bij de ander.

Ik beoogde geen documentatie maar veel meer een impressie.

Ik wens dat dit boek een goede kijk zal geven op wat destijds de Ramp voor de betrokkenen en de betrokken gebieden betekende; tevens dat de lezer(es) niet zal loslaten wat als een getuigenis tot hem /haar komt. Rik Valkenburg.

Overal waar leed is, is zegen nabij.

De tekst van de rede die H.M. Koningin Juliana uitsprak op 8 februari 1953 voor de radio:

'Landgenoten die door de ramp getroffen zijn en gij redders en helpers in de ruimste zin, wij staan allen vol ontzag tegenover het grote leed, dat ons gehele volk trof, toen een deel daarvan een week geleden werd overvallen door storm en vloed: tegenover de moed, door zovelen betoond in de nood, en tegenover de verschrikkingen door hen, die van ons heengingen, en door hen, die bij ons bleven met het zware lot, dat zij thans dragen. Nederland is niet alleen het kind van de rekening geworden op het punt van de doorbraak van zijn dijken, maar het heeft ook als een kind het hoogste gebod gevolgd van de naastenliefde, ons door Christus gegeven, die alle leed doorleden heeft en kent. Zelfs onze superieur ontwikkelde techniek was machteloos de ramp op het kritieke moment af

te wenden. Zij moest het opgeven tegenover wat ons lot moest zijn en dus toch nooit met mensenmacht te keren is.

Maar op het kritieke moment, waar materiële hulp niet kon worden aangevend, werd de geestkracht van de mens opgeroepen. De doorbraak van de dijken riep, daartegen in, een springvloed op van medeleven met elkander. De eendracht uit de oorlogstijd was plotseling weer paraat. Dit hief ons volk ineens op boven alle afscheidingen en ieder compromis der samenleving uit.

Wij voelen er allen de weldadigheid van, weer samen te werken in het streven voor één grote zaak, en in ons enthousiasme werken we door zonder er op te letten of wij moe worden, of schenken weg zonder te letten op wat wij ons ontzeggen.

Als straks de zwaarste stoot is opgevangen en ook het normale leven weer een groot deel van onze aandacht zal vergen, dan wens ik ons allen toe, dat we met taaie volharding toch het herstel en de wederopbouw in dezelfde geest mogen volbrengen, met onze saamhorigheid in het oog en voor ieder zichtbaar.

Hoe dieper de nood, die zijn offers nam, des te dieper is tevens in de harten het beginpunt gelegd voor een verbroedering der mensheid, wat tot ver over de grenzen van het vaderland zijn weerklank vond.

Dit was zo bij hen, die zelf getroffen en zelfs zeer zwaar getroffen werden door deze zelfde ramp; dit was zo, nabij en ver. Uit de gehele vrije wereld onderonden wij dit in grote dankbaarheid.

Zo kort na de ergste aller oorlogen treft ons deze ramp, die ons echter niet door menselijke verdorvenheid werd aangedaan. Het raadsel van het waarom is alleen bekend aan Hem, die weet wanneer Hij elk van zijn kinderen tot zich roept, en die weet welke beproeving, welke krachtmeting wij kunnen verdragen, elk afzonderlijk en allen tezamen. God doet thans een beroep op onze geestelijke veerkracht en op ons vertrouwen in Hem. Dit lijden voert maar naar één uitkomst, zowel voor de doden als voor de levenden, en dat is: naar de barmhartigheid van God en waar deze werkt in de mens. Overal waar leed is, is zegen nabij.' . . .

1. Windsnelheid 100 km.

In een door N.V. Drukkerij De Spaarnestad te Haarlem uitgegeven editie 'Watersnood 1953' trof ik een documentatie aan onder de titel: 'Een week vol rampspoed'. . . Ik mocht dit overzichtelijke artikel afdrukken in dit boek.

'Het geweld brak los bij nacht. Doch het duurde voort toen het eerste grauwe licht van die onheilspellende zondag aan de oosterkim gloorde.

Het licht van een nieuwe dag, die vele honderden niet meer aanschouwden. . . Een dag, die Nederland tot het bewustzijn zou brengen dat de natuur een ontzettende tol had geëist. En nog steeds joegen woedende stormvlagen geweldige watermassa's de riviermonden binnen en werden nieuwe bressen geslagen in de bolwerken, die in een moeizame strijd van eeuwen waren opgeworpen en versterkt, om de levens en bestaansmiddelen van honderdduizenden mensen te beschutten.

Een week, waarin het gebeurde zich allengs duidelijker aftekende, brak aan. Dagen, waarin men poogde te redden wat te redden viel en waarin het dodencijfer steeg van enkele tientallen tot vele honderden, door een verschrikkelijke optelsom, die groeide naarmate meer bijzonderheden uit de geteisterde streken konden worden vergaard. Dagen ook, waarin hulp in overstelpende mate uit binnen- en buitenland toestroomde.

En toen die week ten einde was, werd het weer zondag en boog een volk het hoofd in rouw. In deemoed, maar niet in doffe berusting. Want de strijd, om te herwinnen wat de elementen aan Nederland ontnamen, was reeds aangeboden. En gedurende die strijd, welke nog lang zal moeten duren, zal de geschiedenis acte nemen van de ontzettende kettingreactie, die de levens van vele honderden mensen en tienduizenden dieren eiste en die een ontzaglijke schade toebrengt aan have en goed van honderdduizenden landgenoten.

Het begon met een weerbericht. Des zaterdags, 31 januari, tekenden de meteorologen op het K.N.M.I. te De Bilt op hun weerkaarten een zeer diepe depressie aan, die zich bij Schotland ontwikkelde en die stormen op de Noordzee, boven Engeland en op de oceaan veroorzaakte. Het weerbericht voor zondag voorspelt: 'Guur weer met wisselende bewolking en nu en dan hagel- of sneeuwbuien. Krachtige tot stormachtige wind uit het westen en noordwesten.'

Dat die krachtige tot stormachtige wind zou aanzwellen tot een hevige orkaan, kon het K.N.M.I. niet weten. Kon niemand weten. . .

In de loop van zaterdag maakt de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam bekend, dat om zes uur 's avonds hoog water kan worden verwacht.

Een bericht, naar het scheen, alleen bestemd voor bepaalde belanghebbenden. Vlissingen meldt intussen dat de loodsdienst voor alle schepen moest worden gestaakt, bij een windkracht van acht à negen. Geleidelijk staken ook elders langs de kust de loodsen hun werk.

En het wordt avond. Zaterdagavond. Nederland zit in de warme huiskamer bij de thee en bij de radio en luistert naar het geweld van de wind buiten. Men knikt veelbetekenend, als de radionieuwsdienst het vergaan van het Britse schip Princess Victoria meldt, waarbij honderddrieëndertig opvarenden het leven verloren. "Wat gaat die wind te keer", zegt men, "die arme mensen op zee!"

In het station van radio Scheveningen wordt onder hoogspanning gewerkt. Noodseinen vervullen de ether. De kelders van het gebouw lopen onder, maar de zender blijft in de lucht. Tussen Katwijk en Noordwijk strandt een kotter, bij Schouwen een Belgisch schip. De sleepboot Schelde wordt in de Nieuwe Waterweg op een strekdam geworpen. Talrijke schepen verkeren voor onze kust in nood.

Het mag wel met duidelijke letters worden aangetekend, dat ook in deze nacht de mannen van het Nederlandse reddingwezen zich paraat tonen.

Terwijl de huizenhoge golven de duinen voor hun woonsteden bespringen, maken ze zich op om hulp te bieden.

Tegen middernacht meldt IJmuiden: "Windsnelheid 100 km".

2. Wie heeft nog begrip van tijd?

Een kubieke meter water weegt duizend kilogram. Opgestuwd door een orkaan met windsnelheden van meer dan 144 kilometer per uur beukten in de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 miljarden kubieke meters water de kust van Nederland. Een geweld, dat het menselijk voorstellingsvermogen te boven gaat, ontketende in die rampzalige nacht de ernstigste natuurramp, die ons land sedert de middeleeuwen trof.

Zondag 1 februari.

Die nacht braken de eerste dijken en werden in Zeeland, Zuid-Holland en West-Brabant mensen, vee en huizen door het aanstormende water verzwolgen. Elders sliep men. Wat onrustig misschien, door het stormgeweld, maar volkomen onbewust van de ramp, die zich voltrok in de kwetsbare gebieden in het zuidwesten.

Om 4.22 in de ochtend ratelen de telex-apparaten in de dagbladgebouwen. Het eerste alarmbericht van het A.N.P. is, dat in verband met het hoge water de noodtoestand afgekondigd is. Het water slaat over de Ringdijk. Ook het Eiland van Dordrecht loopt gevaar! Het was de eerste tijding van een lange, lange reeks, die verscheidene etmalen lang ononderbroken zou voortduren.

4.28: Willemstad loopt onder water. De polders Ruygenhill en Oude Heyningen (Fijnaart) lopen vol. Militaire hulp is ingeroepen. De elektriciteit is uitgevallen.

4.46: In Zwijndrecht luiden de kerkklokken en loeien de fabriekssirenes.

5 uur: De polder tussen Maassluis en Hoek van Holland loopt onder. In Cadzand slaat het water over de dijk.

5.29: Bij Kruiningen is een gat in de dijk geslagen. De polder stroomt vol. Om 4 uur is reeds te Hansweert de noodtoestand afgekondigd. In Ierseke is de toestand kritiek!

5.44: Het water stroomt van de noordkant Dordrecht binnen. De noodcolonne van het Rode Kruis is opgeroepen. Het politiebureau aan de Groenmarkt wordt ontruimd.

5.55: Rotterdam meldt maximum-waterhoogte.

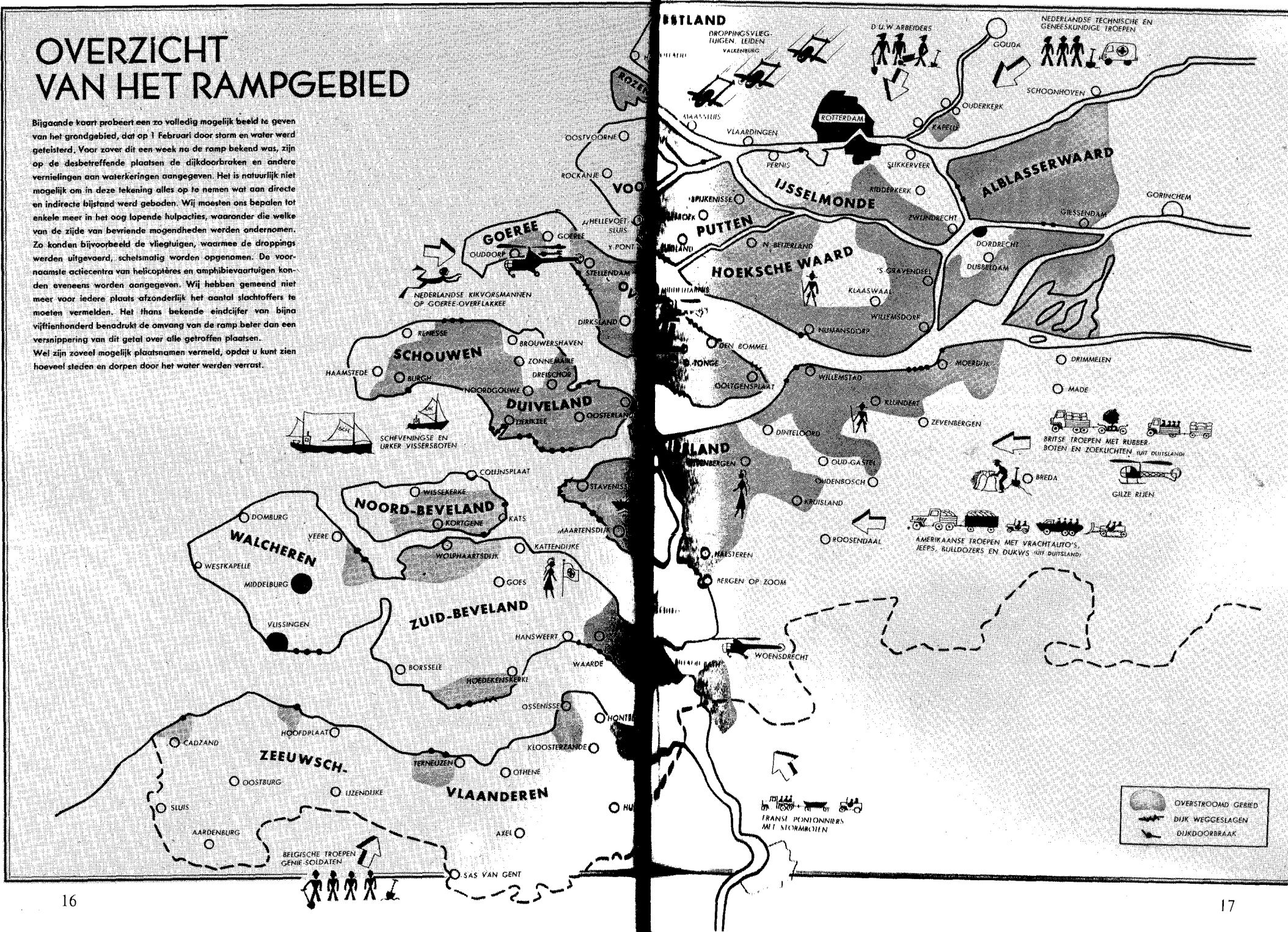
Verscheidene straten staan blank.

6.11: Bericht van Texel: de waterkerende dijken van de Eendrachtspolder zijn op drie plaatsen doorgebroken. De polder stroomt vol.

6.40: Telefoonverkeer tussen Breda en Willemstad is gestoord.

OVERZICHT VAN HET RAMPGEBIED

Bijgaande kaart probeert een zo volledig mogelijk beeld te geven van het grondgebied, dat op 1 Februari door storm en water werd gefeist. Voor zover dit een week na de ramp bekend was, zijn op de desbetreffende plaatsen de dijkdoorbraken en andere vernielingen aan waterkeringen aangegeven. Het is natuurlijk niet mogelijk om in deze tekening alles op te nemen wat aan directe en indirecte bijstand werd geboden. Wij moesten ons beperken tot enkele meer in het oog lopende hulpacties, waaronder die welke van de zijde van bevriende mogendheden werden ondernomen. Zo konden bijvoorbeeld de vliegvluchten, waarmee de droppings werden uitgevoerd, schetsmatig worden opgenomen. De voornaamste actiecentra van heliocoptères en amphibievaartuigen konden eveneens worden aangegeven. Wij hebben gemeend niet meer voor iedere plaats afzonderlijk het aantal slachtoffers te moeten vermelden. Het thans bekende eindcijfer van bijna vijftienhonderd benadrukt de omvang van de ramp beter dan een versnippering van dit getal over alle getroffen plaatsen. Wel zijn zoveel mogelijk plaatsnamen vermeld, opdat u kunt zien hoeveel steden en dorpen door het water werden verrast.

OVERSTROOMD GEBIED
 DIJK WEGGESLAGEN
 DIJKDOORBRAAK

6.55: Op Goeree komt het water over de dijken. Het elektrische licht valt uit. Katwijk meldt dat het paviljoen Nieuw-Brittenburg aan het strand is verwoest. Toestand in Vlissingen uiterst zorgwekkend. Noodtoestand afgekondigd in Lekkerkerk en Ouderkerk a/d IJssel.

7 uur: Het weerbericht van het K.N.M.I. meldt dat de storm langzaam in kracht afneemt. In Numansdorp zijn twee polders ondergelopen. Op Goeree-Overflakkee is het elektrisch net gestoord, evenals de telefoon. In Stellendam staan de huizen tot aan de daken in het water.

7.28: Verschillende dijkdoorbraken op het eiland Rozenburg. De spoorlijnen Hoek van Holland-Schiedam en Dordrecht-Breda zijn op sommige plaatsen totaal vernield.

8.50: De commandant van het Rode-Kruiskorps verzoekt alle colonnes in Zuid-Holland, Zeeland, Utrecht en Noord-Brabant zich gereed te houden.

9.30: Oproep: Militairen die met verlof zijn, moeten zich onverwijld naar hun garnizoenen begeven. In Spijkenisse is de noodtoestand afgekondigd.

9.58: Veere staat onder water. Bij Wolphaartsdijk is een dijk doorgebroken. Nabij de Moerdijk kwam een lifter, die in de auto van een Rotterdams zakenman had plaatsgenomen, om het leven — het eerste slachtoffer, dat gemeld wordt. Op Walcheren vreest men voor vele mensenlevens. Een noodcolonne van het Rode Kruis vertrekt naar Halsteren. Minister-president dr. Drees en minister Algera begeven zich naar Dordrecht. Voor onze kust zenden steeds meer schepen noodseinen uit. Sleepboothulp wordt gevraagd. Bij Hontenisse is een dijk doorgebroken, waardoor acht mensen om het leven kwamen. Ook bij Ossenisse is de dijk bezweken. Eigenaars van vaartuigen, alom in den lande, worden opgeroepen hulp te verlenen. In Ouderkerk a/d IJssel zijn de dijken op verschillende plaatsen doorgebroken.

Monotoon stromen de onheilstijdingen uit de luidspreker. Heel Nederland is nu ontwaakt. Men zit, vervuld van ontzetting, te luisteren.

'Het gebeurde heeft de omvang aangenomen van een nationale ramp', zegt onze nieuwslezer.

En in de harten van velen, die aan de zondagse ochtendkoffie zitten, welt de vraag op: 'Wat kan ik doen?' Want het is duidelijk, dat alleen door onmiddellijke hulp op grote schaal voorkomen kan worden, dat de catastrofe nog ernstiger wordt.

10.30: Kerktijd voor de gelovigen. Maar hoeveel kerken in het getroffen gebied staan onder water?

In de steden en dorpen, die onbeschadigd de rampnacht doorstonden, wordt gebeden. En de berichtenstroom gaat voort. Bij Rammekens zijn gaten in de

dijk. De Nieuwerkerkpolder en Suzannapolder zijn volgestroomd. Bij Oranjestad zijn de duinen doorgeslagen. Op Zuid-Beveland staat de Reigersbergpolder onder, terwijl Rilland-Bath van de buitenwereld is afgesneden. Minister Beel gaat naar Halsteren.

Intussen verheft het Rode Kruis zijn stem. Door de ether klinkt een oproep tot de bevolking, om goederen voor de geteisterde gebieden af te staan. Een groot-scheepse inzamelingsactie wordt afgekondigd.

Na het middaguur trekken tienduizenden kustbewoners naar de zeekant, om de verwoestingen aan de duinenstrook en aan de boulevards gade te slaan. Landinwaarts melden zich duizenden vrijwilligers om de dijken, die het gehouden hebben, te versterken en om te helpen bij de evacuatie. Uit Zeeuws-Vlaanderen worden dijkdoorbraken gemeld, die reeds in de nacht hebben plaatsgevonden.

Ook bij Dinteloord hebben de dijken het begeven.

Uit de Krimpenerwaard wordt het vee geëvacueerd. Er volgt een mededeling betreffende noodslachtingen van omgekomen dieren. Het Nationaal Rampenfonds dient zich via de ether aan en roept op tot steun. De Leidse studenten stellen zich beschikbaar voor hulpverlening.

De Amerikaanse ambassadeur verklaart zich als eerste buitenlandse diplomaat bereid tot steun. Ook uit België komt een aanbod tot hulp. Bij Papendrecht is de dijk bezweken over een lengte van 70 meter. Op de dijk bij Ridderkerk op IJsselmonde wordt een strijd op leven en dood gestreden. Stellendam staat voor drie-kwart onder water, 's-Gravendeel, Zuidland, Abbebroek worden door de bevolking verlaten. De Ahoyhal te Rotterdam wordt in gereedheid gebracht voor de ontvangst van duizenden evacué's. 's Middags brengt de Koningin, in gezelschap van haar oudste dochter, een bezoek aan Stolwijk, Lekkerkerk en Krimpen a/d IJssel. Zeeland is op dat ogenblik niet bereikbaar.

Wie heeft nog begrip van tijd, als deze rampzalige zondag verstrykt?

Tegen de avond komt er een bericht: de windkrachten zullen langzaam afnemen. Onmiddellijk daarop weer spoedberichten om hulp. Zandzakken zijn nodig, waterlaarzen en schoppen. En boten!

Een heli-copter heeft een verkenningsvlucht boven de eilanden uitgevoerd. Boven Goeree hebben vliegtuigen rubberboten uitgeworpen nabij de ondergelopen boerderijen. Een piloot rapporteert dat in Stavenisse nog vele mensen aanwezig zijn.

Middelhamnis staat geheel onder water, evenals Ooltgensplaat en het eiland IJnngemeten. De radio gaat door met de tragische aardrijkskundelers: Nieuw-Vossemeer en Sint Philipsland zijn volkomen geïsoleerd. Bij Hoofdplaat is de slaperdijk doorgebroken en zijn huizen weggespoeld.

De Canadese ambassadeur heeft een tocht door het overstromingsgebied gemaakt en biedt hulp aan. Ook de Britse ambassade zegt hulp toe. Uit Frankrijk zijn genietroepen onderweg.

Intussen is melding gemaakt van slachtoffers.

In de polder bij Halsteren worden 57 mensen vermist. Acht lijken zijn reeds geborgen. In de polder bij Dinteloord vielen drie doden. Bij Poortugaal: waarschijnlijk zeven slachtoffers.

Het laatste weerbericht voor middernacht wordt omgeroepen: verder afnemende wind. Op maandag zal Prinses Wilhelmina namens Hare Majesteit de Koningin verschillende getroffen gebieden bezoeken. Fijnaart wordt geëvacueerd. De klok slaat twaalf, maar de noodlotstijdingen blijven de ether vervullen.

Kort na middernacht is het dodental gestegen tot 85.
En duizenden mensen verkeren nog in levensgevaar.

3. Tot bijzondere verootmoediging.

Maandag 2 februari.

Een nieuwe datum verschijnt op de rapporten die de verschrikkingen aaneenrijgen. Op Goeree is de toestand kritiek. Hilversum I herhaalt in klemmende bewoordingen steeds weer opnieuw de noodkreet: boten, zandzakken, boten!

Om 1 uur 's nachts geeft de telex van het A.N.P. op: 138 doden. In Dordrecht is men de toestand meester. Texel: 4 doden. Numansdorp: 25 mensen vermist, 's-Gravendeel: tenminste 50 doden. Kortgene: naar schatting 35 doden. Middelharnis: 10 doden. Redders geraken uitgeput en worden door de koude bevangen.

'... tot nu toe ruim 250 doden te betreuren...' zegt de omroeper van de radio-nieuwsdienst in de eerste ochtenduitzending van 2 februari. Het weerbericht voorspelt: 'Iets kouder...'

10.40: Dodental: 303. Voor het eerst wordt melding gemaakt van het eiland Schouwen-Duiveland. De kustwacht van West-Schouwen meldt radio-telefonisch: dijkdoorbraak op verschillende plaatsen. Toestand zeer kritiek. In de overstromde gebieden heerst gebrek aan drinkwater.

In de ochtend brengt Prinses Wilhelmina een bezoek aan Kloosterzande. Generaal Eddy, commandant van de Amerikaanse strijdkrachten in Europa, arriveert in ons land. De eerste grote giften worden gemeld. Een onbekende geveer schenkt een ton voor het Rampenfonds. Het koninklijk huis schenkt kleding en staat auto's af. Een bericht van de kustwacht te West-Schouwen: situatie ter plaatse 'betrekkelijk hopeloos'. Waarschijnlijk twaalf doden.

12 uur: De dodenlijst telt 394 slachtoffers. De georganiseerde landbouw schenkt een miljoen. Twee doden te Raamsdonksveer. Prins Bernhard breekt zijn bezoek aan Amerika af en keert terug. Te 7 uur 's avonds zijn er 420 slachtoffers gemeld.

Om 8 uur richt dr. Drees zich in een radiorede tot het Nederlandse volk. De Koningin heeft de toestand op verschillende plaatsen in het noodgebied in openschouw genomen. Het koninklijk jacht Piet Hein wordt tot hospitaalschip ingericht.

In Numansdorp zijn 65 doden te betreuren.

22.30: 485 doden. Voor het Nationaal Rampenfonds is reeds een bedrag van twee miljoen bijeengebracht.

Dinsdag 3 februari.

Opnieuw valt een bange nacht, waarin de onheilstijdingen elkaar opvolgen. Een schipper, die in Stavenisse is geweest, bericht dat daar 200 slachtoffers te betreuren zijn. Beschikbaar gestelde radiozenders worden op verschillende plaatsen in het noodgebied in werking gesteld.

Vele landen betuigen hun deelneming en zeggen hulp toe. In de Eerste en Tweede Kamer worden de slachtoffers herdacht. Dr. Drees legt een regeringsverklaring af. In de middag is het aantal doden reeds tot 627 gestegen, maar men spreekt de verwachting uit, dat dit aantal vermoedelijk nog met 250 zal toenemen. Bij Zuidland verdronken zes mensen, toen de rubberboot, waarin zij zich bevonden, in prikkeldraad vastraakte. Nog steeds snellen schepen te hulp, onder anderen vissers van Urk en Scheveningen. Ons land zet de aardappel-export stop.

Amerikaanse, Britse, Franse en Belgische troepen komen aan in het rampgebied, voorzien van doelmatige hulpwerktuigen. Tussen verscheidene vliegvelden en de geteisterde gebieden wordt een luchtbrug onderhouden. Tal van helicopters bewijzen uitstekende diensten bij het reddingswerk.

Transportvliegtuigen werpen zandzakken, werktuigen, voedsel en drinkwater uit op geïsoleerde plaatsen.

4 uur: Volgens een bericht van Rijkswaterstaat is een oppervlakte van 175.000 hectare overstroomd.

Het dodencijfer is gestegen tot 653, welk getal om acht uur 's avonds is gestegen tot 873. Dan weerklinkt een nieuwe onheilstijding: bij Den Bommel op Goeree is de reeds zwaar geteisterde dijk bezweken. Meer dan 2000 vaartuigen vormen één geweldige reddingsvloot. De Tweede Kamer heeft haar zittingen geschorst. In de Eerste Kamer vindt de behandeling van de begroting voortgang.

Buitenlandse hulp blijft in toenemende mate toestromen.

Woensdag 4 februari.

Heel Nederland is gemobiliseerd in de strijd tegen het water. Het Rode Kruis zet de inzameling van goederen stop. De magazijnen liggen tot de nok toe vol. Prinses Wilhelmina vertoeft voortdurend in de noodgebieden, troost brengend en bemoedigend. De Prins komt op Schiphol aan en aanvaardt het voorzitterschap van het Nationaal Rampenfonds. Uit Amerika komt een bericht, dat even vreemd aandoet, maar toch ontroert: een Amerikaanse stad heeft... Bussum geadopteerd, omdat men daar een inwonster van Bussum kende en dacht, dat ook deze plaats door de watersnood geteisterd was...

Intussen zijn ook namen van redders, burgers zowel als militairen, aan de dodenlijst toegevoegd.

Zij lieten het leven, toen zij anderen te hulp snelden.

Duizend man rijkspolitie worden naar het noodgebied gedirigeerd. Grote verontwaardiging wordt gewekt door het bericht dat in enkele plaatsen plunderaars moesten worden gearresteerd. In verscheidene getroffen gemeenten is de avondklok ingesteld.

De evacuatie vindt nog steeds doorgang. De provincies Utrecht en Noord-Brabant nemen vele evacués op. De P.T.T. zal een watersnoodpostzegel ten bate van het Nationaal Rampenfonds uitgeven.

Nog is het gevaar voor nieuwe dijkdoorbraken niet geweken. 300.000 mensen zijn gedupeerd. De gezamenlijke kerken zullen op zondag 8 februari in de kerkdiensten oproepen tot bijzondere verootmoediging. Ook de Mohammedanen zullen die dag een bidstond houden, terwijl van humanistische zijde eveneens wordt besloten de zondag in bijzondere bijeenkomsten de slachtoffers te gedenken.

Buitenlandse diplomaten maken een vliegtocht boven het geteisterde land. Men verneemt, dat tal van mannen, vrouwen en kinderen, na dagenlang wachten op de daken van hun huizen, door koude en uitputting bezweken zijn. Des avonds meldt de radio: 1269 slachtoffers.

Het eerste bericht van constructieve strekking wordt gehoord: uit Papendrecht meldt men, dat het herstel van de dijk goede vorderingen maakt.

4. Drinkwater per tankauto.

Donderdag 5 februari.

Uit Stavenisse komt het bericht van de burgemeester, dat in die gemeente waarschijnlijk 300 doden te betreuren zijn. Geen huis is onbeschadigd.

De Nederlandse territoriale bevelhebber maakt bekend, dat de laatste dijk bij Noord-Gouwe op Schouwen-Duiveland is bezweken. Alle schouwburgen en bioscopen in den lande zullen op de nationale rouwdag gesloten zijn. Het Nederlandse Rode Kruis publiceert een eerste lijst met namen van slachtoffers. Het totaal aantal is inmiddels gestegen tot 1320. Generaal Ridgway is in ons land aangekomen.

De Koningin bezoekt de vluchtelingen in Zeist.

Het bedrijfs- en verenigingsleven ontketent allerwege acties om gelden voor het Nationaal Rampenfonds bijeen te brengen. De directeur-generaal van de Rijkswaterstaat geeft uiting aan de hoopvolle verwachting, dat de dijken voor de volgende winter dicht zullen zijn. In een toespraak over beide radiozenders deelt Prins Bernhard mee, dat sinds zondagmiddag voor het Rampenfonds een bedrag van f 11.500.000 bijeen werd gebracht. Kort na 8 uur komt het bericht: het gat bij Papendrecht is dicht. Het Rode Kruis maakt een tweede lijst van slachtoffers bekend.

Vrijdag 6 februari.

Hoewel nog voortdurend dringende berichten, verband houdend met de toestand en de werkzaamheden in het noodgebied, door de radio worden uitgezonden, schijnt Nederland wat tot rust te komen.

In Amerika wordt door president Eisenhower een kabinetcommissie ingesteld, die plannen zal maken voor een zo doeltreffend mogelijke hulpverlening aan de getroffen gebieden. Voorzitter is de minister van buitenlandse zaken, John Foster Dulles, die tezamen met het hoofd van het bureau voor wederzijdse beveiliging, Harold Stassen, op deze dag juist een reeds tevoren aangekondigd diplomatiek bezoek aan Nederland brengt.

Men begroot, dat de ramp Nederland op een exportschade van f 200.000.000 komt te staan.

In verband met het naderende week einde, doet de regering een dringend

beroep op de bevolking zich niet onnodig naar het rampgebied te begeven. Aanwijzingen voor het bergen van de kadavers van de tienduizenden stuks omgekomen vee worden bekendgemaakt.

Prins Bernhard bezoekt per helicopter opnieuw de noodgebieden en landt onder andere in Zierikzee, waar hij de bevolking toespreekt en aandringt op onverwijld evacuatie. De inwoners van het stadje tonen weinig genegenheid om hiertoe over te gaan, doch de Prins wijst met klem op het nog steeds dreigend gevaar.

Tot vrijdagavond ontving het Rampenfonds een bedrag van f 17 miljoen. Een eerste voorlopige regeling van schade-uitkeringen wordt bekendgemaakt. Op de avond van 6 februari is het dodencijfer gestegen tot 1372.

Zaterdag 7 februari.

Uit de kranten blijkt, dat ons land zich realiseert dat ook Engeland en België zwaar getroffen zijn door de stormramp. Diepe erkentelijkheid wordt getoond voor de daadwerkelijke hulp, die deze landen desondanks aan Nederland geboden hebben. Uit Zeeland wordt meegedeeld, dat alle schepen, die niet direct bij de evacuatie betrokken zijn, naar huis kunnen terugkeren, met uitzondering van de verbindingsschepen. Uit de Ahoyhal in Rotterdam worden de laatste tijdelijk aldaar ondergebrachte vluchtelingen naar elders afgevoerd. Talrijke café's in alle gemeenten maken bekend dat zij op de nationale rouwdag gesloten zullen zijn. De gezamenlijke inspanning tot het bijeenbrengen van gelden voor het Rampenfonds wordt onverminderd voortgezet.

Er is thans tekening in de situatie gekomen en de aanvoer van voldoende nieuwe werkkrachten en materialen is gewaarborgd. Aan de dijken gaat het werk door. Hier en daar zijn reeds sterke pompen aangebracht, om het water uit ondergelopen polders af te voeren. Enorme hoeveelheden kadavers komen bij wagen- en scheepsladingen tegelijk bij de destructiebedrijven aan.

De slachtoffers zijn, voor zover ze geborgen konden worden, ter aarde besteld. Sommigen in inderhaast gedolven graven aan een dijk. In de evacuatiecentra blijkt, dat verscheidene getroffenen geestelijk niet opgewassen waren tegen de doorstane emoties. Tragische gevallen van psychische storingen doen zich voor.

Aan de andere kant lijkt het gevaar voor epidemieën gering, mede door de lage temperatuur van het water, waarin nog talrijke kadavers van koeien en ander vee rondrijven. Drinkwater wordt in verscheidene getroffen plaatsen per tankauto of -schip aangevoerd.

Laat op de zaterdagavond luiden de klokken de zondag in. Een week is voorbij gegaan. Een week van ontzetting en van nameloos lijden voor velen, maar ook

een week, waarin de beste eigenschappen van ons volk tot uiting kwamen. Veel hulp is Nederland toegestroomd, uit alle windstreken. Niet minder dan dertig landen hebben metterdaad bijgedragen tot leniging van de nood. Wij kunnen daarvan slechts met grote dankbaarheid gewag maken, wetend dat ons volk die hulp even spontaan mocht aanvaarden als zij werd aangeboden. Want Nederland heeft zelf het uiterste gedaan. En Nederland blijft zich inspannen, tot de erfvijand, het water, weer teruggedrongen zal zijn. Tot herstelde dijken, nog sterker en hoger dan voorheen, volgende geslachten zullen vrijwaren voor een ramp, zoals in 1953 in de prille februari maand plaatsgreep.

5. *Het is zo maar een dorp.*

Een halve maand na de fatale nacht, dringen wij, voorzien van een bijzondere vergunning, nogmaals tot het hermetisch afgesloten rampgebied door. Wij kiezen zo maar een dorp — één van de honderden. De bewoners vertoeven elders — grotendeels in het Utrechtse, waar de bevolking alles doet om het leed van hen, die van huis en haard verdreven werden, te verzachten.

Wij noemen de naam van dit dorp niet. Het kan elk dorp, elk stadje zijn in het gebied dat door het verwoestende water besprongen werd. Enkele families, wier huizen boven op een binnendijk staan, zijn gebleven. Het huis van de dokter ligt op een hoogte, aan een soort plein. Er vóór wappert een groezelige Rode-Kruisvlag. De dokter heeft zijn huis, toen de dijken rondom het dorp braken, opengesteld voor de dorpsbewoners. Tegen een boom is een primitief bord opgehangen, een stuk karton, waarop met duidelijke rode letters staat: 'Gummihandschoenen en desinfectiemiddelen in de garage. Ook voor kleine wonden!!' Op de gevel zijn proclamaties van de burgemeester opgeplakt. Het is druk op dat pleintje voor het doktershuis.

Er komen drie, vier dijken op uit en vrachtauto's en luxe-wagens, alle met een plakkaat tegen de voorruit, manoeuvreren langs elkaar heen. Rijkspolitie regelt het verkeer.

Achter het doktershuis is het dorpscentrum: een langwerpige vijver, waarin een muziektent staat. De huizen rondom vertonen aan de voorgevel alle een donkere streep: het merkteken van het water, dat ook hier is doorgedrongen. Men kan hier weer lopen, al staat het water in de vijver nog gelijk met het wegdek. Men kan zelfs de grote dorpskerk, aan de andere kant, met droge voeten bereiken.

Maar dan is het ook afgelopen. De rest van het dorp, aan gene zijde van de kerk, wordt nog omspoeld door het water, dat nu door een dunne ijslaag bedekt is. 't Is maar goed dat 't is gaan vriezen', zegt de man die ons vergezelt. 'Dat vermindert het gevaar voor besmetting. Er worden nog steeds kadavers geborgen.'

De man is z'n stem kwijt. Hij is hees. Hees van het schreeuwen en van de koude en de inspanning, die al die dagen duurde. Hij is er met een bootje op uitgetrokken om in de polders rondom mensen van de daken der boerderijen te halen, hij heeft gewerkt op de dijken op de bedreigde plaatsen, dagen en nachten achtereen. Hij is één van de mannen, die in het uur van het gevaar leiding wisten te geven in het dorp, samen met de dokter en nog enkele anderen.

'Weet je wie leiding gaf bij de dijk?' vraagt de man met klankloze stem. . . Een

polderwerker. Die wist waar een doorbraak kon komen. Die wees de plekken aan die versterkt moesten worden. En hij had gelijk.

Dat bleek later.'

Hij gaat ons voor, de kerktoren in. We klimmen omhoog en kijken dan uit over een onafzienbaar watervlak, dat verstard is onder de ijslaag. De dijken vertonen hier en daar onderbrekingen. De man wijst er naar. . . 'Ginds, bij die molen zijn vier huizen totaal weggespoeld. Daar kwamen tientallen mensen om, die dachten dat ze veilig waren, omdat het een binnendijk is. De rivierdijk, voor het dorp, heeft het gehouden. Het water is van opzij gekomen. De buurt achter de rivierdijk wordt alweer leeggepompt. Over 'n paar dagen kunnen de mensen daar weer in hun huizen. Bij de molen is de ergste klap gevallen. Wat er nog staat kan elk ogenblik instorten.'

We klimmen weer omlaag, naar de stille, dode wereld rondom de kerk. Hier en daar steken grafzerken even boven het water uit. Rondom staan de vriendelijke dorpshuizen, de meeste tot de raamkozijnen in het water. Keurige gordijnen hangen voor de ruiten. Sommige deuren staan open. Maar niets beweegt. De vorst heeft het water, dat alles in zijn greep houdt, doen verstarren.

' . . . En toch zakt 't', zegt de man. 'Kijk maar!'

Dan lopen we naar de dijk, bij de molen, waar het water zovelen meesleurde in de rampnacht. De huizen zijn ruïnes.

'D'r zijn veel foto's gemaakt', zegt de man.

'Maar het ergste is niet te fotograferen. Het ergste is: alleen maar 'n lege plek. . . ' Hij maakt een armgebaar naar de plaats waar de dijk is weggeslagen.

'Hier stonden huizen', zegt hij.

Tussen de rommel en het wrakhout bij het dijkgat ligt een verdoosje van een kind, naast een verbrijzelde schemerlamp. Er ligt ook een lange, rode sliert, in grillige kronkels: overgordijnen, aan elkaar geknoopt. . . Daarmee hebben de mensen, toen het water de fundamenteën van hun huizen al weg sloeg, nog getracht elkaar op de dijk te trekken.

We keren terug. Een vrachtauto, met zware stukken buis beladen, hobbelt over het met zandzakken en planken herstelde wegdek.

'Ha, een nieuwe pomp', zegt de man. 'De boel moet droog. Als de dijken dicht zijn, gaat 't gauw.'

In het drooggevalle deel van het dorp hangen vloerkleden en kleren aan de drooglijnen. Een vrouw wringt een dweil uit. Een andere vrouw zeult emmers water aan.

Het is zo maar een dorp. Ergens in de streken, die wij nu aanduiden met de onheilspellende benaming, die zo snel burgerrecht verkreeg, in het spraakgebruik: het noodgebied. . .

6. De huiver van Stavenisse.

Abraham Jacob Smits werd in 1929 te Stavenisse geboren als oudste van zes kinderen. Zijn vader had een landbouw- en veeteeltbedrijf, waar A.J. zodra hij van school kwam, in ging werken.

Het leven van de heer Smits wordt gekenmerkt, zoals hij zelf zegt, door enkele duidelijke hoogtepunten (ze zouden ook dieptepunten genoemd kunnen worden). Het zijn de oorlogsjaren '40-'45 en acht jaar later de grote watersnood, kortweg de Ramp genoemd. In Stavenisse spreekt men nog altijd van vóór de Ramp en ná de Ramp. Dat is een tijdperk-aanduiding die altijd opgaat, ondanks het feit dat het al weer 20 à 25 jaar geleden is. Het gebeuren heeft dan ook een geweldige verandering in het persoonlijke en dorpsleven gebracht. Daarnaast blijven natuurlijk ook de uitdrukkingen vóór en ná de oorlog van kracht. Dat is in heel Nederland het geval en vermoedelijk in heel Europa.

Als je aan Smits vraagt wat hem het sterkst is bijgebleven, de oorlog of de ramp dan antwoordt hij dat het hem beide heel sterk in herinnering bijgebleven is. Toen de oorlog uitbrak was A.J. elf jaar. Op zijn ontvankelijk gemoed maakte

A. J. Smits.

dat toen een geweldige indruk... 'Ik dacht eigenlijk dat een oorlog niet te overleven was. Ik herinner me een vreselijke angst. In 1944 werd heel Tholen geëvacueerd en kwamen wij terecht in het land van Altena. Ik dacht dat ik nooit weer thuis zou komen. Ik was ontzettend verknocht aan mijn geboorteland en nu kon ik zestien maanden lang er geen kijkje gaan nemen. In die zestien maanden heb ik het dan ook geen dag naar mijn zin gehad, kan ik wel zeggen. Het was voor mij iets onvergetelijks toen we weer mochten terugkeren, weliswaar in een min of meer verwoest dorp, maar toch THUIS! De verwoesting was toen trouwens toch wel minder als terstond na de ramp, toen praktisch alles in puin lag'.

De heer Smits heeft nooit gestudeerd, hoewel hij achteraf toch wel graag een opleiding gevolgd zou hebben en er zeker ook wel de intelligentie voor heeft. Hij heeft altijd in de landbouw gezeten, maar zijn interesse is nogal breed. In 1953 kwam de Ramp, daarover straks meer, en in 1955 trouwde hij, omdat het hem eindelijk mogelijk bleek een woning te bemachtigen. Hij had al van jongsaf politieke interesse, die voornamelijk uitging naar de Staatskundig Gereformeerde Partij. In 1962 kwam hij als vertegenwoordiger van deze partij in de gemeenteraad van Stavenisse en bracht het later zelfs tot wethouder (1962-1971). Daarna nog weer een poosje raadslid van de nieuwgevormde gemeente Tholen, waarvoor hij in 1972 om gezondheidsredenen moest bedanken, wat hem nogal aan het hart ging. De S.G.P. is in Stavenisse een invloedrijke partij, bleek me uit het gesprek met deze ras-S.G.P.-er.

Ik bezocht de heer Smits op 7 december 1973 in zijn woning aan het uiterste puntje van het eiland Tholen (hij verhuisde in 1960 naar deze hoek). Toen ik in Stavenisse reed, zag ik een man naderen die enigszins oplettend rondkeek. Ik besloot hem naar de weg (in dit geval de woning van de heer Smits) te vragen. Zo gedacht, zo gedaan. Ik verduidelijkte dat ik *die* Smits bedoelde, die een boekje over de ramp geschreven had. Een brede glimlach verscheen op het gelaat van de Zeeuw.

'Dan bent u Rik Valkenburg'... zei hij plotseling triomfantelijk. Verbaasd informeerde ik hoe hij mij kende. Het bleek dat de man Smits' schoonvader was en van mijn komst afwist. We schudden elkaar als oude vrienden de hand, waarna hij me perfect de weg wees. Ik reed nog een eind door naar het eindpunt van Tholen (soms had ik het gevoel dat ik naar het eindpunt van de wereld op weg was) en kwam bij een merkwaardig uitzichtpunt. Vlakbij ruiste het water van de Oosterschelde en had ik een riant uitzicht op Noord- en Zuid-Beveland, op Duiveland en helemaal naar rechts op St. Philipsland.

En toch... toen ik hier stond op deze kille decemberdag, huiverde ik. Nooit zou ik het verhaal over Stavenisse hebben kunnen beschrijven, zoals ik het nu gedaan heb, als ik niet eerst hier had gestaan en de geheimzinnige dreiging

voelde van de wateren rondom. Ik zag als het ware de heroïsche strijd der golven tegen de 'machtige' dijken en proefde de angst van de in de duisternis overvallen bevolking van Stavenisse. Ik hoorde hun geschrei en geweën. Ik ontwaarde de zich aan hun ouders vastklemmende kinderen op de smalle nok van een huis. Ik zag ze ondergaan in de golven... Het deed mij huiveren...

In mei 1956 verscheen er bij Uitgeverij J.P. van den Tol van de hand van onze A.J. Smits een boekje over de ramp getiteld: 'Stavenisse door storm en vloed verwoest'...

Uit dit werkje bleek mij dat Smits naast de schop en schepel ook behoorlijk met de pen kan omgaan. De paperback geeft een goed beeld van wat er zich in en rond Stavenisse afspeelde in die verschrikkelijke tijd. Hij hoopt ook nog eens te schrijven over de kerkelijke en burgerlijke historie van Stavenisse.

Stavenisse blijkt volgens A.J. Smits een oppervlakte te beslaan van circa 1000 ha. In 1952 woonden er ongeveer 1750 zielen. Reeds in 1206 wordt de plaats genoemd (Staafnesse) en is dan een afzonderlijk eiland, dat in de geschiedenis ontzettend veel van het water te verduren heeft gehad. Zo vloeide het in 1304 geheel onder.

Tijdens de grote watersnood op 26 september 1509, bekend als de Cosmusen Damiramusvloed, was dat weer het geval en 90 jaar bleef de toestand zo. Pas in 1599 werd overgegaan tot inpoldering van de tegenwoordige Stavenissepolder, waarbij een gedeelte van het oude eiland voor altijd aan de zee moest worden prijsgegeven.

Door de Ambachtsheer werd tien gemeten land (een gemet is een Zeeuwse oppervlaktemaat, 2½ gemet is 1 ha.) afgezonderd, waarop een kerk gebouwd werd en ieder naar behoefte op mocht bouwen, tegen betaling van erfpacht. Zo werd de grondslag gelegd van het tegenwoordige Stavenisse.

7. Een merkwaardige profetie.

Ik neem nu een hoofdstuk over uit het boekje van de heer Smits. Een hoofdstuk met een zeer gedenkwaardige inhoud waar ik niets vanaf wil doen, of aan toe wil voegen. Ook houd ik het in de oude taal en stijl, waarin het geschreven is. Het spreke voor zichzelf. . .

'Zondag 25 januari 1953 is een gure winterdag. Hoewel het reeds in december van het voorgaande jaar gevoren had en de wereld onder een sneeuwkleed bedekt had gelegen en alles er op scheen te wijzen dat er een strenge winter voor de deur stond, was geen der voorspellingen uitgekomen. . .

Januari had zich gekenmerkt als een sombere, mistige maand. Op bijzondere wijze zelfs, dagen aaneen was de zon niet zichtbaar geweest en hadden zware nevels, die in dit jaargetijde niet veel voorkomen, dorpen en velden in een floers gehuld, zodat de anders zo schone vergezichten over de Zeeuwse landen en wateren aan het oog onttrokken waren. . .

't Was of de sombere stilte in de natuur zich aan de mensen had meegedeeld en haar stempel op het dagelijks leven drukte. De arbeid op de velden riep niemand, die lagen immers in winterse rust, zodat de meeste mensen hun tijd binnenshuis doorbrachten. Waar men anders op vaste plaatsen bij de haven een groepje mannen vergaderd zag, die de dingen van de dag bespraken, zag men nu tevergeefs rond. . .

Het laden of lossen van schepen, dat anders altijd belangstelling trok, zag men nu niet. Geen ander beroep, waarin men meer door mist tot werkeloosheid gedwongen wordt, dan 't schippersvak.

Zo op het oog ligt het dorp in stille rust; de dagen rijen zich aaneen en de landman maakt reeds plannen voor het komende voorjaar. Wanneer de natuur tot nieuw leven opbloeit, komt voor hem ook de drukte, als alles weer ingezaaid moet worden. Van de grond moet men het hier hebben, daar hangt het bestaan en het dagelijks brood vanaf, hoewel Eén het moet zegenen. Men weet nog wel, dat niemand het in zijn hand heeft, groei en wasdom te geven. Eén is er die het vruchtbaar maakt. . .

Maar thans mogen geen aardse gedachten de zinnen afleiden, 't is avond van een aan God gewijde dag. Het gelui der klok roept de mensen op, zich rond Zijn Woord te scharen. Vele deuren openen zich om de bewoners aan de roep gehoor te laten geven. . .

Hoort men het wel, het is niet de klok die roept, maar de Heere Zelf spreekt:

"Gedenkt de Sabbathdag, dat gij dien heiligt". Ieder weet het, het is plicht om naar de kerk te gaan; dat hoort zo. Het is altijd zo geweest. Van geslacht op geslacht is het gewoonte geworden. . .

Slechts weinigen gaan om een geponderd oorzaak!

We bevinden ons tussen de schare kerkgangers en zitten neer zoals anders, of niet? Is er niet een onbestemd gevoel? Een drukkend iets, dat zich niet verklaren laat? Men meent het reeds te weten; straks komt de voorganger binnen en zal er een predikatie gelezen worden in verband met de achterliggende feestdagen. Men is gewoon die gebeurtenissen uit de Schrift o.a. over Simeon en Anna de profetes, in herinnering te houden. Maar nee, 't is toch niet zo! Als de voorganger (ouderling J.W. Slager) de tekst afleest is het uit Psalm 119:120: "Het hair mijns vleesch is ten berge gerezen van verschrikking voor U, en ik hebbe gevreesd voor Uwe oordelen". Dat is wel wat bijzonders, op deze tijd een biddagspreek van vader Smijtegelt. . . Met gepaste aandacht wordt het voorlezen van deze ernstige stof aangehoord. Het spreekt een ieder hoofd voor hoofd aan, deze bedreiging van den God des Hemels tegen een zondig en afwijkend volk. Zijn grote lankmoedigheid wordt voorgesteld, daarbij het vele goede ons nog geschonken al tijden achtereen en bovenal de Gereformeerde Waarheid, wat een zegen, wanneer dat nog in een land, stad of dorp mag gehoord worden.

Maar wat staat er tegenover van onze zijde? De Heere moet klagen: "Ik heb kinderen grootgemaakt en verhoogd, maar zij hebben tegen Mij overtreden". Wie is in staat om de mate der ongerechtigheid te overzien. Het kan niet anders, of de Heere zal bezoeking doen. Hoort maar de bedreiging van Zijntewege. Hoewel 't vrede is drukt ons Gods toorn die over het land is ontstoken. Het is of overal de vloek op ligt; de zegen gaat overal uit weg. . .

Er dreigt een totale ruïne, dat God ook onze dijken zal doen doorbreken. Zo gij u niet bekeert zegt God, gij zult allen desgelijks vergaan. Dat hangt ons boven 't hoofd, gij moogt het wel weten. Een gehele ondergang dreigt ons. Waarom? Wel de zonden wassen steeds aan, onder de zegeningen en slagen en dat wij onder de zegeningen nog niet beteren. En daar is geen waarschijnlijkheid, dat wij het belijden zullen of dat wij ons zullen bekeren. Daar het zo staat, staat de bezem des verderfs daar niet? . . .

Zo horen de mensen het aan, dat de voorganger de woorden van dien ouden boetgezant Smijtegelt voorleest. Wat heeft dat alles toch te beduiden vraagt ieder zich af, men ziet het op de aangezichten der toehoorders, dat men luistert met beklemden harten. . .

Maar meer nog, als de predikatie ten einde gelezen is, richt de voorganger nog een vermanend woord tot de gemeente. En dan zegt hij dat hij er vanavond van Godswege toe gedwongen is, deze preek te lezen. Waarom en waartoe dat weet hij ook niet en hij is ook niet geroepen te profeteren, maar de indrukken Gods op zijn ziel doen het hem gevoelen, dat er wat te gebeuren staat. Hij moet het de

'Nee, die is al lang dood' . . .

'Zou u het accepteren als men uw vader belasterde?' . . .

'Nee, daar zou ik kwaad over worden' . . .

'Nu dan, kapitein, God is mijn hemelse Vader geworden om Christus wil en ik ben eeuwig Zijn kind en nu kan ik het niet verdragen als de Naam van deze Vader gelasterd en gesmaad wordt en daarom getuig ik daartegen' . . . De Heere gaf Potappel veel vrijmoedigheid om te spreken, en de toorn en grim-migheid van de kapitein week. Rustig zei hij: 'Gij kunt vertrekken' . . .

In de paardestal riep de kapitein toen alle meerderen van Potappel bijeen en beval hen dat niemand de militair Potappel meer mocht lastig vallen met vloeken. 'Ik heb het onderzocht — sprak hij — en de man méént het met zijn godsdienst' . . .

Vanaf die tijd werd de kapitein Potappel's weldoener. De soldaat kon alles van zijn kapitein gedaan krijgen.

De korporaal echter zinde op wraak. Hij wist dat Potappel angst voor paarden had. Daarom gaf hij hem het kwaadste paard dat op stal stond. 'Als je dat paard kamt — zei hij met een gemeen lachje — moet je zijn staart vastpakken' . . .

Nu wist die kerel, dat dan het paard met zijn benen alles kapot sloeg. Potappel, geen kwaad vermoedend, deed gelijk hem gezegd was en zie . . . het paard sloeg niet!

Gods bewarende Hand was over hem.

Toen de majoor binnenkwam zei deze: 'Potappel, wat doe je toch?' . . . Verschrikt antwoordde hij: 'Niets bijzonders, majoor, ik ben mijn paard aan het schoonmaken' . . .

'Slaat hij dan niet, als je zijn staart vastpakt?' . . .

'Nee majoor, trouwens mijn korporaal heeft mij dat bevolen' . . .

Het slot van het liedje was, dat de korporaal bestraft werd. Later werd de korpo-raal in het kamp Oldebroek plotseling krankzinnig en werd naar een gesticht vervoerd' . . .

Slager vervolgt: 'Op 24 jarige leeftijd werd Potappel gevraagd om voorganger te worden van de kleine gemeente te Stavenisse. Daar had hij echter geen zin in. Hij ging liever naar Lisse, (hij kon daar bij vrienden komen, in de bloemeteelt) tussen de bloemen, maar daar kreeg hij geen vrijmoedigheid toe.

Na een innerlijke worsteling van vier weken overreedde hem de Heere om in Stavenisse te blijven waar hij 46 jaren het gewichtige ambt van ouderling heeft mogen bedienen!

Hij heeft zijn leven daarvoor mogen geven en heeft getracht in alle eenvoudig-heid op het ene nodige te wijzen. Volgens Ds. Slager had Potappel de laatste jaren van zijn leven een voortdurend verlangen om bij de Heere te zijn.

'Menigmaal heb ik bij hem gestaan op de dodenakker, bij een graf.

Dikwijls zei hij dan:

"Vrome, vroeg gestorven vrienden,
Slechts zijt gij mij wat vooruit.
Maar ik zal u allen weder vinden,
Als Jezus voor ons het graf ontsluit!"

Voor zijn einde kwam, zei hij vaak (hij kwam elke avond bij mij):

"Alweer een dag voorbij" . . .

Of aan het einde van de week: "Weer een week om, die behoef ik gelukkig niet meer opnieuw te beginnen" . . .

Hij was volkomen bereid om zonder verschrikking de eeuwigheid in te wandelen. Hoe groot! . . .

Toen brak voor hem de laatste zondag aan, tevens de laatste zondag in de maand januari 1953. Reeds jarenlang gingen wij samen de gemeente van Stavenisse voor. 's Middags las Potappel een preek over "Het heilig Recht van God", van Justus Vermeer. 's Avonds was het mijn beurt en ik had reeds een preek opgezocht, maar ik voelde een innerlijke drang een andere predikatie te kiezen. Ik werd bepaald bij deze woorden uit Psalm 119 "De hairen mijns vleesches zijn ten berge gerezen van verschrikking voor U en ik hebbe gevreesd vanwege Uw oordelen" . . .

Na de preek móest ik de gemeente waarschuwen voor het naderende oordeel. Toen kwam de volgende Sabbath, die nacht van 1 februari 1953, die met recht de naam van rampnacht mag dragen' . . .

9. Mens en dier. . .

Ik vraag ook de heer Smits naar Potappel. Heeft Smits hem gekend? . . .

'Zeker heb ik hem gekend. Het was een man van wiens persoon eerbied en respect afstraalde. Ook was hij geliefd in Stavenisse, als voorganger der Oud-Gereformeerde Gemeente. Vanaf mijn zesde jaar heb ik bij hem ter catechisatie gegaan en vele malen persoonlijke ontmoetingen met hem gehad. Hij was een man die altijd van zichzelf afwees. . . bijzondere mensen zijn er niet, wel mensen met bijzondere genade.

Maar ook buiten zijn kerk had hij een goede naam. Zo was er eens een liberale burgemeester, die eigenlijk hoegenaamd geen contact met hem had, maar die toen zijn zoon ernstig ziek werd, er op stond dat Potappel voor hem bidden zou. Hij ging dat speciaal bij Potappel vragen. Potappel was een man die direct de leiding nam. Over wereldse zaken sprak hij weinig. Alleen het hoogst noodzakelijke. Hij was wat driftig van aard, maar zeker niet stuurs of zo. . .

Hij nam in Nederland eigenlijk een heel apart kerkelijk standpunt in. Zoals met Ds. Ledeboer en Ds. D. Bakker. In 1936 heeft Potappel de eerste steen gelegd van het huidige kerkgebouw van de Oud-Geref. Gemeente in Stavenisse.

Hij hield een korte toespraak waarin hij o.a. zei: "Was het gebleven zoals het was ten tijde onzer vaders, toen Gods volk dáár (hij wees met zijn vinger naar de Hervormde kerk) zijn vuur- en haardstede had, nooit of te nimmer zouden wij onze handen naar deze steen hebben durven uitsteken" . . .

Voor Potappel was de Afscheiden Kerk wat dat betreft een noodwoning naast de Grote Kerk.

Die twee diensten toen 's zondags vóór de Ramp maakte ik zelf ook mee. In mijn boek heb ik geprobeerd mijn gevoelens weer te geven van die zondagavond. Iedereen onder die dienst voelde aan, vooral tijdens dat waarschuwendende woord, dat er iets stond te gebeuren. Ik heb van mijn leven niet zo'n ernstige dienst meegemaakt'.

Waarom schreef Smits eigenlijk zijn boek? . . .

Smits: 'Och ik liep er eigenlijk al lang mee rond. Ik had reeds aantekeningen gemaakt, eigenlijk met het doel om die voor mezelf te houden. De eerste jaren na de Ramp verschenen daar toch al zoveel boeken en boekjes over. . . Niet-temin waren de meeste alleen maar verhalend, echte verslagen waren er niet zoveel, concludeerde ik later. Toen kwam de gedachte bij mij op dat het voor de bevolking in boekvorm zou verschijnen. Ik houd veel van historische verhalen, van geschiedenis dus.

Wat mijn boek over de Ramp betreft, daaruit zal blijken dat het lot van de dieren mij ook ter harte gaat.

Als ik een dier zag verdrinken, of als het reeds verdronken was, ging mij dat in de eerste plaats aan het hart voor het dier zelf. Dan pas voor de schade die het had veroorzaakt. Ik vind het erg als een dier omkomt. Eerlijk gezegd heb ik er nog een erge hekel aan om b.v. een haan de kop af te hakken, al is het dan gewoon voor de middagpot. Wat de Ramp betreft, ik beschouwde het als een schuld, dat de dieren vanwege onze zonden omkwamen.

Voor de oorlog kocht mijn vader een paard. Het beestje werd 23 jaar en heeft dus de oorlog en de evacuatie meegemaakt. We kwamen terug met twee oude koeien en dat oude paard. Inmiddels stierf ook mijn vader. Daarna moesten we ons oude, trouwe paard verkopen voor de slacht! Toen dat gebeurde hebben moeder en ik samen gehuild.

Dat herinner ik me nog heel sterk' . . .

10. In blinde razernij. . .

Als ik de heer Smits vraag naar zijn belevenissen tijdens de grote waterramp, zou hij uren kunnen blijven doorvertellen. Dan schiet dit hem weer te binnen, dan dat. . .

Om een geordend verhaal te krijgen, spreken we samen af dat wat hij mij persoonlijk vertelt, ik zal 'mengen' met gedeelten uit zijn boek.

Op de vraag hoe het verder ging, na die gedenkwaardige zondag 25 januari 1953, komt dan het volgende bescheid: . . .

'De week na de vijftiengste liep uit op stormweer. Vanuit de Noordzee werd het opgestuwde water de Oosterschelde ingedreven en kwam tot meer dan normale hoogte en zoals dan altijd gebeurde kwam het water op de havenkade. . . Op zichzelf werd dit als niets verontrustends beschouwd, dit viel in de wintermaanden meer dan eens voor. Dan groepten de mensen op de haven samen en natuurlijk was het hoge water het onderwerp der gesprekken. De een had dit meegemaakt met storm en een ander weer wat anders. Vooral de hoge waterstand van 1906 werd opgehaald, toen het water zo hoog vloeiende, dat men met een roeiboort over de Stoofdijk voer. Ook de beruchte septemberstorm van 1911 lag bij velen nog vers in het geheugen, toen een aantal dorpelingen bij het lossen van basaltsteen, op zee in groot levensgevaar verkeerd hebben. . .

Maar daar bleef het bij, dijkdoorbraken, waarbij mensenlevens te betreuren waren, dat had zelfs de oudste hier niet meegemaakt. Men dacht daar eigenlijk ook nu niet aan; dat was nog nooit gebeurd, de dijken waren hoog en sterk, die zouden het wel houden, zo werd er gedacht. Men wist de tijd van hoogwater en nauwlettend zag men toe, of het nog niet gevallen was. Maar jawel, de storm werd niet minder, hij nam veeleer nog in kracht toe. Maar het water ging zakken. De een na de ander zocht nu met dit weer zijn woning op en daar de avond viel, bleven de meeste mensen bij de behaaglijke warmte van de kachel. Hoe meer de nacht naderde hoe erger de storm werd; men kon wel spreken van een orkaan. Hij bulderde over zee en land, rukte dakpannen en schoorstenen omver en wat de meeste mensen niet wisten, het water werd opgestuwd tot ongekende hoogte. . . Slechts enkelen, die in de late avond huiswaarts keerden, zagen het water in de haven ongewoon hoog. Het was de tijd dat het laag water moest zijn, maar zie, de door de storm opgezweept golven sloegen met geweld op de kade. Dat gaf toch wel te denken. En het dorp, hoe stond het daarmee?' . . . vroeg de heer Smits zich af.

Wel, Stavenisse was ter ruste gegaan.

Ondanks het gebulder van de orkaan. . .

Hier en daar brandde nog een lichtje in een woning, alsof men aarzelde om naar bed te gaan.

Het leek of de huizen waggelden in een blinde razernij der tuimelende vloedden.

Grimmig klonk de doffe stem van de wind. . .

Dan weer hol, dan weer bol, soms joelend en jankend als een getergd dier, belust op prooi. . .

'Klonk onheilspellend!

De God der ere donderde op de grote wateren.

Sommigen beefden op hun bedden.

O, God, wat gaat Gij doen? . . .

Maar anderen beseften het gevaar niet. Immers, het zou morgenvroeg, om 4 uur vloed zijn, dus voor de zee behoefde men nog niet zo bang te zijn. . .

Echter in de nabijheid van de haven onderkende men het dreigende gevaar. Beschut door een muur of een huis zag men toe, hoe enkele mannen, door angst en plicht daartoe geroepen, de vloedplanken op hun plaats begonnen te brengen.

Er werd weinig gesproken. . .

Gedacht werd er des te meer!

Het water steeg en steeg. . .

Machteloos moest men toezien.

Langzaam kwamen er meer mensen aan de haven. Er was maar weinig voor nodig om de ernst van de toestand in te zien.

Men stond als aan de grond genageld, waardoor men vergat het dorp te gaan waarschuwen.

Onmetelijke massa's water werden op de donkere zee voortgezweept en stortten zich verwoed op de dijken, grimmig en vastberaden.

Opens! . . .

Boven het gerommel van de donderende orkaan klonk plotseling het angstige, schrikbaanijgende geloei van de brandweersirene op de toren. Huuh. . . men huiverde!

Het was vrouwens hoog tijd.

Het kon nog maar enkele ogenblikken duren.

De bewoners van het dorp, enigszins verwijderd van de haven dus, meenden dat er brand was uitgebroken. Ze stapten uit hun bedden en gingen even later de straat op, velen, om nooit meer hun dierbare woningen binnen te treden.

Op de lager gelegen gedeelten van het dorp maakten verschillende mensen

zich nu op, om alvast een beter beschut plekje te zoeken bij familie of vrienden op hoger gelegen plaatsen. Anderen sjouwden in arren moede inderhaast hun huisraad op zolders en vlieringen. . .

Maar ook waren er die verlamd van schrik, verstomd toekeken, niet meer in staat tot handelen.

De algemene schrik en ontsteltenis werd onbeschrijfelijk. Zou nu toch werkelijk de geschiedenis van heel vroeger zich gaan herhalen? Bleken de dijken dan toch niet deugdelijk genoeg? En men had er nog wel op vertrouwd. Als een pijlscherpe rietstaf begon reeds dit vertrouwen de steunzoekende hand te doorboren. Wilde angstkreten klonken door het stormgeraas. Schreiende kinderen klemden zich vast aan hun radeloze ouders, met als achtergrondgeluiden het klagende geloei van het naar buiten gedreven vee, dat de warme stallen had moeten verlaten.

Achter dit alles stond mokerhard de dreigende verdrinkingsdood. . .

Dan gebeurt het! . . .

Instinctmatig zoeken de begerige golven naar de zwakke plekken, althans zwak in de context van de situatie.

Wilde strijdkreten uitstotend beuken ze de smalle havendijk aan de oostkant.

Eindelijk beginnen ze succes te krijgen. De dijk begint te wankelen. Heftiger wordt de aanval. Vereend rukken de watermassa's op, onder aanvoering van hun commandant, de wind, die hen aanwakkert en voortjaagt. Al de in de dijk ingebouwde menselijke krachten spannen zich tot het uiterste, aanvoelend dat er sterkere krachten bezig zijn dan de menselijke. . .

Dan opeens stormen de vaandeldragers der waterregimenten over de dijk, een weg banend voor de legioenen die hen volgen.

Met een ontzettende kracht golft de ene slagorde na de andere over de bezwijkende dijk. Met donderend geweld wordt nu de dijk van alle kanten beetgegrepen en onder het 'schallende hoera-geroep' van de woedende baren wordt de hele havendijk weggerukt.

De weg naar de Margarethapolder ligt open. . .

Slechts enkele minuten later is deze gehele polder met de zee gelijk. O, dodelijk tijdsgewricht! . . .

Bijna op hetzelfde moment dat de brandsirene klonk, had het woedende water zijn doel bereikt en gutsten in onmetelijke hoeveelheden de kokende golven over de bezwijkende dijken, op niet eens zo'n grote afstand. Spoedig wist iedereen dat het water onrustbarend snel bleef stijgen. Met eigen ogen zag men het water bruisend uit de haven van de Stoofdijk komen.

Er was geen redden meer aan! . . .

Het hielp niet al gooide men tientallen zandzakken tegen de vloedplanken. De krachtige stroom speelde er mee en sleurde de zakken weg.

Niemand wist wat er moest gebeuren. Een panische schrik greep de mensen, in

Stavenisse: Onder de Stoofdijk.

deze hoek van Stavenisse, bij de keel. Angstaanjagend gierde de stormwind en daartussendoor loeide, als een moderne doodsklok, de sirene.

Het einde der wereld leek nabij en in zekere zin was dat ook zo. Nergens bleek meer uitkomst.

Inktzwart leek de toekomst, dreigend als de aanstormende golven. . .

'Voorwaarts!' bulderend, leidde de wind nu de grimmige watermassa's naar de Stoofdijk. Ze ontzagen zich niet om de huizen op de dijk binnen te stromen en de bewoners naar de zolders te jagen. Als een lawine stormden ze de dijk af naar de verlaagde overgang om daar hun grote slag te slaan en de achterliggende polder door hun verwoed geweld te vermorzelen. Ontzettend was het. . .

De tonclen die zich hier afspeelden laten zich niet beschrijven. Wat hier in een korte spanne tijds heeft plaatsgegrepen zal door niemand uitgestameld kunnen worden.

Medogenloos sloeg het water toe.

Huizen klapten als lucifersdoosjes om, de één na de ander. . .

Metersdiep werd de grond hier weggespoeld.

Twee en veertig mensen kwamen hier jammerlijk om in de golven; nagenoeg alle bewoners van deze buurt. . .

11. Een verschrikkelijke angstkreet. . .

De dood is nog niet verzadigd. Zeker van zijn prooi, gaat hij nu het dorp zelf bespringen.

Gestimuleerd door het enorme succes wegens de overwinning op de havendijk wordt nu ook de Stoofdijk ter plaatse waar de uitwateringssluis gebouwd is in elkaar geslagen en is de weg vrij voor. . . de Stavenissepolder! O, diepte van ellende! . . .

De dood gaat strategisch te werk.

In Stavenisse gaat namelijk terzelfder tijd het gerucht dat het water zakkende is. Vooral dat gedeelte van het dorp dat aan gene zijde van de haven ligt, trapt daar in.

Velen zoeken enigszins gerustgesteld hun woningen weer op, om bij wijze van spreken te gaan slapen in het opperste van de mast.

Alle aandacht is gericht op de haven en niemand denkt er aan dat de machtige zeedijken wel eens zouden kunnen bezwijken. En wat weet men van het onderlopen van de Margarethapolder? . . .

Niemand haalt het zich overigens in het hoofd om in dit noodweer een kijkje te gaan nemen naar de zeedijken, waarachter de Oosterschelde kolkt en bruist door de aanstuwende golven van de Noordzee, waardoor een woedende watermenigte ontstaan is.

Na wat voorafgaande schermutselingen komt nog vrij onverwacht de hoofdaanval. De druk is zo heftig dat de dijk niet in staat is langer tegenstand te bieden. Een metersbreed gat wordt geslagen.

Nu staat de zee niets meer in de weg. . .

Met daverend geweld stort zich een metershoge watermuur in de vlakke polder. Razendsnel rukt het waterleger voorwaarts. Niets is in staat zijn opmars te stuiten. Dáár ligt Stavenisse! . . .

Nog enkele honderden meters. . .

Verraderlijk rukt het water op, vanaf een kant waar het niet verwacht wordt. Arm Stavenisse.

Nog even! . . .

Terwijl velen in Stavenisse nog buiten vertoeven en hun de schrik door de angstaanjagende geluiden steeds weer bij vernieuwing om het hart slaat, nadert daar in de donkerte van de nacht iets nog donkerder en dreigender dan de duisternis zelf.

Geheimzinnig en onstuitbaar.

Kolkend en bruisend zoeken de woeste baren, die kokend over en door de bezwijkende dijken gutsen, een weg naar het door schrik verlamde dorp, dat als een kikker in de ban van de slang ligt. Met niets ontziend geweld zal over enkele momenten de vijand zich op de prooi storten. Een onwederstandelijke, zwarte, beweeglijke, maar massieve muur, komt ras naderbij, met triomfante-lijk geraas, doffe overwinningskreten uitkolkend, om zich dan plotseling uitschietend als een slang, om haar prooi te wringen; koud en wreed, zonder meedogen. . .

Een verschrikkelijke angstkreet galmt door de straten van Stavenisse. Het wáter! . . .

Men voelt zich van achteren aangevallen.

De kreten smoren in het gulzige water.

Geen pen is in staat de volgende tonelen te beschrijven. Woest worden de angstige wandelaars door de stroom meegesleurd en met geweld baant zich het water een weg door de straten.

Slechts enkelen gelukt het om zich ergens aan vast te klampen, dat houvast geeft.

Vanuit de huizen ziet men hoe tientallen mensen, op weg naar een hoger gedeelte van het dorp, door de felle stromen worden meegesleurd. Niemand vermag een hand ter redding uit te steken.

O, moordend uur, wat koude doet ons huiv'ren! . . .

Met verbazingwekkende snelheid dringt het water de huizen binnen, terwijl de bewoners naar boven rennen, op zolders en bovenverdiepingen.

Helaas. . . het helpt maar voor even.

In de duisternis hoort men het kolkende water stijgen en voelt men de verraderlijke vijand aan de voeten, rond de schenen, om de knieën. . . 'Vader!

Stavenisse: Kerkstraat.

Toen moest hij een besluit nemen. Hier blijven betekende naar zijn mening absoluut de dood. Een sprong in het kolkende water kón nog tot gevolg hebben dat hij naar de dijk zou spoelen. Dat zou dan z'n redding betekenen. Maar . . . daarginds naar rechts, daar was een grote sloot, een gat met water, als de stroom hem nu daar eens heensleurde? . . .

Er was geen keus. Althans, A.J. zag geen andere mogelijkheid. Met een gebed in het hart sprong hij in het ziedende water en werd terstond meegesleurd náár . . . de reddingbiedende dijk!

A.J. Smits was gered . . .

De Heere zij gedankt! . . .

In de Kerkstraat ondervonden de ongelukkigen op de daken hoe de muren onder hen instortten. Op de zwiepende daken hebben de ten dode gedoemden zich in het aangezicht van die dood vastgeklampt, waar hun hand nog steunsel vond totdat . . . ja, totdat zij zich plotseling voelden meegesleurd worden door de wilde, onstuimige zee, die zich kort daarna als een grafsteen over hen sloot . . .

Huis na huis bezweek onder het gebeuk van de golven en in weinige ogenblikken was nagenoeg de hele straat een puinhoop.

De gezinnen zagen hoe de dood bij hun burenhuishield en beseften tegelijk dat zij een zelfde lot moesten ondergaan. De dood maaide hun levens af, als waren het grassprietjes. Wat zal er hier zijn afgespeeld en welke doodskreten zullen er geklonken hebben . . .

Twee vooraanstaande en toch eenvoudige mannen uit Stavenisse, stonden deze nacht samen nog aan de haven. Ze zagen het bruisende zeewater onrustbarend stijgen en vreesden het ergste.

Het waren de oude voorganger Potappel en de jongere voorganger Slager, twee zielevrienden en broeders in het geloof. Ze tuurden naar de dreigende massa's en huiverden . . .

Het werd zo erg dat ze nog vreesden ter plaatse door het water overvallen te zullen worden.

Ze begaven zich snel huiswaarts om het Aangezicht des Heeren te zoeken voor deze zaak.

Ds. J.W. Slager: 'Er kon echter geen gebed doorkomen voor deze zaak. Dat gebed werd ineens weggeslagen en dat deed ons beven . . .

Ik ging naar de zolder. Ook Broeder Potappel deed dat in zijn woning, met zijn gezin. Veel woningen werden mét haar bewoners weggespoeld.

Zo verging het ook Broeder Potappel, zodat hij met één golfslag inging in die veilige haven der eeuwigheid, om daar volmaakt sabbath te houden . . .

Het was voor hem en voor mij een vreemde weg, maar niet voor de Heere, die hem als rijpgeworden graan inzamelde in het paleis der Heiligheid. Weliswaar

Adriaan Wesdorp: Tot zo hoog steeg het water!

Stavenisse. Of het nu kerkelijke mensen waren of ongelovigen, iedereen zei het: "Dát is een gelukkige man!" De verslagenheid was dan ook groot toen men vernam dat Leen in de golven de dood had gevonden. Overigens was hijzelf een zeer eenvoudige man. In gedachten zie ik hem nog naar de kerk stappen: een petje op en zwart beschilderde klompen! Ook praatte hij met iedereen. Of je nu Hervormd was of van zijn kerk, hij had altijd een woord voor je. Vanzelf had hij ook zijn fouten. Vaak kon hij ook driftig opstuiven. Maar welk mens heeft géén fouten! Voor heel Stavenisse is hij een voorbeeld van vriendelijkheid en nederigheid geweest.'

13. *Bij 't kriecken van de dageraad.*

Ontzettende taferelen deden zich voor. Het gevaar was zo groot. En tot wien zou men zich wenden in deze ure des gevaars? . . . Mensenhulp schoot te kort. Deze was ook onmogelijk. Alleen een Hogere Hand kon in de nood bewaren. Veel zal er dan ook geroepen zijn tot de Almachtige, Die toch dit alles toeliet. En het behaagde Hem, om geen volkomen voleindiging te maken. Want wat een wonderlijke voorvallen van Gods bewarende Hand hebben zich in deze nacht voorgedaan. . . 't Gebeurde toch dat terwijl een huis in puin stortte, enigen op zolders wegdreven, terwijl ze op hetzelfde moment hun gezinsleden zagen verdrinken. Ouders zagen hun kinderen omkomen, mannen hun vrouwen en ook omgekeerd, terwijl er voor henzelf zich een middel opdeed waardoor zij, hoewel na vele doodsgedevaren, behouden bleven. Weer anderen hebben er na een onbeschrijflijke tocht over de kokende golven, slechts gezeten op een stuk zolder of iets dergelijks, ternauwernood het leven afgebracht.

Traag kropen de uren van deze bange nacht voorbij. Het scheen, of er geen eind aan zou komen. De mensen die door al de meegemaakte ellende geen begrip van tijd meer hadden, zagen dan ook reikhalzend uit naar het morgenlicht. . .

In de kern van het dorp, waar de verwoesting niet zo erg was, door de meer gesloten bebouwing, had men helemaal geen indruk van het vreselijke gebeuren in andere gedeelten. Dat kon ook niet anders, men was door het water gedwongen op de bovenverdiepingen te blijven en de dingen af te wachten. Daar het nachtelijk duister als een ondoordringbaar gordijn alles omhulde, bleef men slechts gezeten bij een kaars of olielamp (de elektrische stroom was uitgevallen), totaal onkundig van de omvang van de verwoestende water-vloed.

Alleen op de Stoof- en Molendijk kon men, toen het water tegen de morgen iets ruig zakken, buiten komen. . .

Maar nog wist men niet, hoe erg de gevolgen wel waren. Nog stond het water pelijk met de bovenkruin en wel begreep men, dat er slachtoffers te betreuren waren, wat op het eind van de Stoofdijk, ondanks de duisternis wel te zien was. . .

Ook het zwaaien met licht op de boerderijen in de polders, bewees, dat er mensen in nood verkeerden. Maar wat moest men beginnen? Er was geen mogelijkheid om ergens hulp te bieden. . .

Nog steeds blies de storm met onverminderde kracht voort. Gelaten en met bedrukte gezichten zagen de mensen elkaar aan en zochten voor het ogenblik beschutting in de huizen, waar zoëven het water was weggevoerd. Want hoewel boven op een dijk gebouwd, bleven er maar weinig huizen droog. . .

Zo wachtte men op de morgen, die maar niet scheen aan te breken.

Stilzwijgend zat men bijeen, ieder met zijn eigen bange gedachten, voor wat nog komen zou. Van geregeld denken was in deze toestand geen sprake en het onzekere lot van verwanten, woog velen zwaar. . .

Nacht was het in de natuur en nacht, een stikdonkere nacht, waarin geen lichtpuntje te bekennen viel, was te lezen op ieders gezicht. . .

A.J. Smits: 'Eindelijk dan was aan de flauwe schemer te bespeuren dat een nieuwe dag aanstaande was. Met bange harten, omtrent hetgeen deze dag te zien zou geven, verbeidde men het doorbreken van het daglicht. . .

't Was zondagmorgen, maar wie had daar erg in, 't scheen of deze vreselijke nacht vijfmaal langer geduurd had. Van gewijde Sabbathstilte was' natuurlijk geen sprake. De storm was wel een weinig in kracht afgenomen, maar dat ontging nu de aandacht. Huiverig zat men nog bijeen in de gesloten huizen. Men durfde de vensters haast niet te openen, daar een blik door de ramen een treurtoneel te zien zou geven. Immers een onafzienbare woeste watervlakte strekte zich uit, waar voorheen de vruchtbare kleigronden in winterse rust lagen. . .

Keek men naar de zeeweringen, ach welk een droevig beeld gaf dat te zien. Hele stukken waar zelfs niets meer van te bespeuren was, hier en daar afgewisseld door een brok half afgeschoven dijklichaam. . .

Het laat zich moeilijk indenken, hoe de mensen te moede waren, bij het zien van dit alles. Het bracht weer opnieuw ongerustheid, daar men nu voor het ogenblik gespaard was, zag men met zorg het volgende hoogtijwater tegemoet. . .

In werkelijkheid zat men toch op een half aangevreten dijk, midden in de zee, die nu door niets meer tegengehouden werd. . .

Duizend vragen drongen naar voren, die onbeantwoord bleven. Men wist er niets van af, hoe het er op het dorp voorstond. Door de doorbraak op de sluis, was de Stoofdijk totaal afgesloten. Ook vroeg men zich af, of deze watervloed nog andere delen van het eiland getroffen had.

Geen mens die hier iets van wist, verbinding met andere gemeenten was geheel onmogelijk.

Waar men het oog ook wendde, naar land- of zeezijde, nergens was een levend wezen te bespeuren, waaruit men op den duur wel begreep, dat de rampvloed, niet tot ons dorp alleen beperkt was gebleven. . .

Iemand, die het niet zelf heeft meegemaakt, kan met geen mogelijkheid zich een voorstelling maken, hoe men te moede is, in zo een uitzichtloze toestand.

Het was voor ons, of er buiten het in zo grote nood verkerende dorp, niets ter wereld bestond, ja of er zelfs geen wereld buiten ons meer was, of we alleen waren overgelaten. Iemand mag dit misschien vreemd vinden, in werkelijkheid werd dit zo gevoeld. . .

Op het eind van de Stoofdijk groepten de mannen samen, want nu het dag was geworden, had men met ontzetting gezien, hoe vier mensen, midden in de kokende golven op een klein dakje half onder het water bedolven, in gevaar waren te verdrinken. Een eindje er vandaan stond een man op de resten van een hooiberg, op het punt zich niet langer vast te kunnen houden. Hier zou spoedig geholpen moeten worden, dat was wel te zien. Met doorweekte kleren en verkilde leden, hadden zij zich ten prooi aan de hevigste angst, uren vastgeklampt. Telkenmale sloegen de golven over hen heen, geen wonder, dat deze mensen de bezwijming nabij waren. Zoveel hun verstijfde armen het toelieten, zwaaiden zij als wanhopigen om hulp. . .

Maar hoe zou men hen bereiken? Een kolkende stroom scheidde hen van de dijk. Evenwel men zou het proberen. Een paar grote deuren werden van een schuur gehaald en op elkaar gespijkerd. Aan een lang touw, liet men dit geïmproviseerde vlot daarna in de richting van de hulpeloze man drijven. Maar helaas, wind en storm stuurden het in de verkeerde richting en het vlot dreef zijwaarts naar de dijk. Deze mislukte poging ontnam de ongelukkige bijna de laatste moed, zodat men vreesde, dat hij zich niet langer zou vasthouden. . .

Wat nu gedaan?

En boot moest men hebben!

Maar waar vandaan? . . .

De haven was niet te bereiken, maar 't was de enige kans. Op dus, naar de haven. En hoewel deze nog niet te bereiken was, kon men een schipper aanroepen om met een boot te komen. Deze, hoewel men overal in het dorp om hulp riep, stuurde zijn boot naar de havendijk, waar zij met vereende krachten overheen gewerkt werd. Eén der mannen nam naast de schipper plaats en geholpen door de wind was men in een ommezien ter bestemder plaats. Eerst werd de boot met een touw verbonden, dat men van de wal af liet vieren. En als in een notedop op de dansende golven roeiden de mannen hun boot naar de uitgeputte drenkeling. . .

Met enige moeite wist men hem in de boot te krijgen en geholpen door de mensen op de dijk, die aan het touw trokken, was de boot spoedig aan de wal en werd de geredde een woning binnengedragen'. . .

En zo was dus één mens gered, door een uiterste krachtsinspanning.

Hoe vermoeiend ook, men besloot toch om de andere vier ook aan de dijk, als het even kon, de helpende hand te bieden. Nieuwe hoop gloorde in de vertwijfelde harten van de ongelukkigen. Ze hadden moed geschept uit het behoud

van hun lotgenoot, al beseften zij terdege dat het met levensgevaar was gepaard gegaan. Om hén te redden moest echter nog heel wat meer risico genomen worden. . .

Toch ondernam men een poging!

Om hun richting uit te varen moest men tegen de stroom in, terwijl ook de wind tegen was. Met vereende kracht begon men te roeien.

Zou het lukken? . . .

Men voelde zich zo één met de beklagenswaardige, in doodsnood verkerende slachtoffers. Alles had men er voor over om hen te redden.

De mannen spanden hun krachtige spieren. . .

Het water spande een fractie zijn machtige golfslag. . .

Als een strootje werd de roeiboort op zij geslingerd!

De strijd was hopeloos.

Enkele mensenkrachten tegen verwoede zeekrachten.

Toch waagde men nogmaals een poging. Met forse slagen, terwijl het schuimend zeenat heftig opspatte, bracht men de boot met de kop op de wind.

Helaas. . . het mocht niet baten.

Het schuitje werd een speelbal van de wind en de golven. Met een smak belandde de boot tegen de dijk.

Men had geen schijn van kans. . . Noodgedwongen moest men opgeven.

Daar stond men nu. Zelfs bij de stoutmoedigste kerels sprongen de tranen in de ogen. Het was onmogelijk de ongelukkigen te helpen.

Men gaf het op, en dat hield wat in! . . .

Ontzettend was het.

De in doodsgevaar verkerende, verkleumde mensen zagen hoe er mee gestopt werd om hen te bereiken.

Een bittere doodsschreeuw klonk over het water. . .

Elke golfslag tegen de waggelende stukken muur, deed hen vrezen nu reeds in de kolkende diepte te verzinken. . .

14. Op het nippertje gered. . .

's Morgens om acht uur was het water wel beduidend gezakt. Het daglicht won veld en waar het kon werden de luiken geopend. Het panorama dat zich echter dan aan het oog ontrolde deed menigeen in tranen uitbarsten. Zo had men het nooit gezien. Dit was alleen bekend uit boeken. Langzaam verstreek de zondagmorgen.

Plotseling begon de torenklok te luiden; vernieuwde schrik!

Wat had dit te betekenen? . . .

Niemand die het wist.

Niemand die het begreep.

Maar het klonk onheilspellend op deze 1e februari 1953.

Angstig klonk haar bronzen stem tussen de geluiden van de steeds felle stormwind. Pas later bleek dat enige mensen voor het aanstormende water in de toren waren gevlucht en op deze wijze probeerden de aandacht te trekken van de bewoners, om uit hun netelige positie bevrijd te worden.

A.J. Smits: 'Doch waar zou men eerst helpen? Door het hele dorp waar nog huizen stonden, riep men om hulp. Wel waren kranige mannen bezig, om met de weinige beschikbare boten mensen van de daken te halen en op de enige droge plaats te brengen. Maar hoe onbegonnen scheen dit werk. Nog altijd was het water heftig in beroering, zodat men niet overal kon komen. Voorlopig bepaalde men er zich toe op de meest gevaarlijke plaatsen de mensen te redden. De hulpvaardigheid onder elkaar was gelukkig erg groot. Waar maar enigszins plaats was, nam men nog mensen op. Eer de middag voorbij was, hadden bijna al de mensen de Stoofdijk verlaten, enkelen uitgezonderd, die het waagden in hun woningen te blijven. Binnen een paar uur zat men er weer opgesloten. Als het water weer opkwam, dan veranderde de doorbraak op de sluis in een wild bruisende stroom. . .

Trouwens met laag water wist men er nog niet met droge voeten door te komen, daar het water uit de polder bleef vloeien. Het doorwaden was dan ook niet geheel zonder levensgevaar, maar de doorstane angst stelde de mensen in staat de onmogelijkste dingen te doen.

De enkelen die niet durfden en natuurlijk oude mensen en kinderen, werden, hoewel niet zonder moeite, overgedragen. . .

Toen was de aanblik van de nu verlaten Stoofdijk nog troostelozer.

Er was bijna geen levend wezen te bespeuren. Ja tóch, dáár op het eind stond nog een groepje mannen en hun strakke gezichten vertelden het ons wel, wat

zij wilden. Nog steeds waren daar die vier mensen in nood. Die moesten toch gered worden? Wat vanmorgen mislukte werd nogmaals geprobeerd. De storm was wat in kracht afgenomen en het water een stuk gezakt, maar het bleek zulk een bovenmenselijk karwei te zijn, dat men de moed haast opgaf. Toen, onverwachts, schoot de boot vooruit. De moedige redder had de draden van het lichtnet te pakken gekregen. Door het afbreken van een paal hingen deze omlaag, juist in de richting van de ongelukkigen. Door deze te volgen was de boot spoedig in hun nabijheid, maar weer bleek een moeilijkheid. Door urenlang doornat op het dak te liggen, waren de drenkelingen haast niet in staat hun leden te verroeren. Met veel moeite kwamen zij evenwel in de boot. Fluks werd de steven gewend en de terugtocht aanvaard. Deze verliep gemakkelijker. Weldra was de dijk bereikt, waar de ongelukkigen door liefderijke handen werden verzorgd. De moedige redder had de voldoening, met gevaar voor eigen leven, weer vier mensen van een wisse dood te hebben gered. . .

Men moest zich nu haasten om voordat het water opkwam, het dorp te bereiken. Ook hier had het reddingswerk ondertussen voortgang gehad.

Al maar meer mensen werden er op het kleine droge stukje dijk samengebracht. Angstig vroegen velen, die zojuist van een zolder of dak waren gehaald, zich af, wat het worden moest als het water weer hoog kwam. . .

De huizen op de Molendijk konden al de mensen niet bevatten. Velen der geredden hadden bovendien behoefte aan droge kleren, die er op den duur ook niet meer waren. Enige honderden hadden een plaats gevonden op enkele schepen die in de haven lagen. Waar de zee het land niet droog liet, zocht men een wijkplaats op haar golven. En al was de ruimte niet geriefelijk, men voelde zich voor het ogenblik gered. Wat derde het dan al zat men opgepakt in een half geladen schip met aardappelen. Het stro, dat moest dienen om deze vorstvrij te houden, gaf tenminste nog een minder harde ligplaats. . .

Zo viel de avond van zondag 1 februari; een dag die niet licht vergeten zal worden. En weer steeg het water tot abnormale hoogte, zodat de mensen die nog op zolders en daken verbleven, opnieuw het ergste vreesden. Toch bereikte het lang die hoogte niet van 's morgens. Wel stortten er weer huizen in en vielen er opnieuw slachtoffers, maar met het zakken van het water week de beklemming enigszins. Een zwarte nacht viel nu over het zwaar getroffen dorp. Ondanks de vele hulpkreten van in nood verkerende mensen, moest het reddingswerk worden gestaakt. . .

De heer Smits schiet ook nog iets te binnen over een gerucht dat deze morgen werd verbreid. Hij vertelt: " 's Morgens, toen het licht werd, liep ik met een paar mensen vanachter de dijk naar de haven. Toen pas zag ik dat er aan de andere kant van het dorp ook zoveel gebeurd was. We zagen witgekalkte gevels en dat is niet normaal. We begrepen dat de muren van deze huizen waren weggeslu-

De Oud-Gereformeerde kerk van Stavenisse.

gen. We beseften dat er dan ook veel mensen verdronken zouden zijn en die gedachte viel loodzwaar op ons. We riepen naar een paar mensen aan de overkant of ze niet een roeiboot voor ons konden bemachtigen.

Als antwoord riepen zij tot ons: "Potappel en Slager zijn ook verdronken". . .

Nu, mijnheer Valkenburg, u kunt u niet voorstellen wat dat toen voor een verslagenheid bij ons groepje op die dijk teweegbracht.

Onvoorstelbaar gewoon. Toen leek *alles* verloren.

Zij waren onze geestelijke leidlieden, moet u denken. En dan in zo'n situatie. . . We zagen er geen gat meer in.

Gelukkig bleek later dat althans Ds. Slager nog in leven was'. . .

Naarmate de morgen naderde vroegen de mensen zich af, wat deze brengen zou. Langzamerhand gingen de gedachten weer werken en men begreep, dat men hier niet kon blijven. Verbinding met enig ander deel van ons gewest, had men nog niet. Wel hadden de vorige avond een paar vliegtuigen boven het dorp geïrkeerd, maar men was en bleef in het onzekere over de omvang van de overstroming. Men begreep nu wel, dat het niet bij één dorp of eiland was gebleven.

Spoedige hulp was daarom niet te verwachten. Al had men die nóg zo zeer nodig, wilden er nog niet meer ongelukken gebeuren. Het allernodigste voedsel voor kinderen en zieken was niet te bemachtigen, ja zelfs drinkwater ontbrak. In deze nood besloot men dan, om als de wind het toeliet zoveel mogelijk mensen op de schepen te verzamelen en een veiliger plaats op te zoeken. . .

Het reddingswerk, dat wegens het invallen van de vroege winteravond gestaakt moest worden kon nu weer beginnen en daar de storm nu tot een flinke bries verminderd was, ging dat veel gemakkelijker dan de vorige dag. Wel moesten vele moeilijkheden worden overwonnen, daar sommige straten niet te bereiken waren door het vele wrakhout dat de toegang versperde. Zo b.v. bij de toren, waar een hele hooitas en een stal met de kadavers van de beesten nog aan de touwen was blijven hangen . . .

Als er een boot met geredden aankwam, was het ontroerend om te zien hoe de mensen hun doodgewaande familie om de hals vielen. Men moet zich voorstellen, door welk een pijnigende onzekerheid men gekweld werd, over het lot van familie en vrienden. Het was immers onmogelijk alle mensen tegelijk uit hun angstige positie te verlossen. Overal in het dorp waar nog huizen of tenminste nog brokstukken daarvan stonden, zaten nog mensen opgesloten . . .

Twee lange nachten reeds hadden ze op zolders en vlieringen, ja sommigen op het dak doorgebracht, steeds maar wachtend op redding in de nood. Men moest het aanzien hoe in de buurt de mensen uit hun woningen werden gehaald en men hoopte dan ook zelf mee te kunnen varen. Maar men kan begrijpen, dat een roeiboort gauw afgeladen is en eerst moest dan de terugtocht weer aanvaard worden . . .

En opnieuw maar wachten. Urenlang soms. Daar waar het gevaar voor instorten groot was, moest eerst geholpen worden. De redders hadden dan in een geheel andere buurt weer hun werk. Geen wonder, dat de mensen in deze toestand ten laatste aan hun redding gingen wanhopen. Al was het gevaar nu wel niet direct meer aanwezig, het verblijf in de door het water omspoelde woningen, was ver van geruststellend.

En bij het ontbreken van de minste verkwikking, waarbij nog de opeenstapeling van angsten, behoeft het niemand te verwonderen, dat er mensen waanzinnig werden . . .

We gaan eens zien, bij die drom mensen bij het gemeentehuis.

Er is weer een boot met geredden in aantocht. Langzaam komt zij de Voorstraat opgevaren. Men ziet het op een afstand reeds; het is één hoop ellende. Wie zullen het zijn? Vol spanning turen de angstige gezichten naar de dichterbij komende boot en weer gloort de hoop in veler harten, als men familie meent te ontdekken over wier lot men nog in het onzekere verkeert. Dan, wanneer de boot op de straat vastloopt, schieten gediensstige handen toe, om de geredden op het droge te brengen. In hun doffe ogen straalt een blijde glans.

Ze kunnen het nauwelijks geloven, dat ze nu weer vaste grond onder zich hebben. . . Sommige mensen kent men haast niet meer, in twee dagen zijn ze jaren ouder geworden. Daar is een vrouw met een jas van haar man aan, een stuk doek over het loshangende haar geknoopt, terwijl haar man met een

zakdoek op het hoofd en een zak over de schouders geslagen, uit de boot wordt geholpen. De ongelukkigen kunnen niet meer. De blijdschap over hun redding kunnen ze door uitputting niet verdragen. Daar wordt een oud vrouwtje met doorweekte kleren aan wal geholpen. 'Laat me maar lopen', zegt ze; het besef van haar redding geeft haar opnieuw krachten. Dan een man alleen. Geen woord zegt hij, men begrijpt het: zijn vrouw is verdronken. Als laatsten volgt dan een ouderpaar met hun kroost. Met bezorgde blikken kijkt de vader toe, hoe zijn jongens uit de boot springen, als waren zij op avontuur. . .

Weer smaken de redders de voldoening enige van hun medemensen uit de ergste nood geholpen te hebben, maar nóg wachten velen op hun hulp en weer steekt men van wal. Heel de dag gaat dat zo door en dan nóg moeten er mensen de derde nacht op zolders en daken doorbrengen. Het reddingswerk wordt hoe langer hoe moeilijker en er zijn plaatsen die bijna niet te bereiken zijn. Met levensgevaar moeten sommigen over ingestorte huizen en drijvend wrakhout in veiligheid gebracht worden . . .

A.J. Smits: 'In het reddingswerk waren tal van voorbeelden te noemen van wonderbare reddingen, waarin de bewarende Hand van een almachtige God vaak heel duidelijk bleek. Een God die in de toorn des ontfermens gedacht en met macht sprak: "Tot hiertoe en niet verder" . . .

Ik zou met Paulus willen zeggen: "Hoe ondoorgrondelijk zijn Zijn oordelen in het laten omkomen van sommigen en hoe onnaspeurlijk zijn Zijn wegen in het wonderlijk bewaren van anderen" . . .

Hoe het verder ging? Ach, de geschiedenis is bekend. Stavenisse werd geëvacueerd, soms zelfs tegen wil en dank. De liefde tot de geboortegrond kan zo sterk zijn, dat men bereid is grote risico's te nemen. Te grote risico's zelfs! Dichter na zoveel mensenleed beschreven te hebben, willen we ook kort enkele dierreddingen beschrijven aan de hand van Smits' boekje.

15. Daartoe veel vee. . .

Met ijzige koude blies de wind uit het noorden. Tevergeefs zochten mens en dier beschutting tegen de felle regen- en sneeuwbuien, die zich nu en dan ontlasten. Met geweld werd het zilte zeewater de haven ingezweept en in stof vervliëgend, meters ver de wal opgejaagd.

Het was bijna niet uit te houden. Maar men moest, wilde men de dag niet werkeloos voorbij laten gaan. . .

Nu de mensen in veiligheid gebracht waren, wilde men ook nog enig vee, dat niet verdronken was, naar geschikter plaatsen afvoeren.

Niet minder dan de mensen, hadden deze dieren geleden. Midden in de barre stormnacht, werden ze plotseling uit de beschutting van een warme stal op een dijk gejaagd. Blootgesteld aan de felle koude, zonder een droge plek grond en hoegenaamd zonder eten of drinken, hadden ze bijna vier dagen in deze benarde positie doorgebracht. Het was de arme dieren aan te zien: dit lijden hielden ze niet lang meer vol. Weemoedig lieten ze de koppen hangen en staarden met grote ogen de weinige mensen aan, als zochten ze bij hen bescherming.

Maar gelukkig daagde er ook voor de hulpeloze dieren redding. . .

In de vroege morgen was een schip de haven binnengelopen dat in staat was vee te vervoeren. Om deze reden zag men weer een kudde koeien en varkens op de haven bijeengedreven. IJverig waren de schippers in de weer om voorbereidselen tot het laden te maken, want koeien en varkens aan boord nemen was voor hen geen alledaags werk.

Er moest hierbij een bietenet worden uitgelegd, waar een koe middenop geplaatst werd. Vervolgens werden de vier hoeken van het net in de takel gehangen. Wild spartelend belandde het dier na een onvrijwillige luchtreis in het ruim van het schip, waar het gretig aanviel op het in overvloed aanwezige stro. . .

Op deze manier werden twaalf stuks hoornvee en veertien varkens aan boord gehesen. Voor meer dieren was geen plaats meer. Geruime tijd was men met dit werk bezig geweest. Nu het gebeurd was, was het zaak om zo spoedig mogelijk te vertrekken. Daar het schip naar Bergen op Zoom moest, leek het eerst wel riskant om bij deze harde wind met een levende lading de Schelde over te steken. Later echter luwde de wind een weinig en vonden de schippers het geraden te vertrekken. Enige uren later bereikten ze veilig de plaats van bestemming. . .

Later op de middag was het opvallend, hoever het water uit de polders was weggevloeid. Zelfs kwamen enkele stukken langs de Oudlandsedijk droog te staan. Dit was sinds de rampnacht nog niet gebeurd.

Trouwens een paar uur later was alles weer onder het water bedolven. . .

Een tocht over bovengenoemde dijk leverde een onbeschrijfelijk gezicht. De half afgeschoven dijk lag als het ware bezaaid met wrakstukken van verwoeste gebouwen, meubilair, beddegoed en allerhande gebruiksvoorwerpen. Dit alles lag in de grootste wanorde dooreen en de aanblik van wat eens dierbare herinneringen van ouders en kinderen waren, gaf plaats aan een weemoedige stemming. . .

Een kast met het linnengoed nog opgestapeld, eens de trots van een zorgzame moeder, lag waardeloos tegen de dijk gesmakt. Daar riep een stuk speelgoed herinneringen op aan zorgeloos spelende kinderen.

Een boekenkast met de gezwollen boeken er in vastgeklemd, stond daar als ware hij daar neergezet. Een ledikant zo van een zolder gedreven, lag midden in een hoop stro, of het zojuist nog beslapen was geweest. . .

En hoe sprekend in deze toestand: plechtig stond er een oude Statenbijbel, jarenlang misschien een erfstuk in een familie, tegen een zak met graan geleund. Doch genoeg hiervan, overal in het rampgebied is dit beeld te zien geweest. . .

Weer was een dag voorbijgegaan en door het laaghangende wolkendek viel de duisternis spoedig in. Beangstigend, hoe eenzaam en verlaten het dorp nu lag. Waren er overdag nog wel schepen de haven ingekomen, nu waren ook die weer vertrokken. . .

Enkele marinevaartuigen zouden de nacht in de haven doorbrengen.

Een dezer vaartuigen strekte een militair overste tot verblijf, die de leiding in het verdronken dorp in handen had. Van de eigenlijke dorpsbewoners waren er geen twintig meer. En ook deze mochten hier niet blijven. Nog des avonds gaf de overste bevel, dat ieder zich voor vertrek gereed moest houden tegen zeven uur de volgende morgen. Vanaf het vaartuig zou dan met een sirene geblazen worden ten teken dat men zich aan boord moest begeven. . .

Moest dan alles maar aan zijn lot worden overgelaten? Nu, terwijl er van tussen de puinhopen nog wat te redden viel? Stonden er niet hier en daar op een dijk nog ruim twintig paarden en een aantal varkens? 't Was toch te wreed die arme dieren te laten doordongeren? Maar de overste had voor deze smeekbeden geen oren. Hij had opdracht de laatste man hier vandaan te halen.

Eerst na lang redekavelen nam hij het voorstel aan, nog één dag uitstel te geven en te trachten een schip hierheen te krijgen dat de dieren kon vervoeren. Hij zou zorg dragen dat per mobilfoon een vaartuig voor dit doel gevraagd werd. . .

Met bange voorgevoelens gingen de mensen de nacht in, met weinig hoop op een gelukkige uitslag. Het was wezenlijke ernst. Zelfs voor mensen die een functie bekleedden in polder en gemeente gold geen uitzondering. Allen moesten vertrekken. Niemand mocht zelfs de nacht hier doorbrengen, zonder een geldige reden op te kunnen geven dat zijn aanwezigheid noodzakelijk was. Zo waren er mensen om het vee te verzorgen en anderen deden zogenaamd dienst als dijkwachter. . .

Wakende werd de nacht doorgebracht, al maar wachtend op de morgen, wat die brengen zou. Wat valt zo'n nacht toch lang. De gesprekken waren al lang gestaakt. De één na de andere dommelde in van uitputting en vermoeidheid, in hun onrustige sluimer telkens opgeschrikt door het minste geluid. Zelfs het kraken van een stoel klonk in deze barre eenzaamheid onheilspellend. De gedachten werden teveel beziggehouden door allerlei onzekerheid. Onzekerheid over zichzelf en anderzijds over het lot van familie en waar die terechtgekomen waren. . .

Nu men na een paar dagen enig overzicht kreeg, was het duidelijk dat er genoeg te doen was. Ook waren er mensen die wel wilden vertrekken, maar niet alvorens de nog levende dieren in veiligheid gebracht waren. . .

Daarmee dan nu maar gauw begonnen. Het zou een heel karwei worden de dieren aan boord te krijgen. Een paard kan men nu eenmaal zomaar niet opnemen en op een schip zetten. . .

Eerst begon men de dieren van de verschillende plaatsen op de haven bijeen te brengen. Na een poosje leek het wel, of het paardenmarkt was. Intussen was de bemanning van het schip bezig om de meegebrachte bruggen te plaatsen. Eén zo'n brug werd van de wal op het schip gelegd, een tweede daarop aansluitend het ruim in. De laatste lag erg steil, daar het ruim vrij diep was. Het scheen een gevaarlijke onderneming, daar een paard af te laten gaan. Men was ongerust, dat de dieren zich tegen de stalen scheepswand te pletter zouden lopen. . .

Eindelijk was alles gesteld en werd het eerste paard op de brug geleid. Gewillig liet het dier zich tot op het schip geleiden, om dan met daverend geweld van de steilte af te rennen. Doch het ging goed, ongedeerd belandde het beest in het holle scheepsruim. Een aantal van de paarden kwam op deze wijze aan boord, maar een ander gedeelte was met geen mogelijkheid op de brug te krijgen.

Daar moest wat anders op verzonnen worden. Maar geen nood, ook hier waren de schippers op bedacht geweest. Men had materiaal op het schip om de dieren aan boord te hijsen. . .

Van touwwerk werd een zgn. 'broek' geïmproviseerd. Deze werd onder een paard aangebracht en even later zweefde het dier al door de lucht.

Het scheen prachtig te gaan, tot plotseling, door het zenuwachtig gespant van het paard, de 'broek' aan het schuiven ging. Wilde kreten: 'Zakken! Zakken!' weerklonken. Maar het ging alles te vlug. Laten zakken was niet meer mogelijk.

Slechts enkele ogenblikken hing het arme dier met zijn achterbenen in de 'broek' en viel toen met een zware plof in de nauwe ruimte tussen wal en schip. . .

Met verbijstering had men het zien gebeuren, maar wat nu? 'De kabels los', riep iemand en in een ogenblik was dit gebeurd. Hierdoor kwam het dier in het water terecht en het zwom met forse slagen de haven in, waar het een eind verder tegen de schuine glooiing wilde opklauteren.

Maar dat ging niet, de gladde ijzers gleden weg op de glibberige stenen. Vergeefs probeerde men in een ijlings toegeschoten roeiboort het dier te pakken.

Majesteitelijk verhief het zijn kop boven water en zwom een eindweegs de haven rond, om tenslotte aan de overzijde waar minder water stond, vaste voet te krijgen. . . Vlug liepen hier een paar mensen heen, en doodop van de zwemtocht liet het beest zich gewillig pakken. Doch hier was de glooiing ook te steil om er tegenop te klimmen. Enige honderden meters moest men met het paard door het water waden, om op een meer vlakke plaats de vaste wal te bereiken. Zo was het verloren gewaande dier dan toch nog gered, maar daarmee nog niet aan boord. . .

Er was echter geen andere mogelijkheid, dus moest het op dezelfde manier gebeuren. Een ander paard werd nu vastgemaakt, maar door de ervaring geleerd sjarde men het dier nu beter vast en nu ging het als vanzelf. Op deze wijze werden de overige dieren in een paar uur tijds aan boord gehesen evenals nog een aantal varkens. Hier en daar zaten nog enkele kippen; ook deze dieren werden ingeladen. Als men ze hier liet moesten ze toch de hongerdood sterven. Dit was dan de schamele rest van de volle stallen met vee, waarvan het overgrote deel in de golven omkwam. . .

Daar lag het verongelukte dorp. Van mens en dier bijna verlaten.

Niet alle dieren waren weg. Ze konden ook vooreerst nog niet weg.

Op een tweetal boerderijen waren enkele paarden als door een wonder de verdrinkingsdood ontkomen. Deze boerderijen lagen echter rondom in het water, zodat deze dieren hier niet afgehaald konden worden. . .

Met een bootje werden ze van het van elders aangevoerde drinkwater voorzien en een weinig hooi was er nog wel drooggebleven. . .

Totnogtoe was deze dag heel anders verlopen, dan de vorige avond gedacht werd. Toen zag het er naar uit dat op een enkele militair of politiemans na, niemand het dorp zou betreden. . .

Het was 's morgens al een grote drukte geworden. Eerst kwam er een schip met Rode Kruissoldaten, enige tijd later gevolgd door een schip uit Tholen, waarop veel geëvacueerde mensen, die zo mogelijk enige noodzakelijke dingen, lijfgoederen, enz. uit hun woningen mochten halen. Verscheidene politieboden voeren af en aan. Zelfs landden er 's middags een drietal helicopters op het

havenplein. . .

Maar heel deze drukte veranderde aan de toestand als zodanig niets. Dat bleef alles even uitzichtloos. Eb en vloed wisselden elkaar op het overstroomde land telkenmale af. Bij laag water was het mogelijk sommige straten een eindweegs te betreden, maar dit diende slechts om de verwoesting nog meer van nabij te zien. Kwam de vloed, dan werd alles weer door het altijd in beroering zijnde water overdekt. Wat konden de mensen anders doen, dan deze plaats van verschrikking weer zo spoedig mogelijk verlaten. . .

Na de middag, met opkomend water, moesten velen zich haasten om aan de haven te komen, wilde men niet andermaal in zijn woning opgesloten worden. De meesten gingen onder zware pakken beladen. Wat voor het grijpen lag, werd meegenomen, dat gaat zo bij zulke toestanden. Dingen die gemist kunnen worden neemt men mee en wat men hard nodig heeft, laat men liggen. Maar lang niet iedereen was in de gelegenheid geweest om van alles mee te pakken. Er waren mensen die hun huis in puin vonden liggen. Hoe is men dan te moede? Misschien een enkele kleinigheid konden zij tussen de massa stenen opdiepen. Voor hen was hier niets meer te halen. Daarom maar zo gauw mogelijk weg van hier. . . en een poosje later keerde het schip terug naar Tholen. Intussen was het schip dat de paarden aan boord had ook gereedgekomen om te vertrekken. . .

16. Tegen wind en stroom. . .

Stavenisse was dus ontruimd. Velen waren reeds vertrokken naar elders en nu was ook de tijd aangebroken voor de heer Smits om met nog vier dorpsgenoten dit dorp, dat nu veel weg had van een mestvaalt, te verlaten. . .

De bemanning van de boot bestond eveneens uit vijf personen. Het was een binnenvaarttuig, dat in normale omstandigheden stukgoederen vervoerde in de Amsterdamse havens en moest gesleept worden. Zijn kracht was te gering voor de Zeeuwse stromen. In volle zee moest men zelfs enkele ogenblikken geheel stil liggen, omdat de bootjes niet waren opgewassen tegen wind en stroom. . .

De paarden reageerden op het geklots der golven door zenuwachtig met de benen te slaan en te stampen en dat maakte een geweldige herrie.

De heer Smits: 'Zo tobden we een hele tijd voort, maar kwamen toch langzaam vooruit en verwijderden ons al meer en meer van ons dorp. Zo van zee uit gezien, was goed te bespeuren dat het met de zee gelijk lag. 't Was net, of we zo over de weggeslagen dijken recht op de toren konden afvaren. . .

Hoe troosteloos was de aanblik van de zwaargehavende zeeweringen. We zagen grote openingen, waar ook de laatste resten door de stroom waren meegesleurd. . .

En toen we de blik naar het noorden wendden, trof ons eenzelfde beeld. Het leek of we zo op het zwaargetroffen Ouwkerk konden aanvaren. Van een dijk was ook hier niets meer te zien. . .

En eind verderop, voor de haven van Zierikzee lag een hele vloot met haring-trawlers ook al gekomen om hulp te verlenen. Zo nu en dan ontmoetten we op onze tocht een ander vaarttuig, dat met gemak de golven kliefde en zich haastte om zijn plaats van bestemming te bereiken. . .

Toen kwam een sleepboot ons langs. Het gezwoeg van de beide bootjes zijnde om het logge gevaarte tegen de stroom op te trekken, bood de kapitein aan ons schip naar zijn bestemming te slepen.

Dit voorstel werd gretig aangenomen en aanstonds werden we vastgemaakt. Nu schoten we in snelle vaart over het water en kwamen spoedig onder de kust van Zuid-Beveland. . . Aan de linkerhand was in de verte ons dorp nog waar te nemen, maar lang duurde het niet meer, of de laatste omtrekken verdwenen uit het gezicht. De plaats onzer bestemming was Bergen op Zoom, maar omdat het te laat werd dat die avond nog te bereiken, werd besloten in Wemeldinge te overnachten. Na een poosje, het begon al te schemeren, lagen we voor de slui-

zen, waar ons schip voor anker ging. De kapitein van de sleepboot achtte het het beste voor ons, nachtverblijf aan de wal te zoeken. . . Na afgesproken te hebben dat we de volgende morgen om zeven uur zouden vertrekken, werden we aan wal gebracht, waar behulpzame handen ons bij verschillende mensen onderbrachten. . .

Wat een vreemde gewaarwording voor ons, na zoveel ontbering in een warme kamer aan een welvoorzienige tafel te zitten. Toen werd pas de vermoeidheid gevoeld en van uitputting werden we door slaap overmand. En als vanzelf kwam toen het verlangen om op een bed eens goed te kunnen uitrusten. . .

De mensen waar we in huis waren wilden natuurlijk van alles weten, maar zagen wel dat we "op" waren en spoedig lagen we voor het eerst na vijf nachten op een gemakkelijk bed, waar de slaap niet lang op zich liet wachten. . .

De volgende morgen was het weer bijtijds opstaan. Men zou ons met een bootje van de sluis afhalen en aan boord brengen. Op een vast punt zouden we volgens afspraak elkaar opwachten. Vier waren op tijd aanwezig, maar de laatste man liet zich niet zien. En die laatste man was ik.

Vol ongeduld stonden ze nog een tijd te wachten, echter tevergeefs. Mij zoeken, was ook onbegonnen werk. We waren op een onbekende plaats en bovendien lag iedereen haast nog op bed. Blijven wachten kon op den duur niet, daar anders de gunstige tijd van vertrek verstreken zou zijn. Noodgedwongen ging men dus aan boord en daar werden de voorbereidselen voor het vertrek reeds gemaakt. . .

Ik verkeerde ondertussen in een niet minder hachelijke positie. De gastvrouw had op zich genomen mij op tijd te roepen, maar zoals ieder wel eens overkomt, het mens versliep haar tijd en werd pas wakker toen het te laat was. In minder dan geen tijd wekte zij mij. Ik was mij natuurlijk nergens van bewust. In een ondeelbaar ogenblik overzag ik de situatie waarin ik verkeerde. Zenuwachtig gehaast schoot ik in de kleren, twee minuten later draafde ik al over de donkere straat. Hijgend van het harde lopen bereikte ik de sluis, waar geen bootje meer te zien was. Wat nu te doen? was de vraag die ik mezelf stelde. Was het schip al vertrokken of lag het ginds nog voor anker? Was het eerste waar, dan was er de moeilijkheid hoe in Bergen op Zoom te komen, want de verbinding over land was door de overstroming onmogelijk geworden. En was het laatste het geval, hoe dan aan boord te komen? Doelloos liep ik een paar maal de sluis op en neer, tot er een paar mensen aankwamen die wisten te vertellen, dat het schip nog niet vertrokken was. Ze hadden ook gezien dat een tijdje geleden een motorbootje vier mensen, die op een vijfde man wachtten, van de sluis had afgehaald. Maar een middel om aan boord te komen wisten ze ook niet. "Je kunt proberen van gindse dijk het schip aan te roepen", zeiden ze. . .

Dat dus maar gedaan en weer snelde ik voort, naar de aangewezen dijk, waar ik

meer in de nabijheid van het schip kwam. Toch was de afstand lang niet zo klein als ik gedacht had. Misschien hoorden ze mijn roepen niet eens. Drie-, viermaal schalde mijn stem door de duisternis, en gedragen door het zacht kabbelende Scheldewater, bereikte ze het schip. . .

Hier hoorde één der mannen een bekende stem en waarschuwde de bemanning. Door de scheepsroeper kwam nu het antwoord: "We komen je halen op de sluis". . .

Wat was ik blij, dat ze me gehoord hadden. Nog even, dan zou ik weer bij mijn kameraden zijn. Opgelucht aanvaardde ik de terugtocht naar de sluis, waar ik tegelijk met het bootje aankwam en direct aan boord kon stappen. Binnen een paar minuten had ik nu het schip bereikt, en onze ploeg was weer voltalig. . .

De bemanning had intussen de ankers opgehaald en eer we er erg in hadden waren we op weg naar onze bestemming. De morgen was koud en guur. Behaaglijk schaarden we ons in het achteronder rond de gloeiende kachel, terwijl de sleepboot ons schip over de wijde Oosterschelde voerde. Een paar uren duurde de tocht en langzaam naderden we het einddoel van onze reis, waar nieuwe bezigheden ons te wachten stonden.

Zodra we dan ook aan de wal lagen, waren vele rappe handen in de weer om onze levende lading van boord te krijgen. Dit ging veel gemakkelijker dan het inschepen. De dieren die een etmaal in het donkere ruim hadden doorgebracht, lieten zich gewillig op de brug leiden het licht tegemoet. . .

Op verschillende plaatsen in de stad werden ze voorlopig ondergebracht, waar ook het vee dat een dag eerder vertrokken was een plaats had gekregen. . .

Onze taak was ten einde en verdreven van huis en hof stonden we in een vreemde stad, terwijl ons dorp door de golven overspoeld werd, ons geen plaats van bewoning overlatend. Waarheen dan nu? Wij wisten het zelf niet! Als zwervelingen gingen we op zoek in ons Vaderland, elk naar de zijnen'. . .

17. Niet wetend wien hij 't laten zal. . .

27 mei 1953.

Een bijna verwoest dorp ligt voor ons.

Het stortregent! . . .

De toch al vernielde wegen en straten worden er niet beter op.

Modderpoelen zijn het. Bijna onbegaanbaar.

En toch . . .

Het is drukker dan we hier de laatste tijd gewend waren. Immers maar weinigen genieten het voorrecht een onderdak te hebben in het eigen, door de overstroming bijkans verwoeste dorp.

Vanwaar dan die drukte? . . .

Men kan toch moeilijk zeggen dat het weer vandaag de aantrekker zal zijn. Het gutst nog steeds.

Nee, er moet wel iets anders aan de hand zijn.

Velen hebben vandaag de reis naar hun geboortegrond ondernomen om de rouwdienst bij te wonen die zal gehouden worden in het kerkgebouw van de Oud-Gereformeerde Gemeente.

Het gebouw draagt nog wel de sporen van de vloed, maar de ergste ravage is opgeruimd. In de kortst mogelijke tijd is de kerk in alle hoeken bezet. De voorganger geeft Ps. 103:8 op. Een passend lied bij deze dodenherdenking.

De prediker heeft het over vader Jacob, die op 147-jarige leeftijd afscheid gaat nemen van zijn kinderen. Hij gaat sterven. Dat schrikt hem niet af. Zeventien jaren heeft hij immers als vreemdeling vertoefd in Egypte en nu reist hij af naar zijn Vaderland, dat Hierboven is.

Toch hield men een zware rouw na zijn dood. Zo zelfs dat het de Egyptenaren opviel. De voorganger maakt een vergelijking. Door de ramp waren bijna 2000 mensen in één morgen van de aarde weggemaaid, waaronder 153 uit Stavenisse. Hij vraagt aan de toehoorders: 'En hebben we nu ook 70 dagen beweend wat van ons is weggenomen? Zouden we voor Gods Majesteit kunnen laten zien, dat er werkelijk rouw is' . . .

Niet minder klemmend stelt hij nóg een vraag aan de orde: 'Elke rouwdragende familie die hier zit, is het voor u een wonder dat gij nog bij de overlevenden behoort?' . . . Hoger dan de vloed en der wateren waren, ook in Stavenisse, de vloed en der zonden gerezen. Rechtvaardig ware het geweest, dat er in plaats van 153 omgekomenen, slechts 153 overgebleven waren! De Heere is zeer

lankmoedig dat zovelen gespaard zijn gebleven' . . .

Ook broeder Potappel wordt genoemd en de voorganger noemt wat episoden uit zijn leven. Hij wil echter niet aan mensenverheerlijking doen, maar duidelijk blijkt toch welk een warm hart hij (Ds. Slager) hem toedraagt. 'God heeft aan het graf van broeder Potappel voor Zijn Eigen eer gezorgd, want de eer van het graf is, dat die gezegende Koning met Zijn bloed het graf heeft gekocht en geheiligd. Potappel zal op aarde niet meer voor u zuchten. Met zoveel inwoners van Stavenisse heeft hij voor het aangezicht Gods gestaan' . . .

Tenslotte wenst de voorganger alle rouwdragenden ondersteuning en kracht toe, van Hem Die dit alleen geven kan. Met klem wijst hij er nog op dat de ramp een ernstige roepstem des Hemels was, waar de Heere veel mee te zeggen heeft gehad.

Aan het eind van de dienst zingt men uit psalm 39 het vierde vers (berijming Datheen).

De mensch, als ijdelheid, zeer haast verdwijnt,

Als hij ook best te leven schijnt.

Hij is een droom, die snel gaat voorbij;

Te vergeefs vroeg en laat, slaaft hij,

Om 't goed te verzamelen overal,

Niet wetend, wien hij 't laten zal.

De heer Smits: 'Was het wonder, dat velen dit vers niet konden meezingen? Elk hart voelt zijn eigen smart. Diep onder de indruk verlaten de mensen het kerkgebouw . . . Hoe kort is het alles nog maar geleden. Soms is het moeilijk de werkelijkheid, dat zo'n aantal medeburgers nooit meer tot hun huis en plaats zullen wederkeren, ten volle te beseffen. Zo schielijk is het alles gebeurd. Een droombeeld gelijk. Maar de bewijzen zijn ten overvloede te aanschouwen. Terwijl men het kerkgebouw verlaat, voert de weg door het puin . . .

In de begraafplaatsen van vier gemeenten in en buiten ons eiland, getuigen van dood en rouw die over ons dorp kwam . . .

Maanden heeft het geduurd eer de laatste van de 153 slachtoffers gevonden werd. Als mest op de aardbodem hebben de lichamen van de dierbare doden gelegen. Bedolven onder het water, puin en wrakhout; overal heeft men ze gevonden. Sommigen in sloten, waar de mensen bij het schoonmaken een luubete vondst deden . . .

Daar het kerkhof op het eigen dorp de eerste tijd nog onder water stond werden de slachtoffers voor het merendeel in Bergen op Zoom begraven. Later toen het land drooggevallen was en de verbinding over de weg weer was hersteld, zijn er nog een aantal in St. Annaland en St. Maartensdijk en ook nog enkelen in Hholen ter aarde besteld . . .

Zoals het met de overlevenden gesteld was, was het ook met de doden.

Her en der verspreid lagen hun lichamen in de kille aarde. . .

Een poos later, toen de omstandigheden op ons dorp een gunstige wijziging hadden ondergaan, gaven velen de wens te kennen hun omgekomen familieleden op het eigen kerkhof te doen herbegraven.

Na vele en moeilijke voorbereidingen vond dit ontzagwekkende werk in de laatste week van juni 1953 plaats. Een groot aantal mensen van ons eigen dorp, die vrijwillig dit werk zouden doen, waren twee nachten bezig met uiterste inspanning, eerst in de betreffende gemeenten met het opgraven, daarna het vervoer en het herbegraven in een massagraf, dat tevoren gereedgemaakt was. . .

Nooit of te nimmer heeft iemand zo een gebeurtenis aanschouwd. Het werk dat in deze twee nachten door de mensen is verzet, was bovenmenselijk zwaar. Het buitengewone van de omstandigheden vergde het uiterste van lichaam en geest, waardoor de spanning tot een hoogtepunt gevoerd werd. Bij ogenblikken leek het werk onuitvoerbaar. . .

Het grootste gedeelte van de 153 slachtoffers werd alzo voor de tweede maal ter aarde besteld op de plaats, waar deze mensen gewoond en gewerkt hadden. . .

Op zaterdag 4 juli vond de officiële herbegraving plaats, waar in aanwezigheid van een aantal genodigden van Rijk en Provincie een der jongste slachtoffers werd begraven. Hierbij werden tal van toespraken gehouden, die zeker van medeleven getuigden. . .

Maar ondanks alle plechtigheid die hierbij werd ten toon gespreid, viel over heel dit gebeuren de kille adem des doods. De dood, die hier een onherroepelijk einde gemaakt had aan het leven en bestaan van onze medeburgers, wier stof-felijk overschot — God alleen weet het — hier ligt tot de jongste dag. En ondanks de stralende zomerdag vielen donker en zwaar de schaduwen van de dood. . .

18. Herinnering. . .

Het water kwam al hoger, hoger. . .

We liepen angstig heen en weer
en dachten: zou het ook nog boven komen
waar moeten wij dan vluchten in dit weer?

Ineens was 't water stil en kwam niet hoger,
en toen het eindelijk zakken ging,
was 't al met modder overtogen
en vele huizen stórtten in.

De straten waren als het ware omgeploegd,
en meubelstukken zo maar weggespoeld,
maar 't ergste was, toen, met het licht
van velen kwam het droevige bericht.

Zij waren door het water overstroomd,
en konden niet gered — zij moesten sterven.
Zo kwam voor hen de droeve water-dood,
't geluk van velen viel aan scherven.

Er werd van alle kanten hulp geboden,
bij velen is nu alles weer terecht,
maar zij, die door de dood ons zijn ontnomen,
Zij komen niet terug — zij blijven altoos weg.

In de herinnering aan die dagen
zal altoos blijven in ons hart,
er is toen zoveel leed gedragen,
dat diep gegroefd is door de smart.

Er vielen oude mensen, maar ook jong'ren,
en kinderen, soms nog, o, zo klein,
ze werden allen opgeroepen,
En moesten vroeg van deze aarde heen.

Voor hen, die veilig zijn geborgen,
door Jezus' bloed waren gekocht,
voor hen was het de grote morgen:
zij hadden Hem bij 't leven reeds gezocht.

19. Honing aan de roede. . .

'Drie dingen zijn mij sterk bijgebleven van de Ramp' . . . zo vervolgt de heer Smits. Die leven nog intens in mijn herinnering. Eerst de avond vóór de Ramp. Ik was toen nog niet getrouwd, zoals ik u reeds vertelde, maar op die avond was ik met mijn 'aanstaande' op bezoek geweest bij kennissen, en toen lagen de pannen al op de straat. Er woedde een beangstigende storm die nacht. Toen ik thuis kwam en een kwartiertje op bed lag, zei ik tegen mijn moeder: 'Ik ga er uit hoor; ik kan het op bed niet langer houden.' Ik had al veel stormen meegemaakt, maar een onverklaarbare, benauwde onrust, dreef me naar buiten. We woonden toen vlak aan de haven en bijna het hele dorp lag toen nog in rust.

Ten tweede het moment dat ik me met een verbijsterende schrik realiseerde, dat dit een zodanige watervloed was, die tot een totale ondergang zou leiden. Dit was geen overstroming, maar een zóndvloed! . . . zo bedacht ik. Dat was kort nadat ik door Gods bewarende Hand uit die angstige situatie gered was zoals beschreven in hoofdstuk 12. Ik was later de Stoofdijk opgegaan naar de schuur van mijn oom waar onze beesten waren gebracht. Ik stond daar zo maar alleen met een angstig paard aan de teugel voor de half geopende mendeuren. Plotseling werd er een stuk van de achtergevel van de schuur door het water ingedrukt, en stond ik tot aan mijn knieën in het water, dat met een ontzettende kracht een uitweg vond door het deurgat. . . over de dijk waar het in de toen nog niet overstroomde Stavenissepolder stortte. Ik ben toen een trap opgegaan naar de zolder. . . en heb daar gezeten. . . Hoelang? . . . Ik weet het niet. Het leken uren, maar het moet minder dan een half uur geweest zijn. Met een zaklantaarn scheen ik naar beneden. Nee. . . dat moet je zelf meegemaakt hebben, wat ik toen zag, dacht, en voelde. De ontzagwekkende kracht van het water en wat dat allemaal meevoerde. Stukken van gebouwen, huisraad, van alles.

Op een ogenblik kwamen er een hele kudde dode en nog levende varkens de schuur binnendrijven en verstopten het deurgat. Het paard — het arme onschuldige dier kon er zich niet door op de been houden, want nu het opgestuwde water niet weg kon, kwam het in de schuur nog hoger te staan. En tijdens dat ik dit bewust beleefde, zittend op een zolder boven op een dijk, dacht ik. . . nu worden we met alles van de aardbodem weggeveegd. Op een moment bemerkte ik, dat de stuwning van het water minder werd, wat

later zakte het, en kwam de vloer droog. Ik naar beneden en de dijk op. . . een smalle stroke gronds was de enige droge plek. Ter weerszijden was. . . de zee. Even later kwam mijn oom er aan.

Hij vroeg me: 'Heb je m'n vrouw en dochter niet gezien?'

Helaas. . . hij zou hen nooit meer levend zien. . .

Op de derde plaats zou ik dan iets willen zeggen over het onverwacht grote medeleven, dat we als berooiden en verdrevenen mochten ondervinden. Hoe liefderijk werden onze mensen overal in den lande, ongeacht van welke richting, opgenomen. En dan bedoel ik niet in de eerste plaats de hulp op materieel gebied, hoewel die ook meer dan overvloedig was. Maar wat ons bijzonder getroffen heeft, was de gulle hartelijkheid en het meevoelen in de deerniswaardige toestand van onze mensen. Ik mag wel zeggen, dat er nog altijd vele vriendschapsbanden bestaan uit die droeve dagen, met als ondertoon, een dankbare herinnering voor de genoten gastvrijheid.

Er is nog iets bijzonders.

Daarbij kom ik terug op de predikatie over Ps. 119 die op die bewuste zondag werd gelezen. Ouderling Slager waarschuwde ons toen, dat er iets ernstigs stond te gebeuren. Maar hij wist niet wat! Het was een verzegeld oordeel, zei hij steeds. De preek die hij las was van de oudvader B. Smijtegelt en daarin komt een passage voor: 'God kan dit land tot een ruïne stellen, God kan zelfs onze dijken doen doorbreken. . .' Het wonderlijke is echter, dat voorganger Slager juist deze passage *niet* heeft voorgelezen, maar gewoon heeft overgeslagen. Geheel onbewust. Toen heb ik er iets van gezien dat het inderdaad een *verzegeld* oordeel was.

God bestuurde het zo, dat juist die passage niet gelezen werd. Maar wél legde Hij Slager een vermaning in de mond.

Wat de Ramp betreft, u heeft wel gemerkt dat ik er van uitga dat ik de Ramp als een oordeel van God zie. Of er zegen op gevolgd is? Materieel is er later wel vooruitgang geboekt, maar geestelijk gaat het hard achteruit, vind ik. Wij kunnen niet in het hart kijken, maar ik geloof wel dat er ook zijn bij wie dit oordeel zegen heeft nagelaten. Verder, wat verschillenden van ons is bijgebleven, is de betrekkelijkheid van het aardse bezit. Dat ben ik me nog steeds bewust, na de ramp. Natuurlijk zijn aardse bezittingen noodzakelijk, maar één ding is werkelijk nodig! . . .

Daarom is het soms bitter hard nodig, dat een mens geslágén wordt. Als er tenminste honing aan de roede mag zitten en dat is toch een bijbelse uitdrukking, nietwaar? Als een mens geen tegenslagen krijgt, dan holt hij maar door. Een mens moet soms tegengehouden worden'. . . zo besluit Smits zijn relaas

We besluiten dit hoofdstuk met een gedichtje van de bekende Robert Murray M'Cheyne:

De Heiland verbindt de gebrook'nen van hart,
En richt tot Zich op die er vielen.
Met olie der vreugde geneest Hij de smart;
Hij leeft en is 't leven der zielen.

Hij geeft en Hij neemt: maar 't verlies wordt gewin,
O, komt dan en lofzingt d'Algoede!
Eerst troost en bemoedigt de kus Zijner min,
Dan heiligt en loutert Zijn roede.

De ontelbare schare, die juicht voor de troon,
Kwam eens uit de grote verdrukking.
Zo blijft het voor allen: door 't kruis naar de kroon,
Door tranen naar 't Land der verrukking.

20. Die paar uur zal ik nooit meer vergeten! . . .

Even buiten het dorp staat een telefoonpaal, die nog maar net boven het water uitkomt. . .

Twee mensen klemmen zich er aan vast.

Ze hangen gedeeltelijk in het water.

Dit kan niet lang goed gaan! . . .

Nu zijn er ook mensen gevlucht in de kerktoren.

Twee van hen zien de ongelukkigen, hangend aan de telefoonpaal.

De angst van deze drenkelingen wordt hún angst.

Ze moeten iets doen. . .

Maar wat? . . .

'Weet je wat', begint de één. . . 'we gaan de klok luiden, dan kunnen we de mensen er opmerkzaam op maken. Doen?' . . .

'Ja natuurlijk doen we dat, kwaad kan het niet' . . .

Het duurt niet lang of de klok beiert over het verdronken Stavenisse.

Het brengt nieuwe schrik en angst.

Maar wat voor de één een geluid leek ten dode, was voor de ander een klank ten leven. . . Het lukt de klokkeluiders hun boodschap door te seinen. In de Voorstraat gaat het bericht van raam tot raam.

Het lukt redders om er een bootje heen te sturen.

De angstigen aan de paal bemerkten het. Een golf van hoop slaat door hen heen. Het geeft hun kracht en moed om het nog een poosje vol te houden.

Weldra vallen ze in veilige armen van redders.

Overgelukkig laten ze zich in het bootje zakken.

Giered! . . .

Wim Horman schreef hierover in: 'De Nieuwe Revu' en vult daarmee onwetend het verhaal van A.J. Smits aan, die het ook had over het luiden van de klok.

Horman weet nog meer te verhalen. Hij had een gesprek met C.W. van Prooyen uit de Voorstraat 16. Hij ontmoette hem toen hij in gezelschap was van wethouder C.J. van Moerland en H.J. Vermaas.

Van Prooyen: 'Ik was om half tien thuisgekomen en het stormde. Maar ja, het stormde wel meer. We zijn gewoon om twaalf uur naar bed gegaan en om twee uur 's nachts ging de sirene van de brandweer. Ik begreep er niets van, want ik was brandweer-commandant.

Dus ik trok mijn brandpak en laarzen aan en ging naar de kazerne.

Er waren veel mensen op straat en die vertelden me dat die sirene niet was gegaan voor brand, maar voor het water dat alsmear in de haven steeg. Dus ik daarheen. Ze waren daar bezig om de vloedplanken te zetten en toen dat gebeurd was, zakte het water zeker een halve meter. Ik herinner me nog goed dat een van de mensen zei: "Zie je wel, als de nood het hoogst is, is de redding nabij" . . .

Ik was het daar niet mee eens en zei dat het water de polder was ingelopen, want anders zakte het niet zo'n eind.

Dat was waar! . . .

De Havendijk was doorgebroken, maar ook de Ouwelandse dijk.

Daar stonden vijf kleine huisjes waarin normaal zo'n 40 mensen woonden, maar nu zaten er zeker tachtig, omdat er een aantal de dijk opgevlucht waren.

Toen de dijk zelf openscheurde nam het water bezit van die huisjes, ze werden als lucifershoutjes tegen de grond gesmeten en daar zijn toen 43 mensen verdronken. In de Kerkstraat was het nog erger. Maar goed, ik vond het langzamerhand tijd worden om naar mijn vrouw en drie kinderen terug te gaan, want je kon nooit weten. We hielpen samen een aantal dingen naar boven te brengen, want ik vermoedde wel dat er water zou komen.

Alléén sleepte ik op zeker moment ook het ledikant naar boven en ik stond juist halverwege de trap toen daar met een geweldige klap de voordeur openvlog en er een vloedgolf van twee meter hoogte het huis in kwam. Ik vluchtte naar boven en schreeuwde: "Vooruit, door het dakraam naar buiten de goot in!" . . .

Daar hebben we het toen af staan wachten. Als ik er achteraf op terugkijk, weet ik dat je gewoon geen tijd had om bang te worden. Na een paar uur zijn we gered, maar juist die paar uur zal ik nooit meer vergeten' . . .

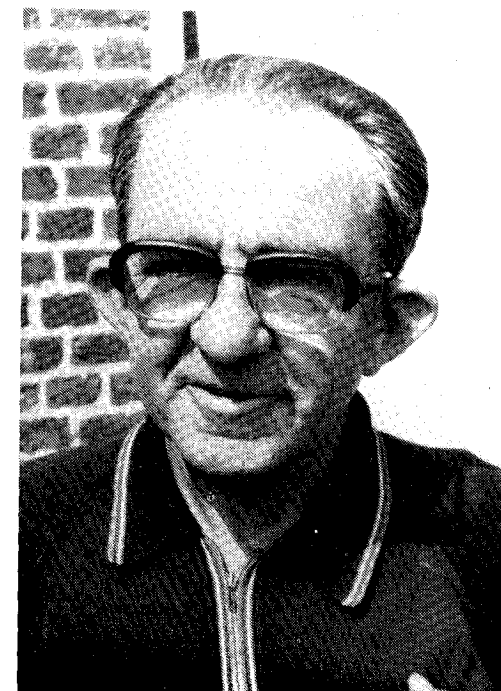
21. De uien dreven in de kerk.

Op mijn tocht door Zeeland bezocht ik ook de heer H. Koster (50) te Waarde, die al ruim 20 jaar dijkwacht is en dus wel 'kijk op de zaak' heeft.

De heer C. van de Bovenkamp interviewde hem eens voor de 'Gezinsgids' van 'De Banier'. De heer Koster en ik kwamen overeen om daaruit ook gegevens te putten voor dit verhaal.

De heer Koster: 'Voor de meesten kwam de Ramp betrekkelijk uit de lucht vallen. De meeste mensen waren er helemaal niet op berekend. Ze hadden natuurlijk nooit zoiets meegemaakt. Men had niet gedacht, dat er zo iets ergs kon gebeuren.

Velen waren dan ook bijzonder verrast, toen het 's nachts zo tekeering. Het stormde geweldig. Toen ging de klok luiden. De sirene laten loeien ging al niet meer, want de stroom was reeds uitgevallen. Toen de klok ging luiden, kregen de meesten er pas beseft van, dat er iets ergs aan de hand was.' . . .

H. Koster.

'Het was kwart over twee 's nachts, toen de stroom uitviel en het was een uur of drie, toen de klok begon te luiden, want toen liep de Westerveerpolder onder. Het gevaar kwam van de Kruiningse kant. Toen de dijkgraaf ging kijken hoe de situatie was tussen Kruiningen en Krabbendijke, nou... toen schrok hij heel erg. Want de dijk tussen die twee plaatsen was bijna helemaal weggeslagen en hij zag ook, dat de veerpont half in de Kruiningse polder lag.'...

De meeste mensen konden het gewoon niet begrijpen. 's Morgens werd er gezegd: 'Jullie zullen weg moeten; naar Krabbendijke, want het gevaar wordt te groot.'... Toch duurde het nogal lang voordat de mensen aanstalten maakten om weg te gaan. Daar het dorp Waarde 's morgens nog niet ondergelopen was, bestond er dus nog gelegenheid om weg te komen. Op den duur, vooral op aandrang van de overheid, o.a. burgemeester Van Burg en wethouder M. van Fraassen, zijn ze dan toch gegaan. Het ging echter niet van harte en wat schoorvoetend. De meesten dachten: 't Zal zo hoog niet komen.' Er werd gezegd: 'Een laarsje water, meer niet.'...

Kerk van de Gereformeerde Gemeente van Waarde.

'Om een uur of negen 's morgens zijn de eerste ouden van dagen weggebracht. Uit Krabbendijke kwamen er auto's om ze op te halen. Ook waren er wel Waardenaren, die zelf met hun auto hielpen vervoeren. Daarna is het vee weggebracht.

Dat gaf nogal problemen: zo'n hele veestapel op te drijven naar Krabbendijke en daar onder te brengen. Om een uur of vier waren de meeste mensen vertrokken uit Waarde'...

'Deze zondag werd geen kerkdienst gehouden, maar er kwamen 's morgens nog wel enkele mensen naar de kerk. Die wisten nergens van en hadden zelfs geen klok gehoord.

Ds. Bel was 's morgens om negen uur al in de weer om ouden van dagen op te halen. Hij heeft niet gepreekt die dag. Hij had van de hopeloze toestand ook gehoord en is toen naar de dijk gaan kijken, om te zien hoe het er voor stond. Hij hielp daadwerkelijk mee.'...

Omstreeks vijf uur in de middag liep Waarde onder water. Ik heb het met eigen ogen gezien. Ik stond op de dijk te kijken. Er waren niet veel mensen op die dijk. Het stormde hevig en trouwens de meeste mensen zaten al op Krabbendijke.

De kerk van de Gereformeerde Gemeente stond ver in het water. Die kerk staat op één der laagste plekken van Waarde. De preekstoel stond helemaal onder water. Ik denk, dat er zo'n tweeëneenhalve meter water in de kerk gestaan heeft. Vooral bij vloed. Al de ramen waren stuk. De uien dreven in de kerk...'

Het feit dat Krabbendijke gespaard bleef heeft volgens de heer Koster de volgende oorzaak: 'De binnendijken tussen Krabbendijke en Waarde waren nogal stevig, evenals enkele andere dijken rond Krabbendijke. Wel hebben ze die dijken al heel gauw versterkt met zandzakken. Daarbij hebben zo'n 1000 militairen, afkomstig van de Johan Willem Friso-kazerne uit Nunspeet, hulp verleend. Zij hebben zo'n week of drie, vier geholpen. Er is in Krabbendijke nog een straat naar die kazerne genoemd.'...

22. Wachter, wat is er van de dijk? . . .

Tja, zo was dus de bevolking van Waarde geëvacueerd. Geen prettige zaak, voor wie dit aan den lijve moet ondervinden. Men had er ook helemaal geen trek in gehad. Het ging er echter niet om wat men liever deed, maar wat beter was.

Gelukkig, er kwam weer een tijd van terugkeer.

Koster: 'Het duurde tot mei. Toen konden de eersten weer terugkomen. Maar het was wel een hopeloze toestand, als je weer in je huis kwam. Hele schoonmaakploegen moesten eraan te pas komen. Alles stonk naar het zout. Veel materiaal was stuk. Stoelen waren uit elkaar gegaan; de spullen konden natuurlijk niet naar buiten, dus alles dreef door de kamers heen en weer.'

Stoelkussens, bedden en wasgoed. Want ja, het was maandag wasdag en overall stond de vuile was gereed voor de wasbeurt. Ook dat wasgoed dreef in de huizen of in de schuren rond, al naar gelang waar het zich bevond.

Een stuk of dertien gemeenten, o.a. Woerden en Waarder in Zuid-Holland hebben Waarde toen geadopteerd. Met hulp van die plaatsen is toen o.a. de bouw van een toren aan de Gereformeerde-Gemeente-kerk gerealiseerd. Ook is er nog een gedenkraam in het kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente

Waarde.

Per kano door de 'straten' van Waarde.

aangebracht, waarop de naam Woerden staat vermeld. Dat raam is geschonken ter gedachtenis aan de ramp van 1953' . . .

Het is wel aardig van een dijkwachter te vernemen, wat nu eigenlijk de taak van een dijkwachter is. Wanneer moet bijvoorbeeld de dijkwachter opkomen? . . . 'Wel, als het water een bepaalde hoogte heeft bereikt, komt uit Vlissingen het bericht dat de dijkwacht moet worden opgeroepen. Onze ploeg bestaat momenteel uit zes vaste leden en twee reserve-leden. Ik ben van die ploeg het langst in dienst, namelijk al in de twintig jaar.

De werkwijze is als volgt: "De ploeg komt bij elkaar in het gemaal Waarde. Daar zit een van de polderwerkers, die ook de leiding heeft.

De leden van de ploeg, die het verst wegmoeten om dijkwacht te lopen, hebben een portofoon bij zich om eventueel melding te kunnen maken van ongelukken e.d.

Dit moet gemeld worden aan de post bij het gemaal. Die post staat weer in directe verbinding met de opzichter van de polders rond Waarde, Krabbendijke, Kruiningen en Rilland-Bath, de heer Koppejan uit Rilland. Een uur voor hoog water mochten we in het gemaal aanwezig zijn. Een half uur voor hoog water gaan we de dijk op; ik, behorend tot de verste post, wordt met een auto gebracht. We hebben daar op onze post circa drie km afstand te lopen. We letten tijdens de wacht op de berm en kijken of er geen stenen loslaten. Dit is alleen maar goed te zien, als het water niet te hoog is" . . .

Aan meneer van de Bovenkamp vertelde de heer Koster omstreeks 1975 dat de toestand van de dijken op dat moment zó was, dat er daar langs de Westerscheldedijken zijns inziens minder gevaar bestond dan langs de Oosterscheldebijden, omdat de situatie langs laatstgenoemde dijken nogal eens kritiek is. Bij Waarde is de dijk echter al op Deltahoogte.

De heer Koster heeft ook een mening over het afsluiten van de Oosterschelde: 'Persoonlijk ben ik een erge voorstander van het afsluiten der Oosterschelde. Ik heb nog wel een boodschap aan fervente voorstanders van een open Oosterschelde: Als het kritiek is, kom dan zelf 's nachts eens wachtlopen! . . .

Maar, als het gevaarlijk is, zie je niemand. De veiligste manier van afsluiting is nog altijd: dicht, zoals ze in 1953 besloten hebben' . . .

Bij zijn artikel in genoemd blad gaf 'meester' van de Bovenkamp een eigen commentaar op wat zijn gesprekspartner te berde bracht.

De heer van de Bovenkamp: 'Ja, het is zoals de heer Koster opmerkte: Langs de Oosterschelde kan het nog wel eens kritiek en gevaarlijk zijn! En de PZC van 3 januari maakte daar ook gewag van. Dijkgraaf Geluk merkte daarbij op: 'Stormen van najaar 1973 en 1974 zouden het Zeeland van enkele eeuwen geleden zwaar geteisterd hebben.' 28 november 1974 raasde een vervaarlijke noordwesterstorm over Zeeland. Het water ging tekeer en de storm loeide. Voor de

Waarde.

zoveelste keer in de historie van Zeeland zaten er mensen achter kwetsbare dijken in spanning. Storm over Zeeland betekent dikwijls ook: angst over Zeeland.

Daarom is uiterste waakzaamheid geboden!

Door al de eeuwen heen is Zeeland dikwijls geteisterd door de waterwolf, maar mocht dit gewest toch ook vaak weer herrijzen. Hoewel er ook namen op de Zeeuwse landkaart staan als: Verdrongen land van Reimerswaal, en ga zo maar door. Deze namen zijn tekenend. Daarom is de Zeeuwse wapenspreuk zo mooi. Zij getuigt van de worsteling tegen het water: Luctor et Emergo . . . Ik worstel en ontzwem, dankzij Gods goedheid! . . .

23. Ik bad voor het meisje dat ik bewonderde.

Mijn collega en vriend, de heer Evert Kuijt, was zo vriendelijk om voor dit boek ook een impressie over de Ramp te schrijven, want hij woonde toen zelf in Krabbendijke.

Toen hij het artikel mij toezond schreef hij er een briefje bij. . . op rijm. Hier volgt het:

Met veel genoeg geschreven,
voor een goed doel gedaan,
is 't bij deze bladzijden gebleven,
waarin genoeg zal staan
om méé je boek te vullen
tot lering, geen vermaak!
'k Hoop dat het zal onthullen
wat God deed door die zaak!
Om te doen gedenken
dat ook de Ramp een doel,
een functie had; God schenke
die wetenschap, dat meegevoel!
Werkendam 2 juni 1977.

Evert Kuijt in 1953.

31 januari 1953, zaterdagavond.

Beatrix en mijn broer waren jarig op die zaterdag; geen van beide feesten werd bij ons thuis gevierd, want de vlag kon niet op de school naast ons huis gezet worden vanwege de storm. En mijn broer was er niet om dat hele eind door de dakgoot van het gebouw naar de vlaggemast te kuieren. . . en ik kwam voor zoiets nog niet aan bod, alleen.

Broer was logeren bij een neef van vader in Ommen; die daar in die contreien, waar een 'normaal' jongmens niet kwam vanuit Zeeland, een hotel had.

Toch had mijn broer, die zeventien was, het gewaagd. . . en hij zou tot nog meer heldendaden in staat blijken te zijn.

Gelukkig had ik toch nog een verjaardag te vieren, want ook één van m'n vrienden was jarig. Na een wat onwezenlijk feestje daar in de Dorpsstraat van Krabbendijke (Rijnhout was boer en besprak met andere landbouwers de berichten van verdubbelde dijkwacht en zo) vertrokken Kees, mijn andere vriend, en ik weer. De deur werd zowat uit onze handen gerukt en schuin op de wind laveerden we de Noordweg in. De hoge bomen in de tuin van de dokter

zweipten hun takken willoos op de loeiende stormwind.

Ze konden niet beletten dat velen van hun beknopte takken hun eigen weg werden gedwongen te gaan. De straat lag er bezaaid mee. Kees schreeuwde een groot en verdween het tuinhek in.

Alleen nu, schoot ik als een ballon de Julianastraat in en vond wat luwte achter de hoge heg van de tuin van Kees' ouders. 'Gelukkig dat jij er tenminste bent', begroette moeder me. 'Wat een verschrikkelijk weer, hè?' . . . Wat indringender dan anders — voorvoelde ik al iets van de dreiging? — bezag ik de huiskamer. Vader probeerde wat te schrijven, moeder liep onrustig nog eens naar de keuken en m'n oudste zus las in een boek. Zusje van zes sliep boven.

't Was al laat, toen ik naar boven ging. Ik haastte me in bed, kon slechts verward bidden, vond het ook te koud er voor. De dekens gaven wat veiligheid en ik sliep in. Een veertienjarige wil na een lange dag wel slapen.

Radio hadden we niet, zodat elk bericht van buitenaf, uit ons huis geweerd werd.

Zeeland rustte. . . orthodox Zeeland bereidde zich, naar gewoonte, voor op de zondag, waarin de predikant of de ouderlingen driemaal zouden voorgaan. . .

1 februari 1953, zondag.

Ik werd wakker, doordat moeder, volledig gekleed en geschoeid, de slaapkamer binnenkwam en me wakker schudde. Op de achtergrond hoorde ik vaders stem hetzelfde op de slaapkamer van kleine zus Beppie doen. Meteen was ik klaarwakker en was me bewust van een angstkramp in m'n buik. Ik wist, voordat moeder wat gezegd had, dat er iets erg mis was. Toen hoorde ik een sirene loeien en zowaar flarden van roepende stemmen op straat. 'De dijken zijn doorgebroken!'

'Dat vreselijke water ook!' . . . zei moeder.

Ik vloog m'n bed uit en wist even niet wat ik zou aantrekken: m'n zondagse pak of m'n trui met manchesterbroek. Ik besloot tot het laatste en bedacht vaag dat ik misschien nog wel wat zou willen redden van mijn bezittingen.

Toen was er een werveling van gebeurtenissen. Enige uitleg vooraf is gewenst: M'n vader was het hoofd van de lagere school, de Mulo-school en de Kweek-school 'De Driestar'.

Het meisjesinternaat, waarin de vrouwelijke leerlingen waren ondergebracht — de school had immers een landelijke functie in de kringen der Gereformeerde Gezindte! — stond in het dorp.

De jongens waren gehuisvest in een internaat dat op de talud van de zeedijk bij de Krabbendijkse haven was gebouwd. De scholen — een stenen lagere en een houten Mulo/Kweekschool — stonden naast en achter ons huis.

Openens gebeurde het volgende: Het jongensinternaat was geëvacueerd; de school was crisiscentrum geworden! De leider, de heer Dekker, had het

benauwd gehad: met z'n V.W.-tje dat maar nauwelijks zijn gezin kon bergen, was hij over de uiterst smalle, door de regen en overslaande golven glibberige dijk, gereden. Vlak achter hem sloeg de helft van de dijk weg! De schrik was de man op zijn stembanden geslagen; dagenlang kon hij niet praten!

De jongens hebben zich, voordat ze vertrokken, onder leiding van havenmeester Wagenaar, zeer verdienstelijk gemaakt met het dichten van de dijk, met zandzakken. Toen ik dat hoorde, nam ik me voor iets dergelijks te doen. (Later las ik hoe belangrijk het behoud van die dijk voor ons dorp is geweest).

Wonderlijk genoeg kan ik me van het verdere verloop van de zondag weinig anders herinneren, dan wat ik zelf heb meegemaakt. 'k Geloof dat een jongen in zijn eerste tienerjaren zichzelf in het middelpunt van alle gebeurtenissen plaatst en dan veel buiten hem om wazig ziet. Er was watersnood, vlakbij, maar 't dorp bleef droog.

't Was middag geworden. De kerk was dichtgebleven. Ik hoorde later dat enkele volhouders er schande van spraken dat de dominee geen kerk hield, maar met z'n grote Amerikaanse Ford erop uit trok om in de buurtschappen om Krabbendijke te helpen wat hij helpen kon. (De kleine ds. Bel die nauwelijks boven het stuur van zijn Ford uitkwam, schijnt zich, ondanks een zwakke gezondheid, danig geweerd te hebben! Zelfs mensen van de andere kerken spraken daar lovend van!). De paar kerkgangers hadden hun plicht gedaan en waren tot aan de kerkdeuren gelopen; de ene vrouw 'op haar boers' zal wel moeite gehad hebben om haar 'tupmusse' op de wind te houden!

Ik voelde me bezield, bezield met een grote dadendrang. Er kwam ook diepe bezorgdheid bij. . . 't Zal na de middagmaaltijd zijn geweest — had moeder nog kans gezien om iets op tafel te brengen? — dat ik op pad ging, met m'n goeie regenjas aan, in de richting van het gehucht Oostdijk. Vreemd was het: te weten dat daar mensen en dieren in nood verkeerden, het water door de straten stroomde en in de huizen stond en ik liep door de droge straten van ons dorp, op zondag! Fel was ik me bewust van het buitenissige van mijn tocht, toen ik langs het huis van een klasgenoot kwam, m'n hand opstak en tot m'n verbijstering de afkeuring op de strakke gezichten achter de ruiten kon aflezen. Deze ervaring sterkte me in m'n dadendrang. Ik dacht aan het schaap in de gracht dat óók op de sabbath gered mocht worden! Ook ik moest redden en liep wat ik lopen kon, op Oostdijk aan. Dat is werkelijk te voet nog een heel eind, maar ik herinner me niet dat de tocht me, hoewel de wind nog danig tekeer ging, lang gevallen is.

Ik was bezorgd over het lot van een meisje dat ik zondags in de kerk vanaf het zoldertje — de galerij — in de verte kon zien en uitermate bewonderde. Ze heeft het nooit geweten, dat ik tijdens de voetreis naar haar woonoord gebeden heb, of zij dan toch maar gespaard mocht blijven. Ze woonde immers in het rampgebied!

Ontnuchterend — een overstroomd dorp onder aan de dijk. De opgezwollen koe die half op de dijk lag; het bruine werkpaard in het water, de kop naar beneden, te moe om zich te redden. Zwartgeteerde planken en een baal stro draaiden om de zware schoften van het trouwe werkpaard.

Even later stond ik aan het begin van wat eens de Lavendeldijk was geweest, nu een deerlijk gehavend afgietsel van de beukende golven en draaikolken. Een roestige ketting had ik om m'n nieuwe regenjas gedraaid; aan het andere eind ervan dobberde en rukte een roeiboot. Mensen brachten hun schamele bezittingen uit de verwonde huizen naar de kant. Er werd wonderweinig gezegd; de strakke, verbeterd gezichten zeiden genoeg.

Een mand met vreemd tokkende kippen werd op de dijk gezet. Een van die verkleumde dieren hing zielloos over de rand. Toen de boot weer afvoer, bleek m'n regenjas de afdrucken van de roestige ketting te dragen; ze zijn er nooit meer uitgegaan, maar ik droeg ze met ere!

De Nieuwelandse binnendijk beschermde de polder waarin het dorp Krabbendijke lag. Er werd druk gesjouwd met zandzakken. Ik hielp mee met het vullen ervan, maar de zware, rompige klei die ervoor gebruikt werd, was me al gauw te machtig.

Toen werd ik aangeroepen door twee schoolkameraden, Rinus en Danker. Rinus die astmatisch was, hijgde, maar hij weerde zich geducht. Voor een kleermakerszoon deed hij het buitengewoon goed: Samen met Danker, een boerenzoon, dreef hij twee koeien en een paard óp naar een gereedstaande wagen. Ik moest helpen, want de dieren waren bijzonder wild. Ze stormden op een gegeven moment rakelings langs een potige kerel met een zandzak op z'n schouder, de dijk af, een dam over, een geploegde akker op. Wij achter hen aan; m'n schoen bleef in de modder steken en ik had alle moeite me staande te houden. Zwaaiend met onze armen wisten we de dieren een eind verder over een andere dam weer de dijk op te krijgen.

Maar ze wilden anders dan wij en haastten zich de half onder water staande spoorweg op. Daar stond ik verwaasd te kijken naar de bielzen die juist nog boven water uitkwamen. Een eind verderop hingen de rails schuin van de spoordijk af. De boerderij van Mesu die ik altijd om haar rieten dak bewonderd had, stond als een geraamte in het water. Ver achter me dreunden de motoren van vrachtauto's en klonk het zware geroep van de zwoegende mannen. Ik was een ogenblik één met de watersnood, daar op die ontzieldde spoordijk.

Werkelijk, ik weet niet meer hoe de drie dieren naar de veewagen zijn gegaan, ook niet meer of ik alleen of met Rinus en Danker op huis aan ben gegaan. De geest van een jongmens kan opeens niets meer bevatten. Ja, ik denk dat we, druk pratend over onze eigen ervaringen, naar het dorp zijn gelopen.

In ieder geval is er later een goede vriendschap tussen die twee jongens en mij ontstaan, hoewel zij Gereformeerd waren en ik Gereformeerde Gemeente.

Het meisje heb ik niet gezien en het zou nog maanden duren, voordat ik zeker-

heid omtrent haar lot had. Toen ik haar, in april, gearmd met een vriendin door de Dorpsstraat zag lopen — ze waren in het dorp geëvacueerd —, viel me dat eigenlijk een beetje tegen...! En... ze kéké niet eens naar me, heeft dat ook nooit bewust gedaan, denk ik'...

Dit bleef over van een trotse boerderij in Krabbendijke.

24. *Je waande je in oorlogssfeer.*

Evert Kuijt vervolgt zijn relaas: 'Thuis was de situatie uiterst verward. Ze waren bezig om kleine, belangrijke dingen naar boven te dragen; wat te zwaar was, werd op de tafels en het bureau van vader in de voorkamer gezet. Het pas nieuwe vloerkleed lag opgerold boven onder m'n bed. Jongens van het internaat hielpen erbij en zagen nog kans om enige aandacht aan m'n zusje te schenken (Wat een kerels waren dat in mijn ogen!). Er was besloten — dit in overleg met de "instanties" — dat iedereen, de jongens én meisjes van de kweekschool die intern waren, naar het internaat aan de Oosterschelde zouden gaan en ons gezin zou ook daarheen verhuizen. Het kwam goed uit dat het "vrij weekend" was, waardoor er nogal wat leerlingen op huis aangetrokken waren, zaterdags. Er was dus plaats genoeg. Waarom we naar "het hol van de leeuw", de Oosterschelde gingen? Wel, het internaat lag daar veel hoger dan de polder van Krabbendijke; de toestand van de Nieuwelandse binnendijk was uiterst kritiek (Dat had ik met mijn eigen ogen aanschouwd: Het water sijpelde tussen de zandzakken door). Toen we in het internaat aankwamen, over de opgelapte dijk bij de haven, waren de jongens met luiwagens, bezems en dweilen bezig om het binnengelopen water uit hun appartementen te verwijderen. Een jongen was erg opgewekt en maakte een grapje naar me. Hij wist toen nog niet, dat zijn ouders, broers en zusters die op een ander eiland woonden, niet meer leefden, op een enkele broer of zus na, meen ik. Wij wisten ook niet dat de radio het bericht had uitgezonden, dat Krabbendijke tot de zwaarst getroffen gemeenten behoorde. Dat was zeker waar, want Oostdijk en het buurtschap Gawege behoorden bij de gemeente Krabbendijke. De vele ouders van de Kweekschoolleerlingen vreesden echter het ergste voor hun kinderen. En... telefonisch contact was er de eerste dagen niet of nauwelijks!

Ik zal nooit vergeten dat enkele vaders, lopend over allerlei dijken en gedeeltelijk over de spoorbaan, het internaat bereikten! Een van hen was predikant en heeft ons allen in de eetzaal van het internaat gewezen op de oorzaak van alle ellende: ons zondige hart.

Deze dienst is me altijd bijgebleven.

's Avonds voor het naar bed gaan keken we uit over de donkere Oosterschelde, waar vanaf de Krabbendam steeds zoeklichten zwaaiden. De wildste verhalen deden de ronde: 't Leger deed dit om te voorkomen dat in het duister plunders van al het goud en zilver uit de overstroomde boerderijen "jatten". Er

werd beweerd dat er al verscheidene van die "smeerlappen" een kogel hadden gekregen. Ik voelde de sensatie van de oorlogstoestand zo dichtbij. Overigens genoot ik van al het vreemde en weet nog precies het gevoel van spanning op te roepen.

2-4 februari 1953, maandag tot woensdag.

Om een of ander thuis te halen, opende ik op dinsdag met de sleutel de achterdeur van ons huis. 't Was koud en naargeestig, alsof het de eigen, veilige woning niet meer was.

Een gevoel van intense verlatenheid kwam over me; een prop schoot in m'n keel. Ik had al zoveel gehoord, was moe door te weinig slaap in de roerige, vreemde omgeving. M'n broer was er niet en ik miste hem. Ieder van ons gezin ging zijn of haar gang, te druk om met succes de band van het gezin aan te houden. Toen vond ik het boek, dat ik zaterdagmiddags had klaargelegd om zondags te lezen: "Dagen die men nooit vergeet"; wie de schrijver ervan was, weet ik niet. Wat boeide het me en wat putte ik een troost uit de lotgevallen van de hoofdpersoon die de oorlogsdagen op hun manier meemaakten! Ik meen dat ik het hele boek in één ruk heb uit gelezen, alles om me heen vergetend. (Een prima remedie toch, dat lezen van het lief en leed van anderen, vooral als zij hun hulp van God verwachten! Als je zelf — nog — niet aan die lijn toe bent, geeft zo'n verhaal je een duwtje in de goede richting!).

Gesterkt verliet ik het huis en liet de sleutel in mijn jaszak glijden. Ik wist niet, dat ik er bijna twee maanden lang niet meer terug zou komen! Op 't dorp, waar je allerlei vreemde gezichten zag — evacués uit Waarde, Gawege, Oostdijk vooral —, kocht ik een stoer paar laarzen die me heel mannelijk maakten. Ik voelde me een veteraan: Had ik, in tegenstelling tot vrienden die bij moeder "achter de kachel" waren gebleven, de Ramp niet zelf beleefd? . . .

Op de terugweg naar het internaat kreeg ik een schok te verwerken: ik kwam de broer van het bewuste meisje tegen! Hij keek zó strak voor zich uit, dat ik meende dat hij als enige van het gezin aan het water was ontkomen!

Ik fietste zo hard ik kon over de dijk naar de "Kaaie" en was blij dat de wind nog steeds geducht tekeer ging; ik had wat te doen om me af te leiden!

Er kwam trouwens afleiding genoeg: M'n broer was thuisgekomen! Zodra hij, op hoge laarzen en met een marineblauwe jekker aan, het internaat inkwam, wilde hij direct op pad om hulp te bieden! Wat was het goed te begrijpen, deze activiteit! Hij, m'n eigen broer, bracht de sfeer van behulpzaamheid die in de niet-getroffen gebieden zo heerlijk tot ontplooiing was gekomen, mee! De jongeman was echter zó moe, dat hij eerst uren geslapen heeft, voordat hij tot vertellen in staat bleek te zijn!

Samen met anderen uit Ommen was hij uitgezonden door het plaatselijke Rode Kruis om met een verhuishagen allerlei kledingstukken naar het rampgebied

te brengen. 's Maandags vertrokken ze en kwamen laat op de middag bij Bergen op Zoom aan. Daar zagen ze toen nog mensen op het dak zitten! Dichterbij het rampgebied komen lukte niet. . . ! De vracht zomaar in Bergen op Zoom lossen, wilden ze niet. Toen zijn ze over Breda naar Antwerpen gereden, waar ze heel vroeg in de morgen in een louche cafeetje iets te eten en te drinken kregen. Daarna zijn ze door Zeeuws-Vlaanderen gereden en op de veerboot Breskens-Vlissingen terechtgekomen. Het doel van de tocht was Goes, maar ze strandden in Yerseke, evenals Krabbendijke een vrijwel drooggebleven dorp. Van hieruit werd de verhuishagen naar Goes gedirigeerd en daar ingezet voor het rijden van vrachten.

M'n broer wilde toen uiteraard graag naar zijn ouders — en meisje — toe, maar het enige vervoer richting Krabbendijke gebeurde per amfibievaartuig, een duwk. Omdat hij nogal lang en volwassen was voor zijn leeftijd, kreeg hij het voor elkaar, om met een geleende Rode Kruis-band om de arm, met een duwk mee te mogen!

Bij het gemeentehuis van Krabbendijke keek men wel wat verbaasd naar de jongen die ze heel goed kenden en van wie ze best wisten dat hij nog nooit iets met het Rode Kruis had te maken gehad! Men vertelde hem waar hij zijn familie kon vinden! Wat was ik blij, toen hij daar aangelopen kwam! . . .

Ik trok steeds op het dorp aan, voelde me in de internaatssfeer met zijn vele spanningen niet thuis. Zo was ik ook aanwezig bij de droppings die door onze luchtmacht op het sportveld werden uitgevoerd. Zandzakken werden er gedropt. Wat maakte dit evenement een diepe indruk op ons! Je waande je in een oorlogssfeer! (Een jongmens, maar ook vele ouderen, zijn zich nog niet bewust van de enorme tragiek die uit een ramptoestand voorkomt! "Toch was 't een mooie tijd", zegt men. Of: "'k Zou het nog wel eens over willen doen!"). . . Slechts zij die verliezen hebben geleden, vooral van geliefden, zullen dit niet zeggen, niet kunnen zeggen! Echter. . . de veerkracht die een volk in zijn geheel kan opbrengen in een noodsituatie, is van groot belang voor het voortbestaan van een volk).

Toen ik op woensdagmiddag langs de haven kwam om naar het internaat te gaan, keek ik vreemd op: Daar lagen zowaar drie vissersboten met UK op hun boorden! Urker vissers! Ze bleken in het internaat te zijn, waar ook jongens uit Urk "geïnterneerd" waren. De stoere kerels waren met hun boten op pad gegaan om te zien wat ze konden doen, vooral voor het hun na aan het hart liggende internaat.

Ze kwamen als geroepen! Uit wat volgt zal blijken, dat ze niet op een beter tijdstip hadden kunnen komen. Gods hulp komt van vaak ongedachte zijden. . . en op tijd! . . .

25. De kerkgang was onvergetelijk. . .

Ook aan het slot van zijn belevenissen heeft Evert Kuijt enkele ter zake doende gegevens verwerkt, die goed aantonen hoe het er in zijn toenmalige woonplaats aan toe ging.

5 februari, donderdag.

'De toestand van de zwakke binnendijken die Krabbendijke beschermden, was niet best. Ook de versterkte Nieuwlandse binnendijk, de enige nog iets betrouwbare wachter, kon het bij een hoge waterstand wel eens erg zwaar te verduren krijgen!

En er werd in de nacht van 4 op 5 februari op hoge vloed gerekend. Toen viel de beslissing: de vrouwen, kinderen, bejaarden en hulpbehoevenden moesten het dorp verlaten. Het werd ook verstandig geacht als de "kweek" vertrok. Zo maakten wij ons gereed om met de leerlingen mee te gaan, behalve m'n broer, maar dat is een verhaal apart. . . !

Ik voelde me zó opgewonden dat ik diverse malen een standje opliep. Deels was er het avontuur van het op handen zijnde vertrek, anderzijds kon ik, die erg aan het dorp en het dorpsleven gehecht was, erg slecht afscheid nemen! Wat liet ik al niet achter! Zou het zonder mij wel goed gaan? Waar bleven de anderen? En het "aangeboden" meisje? . . .

Maar de instanties werkten door en als in een droom liep ik bepakt en bezakt mee in de stroom van mensen die zich op de uiterste droge plek van de Langendijk moesten verzamelen. Daar stonden die wonderlijke auto-schepen, de duwks, gereed, bemand door soldaten. Tussen oude mannen en vrouwen, kinderen die dicht bij hun moeders werden gehouden, reden we naar de ondergelopen Rijksweg die naar Rilland-Bath voerde.

Even voelde ik me bijzonder bevoorrecht om dit mee te mogen maken, vooral toen de duwk als een eend het water in schoof. Het viel me mee dat alles goed ging, dat het ding bleef drijven!

Wonderlijk genoeg houdt bij deze tocht langs de polders die onder water stonden, mijn herinnering op. Pas toen we moesten overstappen in Roosendaal — we waren dus in Bergen op Zoom op de trein gestapt —, en een meisje dat met ons was meegereisd, afscheid nam, drong het tot me door dat we het dorp écht verlaten hadden!

(Wat ik nu wel weet, maar toen niet, was dit: Ik had een zware kou te pakken en ben dan ook behoorlijk ziek geweest, enkele weken lang. De droomtoestand is

hiermee te verklaren).

's Avonds kwamen we in Soestdijk bij mijn grootouders aan, waar we een poos zijn gebleven.

Nu nog even iets over m'n broer. Waarom ging hij niet met ons mee? Dit staat in verband met de Urker vissers die op geen beter tijdstip hadden kunnen komen: Wel wetend dat het nog lang kon duren, voordat de Kweekschoolleeringen hun internaat en school zouden terugzien, besliste mijn vader met zijn bestuur om de inventaris van het internaat te verhuizen naar het midden van het land. Wel, de Urkers konden nu, in plaats van vis, bureaus gaan laden en m'n broer en enkele jongens en een meisje boden zich aan om daarbij behulpzaam te zijn, het meisje om voor kokkin te spelen. Tijdens de tocht langs Tholen, Sint-Philipsland, Flakkee en Noord-West-Brabant ontmoetten ze de afschuwelijke tekenen van de waterramp: kadavers, daken van schuren en huizen, enz. 't Was voor de schippers uitkijken geblazen, want er kon van alles in de schroef terecht komen! Ook was het water nog verre van rustig! Opvallend was de grote hoeveelheid drijvend materieel — bakken, kranen, pontons, sleepboten, maar ook allerlei binnenvaartschepen — dat werd ingezet om hulp te bieden.

Bij Vreeswijk strandde het transport; men kon het doel, Utrecht, niet halen, doordat de Urker schepen een vaste mast hadden. De schepen konden de verschillende bruggen niet passeren. 't Was ondertussen zaterdagavond geworden en dan wil een Urker thuis zijn, vóór de zondag. Wachten op transport had voor de komende dagen geen zin. Er werd contact met mijn vader opgenomen — hij was druk bezig om een onderkomen voor zijn leerlingen te zoeken, wat ondertussen gelukt was — en de Urkers konden alles gaan lossen. De kostbare lading werd op de "rede" van Vreeswijk gezet. 't Regende een beetje. De Urkers, die zo uitmuntend gezorgd hadden voeren op huis aan.

Toen gebeurde het wonder: Vader arriveerde; hij ging op de weg Vreeswijk-Utrecht staan en hield elke vrachtwagen aan. Geen enkele chauffeur weigerde aan zijn oproep gevolg te geven. (De rekening konden ze bij het Rampenfonds presenteren. . .) Enkele uren later stonden alle meubels, boeken, enz. in de hal en zalen van kasteel Rhijnauwen aan de Kromme Rijn bij Bunnik. Dit kasteel was — en is — een jeugdherberg, die tijdens de wintermaanden buiten gebruik was. De school mocht in Utrecht voortgezet worden. (Waar in rustiger tijden maanden over vergaderd moet worden, werd nu in enkele uren opgelost!). Op een na zijn alle leerlingen naar Bunnik/Utrecht gekomen. Wij zien deze gebeurtenissen bij ons thuis nog steeds als een wonderlijke leiding van God!

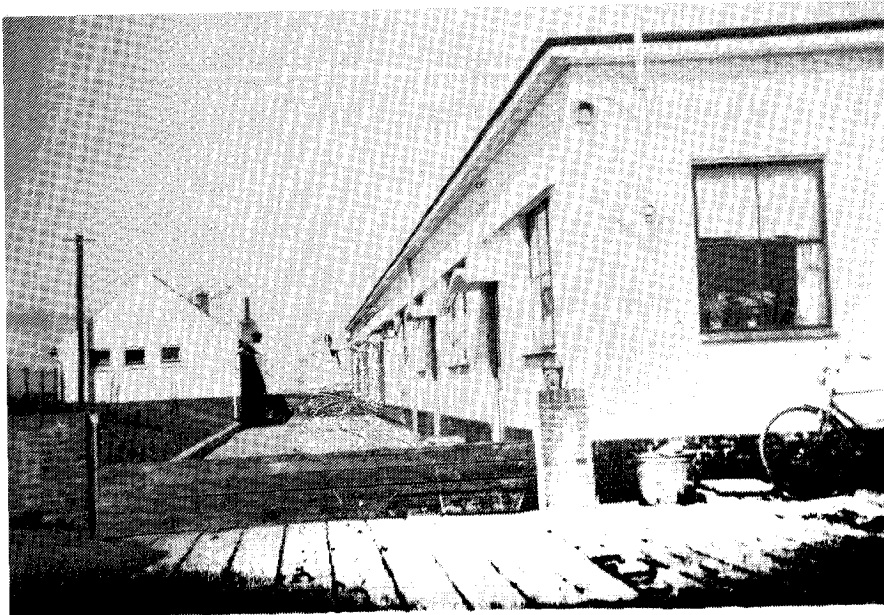
Een week later is dezelfde vervoersclub met een Utrechts binnenvaartschip nogmaals naar Krabbendijke gevaren om het restant van de inboedel, ook een aantal schoolboeken en de fietsen van de meisjes en jongens, op te halen. M'n

broer verongelukte daar in Utrecht bijna op de avond van vertrek: Met vier flessen melk, onder elke arm twee, viel hij voorover in het ongeveer drie meter diepe ruim. Hij was ongedeerd en de flessen zelfs nog heel! Na tot drie uur in de nacht met de schipper, een Jehovah-getuige, over godsdienstige zaken te hebben gepraat, voeren ze af.

In Krabbendijke werd deze tweede zondag na de rampdag doorgebracht. De kerkgang was, volgens mijn broer, onvergetelijk: Het gehoor dat dominee Bel onder zich had, bestond voor het grootste gedeelte uit mannen. Onverzorgd, op sliklarzen, klompen en met hun ongewassen werkkleren aan, zaten vele, anders zo op de heiliging van de zondag gestelde Zeeuwen te luisteren. Maar er was een band, die zondag!

Later, in Soestdijk, waar ik met mijn moeder en zussen — vader was in Bunnik en Utrecht — een paar weken ben gebleven, was een kledingdepôt ingericht. Iedere evacuë die in die plaats was, mocht er komen halen wat hij nodig had. Nadat ik weer beter was, ben ik er op m'n laarzen heengegaan en zocht een stoere jekker uit. Dat mócht ik doen, want m'n goeie regenjas was onherstelbaar bevuild door de roestige ketting van de roeiboot in Oostdijk. Nog lang voelde ik me "de jongen die de Ramp had meegemaakt". Ik verzweeg dan wel, dat ik zelf geen spatje zilt water had gevoeld in die onheilspellende nacht van zaterdag op zondag. Maar mee-lijden is óók lijden. Dolgelukkig was ik, toen we op 1 april, na enkele maanden Rhijnauwen, per

Internaat van 'De Driestar' in Krabbendijke.

bus de tocht naar Zuid-Beveland maakten: terug naar het eigen land, het dorp, het huis!

Bij het bord "Zeeland" dat het begin van het provinciale grondgebied aangaf, zette ik — hoe durfde ik het! — voor de microfoon in:

Geen dierder plek voor ons op aard,
geen oord ter wereld meer ons waard,
dan waar, beschermd door dijk en duin,
ons toelacht veld en bos en tuin!
Waar eens d'aloude eendracht woond'
en welvaart's landmanswerk bekroont,
daar klinkt des leeuwens forse stem:
Ik worstel moedig en ontzwem.

De ontroering bij het zingen van dit eerste couplet van het Zeeuwse volkslied en de andere die er op volgden, was duidelijk hoorbaar. Geen wonder ook: Wat we achterlieten was er nog, maar hoe gehavend zag alles er rond Krabbendijke uit, nu het water naar zijn plaats was teruggedrongen! Er was moed voor nodig om te zingen dat dijk en duin het lachende veld beschermden, dat welvaart het werk van de landman bekroonde! Maar de Heere, Die alles bestuurt naar Zijn Goddelijke wil, had tóch nog de mogelijkheden tot herstel van de welvaart opengelaten!

Helaas... hoe snel, juist door die zegeningen, waren velen de waarschuwend stem van God weer vergeten!

26. Een infernaal geweld.

Reeds op woensdag 5.2.1953 stond het volgende in de krant over Oostdijk:

'Oostdijk bestaat bijna niet meer. Het razende water heeft deze buurtschap, die gedeeltelijk tot de gemeente Krabbendijke en gedeeltelijk aan Kruiningen behoort, grotendeels geslecht. De meeste huizen zijn onder het infernaal geweld ineengestort of bestaan nog slechts uit griezelige fragmenten. Het gehucht, dat bereikbaar is van de Nieuwlandse binnendijk, die het gehouden heeft, is thans alleen nog maar een onbeschrijflijke chaos van puin, hout en stro, waarin de vroegere bewoners gistermiddag met de handen zaten te wroeten, zoekend naar restanten van hun huisraad. Oostdijk is een gruwelijke nachtmerrie, een spookbeeld van vernieling, dood, verderf en menselijke ellende, bij het aanschouwen waarvan men slechts huiveren kan.

De koeienkadavers en de paardenlijken liggen langs de dijk, die in koortsachtig tempo versterkt wordt om verdere overstroming van de polders aan de andere zijde te voorkomen. Onder aan de dijk steken de restanten van wat eens kapitale hofsteden waren boven het water uit. Gevels zijn compleet weggerukt of er zijn enorme bressen in geslagen, grote schuren zijn ingestort, rondom is er een moeras van stro, planken, brokstukken van schuurtjes, huisraad. De bewoners pogen met behulp van kleine vlotten nog wat meubels in veiligheid te brengen. Op een eilandje van stro zit, omgeven door wrakhout, een gans. Hij zit er onbeweeglijk, al twee dagen lang. Landbouwwerktuigen, tractoren, vrachtauto's staan hulpeloos op de overspoelde erven.

Maar deze verschrikking is nog niets vergeleken bij de aanblik, die Oostdijk biedt. Mannen, vrouwen, kinderen scharrelen tussen het puin, dat overwoekerd is door drijfnat stro en bestrooid met uien, appels, maiskolven en een ondefinieerbare rommel en zoeken naar hun bezittingen. Ja, wat bezitten zij nog? Een jong meisje vindt enkele theekopjes, die zo waar nog heel zijn en die zij afspoelt in wat modderwater, een vrouw komt trots aandragen met enkele weckflessen, die niet sneuvelden. Zomaar midden in de moddervloed, die eens een straat was, prijkt een naaimachine of wat daar nog voor door moet gaan. Er worden nog bedden ontdekt en matrassen en wat doorweekt beddegoed. Een verroeste kinderpo is op een stuk ruïne geplaatst, die gaat dadelijk óók mee, wanneer de wagens komen. Een stoel staat zielig verlaten in een modderplas. Alle bomen hebben sluiers gekregen van stro- en vlasslierten. De garage van het dorp bestaat nog slechts uit een dak, dat in het midden gedragen wordt door

een brok muur en een trap. Aan de overzijde waadt boer Sinke (een andere Sinke dan uit de vorige hoofdstukken) door het puin van wat zijn mooie boerenbedrijfje was. Tussen zijn rommel zien we een onbeschadigd gebleven kindertractortje; de échte landbouwwerktuigen zijn verdronken. Sinke maakt een vermoeide indruk.

"Ik heb geen beesten meer, ik heb niets meer", roept hij hevig bewogen uit. Moeizaam vertelt hij dan, hoe hij en zijn gezin aan de dood zijn ontsnapt. Men was op het dak gevlucht, het dak, dat aan de ene kant steunde op een muur, aan de andere zijde op het water. . . !

Onbegrijpelijk is het, dat de ramp van Oostdijk zo weinig slachtoffers heeft geëist: vier mensen zijn verdronken en twee worden vermist. Honderd woningen zijn verwoest. . . .

27. De post dreef door het hele pand.

Henk en ik rijden Kruijningen binnen. U weet wel dat plaatsje van tegen de 3500 inwoners waar Zuid-Beveland zo ongeveer op z'n smalst is. We zoeken naar een adres en zien, na heel wat straten doorkruist te hebben, een postbode lopen.

Wij roepen zijn hulp in. De man beijvert zich onmiddellijk om ons van dienst te kunnen zijn. . .

'Da's een goeie' . . . knipogen Henk en ik tegen elkaar.

We volgen zijn informatie op en we komen op een goed spoor, dat overigens naar Wemeldinge (mevrouw Overbeeke) leidt.

De postbode houdt wel van een praatje. Hij begint over de Ramp en dist wat interessante, maar tegelijk ook droeve gebeurtenissen op; zoals overal hier. . .

'Mogen we u interviewen?' . . . 'Wel ja, kom maar naar mijn huis. Ik woon hier vlakbij. Kijk, daar die hoek om. We zijn er al bijna' . . .

We laten ons dat geen twee keer zeggen.

Andries Sinke en echtgenote.

Weldra zitten we, na ook door mevrouw Sinke (de postbode heet Andries Sinke) verwelkomd te zijn.

Andries komt met de PTT-krant 'Aangetekend' (1973) aanzetten waar zijn herinneringen aan de Ramp in vermeld staan. Vandaaruit kunnen we zijn verhaal opstellen. . .

'De 31ste januari was een zaterdag. We hadden normaal dienst gedaan die dag. Het was nog bijzonder druk geweest, want de 31ste van de maand was toen nog een betaaldag. We waren in Kruijningen met tien PTT-ers, waaronder vier voor het telefoonverkeer.

Het was een gure winter. We woonden op een boerderij in de polder; de harde wind hield je wel even uit je slaap. Plotseling werden we uit bed gebonsd: het was springvloed op hoog water en de dijk bij het veer naar Perkpolder dreigde het te begeven. We trokken laarzen aan en met schoppen gingen we naar de dijk. We kwamen niet ver. Het water stroomde ons tegemoet en zo vlug we konden gingen we weer terug. Bij de boerderij stond het water ons tot het middel.

Kruijningen werd overstroomd. Toen het licht werd zag je dat verschillende woningen bijna helemaal waren verdwenen. Kees de Jonge was toentertijd de baas van de post in Kruijningen. Zijn vader, die kantoorhouder was, lag in het ziekenhuis van Goes. Kees was 's nachts omstreeks half drie begonnen met het waarschuwen van mensen die telefoon hadden. Sommigen kon hij niet meer bereiken omdat de telefoonpalen al door het water waren meegesleurd.

Om vijf uur liep het water het kantoor binnen en niet lang daarna moest hij zijn post verlaten, ook al omdat de stroom uitviel. We hebben toen samen onze intrek genomen in het huis van de hoofdonderwijzer, de familie De Vos-Van Hout, waar we een noodkantoor hebben ingericht. . .

'Maandags werden de mensen uit het dorp geëvacueerd naar Ierseke, een van de weinige plekken die niet waren overspoeld.

Kees en ik bleven met nog zo'n vijftig Kruijningers achter in de kern van het dorp.

Er viel heel wat te doen. We stemden onze werkzaamheden af op het getij. Elkens viel Kruijningen voor drie tot vier uur droog en in die tijd verzette je heten werk. We gingen terug naar het postkantoor om materiaal naar ons tijdelijk onderkomen te vervoeren. De post dreef door het hele pand. Het geld was doorweekt; we hebben het aan een waslijn gehangen om te drogen. De postzegelmappen waren gezwollen. . .

Voor de deur lagen grafkransen, van het kerkhof achter het postkantoor. Er lagen appels, tuien en kadavers. Het was een trieste aanblik. De eerste dagen heb ik met wat brandweerlieden, de politie en de opruimingsploeg enkele tientallen

mensen begraven. Er zijn er hier 82 verdrongen. Een bejaarde, die zaterdagochtend nog f 37,50 van de Noodwet-Drees aan het postkantoor had opgehaald, troffen we dood aan. . . PTT'ers van de telefoondienst uit Goes hebben ons weer een telefoonverbinding geleverd: een veldtelefoon, waarvoor we de stroom haalden van een noodaggregaat dat in een muziektent voor ons huis was opgesteld. . .

Al vrij spoedig werd er weer post aangevoerd met een motorvlet uit Ierseke, voor de mensen die gebleven waren. Meestal kon het me niet schelen of het eb of vloed was: de mensen zaten op berichten van hun familie te wachten en op de krant. Daarom ging ik bijna altijd meteen aan de bestelling. We draaiden wel erg onregelmatige diensten, ook al omdat we met z'n tweeën dag en nacht de telefoon moesten bewaken. Ik speelde bovendien nog voor kok; de kookkunst had ik thuis geleerd omdat mijn moeder vaak ziek was. Later kregen we er nog een besteller bij uit Ierseke.

Allengs werd het drukker in Kruiningen. De herstelwerkzaamheden kwamen op gang. Soms, als de sneeuw begon te jagen en de storm weer opkwam dacht je: daar komt niets van terecht. Maar we kregen daarna een mooi voorjaar en op 6 juli ging de dijk dicht. . .

Kees' vader was toen weer terug en er begon ook weer wat orde te komen in de postdienst. Het meeste werk hadden we nog aan het schoonmaken van het postkantoor. Elke dag zaten de vloer en de trap weer onder het slik. Om de beurt maakten we het huis schoon.

Als ik de heer De Jonge hoorde roepen: "Dré, 't is oe beurt", dan wist ik wel hoe laat het was.

We hadden onze handen vol aan het dijkleger dat hier in barakken was gehuisvest. Vooral op vrijdagmiddag. Dan stonden er rijen dijkwerkers voor het kantoor, om de telegrafische postwissels te innen die per telefoon werden overgesproken. Er kwamen toen ook steeds meer Kruiningers naar het dorp terug. Ik moest daarom vaak genoeg op de fiets naar Ierseke om de post op te halen.

Na de dichting van de dijk trokken we in een noodbarak. De hulpverlening draaide op volle toeren. De eerste schadecheques kwamen binnen. Die waren hard nodig, want de sociale voorzieningen waren toentertijd wel heel anders dan nu. De gehuwde PTT-ers in het getroffen gebied kregen van het personeelsfonds een set tafellakens. . .

Ik ben een half jaar na de ramp getrouwd. We waren het eerste huwelijkspaar in het nieuwe Kruiningen. Dat is nu twintig jaar geleden. . .

Fluitend vervolgt hij weer zijn weg. Andries Sinke: één van die vele PTT-ers die het leven in februari 1953 voor de getroffen en in het rampgebied draaglijk maakten.

28. We hingen in een seringbosje.

Mevrouw Sinke had haar eigen ervaringen tijdens de Ramp. 'Ik was in Ierseke op een verjaardag en het stormde er verschrikkelijk! Mijn vader en moeder zouden daar blijven, maar ik ging naar huis, dwars door die storm toen.

Een poosje later kwam vader ook. Hij vertrouwde het niet erg. Nu was de noodtoestand in Ierseke erger dan hier in Kruiningen. Daarom was er ook geen grote onrust. Toen het water tenslotte kwam, zal het hier voor velen en zeker ook voor de betreffende autoriteiten wel een verrassing betekend hebben, denk ik, want er waren niet zoveel voorbereidingen getroffen.

Toen men 's nachts naar de dijk ging was het al te laat.

De meesten kwamen het water al tegen. . .

De dijkdoorbraak was een feit!

Alles van waarde werd naar boven gesjouwd. Ik had pas een nieuwe naaimachine en daar was ik nogal trots op natuurlijk. Samen met mijn vader heb ik hem op de tafel gezet. Daar zou ie wel droog blijven.

Zo, wij konden naar boven.

Ach, we waren nog maar nauwelijks op zolder, of we hoorden een formidabele plons. Daar ging het hele zakie ondersteboven. Wat jammer van die mooie naaimachine. . .

Enfin, boven zaten we veilig.

Toen het licht werd, zag ik iets wat ik nooit zal vergeten. Ik keek uit het raampje en daar zag ik me een grote veerboot in de nabijheid. Die veerboot konden we hier normaal nooit zien. Er moest dus iets gebeurd zijn. Het bleek dat hij door het gat van de dijk door de stroom was meegesleurd. Het was toch zo'n zot gezicht, zo'n grote boot vlak voor ons. . .

Bij laag water lag die boot gewoon op het droge en later, bij hoog water, hebben ze hem weer weggesleept.

We begonnen uit te zien naar redding. Gelukkig kwam mijn broer uit Hansweert met een stelletje Marine-mannen. Ze gingen eerst de polders in en riepen naar ons, dat wij ook aan de beurt kwamen. . .

Tenslotte werd dat gerealiseerd. Nu stonden Dré en ik op trouwen, dus hadden we al een flinke uitzet klaar in een grote koffer. Ik zei tegen m'n vader dat die koffer beslist mee moest in de boot. Vader had daar begrip voor, dus werd de koffer in de boot gezet. Er werden nog een paar burenen opgehaald en zo voeren we naar het dorp. Maar ja, die jongens kenden ons dorp niet en wisten dus ook

niet waar eventueel een sterke stroom kon staan. Op zee wisten ze dat wel, maar in een dorp niet. . .

Wij voeren dus door het dorp en we zouden naar het hoogste punt gebracht worden, de Markt. Daar stond toen nog de muziktent, herinner ik me.

Enfin, we kwamen langs een straatje en daar stond zo'n geweldige stroom dat het hele spul omsloeg.

Nou, dat was wat! . . .

Mijn vader kon niet zwemmen. Hoe moest dat aflopen? . . .

Met een flinke vaart dreef hij een boomgaard in en aan de andere kant er weer uit, het land in. . .

Er was ook een klein meisje bij.

Het kind had blijkbaar een echt moederhart, want ze wilde de pop die ze bij zich droeg niet loslaten. De pop moest ook gered worden! 't Was eigenlijk een wonder, want de pop heeft waarschijnlijk háár leven gered. Ze bleef namelijk op die pop drijven en bracht zo het leven er af! . . .

Zelf kon ik gelukkig zwemmen, hoewel dat niet mee viel in de stroom, met laarzen aan en een dubbel stel kleren. Brr, dan sta je toch wel even raar te kijken, of liever gezegd, te liggen. Ik kwam terecht in een seringenbosje. Een marine-man dreef er ook heen. We zijn daar een poosje in blijven hangen en vonden gelukkig wat houvast. . . 't Was erg angstig om die anderen maar steeds verder te zien afdrijven. En daar was dan ook mijn eigen vader bij. . .

Toch heeft mijn vader nog een tak te pakken kunnen krijgen, zodat hij niet hoefde te verdrinken. Mijn broer zag kans om op een dak te klimmen. Hij probeerde door zwaaien aandacht te trekken en met succes.

Er kwam een politie-motorboot op af en die heeft ons allen opgepikt en naar het dorp gebracht. Reeds de volgende dag werden we geëvacueerd. Ik ben er nog een poosje flink verkouden van geweest en vader werd echt ziek. Een zware griep, maar hij is er goed doorheen gekomen.

Nee, mijn uitzet heb ik niet meer teruggekregen. Wel eens teruggezien! Ja, daar hoort u van op, hè? . . .

Na een paar weken heb ik namelijk ergens in de omgeving een gedeelte van mijn spulletjes aan een waslijn zien hangen. Ja, absoluut! Ik kon moeilijk gaan zeggen: Mevrouw dat is van mij. Het was in een ander dorp. Het was natuurlijk al gewassen en gebruikt. Dat is ook logisch. . .

Voor mijn vader was het ook een hele klap.

We hadden saampjes een leuk, klein boerderijtje opgebouwd met z'n vijven. Altijd hard werken, zodat we wat geld bij elkaar kregen, waarvoor we een paar paarden en een aantal koeien en varkens konden kopen.

Dat boerderijtje was vaders levensgeluk. Dat was in een mum weg. Een enorme morele klap voor hem. Wij hebben ook nooit geen paarden meer gekocht.

Nee, wij zijn niet zulke kerkse mensen. We gaan weleens, hoor. O, zeker. We gaan niet elke zondag, maar áls we gaan, willen we dat weer eens een keer echt beleven. Dus niet in die sleur van elke zondag. En dan beleven we het ook echt! . . .

U vindt dat het leven ernstig is? . . . Nu ja, dat is ook wel zo, maar je moet het ook weer niet te ernstig nemen. Ik weet wel dat u eigenlijk gelijk heeft, want een paar weken geleden is mijn schoonvader overleden en mijn ouders leven ook niet meer. Alle vier onze ouders zijn in tien jaar weggevallen en dan beseft je dat wijzelf nu aan de beurt komen. Dat hebben we ook tegen elkaar gezegd.

Ik heb ook wel gemerkt, in die vloed toen, dat er mensen waren die nooit "ergens aan deden", maar die in stilte toch wel de handjes tegen elkaar knepen. . .

Ze waren zo bang, dat ze zelfs bij zakkend water nog niet eens van boven durfden te komen, zo zat de angst er in. . .

In december 1953 zijn Dré en ik dan toch getrouwd. Precies een jaar na de Ramp, op 1 februari 1954 werd ik ziek. Dat heeft anderhalf jaar geduurd. De wittebroodsweken waren net om' . . .

29. Zij wisten dat hun laatste uur naderde. . .

De schrijver W.P. Balkenende verschafte mij een indringend verhaal over familieleden van hem. Graag geef ik het weer.

'De boerderij aan de Witte Steeweg 1 in Kruiningen was oud, maar de muren waren dik als die van een oude vesting. Het geheel maakte 'n wat bouwvallige indruk, maar het was er goed toeven voor mens en dier.

Zo althans ondervonden de bewoners het, en dat waren er toch zes in getal. Met noeste vlijt hadden de volwassenen zich op de boerderij een goede broodwinning verschaft. Dirk en Nel woonden er nog maar een goed jaar toen hun enig meisje er geboren was. Die ging nu alweer op de MULO-school in Krabbendijke. . .

Hoe hadden ze elkaar ooit gevonden, die twee? De omgeving wist: ze waren aan elkaar gewaagd. Zo hard als Dirk op het bouwland en de weilanden zwoegde, zo druk was Nel rond en in de gebouwen. Altijd was er wel kleinvee te verzorgen, hout te zagen en te hakken voor het grote fornuis waarop de aardappelen voor de varkens werden gekookt. Nel wist best dat boze tongen beweerden dat ze dat werk liever deed dan het huishouden en naaien. En zou men het haar rechtuit in het gezicht gezegd hebben, ze zou het niet ontkend hebben. Lang en rank als ze was, had ze toch polsen als een man en handen die te groot waren voor een vrouw. Haar muts, doek en beuk en schort zaten niet al te nauwkeurig vastgespeld, ze gunde zich er de tijd niet voor, althans als ze thuis was om te werken.

Blij waren ze met het feit, dat een nichtje met haar man waren komen wonen in een verbouwd deel van het grote huis. Het kon best twee gezinnen herbergen, en nicht Mina en neef Anton waren al uit hetzelfde hout gesneden. Was haar moeder niet een zuster van Dirk? . . .

De wereld was sterk veranderd na de tweede Wereldoorlog, de industrie drong zich op. Op het land wilde men al minder, Dirk had vele uren over moeten werken omdat hij geen goede hulp meer kon krijgen. Het was zo niet vol te houden, je kon niet eens goed mechaniseren omdat de mankracht voor de machines ontbrak. Nu ze geen zoon hadden — en volgens de doktoren zou die er ook niet meer komen — hadden ze er vrede mee dat straks Anton de boerderij als pachter zou overnemen. Maar dat zou nog jaren duren.

Dirk was pas 52 jaar en Nel juist 50 jaar geworden. Hoe sterk ook, die leeftijd liet zich toch wat voelen, en dan was de hulp van nicht en neef welkom.

Voor beiden was deze arbeidsovereenkomst een uitkomst; de jaren die ze nu samen werkten, hadden dan ook geen grote problemen meegebracht. Wel de intense vreugde dat ook in dat deel van het huis dat Anton en Mina bewoonden babygeschrei gehoord werd. . .

Dirk herinnerde zich nog hoe de dag voor koninginnedag 1951 Anton de hak neergeworpen had langs de slootkant en door het opschietende graan naar huis gehold was toen hij de witte vlag door het dakraam zag verschijnen. Dat was het sein: "Nu moet ik de dokter halen. Het is zover." Nog dezelfde dag, 29 april 1951, was Jan-Jacob Goetheer geboren, en daarmee de continuïteit voor zijn geslacht bevestigd. . .

Dirk en Nel waren niet jaloers geweest, hoe graag ook zij eens een jongen hadden gewenst. Zij waren blij en dankbaar met hun gewillige dochter. Ze keken nu toe hoe hun elf-jarig meisje speelde met de kleine baby. Zich haastte om vanuit school thuis te komen, om bij Jan-Jacob te zijn. . .

Zo lag daar de oude boerderij in de donkere stilte van de januari-maand 1953. Dirk zag, toen hij uit de stal kwam, zware wolken vanuit het noord-westen overdrijven, de wind wakkerde aan. "Oort ut toch is waeien", zei Nel tegen hem toen hij de warme keuken binnenstapte.

"Jaet, gaat sturme, ut lieken wé of ut noôdweer worre' . . .

Die nacht ging het noodweer over een groot deel van het lage Nederland. De wind woei om de daken en schoorstenen, deed zware bomen vallen. De oude boerderij kraakte, en verschillende dakpannen vielen te pletter op het erf. Verderop beukten de golven tegen de zeekering in ongekende kracht en op een niet verwachte hoogte. Golf na golf, en uur na uur vrat het zeewater aan het machtige dijklichaam. Dat lichaam bleek te zwak te zijn tegen die geweldige krachten. . .

Dirk zag in het donker van de nacht de witte schuimkoppen de polder inrollen met een geweldig geraas. Recht voor de Witte Steeweg sloeg het oostelijk gat in de Kruiningse zeekering de veerhaven van Kruiningen weg. . .

Een geweldige stroom water overspoelde het land, sloeg er diep een geul in, meters ver. Ook bij het zakken van het water bleef rond hun boerderij een zware stroming van woest kolkend water. In het gloren van de morgen zagen Dirk, Nel en Willy, maar ook Anton en Mina al bootjes vanaf de Zanddijk hun kant uitkomen. Dirks oude verrekijker kwam nu van pas, maar kon geen redding brengen. Dirk zag de mannen worstelen tegen de stroom, uur na uur. Om dan terug te keren en toch weer naar hen toe te komen. De stroom lag tussen hen als een geweldige barricade. "God, gaat dit noe ut einde worre?" . . .

Dirk dacht het, en allen dachten het, maar wie durfde het tegen de ander te

zeggen? . . . In de schaarse momenten hadden ze in alle haast nog wat eten naar boven weten te brengen. Ze hoopten nu dat de dikke muren van de oude boerderij toch sterk genoeg zouden zijn. Ze baden om redding onder angstaanjagend geloei van koeien en gehinnik van paarden. Opnieuw keken ze naar buiten, ze zagen de stroom langs de gebouwen en hoge bomen kolken, en ze wisten: het is onmogelijk hier gered te worden. Dirk en Nel keken elkaar aan, ze persten de lippen op elkaar, een traan glinsterde in haar ooghoek . . .

"Pappa, me kunne ier nie mi uut komme", zei Willy tegen haar vader. Daarmee brak zij de bijna ondraaglijke spanning die er op zolder heerste.

"k Dienke ut ok", was zijn korte antwoord en hij streek haar over het vlasblonde haar. Dit sneed dieper door zijn ziel dan de scherpe insnijdingen die hij al had door het horen van zijn in doodsangst verkerende dieren. Het was onmogelijk geweest vanuit het huis nog bij de schuur te komen, en met stomheid geslagen zag hij hoe een golf een wagen van het erf oppakte en te pletter sloeg tegen een oude populier.

Voor hen naderde het laatste uur . . . hij wist het met grote zekerheid. Hoeveel had hij aan dit uur gedacht in al zijn werk?

Hij voelde het hoofd van Willy onder zijn grote hand. Ze bewoog zich om wat beter door het dakraam te kunnen zien.

"Dan binnen we oallemaele gelieke bie d'Eere", dacht ze hardop, en daarmee had ze getroost in onwetendheid en kinderlijke eenvoud.

Dirk schaamde zich, hun dertienjarige dochter wees hun allemaal de weg. De weg die hij nu gaan moest met Nel en Willy; met Anton en Mina en hun tweejarige Jan-Jacob . . . Stil, heel stil, keek hij peinzend over de vlakke van kolkend grijs-grauw water. Het water steeg weer, die zondagavond ging de vloed hoog worden. Hij moest zich haasten om op tijd klaar te zijn, God gaf hun nog maar een korte tijd . . .

30. 't Verhaal kwam uit een kist. . .

Dirk riep de anderen bij zich, ze schoven bij elkaar en Mina drukte Jan-Jacob vast tegen zich aan. Het kereltje kreeg het al maar kouder, ze voelde het aan zijn handjes en zijn voetjes. Ze voelde ook zich zelf steeds meer verkleumen.

Hoeveel uren zaten ze hier al niet, zonder enige verwarming? . . .

Weinig waren de woorden van Dirk, weinig maar rijk. Hij zei de anderen dat er geen redding meer mogelijk was, maar dat wat Willy gezegd had waar was. Uit zijn hoofd citeerde hij de eerste verzen van Johannes 14: 'Uw hart worde niet ontroerd; gijlieden gelooft in God, gelooft ook in Mij. In het huis Mijns Vaders zijn vele woningen; anderszins zo zou Ik het u gezegd hebben; Ik ga henen om u plaats te bereiden. En zo wanneer Ik henen zal zijn gegaan, en u plaats zal bereid hebben, zo kom Ik weder en zal u tot Mij nemen, opdat gij óók zijn moogt waar Ik ben' . . . Wie van hen geloofde dat niet? . . .

Hadden ze het niet zondag na zondag beleden, hadden ze het niet bij het huisorgel gezongen? Anton zag naar Mina, zijn vrouw. Een stille berustende trek lag om haar mond, maar tranen drupten op het mutsje van Jan-Jacob, dat ze steviger over zijn hoofdje trok . . .

'Laete me bidde', vroeg Dirk, en uit zijn mond vloeiden woorden aaneen uit een angstig hart, en toch beled hij het dat de dood voor hen door genade slechts een doorgang zou zijn tot het eeuwige leven . . .

Dirk bad nooit eerder zo lang, zo indringend, zijn stem verheffend om het gebulder van de wind rond en boven hen te kunnen overstemmen. Een rust groeide in hun hart. Terwijl de golven buiten al driester kwamen aanrollen in de opkomende vloed, kwam de rust van Gods Geest binnen in de oude boerderij aan de Witte Steeweg . . .

Dirk opperde een plan om alles van 'waarde' bijeen te brengen en op te bergen in een houten kist. Er stonden verschillende kisten op de zolder, en van verschillende maten. Ze deden dit werk in een onvoorstelbare rust, niets vergetend.

Alles werd ingepakt, omkleed en weer in een grotere kist gedaan, zodat het niet nat kon worden en bleef drijven. Eens zou de kist gevonden worden, eens . . . evenals zij, óók zij.

Alz ze tenminste door de zee niet meegezogen werden het dijkgat door, de Westerschelde in.

(Ze zouden behoren bij die ruim 60 mensen die in Kruiningen verdronken)

Met slecht handschrift schreef Dirk een korte brief aan zijn oude moeder, zijn verdere familie, Anton deed hetzelfde.

Kleurpotloden van Willy, boven gevonden, werden ervoor gebruikt. Ze gaven verantwoording van wat betaald was en nog betaald moest worden, welke gelden ze nog moesten innen, alles heel precies. Zij schreven, ieder op zijn eigen manier, over de rust die bij hen gekomen was in de zekerheid van het geloof dat ze nu bij Christus zouden zijn. Dirk schreef tot Nel hen waarschuwde dat het water straks de hoge zolder zou bereiken. Toen sloot hij de houten kist. Hij schoof dicht tegen Nel aan, nam Willy op zijn schoot. Dichtbij zag hij Anton met Mina en hun Jan-Jacob zitten. . . . Nooit kwam iemand er achter wat er zich in die allerlaatste uren afspeelde.

'De avond valt, nu is de vloed
Wel op zijn hoogst gestegen;
'k Zie mensen zitten op een dak,
Zij hebben nog geen hulp gekregen.
De Veerboot drijft nog eenzaam rond,
Wijl d'Veerhaven niet meer bestond.'" (W.A. Verbeek)

Weken later pas werden hun lichamen gevonden. Dan van die, dan die van een ander, Nel was met haar schort blijven haken in het prikkeldraad van een afscheiding, ver van hun boerderij. Steeds weer kreeg de familie bericht, was er de zekerheid die bedroefde. Eindelijk werd ook de houten kist gevonden. Een visser uit Yerseke meldde zich bij een broer van Dirk, zijn adres stond op de kist gegrift met een spijker. Twee broers brachten het nieuws naar hun moeder, en konden zakelijk alles verder regelen. . . .

In het verdriet was er de troost dat hun lichamen geborgen waren, en nu ook de wetenschap uit de brieven. De familie wist nu van de gedachten en gebeden vóór het moment van de laatste fase van hun die hen lief waren. Zou God, Die al zoveel genade geschonken had, hen in die laatste uren verlaten hebben? . . . De familie geloofde dat niet. Zes uit hun midden waren in één keer heengegaan. De dikke muren van de oude boerderij hadden — volgens een ooggetuige-verslag — de stormvloed van het wassende water kunnen keren. Bij het zakken van het water tijdens eb was het geweest alsof het dak even verbaasd heen en weer geschud had, toen verdween het in het afvloeiende water. Het kolkende water brak huis en schuur, verzwolg de bewoners, maar kon hen niet scheiden van de liefde van Christus. . . .

In 't gedenkboek van de Watersnood in Oost Zuid-Beveland 1953 staan hun namen in de lijst van slachtoffers vermeld, zoals ze opgeschreven staan in Het Boek des Levens. . . .

Ruim twintig jaren verstreken. De bedrijfsgebouwen werden herbouwd, mo-

dern en efficiënt. Het woonhuis, naar de eisen van de tijd. Het land in de Kruiningse polder ligt daar nu alsof er nooit een rampjaar was. De veerhaven Kruiningen-Perkpolder is modern en garandeert een snelle overtocht naar Zeeuws-Vlaanderen. Een vierbaans-autoweg doorsnijdt het Zeeuwse landschap. . . . en men leeft in ons land als in de dagen van Noach.

Waar de houten kist gebleven is, is niet bekend. De papieren berusten bij een broer van Dirk en de familie van Anton, stomme herinneringen zoals er in zoveel huizen in ons land zijn.

Maar de beproeving door oorlogsvuur en zwelgend zeewater louterde ons volk niet. Welvaart verblindde ons en we vergeten Gods weldaden, die er ook waren in die dagen van beproeving. Wie kent vandaag Vondel's woorden:

'Dat ons God dan proeft ten lesten,
Dienet al tot onsen besten,
Oftmen 't schoon zoo niet begrijpt:
Zal den Wijngaert vruchtbaer groeyen,
Och, men moet hem wel besnoeyen,
I'er syn gulle vruchte rijpt' . . . ?

31. Van hart tot hart.

In het Zeeuwse Dagblad van dinsdag 3 februari 1953 stond een verslag van het bezoek van Prinses Wilhelmina (dat Zij reeds op 2 februari bracht) aan het geteisterde Zeeland. Het verslag gewaagde van ontroerende momenten op tal van plaatsen.

De 'Oude Koningin' zoals Prinses Wilhelmina vaak genoemd werd, maakte deze tocht op maandag 2 februari in gezelschap van haar hofdame. Zij deed dit met een bewonderenswaardig doorzettingsvermogen. Zij bezocht de meest bedreigde plaatsen.

Ze sprak als een moeder tot haar kinderen met de wanhopigen, en overal waar Zij kwam klaarden de sombere gezichten even op en scheen er wat licht in de betraande ogen.

Zij troostte en beurde op. Haar komst bemoedigde en gaf hoop.

Tegen tien kwam Prinses Wilhelmina met de D-trein uit Nederland in Antwerpen aan. Hier stond haar hofauto gereed, waarmee zij naar de Zeeuws-Vlaamse grens reed. Daar werd Prinses Wilhelmina begroet door de Commissaris der Koningin, die 's morgens vroeg vanuit Vlissingen de Westerschelde was overgestoken.

Via Hulst reed het gezelschap naar Kloosterzande en Ossensisse, waar Prinses Wilhelmina het eerste overstroomde gebied in Zeeland zag en waar zij zich terdege van de situatie op de hoogte liet stellen. . .

Met de veerboot 'Prins Willem I' stak men over naar Hoedekenskerke, waar Prinses Wilhelmina om 1 uur werd begroet door de burgemeester van Hoedekenskerke, mr. H.J.M. Stieger.

Zij sprak geruime tijd met de weduwe Leijs, die haar man zaterdagavond had verloren. Hij verdronk toen laat in de avond tijdens het meren van de veerboot. . .

Nog een half uur later stond Zij bij 't ondergelopen land rond Kruijningen. Grote ruwe kerels, die uren lang aan de dijk hadden staan ploeteren, zagen plotseling de Landsmoeder voor zich staan en menigeen kon zijn ontroering niet meer bedwingen. Bewogen sprak Prinses Wilhelmina met hen, die have en goed en familieleden hadden verloren. . .

Niet minder roerend was het toneeltje in het ziekenzaaltje in het 'Schuttershof' te Goes. Het scheen of de sfeer van verschrikking en dood hier even was

verdwenen.

De gewonden en zieken maakten na die verschrikkelijke dagen ogenblikken mee, die zij zich steeds zullen herinneren als een kostelijke schat. . .

Prinses Wilhelmina werd over de 'vluchtelingendienst' ingelicht door ds. Strating.

Later maakte Zij burgemeester mr. W.C. ten Cate een compliment over de wijze, waarop de redding van de getroffenen in zijn gemeente was georganiseerd. . .

In Wolphaartsdijk sprak Prinses Wilhelmina de werkmannen bemoedigende woorden toe en preee zij het doorzettingsvermogen van deze mensen. De burgemeester zette de situatie uiteen.

In snel tempo zette de stoet de tocht voort. Voorop reed de heer Philipse, gevolgd door de hofauto, de auto van de Commissaris der Koningin en de perswagens. De meeste voorbijgangers merkten het hoge bezoek niet op. In de blikken van sommigen was een blijde verrassing te lezen.

Via Goes, 's-Gravenpolder van Kwadendamme reed het gezelschap naar het ondergelopen land van Baarland, waar op een afstand van 500 meter van Kwadendamme de burgemeester Prinses Wilhelmina de ramp vertelde die zijn gemeente had getroffen. . .

Hij getuigde van de heldhaftige houding van de bevolking en het onnoemelijke leed van iedereen. Ook hoorde Prinses Wilhelmina — en dit was de klacht die telkens terugkeerde — van gebrek aan reddingsmiddelen, het gebrek aan warme kleding en dekens.

In het huis van de politiemann Aarts bij Kwadendamme werd de heer Meulenberg aan de Prinses voorgesteld. En voor de zoveelste keer deze dag hoorde Zij hoe iemand alles had verloren. De kleren die hij aan had waren zijn enig bezit. . .

'Groeten aan uw vrouw', waren de eenvoudige woorden van de Prinses. 'Zij leeft nog'.

In officieel voegde Zij eraan toe: 'Namens H.M. de Koningin moet ik U haar oprechte deelneming overbrengen. Zij leeft met U allen mee'. . .

Van hart tot hart sprak zij tot deze berooiden in het eenvoudige kamertje van politiemann Aarts, waar de heer De Vriend uit Baarland, de heer Meeuwse uit Oudelande en de heer Hoeve uit Baarland aanwezig waren.

Tijd om thee te drinken was er niet. Verder ging de ramptocht nu naar Driewep

Om kwart over vier stopte de stoet voor het gemeentehuis. Een klein groepje mensen stond daar.

'Leve de Prinses', riep er een. Deze roep werd overgenomen door de anderen en het klonk als een spontane dank.

Burgemeester Th. J. Andriessen van Ovezande, oud-wethouder Van Oosten van Driewegen en wethouder J. van Oosten van Driewegen werden hier aan de Prinses voorgesteld.

Bij het stationnetje Oudelande, waar de meisjes stonden met de band 'Vluchtelingenhulp' speelden zich onvergetelijke ogenblikken af, toen de Prinses daar was. . .

In de verte naderde over de spoordijk, die nog droog was en zich als een zwarte streep door het water trok, een groepje vluchtelingen. Wild joeg de sneeuw en gemeen koud was de wind. . .

Verkleumd en apatisch van ellende stonden zij later bij de hofauto. Een jong vrouwtje droeg een baby in haar arm in een natte deken gewikkeld.

Het drong nauwelijks tot deze armen door, dat Prinses Wilhelmina die oude dame was, die hen zo bemoedigend toesprak. . .

Via 's-Heerenhoek, Lewedorp, de Sloepolder werd om kwart over vijf Walcheren bereikt.

Tegen 5.30 u. maakte de burgemeester van de gemeente Vlissingen bij de Prinses zijn opwachting.

Een daverend gejuich steeg op, toen de stoet even later voor 't Weeshuis in de Badhuisstraat stopte. . .

Hier sprak H.K.H. geruime tijd, staande voor haar auto, met de wethouders van Oorschot, van Popering en Poppe, de gemeentesecretaris, de heer A. de Beijl, en de hoofdopzichter van Gemeentewerken, de heer J. Moll, die de leiding van de voorlopige herstelwerkzaamheden heeft. . .

Tegenover burgemeester Kolff sprak de Prinses later haar grote bewondering uit voor de wijze, waarop men in Vlissingen de zaak onmiddellijk heeft aangepakt. In het bijzonder toonde zij zich getroffen door de ijver, waarmee men in de winkelstraten in de weer was om de aangerichte schade te herstellen. . .

Langzaam reed men daarna over de zwaar geteisterde boulevard van de stad, waar kort tevoren het geweld van de golven vrij spel had.

Het laatste wat Prinses Wilhelmina daar van de ramp in Zeeland zag, was de zwaar geteisterde binnenstad van Vlissingen, waar de nijvere bewoners weer hard werkten aan het herstel. Dat was een bemoedigend slot van deze ramp-tocht. . .

32. Bij zoveel water. . . tekort aan drinkwater.

De toestand op Walcheren bleek bij nadere beschouwing mee te vallen. Ik sprak hierover met het reeds bejaarde echtpaar Annot te Oostkapelle. Ik kreeg er een aantal zuinig bewaarde kranten mee uit de Ramptijd.

Uiteraard was er een artikel bij, handelend over Walcheren. Ik denk zo ongeveer een week na het bezoek van Prinses Wilhelmina.

Voor een goed overzicht geef ik het maar in zijn geheel weer:

Arnemuiden:

Bij Arnemuiden liep de Dokweide onder en het water kon vrijelijk door een duiker het laag gelegen gedeelte van het dorp nabij het station binnendringen. De Nieuwstraat, de Spoorstraat, de Schoolstraat, de Singel en een gedeelte van de Burg. Langebeekestraat staan blank en het water is de huizen binnengekomen. Inmiddels ging men direct aan de slag om de duiker dicht te stoppen en onderwijl kwam de brandweer in actie om te proberen het water in het dorp weg te pompen.

Nieuw- en St. Joosland.

Nieuw- en St. Joosland meldde maandagmorgen, dat het water in de Nieuwenkerke-polder en de Rapenburgpolder sterk gezakt is. Er werd hard gewerkt aan de verbindingsweg van Nieuwland naar de Sloepolder, die dreigde overstroomd te worden.

Uit Kleverskerke zijn rond 250 mensen — nagenoeg de gehele bevolking — geëvacueerd, uit het overstroomde gebied nabij Arnemuiden ongeveer 35 en uit het grondgebied van de gemeente Nieuw- en St. Joosland 27 mensen.

Rammekens.

Het door de zee in de dijk bij Rammekens geslagen gat levert voorlopig geen gevaar meer op. Het valt niet te beschrijven, welk een prachtige en zware arbeid talloze vrijwilligers zondagnacht en zondag overdag daar hebben verricht, tot men er bijna bij neerviel.

Bij de Schoone Waardin is een gat in de dijk geslagen, doch de inlaagdijk, die nu de zeekering dienst moet doen, heeft het gehouden.

Spienen.

Maandagmorgen konden de sluizen te Vlissingen en Ritthem behoorlijk spuien, aangezien het getij gunstig was. Daardoor is veel water afgevoerd. De

gemalen op Walcheren konden weer werken; zondag moest het gemaal Boreel te Middelburg werkloos blijven, omdat het waterpeil in het kanaal veel te hoog was. Men kon moeilijk riskeren, dat een deel van Middelburg overstroomde. Langs de kust tussen Zoutelande en Dishoek is vrij grote schade aangericht, maar er bestaat hier geen onmiddellijk gevaar. De duinen, die hier toch reeds smal zijn, namen verder af. Er is ook flinke schade berokkend aan de Nolledijk en de nieuwe dijk, doch het water liep hier niet het land in. De waterleiding te Biggekerke is intact.

De dijk bij Veere.

Grote hoeveelheden zand en klei zijn verwerkt voor het treffen van voorzieningen aan de dijk tussen Veere en Vrouwenpolder, waar een diep gat ontstond, dat echter zondagnacht gesloten was. De Kattenpolder liep onder, maar dank zij vele vrijwilligers is de inundatie daartoe beperkt. Ook hier is, onder uiterst moeilijke omstandigheden, prachtige arbeid verricht. Op het grondgebied van Vrouwenpolder is het Molenpoldertje ingelopen.

Aan het strand van Vrouwenpolder is gistermiddag het lijk van een vrouw aangespoeld.

Domburg.

De duinafslag tussen Oostkapelle en Oranjezon is weer aanzienlijk geweest. Ook bij Domburg zijn de duinen sterk afgenomen. Het strand is er echter op vooruit gegaan: het is breder geworden en de klei, welke men hier en daar aantrof, is door zand bedekt.

Burgemeester Crommelin zeide ons, het komende badseizoen dan ook met vertrouwen tegemoet te zien. De strandhuisjes waren alle in veiligheid, maar wel zijn, zoals bekend, de badcabines en de nieuwe toko verdwenen.

De afgangen naar het strand zijn weer in orde. Mensenlevens zijn niet te betreuren, maar de materiële schade is groot en de duinafname noemde de burgemeester précair.

De villa 'Carmen Sylvia' is zeer ongunstig komen te liggen, maar kritiek is de toestand niet.

De Domburgse waterleiding is uitgevallen om dezelfde reden als waarom Middelburg thans van drinkwater is verstoken. De W.M.Z. helpt echter: in tanks wordt drinkwater uit Westkapelle aangevoerd.

De waterleiding.

Het binnenkomende water betekende voor het waterleidingbedrijf van de gemeente Middelburg een ware ramp. In het drinkwaterkanaal staat zout water. Het zal leeggepompt moeten worden en vervolgens totaal gereinigd. In het pompstation drong het afvalwater, dat anders wordt afgevoerd, naar binnen. De Middelburgse brandweer heeft urenlang gepoogd met behulp van pompen

het station en dus ook de machinerieën droog te krijgen, doch slaagde daarin niet. De machines zullen geheel gereviseerd moeten worden, voordat zij weer gebruikt kunnen worden. Maandagmorgen werden pogingen in het werk gesteld om uit Amsterdam pompen naar Walcheren te krijgen, opdat het drinkwaterkanaal zo snel mogelijk kan worden leeggepompt...

33. Ik spoelde Veere binnen.

'Ik moest altijd precies om acht uur naar bed. Daar werd streng de hand aan gehouden, ook op zaterdagavond.

Echter, deze keer, op 31 januari 1953, werd ik om elf uur wakker gemaakt en moest ik mijn bed uit. 't Was me onmiddellijk duidelijk dat er iets aan de hand moest zijn.

Ik vond het eigenlijk best fijn. . .

In het donker moest ik me snel aankleden. Beneden waren kennissen van mijn vader.

Die kwamen meestal, zaterdagavonds. . . Toen ik beneden kwam waren zij al bezig zich halsoverkop uit de voeten te maken. . . Toen begreep ik dat er iets ernstigs aan de hand moest zijn.

Opeens zag ik het water. . .

Het stroomde al in de keuken.

Toch wel een raar gezicht hoor. Het is net of de gootsteen overloopt'. . .

Mevrouw Van Overbeeke-Evenars.

Aan het woord is mevrouw Van Overbeeke, die echter op 31 januari 1953 nog Beppie Eevenars heette en elf jaar was. . .

'Ik woonde in Veere. Daar was nooit iets te doen. Alleen 's zomers kwam er wel eens een bus met Belgische toeristen. Daar liep je voor uit, dat was een attractie.

Maar nu ging er iets spannends gebeuren, dat voelde ik wel aan. . .

Boven had ik al gezien dat de drie dikke bomen op het pleintje waar ik altijd knikkerde hevig heen en weer zwiëpten. Ik woonde toen namelijk in een houten huisje tegen de dijk. Het staat er nog. . .

Mijn vader tilde de nieuwe wasmachine zomaar op het aanrecht. Ik vond dat een geweldige krachttoer van hem. . .

Opeens kwam agent Simons en die zei dat we ons huisje moesten verlaten, want er was grote kans dat de dijk door zou breken.

't Werd dus steeds spannender. We haastten ons om weg te komen, maar vóór we klaar waren, brak reeds de dijk. We zaten in één klap midden in het water! . . .

's Jonge, dat was wat. . .

Vader nam moeder op zijn nek en ik mocht bij die lange agent op de schouders.

Daar gingen we met z'n allen! . . .

Agent Simons wilde keurig om het rozenperkje heenlopen, maar viel in een gat en ik werd door de storm van zijn schouders gerukt, en hup, daar ging ik, met snelle vaart over het water. . .

Die agent heb ik 's nachts niet weer gezien, maar hij is niet verdronken.

Gek, ik kan mij nog herinneren dat een kruiwagenwiel mij voorbijging, op de kracht van het water en dat ik dacht: Hoe kan dat nou, zo'n klein wiel gaat nog harder dan ik! . . . Dat zijn van die flitsen die mij ook nu nog duidelijk voor de geest staan.

Ik werd natuurlijk doornat en dat is me nog het meest bijgebleven. O, wat kreeg ik het ontstellend koud! Ik geloof dat ik het sinds die tijd nooit meer echt lekker warm heb gehad. Nu ja, dat is wel een beetje overdreven gezegd, maar ik ben een verschrikkelijke koukleum.

Misschien is dat daar wel door gekomen. . .

Zo heb ik dus deze warme zomer (1976) nog niet gezwommen, want ik vind het altijd te koud!

Eja, dat voert vast wel terug naar die Rampnacht.

Ik kan niet zeggen dat ik toen zo bang was, zelfs in dat mij zo woest voortsluend water niet, maar koud. . . koud!!! Afschuwelijk gewoon. . . Bar en boe. . . Brr, ik ril nog als ik er aan denk! Daar kwam dan nog bij dat ik ook mijn moeder kwijt was. . .

Nog steeds sleurde de storm mij voort en zo spoelde ik Veere zo'n beetje

binnen, net zolang tot ik grond onder mijn voeten voelde en weer kon staan. Tenslotte kon ik weer gewoon verder lopen. En dan wil je nog wel hard lopen ook! . . .

Maar de kou was onvergetelijk! . . . Ik was kledder . . . en de koude stormwind bulderde. Zo liep ik daar te strompelen en te rennen. Maar niets was zo erg als die kou! Ik rilde en bibberde en dat voel ik nu bijna nog, als ik er over praat . . .

Gelukkig vonden moeder en ik elkaar weer en we konden het huis van tante Maatje bereiken. Maar tante Maatje sliep.

Wij begonnen op de deur te bonzen. Heel lang en eindelijk kwam oom Jan in zijn lange, warme onderbroek naar de deur. Hij keek stomverbaasd naar al dat water . . .

Wij zijn met z'n allen naar de zolder gegaan en kregen kleren van oom Jan. Ik in zo'n heerlijk warme, lange onderbroek van hem. Dat was wel iets anders dan met kletsnatte kleren in de ijsskoude wind . . .

Later kwamen mijn vader en mijn broer ook. Mijn broer zat in die tijd bij de Kustvaart en was juist thuis. Hij dacht eerst dat er iets verstopt zat en dat daardoor dat water er gekomen was. Hij kreeg nog een standje van moeder, omdat hij met z'n nieuwe broek in het zoute water had gestaan.

Ook de konijnen werden door oom Jan naar de zolder gehaald. Ze liepen in paniek over ons heen. Het is onvoorstelbaar wat er dan allemaal gebeurt, hè? . . . Het is eigenlijk net of je er niet bij bent, of je naar een ander zit te kijken.

Oom Jan moest een plasje doen . . .

Maar waar?

De po was lek! . . .

Toen zei hij: "Ik kan het ook wel in het trapgat doen, daar staat toch al water" . . .

We hebben deze nacht niet veel geslapen, dat begrijpt u.

De volgende dag keek ik uit het raam. Dat was een vreemd gezicht. De straten waren weg en de huizen waren kapot. Er stond geen water meer. De vloed was dwars door Veere heengestroomd, naar de lagere gebieden. Verschillende hoekhuizen waren weggeslagen en alles lag onder een dikke laag modder.

't Was zondag, dus ik wilde naar de zondagsschool, zoals ik toen gewend was.

Er bleek echter geen zondagsschool gehouden te worden, die dag . . .

Mijn poes zat nog gewoon in de vensterbank, toen we weer thuiskwamen. We

hebben de modder uit huis gekrabbd en de vloerbedekking aan de lijn gehangen . . .

Het huis stond op twaalf palen; 's zondags waren er nog maar twee over. Ik kon onder het huis doorkruipen. De dagen na de Ramp werd er geen school gehouden. Dat stond ons, kinderen, wel aan. Er waren droppings van zandzakken en die mochten wij vullen. We mochten niet naar het sportveld, maar ik ben er wel een keer stiekum naar toe gegaan. Er lagen kadavers van verdronken vee . . .

In Veere zijn twee mensen verdronken. Over hoe erg het verder in Zeeland was, hoorde je niets. Dat interesseerde je toen ook niet. Je had het veel te druk . . .

Ik heb pas later gemerkt, dat mensen buiten Zeeland toen veel meer over de Ramp wisten dan wij . . .

Na de Ramp ben ik altijd erg bang gebleven voor stromend water. Als ik b.v. hier op het strandje ga zwemmen, ga ik niet zo ver dat ik de stroom voel. Ik weet zo goed wat water is. Ik heb het aan den lijve ondervonden. Ja, ik ben er bang voor.

Niet in een zwembad, al is het nog zo diep, dat maakt me niks. Maar als ik weet de getijden verschillen . . . en als je ziet dat er iedere zomer, vooral buitenlanders, door de stroom verdrinken . . .

Ook heb ik niet zoveel vertrouwen in de dijken die hier gebouwd zijn. Kwalitatief niet best, maar ook te laag. Je ziet gewoon dat het zeewater omhoog komt, dus moet men hogere dijken bouwen! . . .

Mevrouw Overbeeke vertelt me nog dat ze de eerste jaren na de Ramp er praktisch weinig hinder van ondervond, dit alles meegemaakt te hebben.

In latere jaren, en dit is er zeker niet minder op geworden de laatste tijd, komt het weer meer op haar af. Soms maakt het haar onrustig. Maar ze probeert het van zich af te zetten.

We gaan afscheid nemen.

Als we de fraaie, tot bungalow omgebouwde boerderij in haar gezelschap verlaten, blijven we aanhoudend doorpraten. Dat komt vooral omdat we er ook nog een gesprek aan vast geknoopt hadden over de geestelijke achtergronden van deze dingen . . .

Aanvankelijk wilde dat eerst trouwens helemaal niet vlotten. Het liep zelfs een beetje vast.

Vrij plotseling echter kwam ook daar vaart in.

En nu? . . .

We kunnen er bijna niet over ophouden. We zouden er nog wel uren over kunnen doorpraten. . .

Maar de gestelde tijdslimiet voor dit interview is al ruimschoots verstreken.

Mevrouw Van Overbeeke roept de kinderen, die in de tuin spelen.

34. Oranje op z'n best als 't slecht gaat.

In de ramptijd was de heer J.F. den Beer Poortugael burgemeester van Veere. Te Middelburg voerde ik een nogal uitvoerig gesprek met hem, waaruit naast de ramp ook andere dingen een accent kregen, het vermelden waard.

Tevens bleek dat Den Beer Poortugael ook zelf over de ramp heeft geschreven.

Hij zegt daarover: 'Ik heb een boek geschreven over de achttien jaren en tien maanden dat ik burgemeester van Veere ben geweest. U weet, een ambtsperiode duurt zes jaar. Ik schreef dus over drie ambtsperioden en tien maanden. Daarom heb ik dat boek genoemd: Drie ambtsperioden en een staartje. Een van de hoofdstukken gaat over de ramp. Ik heb er in totaal honderd stuks van laten maken (2x50). Min of meer een privé-zaak dus.

Licht voor familie, vrienden en goede kennissen.

Ik wil er wel een gedeelte uit voorlezen als u daar prijs op stelt!'. . .

Uiteraard stelde ik dat op prijs. Graag stel ik ook de lezer in staat met mij mee te luisteren, om in een volgend hoofdstuk wat meer informatie te verschaffen over deze originele burgervader.

'Nee, nooit zal ik die zwarte zaterdagavond van de 31e januari 1953 vergeten. En innig hoop ik dat Nederland vooreerst gespaard zal mogen blijven voor de combinatie volle maan, springvloed en noordwesterstorm.

Ja, als alle factoren samenwerken ten goede, dan kan er iets groots tot stand worden gebracht, maar als alle factoren samenwerken ten kwade, weest dan op uw hoede.

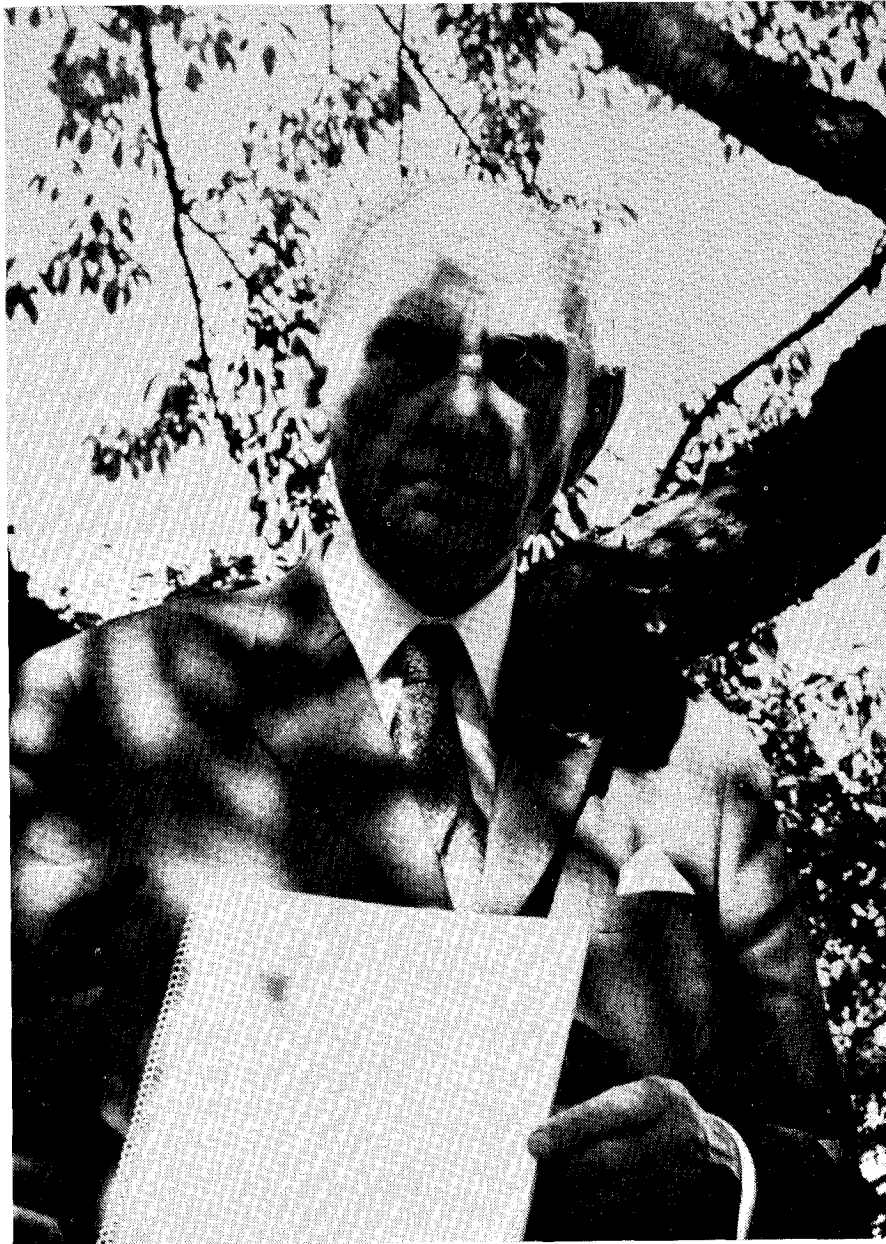
En het had reeds enige dagen uit het noordwesten gestormd.

Daar rinkelde de telefoon. De alarmtoestand was afgekondigd. De bevolking moest gewaarschuwd worden. De noodklok geluid. De poppen waren aan het dansen.

Vlug mijn jas aangetrokken en met m'n hoed diep over mijn voorhoofd getrokken spoedde ik mij met de grote sleutel in mijn jaszak naar het stadhuis. Gelukkig maar een kleine wandeling, maar lang genoeg om de elementen om je te horen en nog meer te voelen.

Flop zie ik mij staan op de grijze stadhuistoren bij het overloopje en de wenteltrap, trekkende aan het dikke touw.

De noodklok luidde zijn sonore lugubere galm. Bom, bom, bim, bom, je zou er zelf maargeestig van worden.

J. F. den Beer Poortugaal, burgemeester van Veere in 1953.

Maar ja, hēt moest.

Zo luidde ik wel 10 minuten lang uit volle kracht.

Arm Veere, arme mensen, dat ik de ingezetenen een niet vrolijker boodschap kon brengen.

Toen ik deze sombere taak volbracht had spoedde ik me weer naar huis.

Maar wat was dat? . . .

De stoep van het bordes verlatende stapte ik zomaar in het water. Zout water dat er een kwartier geleden nog niet was. En tot mijn enkels in het water badend bereikte ik de ambtswoning waar algemene verslagenheid heerste. Wie dacht er onder deze omstandigheden nog om naar bed te gaan? Toch hebben we op de lange duur zoiets meer of minder gedaan met de deur naar de zitkamer wijd-open om de telefoon te horen. Maar van slapen is vanzelfsprekend nagenoeg niets gekomen.

Ik lag te hanewaken en was bij het krieken van de dag al uit de veren.

Reeds vroeg die ochtend van de 1e februari 1953 kwamen de beide wethouders met strakke verbeterde gezichten.

Geen wonder.

"Burgemeester, er is een ramp te Veere gebeurd, een ramp. Laten we dadelijk de ronde doen om alles op te nemen" . . .

Toen, en de dagen daarna heb ik deze beide heren en de gemeentesecretaris wel zeer bewonderd. Vooral de oudste wethouder ontpopte zich als een kleine terrier.

Met kaplaarzen aan stond hij zijn mannetje, gaf leiding aan het geheel, was overal en nergens.

Gelukkig maar dat er mensen zijn die bijzonder geschikt zijn en flink zijn in de uren des gevaars. Ikzelf heb dat bepaald niet in mijn bloed zitten. Ik ben gauwer de kluts kwijt. Maar ja, met zo'n voorbeeld. Dat werkt stimulerend.

We kwamen onder de indruk van wat er gebeurd was.

Welk een ravage! . . .

Maar het ergste wat er gebeurd was, was nog dat ons gerapporteerd werd dat in de Wagenerstraat een bejaard echtpaar in hun eigen huis verdrongen was. De vrouw min of meer kinds, wilde de trap niet op naar boven en de man die haar ertoe aanzette is met haar, toen hij haar voortduwde, naar beneden gegleden. En toen het water bleef wassen . . .

In en indroevig en tragisch, zulk een einde.

En laat dat nu uitgesproken het huis zijn geweest waar vroeger Frans Naerhout, de pionier van het reddingswezen, is geboren. Hier raken de uitersten elkaar.

Alles is betrekkelijk heeft een filosoof eens gezegd. Dat hij gelijk had kwam te Veere al weer uit.

Maar toen we ons rondje hadden gedaan, enige gedeeltelijk ingestorte huizen

aan het einde van de kade hadden gesignaleerd, de losgewoelde kinderhoofdjes of keien langs en voor het stadhuis hadden zien liggen, de vloedplanken waren gelegd en vele andere maatregelen waren genomen, toen spraken we van een ramp; dat Veere door een ramp was getroffen! En toen we maandag 2 februari de radio beluisterden, de kranten lazen toen, ja toen konden wij elkaar wel feliciteren dat Veere er zo wonderlijk goed vanaf was gekomen.

Hoe veel erger en wreder had het "noodlot" kunnen toeslaan.

Met vette letters stond dan ook in de Provinciale Zeeuwse Courant van maandag 2 februari 1953 te lezen: "Reeks van rampen teisterden Zeeland" en "Pol-dergebied bij Kruiningen door het woedende water opgeslokt; twee grote gaten in de Scheldedijk".

Het trieste relaas volgde.

Maar het zou nog veel erger worden. Een drama van ontstellende omvang op Schouwen, dat als eerste tot noodgebied verklaard werd.

Vissersvloten met stoere vissers uit Holland en Zeeland snelden te hulp.

Talrijke slachtoffers op het zwaargetroffen Noord Beveland, naar schatting 35 doden alleen al in Kortgene. Latere berichten: 200 inwoners van Stavenisse op het eiland Tholen verdronken. De evacuatie in volle gang.

En wij die van een ramp te Veere spraken! . . .

Jawel, op het einde der kade van ons huis af was een schoenenwinkel door de storm totaal vernield. Een schuur van Van Wallenburg, het huis kade no. 29, eigenaar de familie Prins, het oude huis van de beroemde kunstschilder Karel van Veen, toen reeds naar Rotterdam vertrokken. Er was niet veel meer van over.

Benevens het vernielde huis van de weduwe Van der Hoofd.

Ettelijke oude muurtjes lagen tegen de vlakke, en dan natuurlijk dat verdronken echtpaar.

Als ik me dan realiseer dat later bleek dat 1751 doden uit officiële gegevens van het Nederlandse Rode Kruis, te betreuren vielen. *Zeventienhonderd eenenvijftig doden.*

Dan is het maar beter heel stil te zwijgen en de betrekkelijkheid van alle dingen te beamen.

Onze commissaris in de provincie heeft prachtig werk verricht. Dag en nacht was hij in de weer. Het nationaal rampenfonds had in een korte spanne tijds 57 miljoen gulden bij elkaar. De offervaardigheid was enorm.

Toen de rust in Veere enigszins was teruggekeerd heb ik huis aan huis particulieren bedankt die direct geholpen hadden. Vooral zij die onder moeilijke omstandigheden graafwerk hadden verricht en geholpen hadden bij het herstel van de doorbraak van de dijk tussen Veere en Vrouwenpolder.

Ook zij die ervoor zorgden dat de dijkwerkers warme dranken kregen en de dames en heren die in het koude Schotse huis geholpen hadden met de stapels

kleren te sorteren en te distribueren.

Voorts heb ik een kaart laten drukken met de volgende inhoud: "DRAAGT EEN STEENTJE BIJ VOOR HERSTEL VAN VEERE'S OUDE MUURTJES, WAARVAN LIEFST 163 METER BIJ DE FEBRUARIRAMP GEHEEL OF GEDEELTELIJK ZIJN INGESTORT. Onder het motto "OUD VOOR OUD", kon een ieder een bedrag of kleine gift op mijn gironummer storten, en er is druk gebruik van gemaakt. Zo mocht ik onder meer een briefje krijgen van mijn wijnleverancier uit Schiedam met de volgende inhoud: "Edelachtbare heer, in antwoord op Uw schrijven, uw circulaire d.d. 27 februari j.l. hebben wij het genoegen U te kunnen berichten dat wij heden ons steentje hebben bijgedragen voor het herstellen van de oude muurtjes van Veere. U met Uw aktie veel succes toewensend tekenen wij met de meeste hoogachting". De giro-dienst voegde toen f 25,- bij het saldo. Goede wijn behoeft geen krans.

Koningin Juliana heeft dadelijk na de ramp woorden van troost en medeleven gesproken.

En prinses Wilhelmina, hoewel geheel teruggetrokken levende, heeft haar isolement even laten varen, plaatste een oproep, getroffen als ze was, voor Nederlands saamhorigheid, dat zij in wijder verband wilde laten doorwerken tot allen in Europa om een rijzend Europa op te bouwen in de eenheid in Hem, Die werkt en bouwt.

Hier treft mij weer haar diep religieus besef en haar ruimtewerking. Een gewezen vorstin die over ramp en ellende heen kijkende, in ruimer verband ons naar een betere toekomst wijst, hetgeen alleen door eendracht en Godsvertrouwen te verwezenlijken is.

Verzocht werd betuigingen van instemming te zenden aan de secretarie van Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Wilhelmina, afdeling reacties oproep, Paleis het Loo, Apeldoorn. Hetgeen ik van harte gedaan heb.

Hier in dit ruimere Godsvertrouwen meen ik de filosofie van mijn vader te bespeuren.

Het iets slechts komt altijd iets goeds voort en Ina Rahusen die aan alle getroffen gemeenten een gevoelige litho toestuurde, een vrouwspersoon die boven het leed van de wereld uitgroeide met als onderschrift: "Heer, laat het ons tot zegen zijn".

Ik heb deze litho in een klein dun lijstje, een zwarte, in laten lijsten en een plaatsje gegeven in de hal van het stadhuis, naast de deur van de trap naar boven.

Maar prinses Wilhelmina deed meer dan een oproep alleen. Zelf wilde Ze een en ander in ogenschouw nemen, en zo gebeurde het, dat Zij op haar hoge leeftijd (terwijl Koningin Juliana het zwaarbedroefde Schouwen bezocht, prins Bernhard in een heli-copter over het rampgebied vloog) per auto naar Veere vertrok om daar achter het hoofd, per bootje naar Noord-Beveland te gaan om

de situatie aldaar te verkennen en de zwaarbeproevede mensen zoveel als ze kon op te zoeken.

Even werd voor de ambtswoning halt gehouden, waarvoor wij stonden opgesteld en stelde ze aan mij een vraag; een vraag echter, kenmerkend voor haar persoonlijkheid: "Hoe was de saamhorigheid burgemeester?"

"Uitstekend Koninklijke Hoogheid!" . . .

Toen reed de auto verder, naar het pontveer.

Zoals zo vaak in de geschiedenis van ons volk was Oranje op z'n best in dagen van ramp en tegenspoed.

Dit alles en ook de offervaardigheid uit alle lagen van onze bevolking en in andere landen was hartverwarmend.

In het kader van de effectieve hulpverlening nam het adopteren van verschillende gemeenten van ons land van min of meer getroffen gemeenten in het rampgebied een voorname plaats in.

Veere werd op deze wijze door De Bilt geadopteerd.

Thans dus geen storm en boos weer uit De Bilt, maar na de storm de reddende hulpverlenende hand.

Tevoren had het college van B en W van De Bilt hierover overleg gepleegd met de vereniging van Nederlandse Gemeenten. Zo besloot de raad van De Bilt een voorlopig eerste krediet van f 10.000, voor steun aan Veere te verlenen. En zo kon het gebeuren dat op 13 maart 1953 er een foto gemaakt werd van de vroege

Veere, nu veilig (?) achter de dam.

vaderen van De Bilt met burgemeester Fabius aan het hoofd, met ons college van B en W voor het stadhuis staande.

De voorkeur van de gemeente De Bilt ging ook uit naar het behoud van het oude karakter van Veere. Een belangrijke post moest dus bestemd worden voor het herstel van Veere's karakteristieke muurtjes.

Enige dagen later op 17 maart maakte ons gezin met de gemeentesecretaris mede aan boord, een tocht per reddingsboot: M.C. Blankenheim, gestationeerd te Veere, met als schipper Jan Minneboo een historische tocht naar het rampgebied op de kop van Schouwen, Burgsluis en Haamstede, en gingen wij, daar aangekomen, in een roeibootje naar het ondergelopen land.

Daar mijn steentjesactie voor de oude muurtjes met steunberen een flink bedrag had opgeleverd kon ik medio april 1953 een kaart laten drukken met de volgende inhoud:

"Ten zeerste dank ik u dat gij zo vriendelijk waart, uw steentje bij te dragen voor het herstel van Veere's oude muurtjes, mede door uw toedoen hoop ik dat het oude karakter van Veere hierdoor gehandhaafd zal blijven. Alleen al door het feit dat deze afscheidingsmuurtjes geen afscheidsmuurtjes zullen behoeven te worden" . . .

En de verwoeste huizen met steun van het rampenfonds der gemeente De Bilt en particuliere instanties zijn allemaal weer gerestaureerd en bewoonbaar gemaakt.

35. Als vlaggen op een modderschuit.

Over Kortgene werd al spoedig gepubliceerd, nog tijdens de rampdagen. Het is de moeite waard van zo'n eerste bericht kennis te nemen:

'Het beeld, dat Kortgene bood, was vreselijk. Men is nog altijd bezig met het redden van inwoners, die op de zolders van hun huizen een veilig heenkomen hebben gezocht. Het aantal doden wordt 35 tot 40 geschat, maar kan nog stijgen, omdat gevreesd wordt, dat een aantal mensen niet uit hun woning kon komen. In de ondergelopen polder bij Kats zijn in één woning 9 mensen verdronken.

De toestand op overig Noord-Beveland was in tegenstelling tot de geruchten, gelukkig niet zo ernstig als eerst gemeld werd. Kamperland bleef gespaard, zij het dat de stormwind het water hoog opjoeg en de Onrustpolder onder deed stromen.

Op de dijk tussen het veer en het dorp kwam het water tot tegen de huizen. Een ogenblik leek het of het water zou doorbreken en de Dorpsstraat in zou stromen.

Kortgene.

Gelukkig is dit niet gebeurd. In Wissekerke is alles goed afgelopen. Het tussen dat dorp en Kortgene gelegen gehucht Geersdijk is ondergelopen. Daarbij is één dode te betreuren. Het vee kon hier grotendeels worden gered.

Verbinding met Kamperland.

Per auto kon men Kamperland bereiken. De gehele dag reden auto's heen en weer om mensen te vervoeren. De zieken en gewonden werden naar Middelburg en Vlissingen vervoerd om in de ziekenhuizen te worden opgenomen. Een algehele evacuatie wordt niet noodzakelijk geacht.

De Torendijk waar volgens de laatste gegevens 26 mensen zijn verdronken, is er het ergste aan toe. Een aantal huizen is volkomen vernield.

Aan de Oosterscheldedijk is enorme schade aangericht. Talrijke gaten werden geslagen en aan dichting kan men nog niet toekomen, al waren er gistermiddag enkelen aan het werk. Hoe snel het water is opgekomen, vertelde een inwoner. Om 4 uur zondagmorgen werd hij gewaarschuwd en nauwelijks een uur later stond het water tot aan het plafond.

Grote ravage.

In Kortgene zelf heerste grote ravage. Daar men niet over voldoende boten beschikte kon de redding niet vlot gaan.

Verschillende gezinnen zijn zwaar getroffen. Mannen hadden vrouw en kinderen verloren en het leed was onbeschrijfelijk. Dat er veel vee is verdronken spreekt haast vanzelf.

Overal dreven kadavers van verdronken dieren. Een zenderschip is in de haven van Kortgene aanwezig voor het uitzenden van berichten. Schepen uit Ierseke waren te hulp gesnel en mannen van het Rode Kruis uit Koudekerke waren naar het geteisterde dorp gekomen. Een café was ingericht als eerste hulp-post.

Het zaterdag geopende nieuwe gemeentehuis staat onder water. Triest wappen nog de vlaggen, die ter gelegenheid van de officiële opening waren uitgestoken.

36. De nacht duurde eindeloos lang. . .

'Ik was die avond met mijn verloofde naar het gemeentehuis geweest', vertelt mevrouw Lena Blankenstijn-Boot. 'Het nieuwe gemeentehuis was door de commissaris der Koningin officieel geopend en kon toen door iedereen bezichtigd worden.

Daarna zijn we naar een verjaardagsfeestje van een nichtje gegaan. Toen we thuis kwamen lazen we nog wat in de krant. Er stond een artikel in over de St. Elizabethvloed. We zeiden tegen elkaar: 'Wat verschrikkelijk toch, om zoiets te moeten meemaken' . . .

Tegen elf uur gingen ze bij Boot naar bed op zaterdagavond 31 januari 1953. Middernacht werd er plotseling hevig aan de bel getrokken en de klok luidde. De eerste gedachte van vader Izak Boot was: 'Er is oorlog!' . . .

De heer Boot sprong uit bed en liep naar de voordeur. Daar stond een neef. 'Is er oorlog?' . . . vroeg Boot.

Ook al had hij die zaterdag met eigen ogen gezien, hoe hoog het water was gestegen, nu er alarm geslagen werd, kon hij zich geen ander onheil voorstellen dan oorlog.

Zijn neef hielp hem gauw uit de droom. Hij vertelde, dat Kortgene gevaar liep onder water te lopen. De ernst van de situatie drong echter nog niet voldoende bij Boot door! Hij riep vrouw en kinderen uit bed en er werden wat spulletjes op de tafel gezet, zodat ze niet vernield zouden worden als er water kwam. Bij die voorzorgsmaatregelen bleef het.

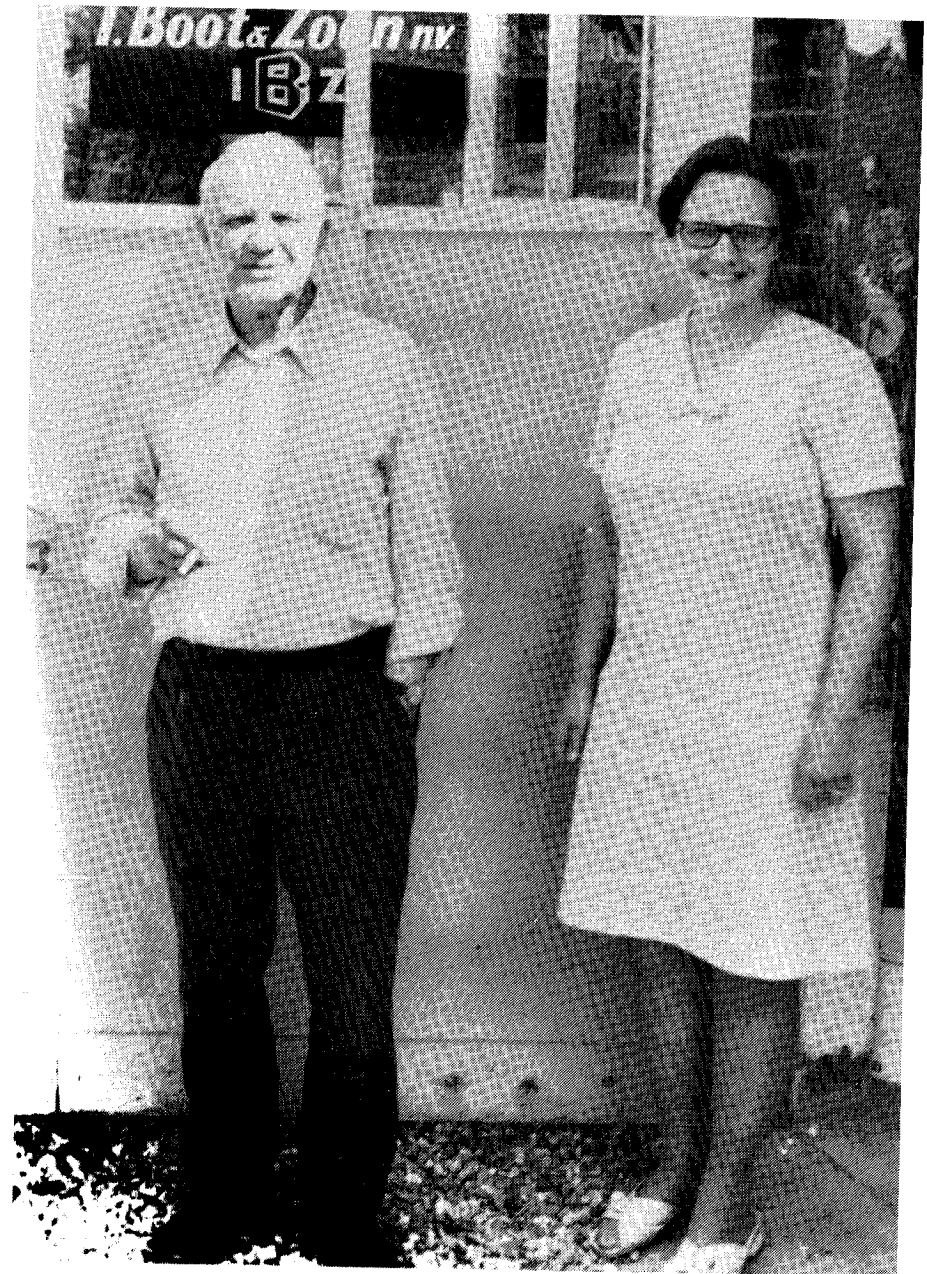
Boot dacht er zelfs niet aan dat het water wel eens boven de tafel zou kunnen komen. Zijn vrouw stookte de kachel op, want het was kil in huis.

De storm bulderde. In de veronderstelling dat men wellicht zijn hulp zou kunnen gebruiken ging Boot naar de zeedijk. Toen hij op de Torendijk kwam, zag hij tot zijn ontsteltenis, dat het water op vrijwel dezelfde hoogte als de dijk stond. Er stonden reeds huizen tot aan het dak onder water. Het was Boot nu eerst duidelijk, dat hier geen redden meer aan was.

Hij spoedde zich terug naar huis. Het duurde niet lang of het water liep de woning binnen.

'Het was vreselijk', vertelt mevrouw Blankenstijn. Buiten hoorde je kinderen huilen. 't Bleken kleine kindertjes te zijn. Een nichtje en een neefje kwamen aangelopen. De klompjes waren ze onderweg al verloren.

We hoorden ook mensen die door elkaar heen schreeuwden. In paniek brachten we allerlei waardelose dingen naar boven, terwijl we dingen die werkelijk

Vader Izak Boot met dochter Lena.

waarde hadden, lieten staan.

Het water steeg ongelofelijk snel. Binnen enkele minuten stond het tot aan de bovenste trede.

Gelukkig hadden we eerst het voorradige brood, melk en water naar boven gebracht, want je wist niet hoe lang je daar moest zitten. Je was zo vreselijk doodsbenuwd! . . .

We dachten stellig: Nu gaan we verdrinken. Dat is zeker! O, o, wat een angst! . . .

Had de heer Boot een kwartiertje geleden nog gedacht, dat het water niet boven de tafel zou komen, nu vreesde hij, dat het nog wel drie meter zou kunnen stijgen.

Dat er geen grens meer voor het water zou zijn. Licht Kortgene niet ver beneden de zeespiegel? Boot kreeg de angst over zich dat geen van hen deze ramp zou overleven. Was nu niet het ogenblik aangebroken, waarop een ieder voor zichzelf komt te staan?

De ander kan jou niet helpen en jij kunt de ander niet helpen. Geen losprijs, geen rantsoen. . .

Boot haalt zich die vreselijke uren weer helder voor de geest: 'Je weet natuurlijk wel dat de Heere kan helpen, maar wil Hij ook helpen? Hij is het niet verplicht.

Hij hoeft het niet te doen. Het kost op zo'n moment moeite om te geloven: "Hij kan en wil en zal in nood, zelfs bij het naderen van de dood. . ."

Als er niets aan de hand is, kun je dat gemakkelijk zeggen, maar als je er echt voor komt te staan, wordt het een beetje anders' . . .

De nacht duurt eindeloos lang. Schijnbaar doelloos zitten ze bijeen op de zolder. Koud, verstijfd, vermoeid, angstig. Ze horen beneden zich vreeswekkende geluiden. Zouden de muren gaan verzakken? Niemand weet de geluiden op hun juiste waarde te schatten. Niemand oppert de veronderstelling dat het lawaai wel eens veroorzaakt zou kunnen worden door het ronddrijvend meubilair en huisraad. Men is bang dat het losgeraakte stenen zijn. . .

Uiterst traag gaat de zwarte nacht over in de schemering van de nieuwe dag. Ze leven nog! . . .

Twee broertjes van Lena die door een raam naar buiten hadden gekeken lopen ontsteld naar vader Boot. Ze fluisteren wat. Mevrouw Blankenstijn: 'Mijn moeder en ik zeiden: "Praat maar gewoon" . . . Wij wilden natuurlijk ook weten wat ze gezien hadden. Ze durfden het ons evenwel niet te vertellen. We gingen toen zelf naar het raam. Ach, onze buurvrouw dreef in het water. Ze was verdronken. . .

's Nachts had ze naar haar zuster willen gaan.

Onderweg bedacht ze, dat ze haar geldkistje beter mee kon nemen. Ze keerde

terug naar haar woning, maar toen was het water al zozeer gestegen, dat ze de deur niet weer open kon krijgen. Ook in andere woningen kon ze niet meer binnenkomen . . .

Het wachten op de zolder van het huis van familie Boot leek eindeloos. . .

De zondag verliep zo geheel anders dan ze gewoon waren. Anders de zondagse kerkdienst, nu rondom de dood. Ook de angst, zélf slachtoffer te worden! En dan? . . .

Wat zal het zijn om onbekeerd te moeten sterven? . . . zo overlegden ze.

Het begon weer te schemeren. Een nieuwe lange, duistere nacht kondigde zich aan.

Het zou tot maandagmiddag duren voor de familie Boot uit het isolement op de zolder verlost zou worden.

Met een roeibootje werden ze opgehaald en stapten vanaf de dakgoot in. . .

'We waren dik bepakt en bezakt, toen we in het bootje stapten', vertelt de heer Boot.

'We hadden extra kleren aangetrokken om maar zoveel mogelijk mee te kunnen nemen.

Ik geloof, dat ik wel drie broeken aan had. We voeren naar de kade. Daar konden we overstappen in een vissersbootje van een neef die ons naar Ierseke zou brengen.

Onderweg kregen we een hevige sneeuwstorm te verduren. Het bootje deinde heen en weer op de golven. Ik trachtte de anderen gerust te stellen en raadde hen aan mee te geven met de bewegingen van het schip, dan zou het wel lukken om ongedeerd in Ierseke te komen. Ik was echter zelf de eerste die zeeziek naar het dek strompelde. Het was erg heet in de kajuit en toen de schipper de brandstak in z'n zelf gedraaide, zware shag, werd ik ontzettend misselijk. Achteraf hebben we daar wel om gelachen! . . .

Toen we in Ierseke waren gekomen zeiden we tegen elkaar: "Laten we naar de dominee hier gaan. Hij zal ons niet in de steek laten" . . .

We wisten niet waar we anders heen zouden kunnen gaan en de dominee had een groot huis. Daar kon wel twintig man in. Maar de predikant kon ons moeilijk hebben, want hij had natuurlijk veel werk te doen en was het grootste deel van de dag van huis.

We konden ook wel in scholen terecht, maar dat leek ons niet zo. Er woonde echter ook een ouderling in de buurt. Daar gingen we toen heen. De ouderling kon twee mensen in huis hebben, terwijl wij met ons zevenen waren. Maar er was bij de ouderling een diaken op bezoek en die bood aan, dat de rest met hem mee naar huis zou gaan. Dat hebben we toen gedaan . . . Mijn dochter en haar verloofde zijn toen naar een nicht gegaan.'

Mevrouw Blankenstijn verhaalt ons nog dat een neef van haar iets heel ergs

had beleefd.

Hij was 's zaterdagsavonds naar de kade gaan kijken en constateerde dat de vloedplanken geen hulp meer boden. Het water stróomde over de dijk.

Snel ging hij terug naar zijn vrouw en twee kinderen. Hij kon echter al niet meer bij zijn huis komen.

Zijn vrouw en twee kinderen stonden voor het raam, hij kon niet meer naar hen toe...

Even later stortten die huisjes als een kaartenhuis in elkaar. Hele gezinnen kwamen om. Zijn vrouw met de twee kinderen eveneens!...

Het huis is nu weer opgeknapt.

37. Wel of niet teruggaan?...

Na een paar dagen in Ierseke te zijn gebleven besloot de familie Boot naar Leusden te gaan. Daar woonden de aanstaande schoonouders van Lena. Het was een lange reis via Bergen op Zoom naar Leusden. De mede-treinreizigers hadden weinig moeite om in het wat merkwaardig uitgedoste gezin Boot slachtoffers van de watersnood te ontdekken. Moeder Boot met een hoofddoek en daaroverheen een hoed op haar hoofd. De mannen meerdere broeken en jassen aan. De kinderen ook kleding in enkele lagen. Sigaretten en chocola werd hun door vriendelijke reizigers gegeven. Het werd een indrukwekkende en onvergetelijke reis. Als de trein over de bruggen over rivieren daverde huiverden de slachtoffers van de ramp bij het zien van het water beneden zich.

De beelden uit die angstwekkende dagen leken dan weer werkelijkheid te worden.

Toen de familie Boot eenmaal in Leusden was, hadden ze het gevoel, dat ze ongeveer in een paradijs terechtgekomen waren. Het was stralend weer en omdat het wat gesneeuwd had was alles prachtig.

Het verschilde allemaal zoveel met die rampdagen in Zeeland!...

Het viel hun wel op, dat de meeste mensen zich geen voorstelling konden maken van wat ze in Zeeland hadden meegemaakt. Ze probeerden wel mee te leven, sommigen waren ook heel sterk met hen begaan, maar toch was heel duidelijk, dat ze niet hetzelfde hadden meegemaakt als de familie Boot.

Frouwens, ook de familie Boot durfde nog nauwelijks aan Kortgene te denken. Iedereen dacht, dat Kortgene voorgoed verloren was.

Ze hadden de dode koeien en paarden gezien. Ze hadden gezien, hoe huizen door het geweld der elementen volledig van de kaart geveegd waren...

Op een woensdag ging Boot met zijn zoon toch de reis naar Kortgene wagen om eens poolshoogte te nemen. Ze gingen met de trein via Antwerpen, want op een andere manier kon je er toen niet komen. In Vlissingen overnachtten ze bij een bevriende uitvoerder. Vader en zoon moesten samen in een éénpersoonsbed slapen, maar dat ging vrij goed. Via Kamperland, waar ze nog familie bezochten, gingen ze naar Colijnsplaat. Bij een zuster van Boot te Geersdijk werd de middagmaaltijd gebruikt. Omdat de woning van zijn zuster nogal hoog gelegen was, had die niet veel last van het water gehad.

Het water was daar tot ongeveer de hoogte van de stoelzitting gekomen.

Kortgene.

's Middags gingen vader en zoon Boot te voet naar Kortgene. Er stond een ijzig koude wind toen ze op de dijk naar Kortgene kwamen. Aan weerszijden van de dijk enorm uitgestrekte golvende watermassa's. Na enige tijd gewandeld te hebben hoort het tweetal een auto achter zich. Ze maken het bekende gebaar van de lifter. Met succes. De auto stopt. Burgemeester Schuit en de wethouder bevinden zich in de auto. De mannen worden hartelijk begroet en stappen in. De wethouder rijdt rechtstreeks naar de woning van Boot.

'Ik maak de deur open!', weet Boot zich nog te herinneren dat de burgemeester tot hem zei. Boot verder: 'Ik antwoordde hem: "Je krijgt mijn permissie"'. . . De burgemeester liep naar de deur van de werkplaats en wij volgden hem. Wat we zagen, toen de burgemeester de deur opende, was verschrikkelijk. Ik was schilder en had een flinke voorraad verf. Het was allemaal naar beneden gekomen: terpentine, olie, lak, grondverf, alles door elkaar. Het was ontzettend.

Ik zei: "Wat mij betreft — sla er maar een grote spijker in, dan ren ik gauw weg en ik kom nooit weer terug!". . .

Dat was mijn eerste reactie. De burgemeester zag het ook niet erg hoopvol in. We zijn teruggegaan naar Leusden. Ik heb toen overwogen, dat, als ik daar zou blijven, ik ook helemaal opnieuw zou moeten beginnen en alles vreemd zou zijn. Dat zou niet meevallen. Maar ik zag evenmin heil in teruggaan.

Mijn twee broers waren wel teruggegaan en zij wisten mij over te halen om toch naar Kortgene terug te keren. Ik zag het overigens nog wel hopeloos in. . .

De familie Boot ging dus inderdaad terug naar Kortgene, maar ze moesten zich wel even verbijten toen ze in de woning kwamen. In en rondom het huis was het een en al modder en blubber. De broers kwamen helpen met schoonmaken. Tientallen emmers zout water werden over vloer en muren en meubels uitgestort. Borstels en bezems werden met man en macht gehanteerd. En jawel, het begon er weer wonderwel schoon uit te zien. Bij Boot snapten ze zelf niet, hoe het kon. Het behang was weer prachtig. De crapauds waren nog wel doordrenkt van het water, maar daar legden ze wat zakken op. Zo konden ze ook weer zitten. En de kachel brandde best, ook al waren de kolen drijfnat toen ze erin gingen. Een noodleiding voor de elektriciteit werd aangelegd. Het was wel erg behelpen, maar dat gaf niet. Ze waren weer terug in Kortgene en konden weer verder.

Ze mochten nog blij en dankbaar zijn, dat ze het er levend af hadden mogen brengen. En zo ging er toch weer een nieuwe toekomst voor hen open . . .

38. Achterna gezeten door een metershoge golf. . .

Op zaterdagmiddag 31 januari 1953 is de Commissaris der Koningin in de provincie Zeeland, Jhr. Mr. A.F.C. de Casembroot op weg naar Kortgene. Daar zal hij volgens plan om 4.00 uur de officiële opening van het nieuwe gemeentehuis verrichten.

Als de auto van de commissaris bij de veerpont Wolphaartsdijk-Kortgene arriveert staat het water evenwel niet minder dan 30 cm boven de steigers. De

Adriaan Boot.

commissaris overweegt, dat hij Kortgene moeilijk in de steek kan laten en vraagt zijn chauffeur toch maar te proberen de auto door het water naar de veerpont te rijden. Dat gelukt! De chauffeur rijdt de wagen de veerpont op en de oversteek wordt gemaakt. Maar, als de veerpont de overkant bereikt, staat het water op de ongeveer één kilometer lange strekdam van Kortgene liefst 50 cm hoog. . . Daar is geen doorkomen aan. De commissaris besluit te wachten, totdat het water wat gezakt is. De tijd verloopt, doch het water zakt niet! Het wordt vier uur, half vijf, vijf uur, kwart over vijf dan vindt Jhr. de

Casembroot dat het wachten lang genoeg geduurd heeft. Hij vraagt zijn chauffeur toch maar een poging te doen om de wagen van de veerpont af te krijgen. De chauffeur start de auto en rijdt voorzichtig de strekdam op. Plotseling weigert de motor zijn diensten. Gelukkig slaagt de chauffeur erin de auto weer aan de gang te krijgen. . .

Een oom van mevrouw Blankenstijn, de heer Adriaan Boot (broer van haar vader) zal wel ooggetuige zijn geweest, van de aankomst van de commissaris, want hij had een baan bij gemeentewerken en was bezig geweest met het plaatsen van de vloedplanken. Hij was daarna meegegaan naar het gemeentehuis, waar de commissaris ongeveer anderhalf uur over tijd de officiële opening van het gemeentehuis had verricht.

De commissaris was niet lang gebleven. Met de veerpont van 8.00 uur was hij weer vertrokken.

Een journalist van het Zeeuwsch Dagblad was gelijk met de commissaris overgestoken. Voor zijn collega van de Provinciale Zeeuwse Courant zou er die avond geen veerpont meer gaan. . .

De heer Boot kon ook niet te lang op het gemeentehuis blijven, omdat zijn dochter, die verpleegster was, haar twintigste verjaardag vierde.

'Het was erg gezellig die avond', vertelt Boot.

'Er waren veel jongelui. Het was bij ons altijd open huis. Toen ze naar huis gingen, zei ik tegen de jongens: "Ik denk, dat ik een korte nacht zal hebben, want ik verwacht, dat we veel water krijgen."

Omstreeks vier uur 's nachts zou de vloed zijn hoogste stand bereiken. Ik zette de wekker op half drie, zodat ik tijdig nog eens poolshoogte zou kunnen nemen.

Tegen één uur werd echter al op de deur gebonsd.

Ik hoorde iemand roepen: "Het water in de haven staat vreselijk hoog! Je moet eens gaan kijken. . ."

In een ommezien was ik uit bed. Ik vreesde het ergste. Als de waterstand nú al zo hoog was, hoe zou het dan om vier uur zijn. . .

Boot ging naar de haven en bracht de vloedplanken tot de laatste toe aan. Het water bleef echter maar stijgen. Met een vrachtwagen ging hij nog meer balken en ook zandzakken halen.

Toen het water tot een ongekende hoogte was gestegen besloot hij de burgemeester en de wethouders te alarmeren. Het zal ongeveer kwart voor drie geweest zijn.

Boot trof de burgemeester niet thuis aan.

'De burgemeester was al naar Colijnsplaat', herinnert Boot zich. 'Zoals u weet omvat de gemeente Kortgene drie dorpen: Kortgene, Colijnsplaat en Kats. Colijnsplaat en Kats liggen aan de noordelijke zijde van het eiland en Kortgene

aan de zuidelijke zijde. Bij Colijnsplaat was de Oosterschelde vreselijk onstuimig, maar de zeewering was daar in een betere conditie dan bij Kortgene. De burgemeester werd op mijn verzoek opgebeld en was binnen tien minuten bij de haven van Kortgene.

Inmiddels had ik ook nog een wethouder gewekt, daar in de buurt en ik zei hem dat het er hopeloos voorstond en ons dorp wel onder water zou lopen, zodat de inwoners zo gauw mogelijk op hun zolder of in hogere gebouwen toevlucht dienden te zoeken. Toen ik van de wethouder vandaan weer terugging naar de haven heb ik nog verschillende mensen gewekt en alarm geslagen.

De burgemeester was dus spoedig ter plaatse en nam poolshoogte van de toestand hier en daar. Spoedig vertrok hij weer. Maar enkele ogenblikken later was hij er weer. De burgemeester vroeg mij in de nabij gelegen polder hulp te gaan verlenen, omdat daar een dijk op het punt stond door te breken. Ik kon echter onmogelijk bij de haven weg en dat zag de burgemeester ook wel in. Wel heb ik aan anderen gevraagd zo snel mogelijk naar de bedreigde polder te gaan. Maar de doorbraak ging zo snel in zijn werk, dat er geen helpen aan was. In een ommezien was de polder ondergelopen en merkte ik hoe de daken van de huizen bevolkt werden.

Vreselijk was het hun hulpgeroep en jammerklachten aan te horen, boven het gebulder van de storm, het geloei van de wind en het gebruis van het water uit! . . .

Spoedig werden vele kreten gesmoord, in het snel wassende water. Huiveringwekkend! De ene polder na de ander liep vol.

Waar ik stond begon daardoor het water te zakken omdat het een uitweg vond in de polders. Ik vroeg de omroepers de mensen maar tot kalmte te manen omdat het water zakte.

Toch besepte ik dat het water nog steeds niet het hoogste punt had bereikt, wat betreft het uur van de nacht. Naar mijn verwachting, maar toch tot mijn schrik, zag ik het water weer stijgen. Al spoedig was het oude punt weer bereikt en toen . . . O, toen wies het nog verder!

Weldra spoelde het water rond onze benen. We waren bezig zandzakken aan te brengen, maar zo ging het niet langer. We moesten de strijd opgeven' . . .

Terwijl Boot met nog een aantal mannen aan de haven van Kortgene de ongelijke strijd tegen het door de storm hevig opgezweepte water voerde, werd ook in Colijnsplaat een heldhaftige strijd geleverd tegen de niets en niemand ontziende elementen. De dijk werd met zoveel geweld door het water van de Oosterschelde gebeukt, dat de ondergang van Colijnsplaat onafwendbaar leek. Toen zijn de mannen daar, arm in arm, ruggelings tegen de dijk gaan staan, om met hun lichaamskracht de zee te tarten.

En . . . Colijnsplaat bleef behouden! . . .

Ondertussen is Adriaan Boot voor het water op de vlucht geslagen. Hij móest wel. Hij is niet de enige! . . .

Hij loopt langs hoge gebouwen, dat betekent dus veiligheid voor hem; maar ginds, een paar honderd meter verderop, daar verkeren zijn vrouw en kinderen in gevaar. Dus dáár hoort hij te zijn.

Opeens komt er een dreigende golf van ongeveer een meter hoogte op hem aanzetten.

'Lopen! . . . Adriaan . . . Lopen!' . . .

De man rent voor zijn leven, volop in twijfel of hij zijn woning nog wel halen zal.

Gelukkig, hij redt het! . . .

Adriaan Boot: 'Juist toen ik thuis kwam stonden mijn vrouw en kinderen gereed om naar mijn broer te vluchten, die een hoger huis bewoonde. Echter, op hetzelfde moment dreunde de achterdeur open en stonden we opeens tot onze knieën in het water. We renden de trap op naar boven en het water wies enorm snel. Trede na trede van de trap ging het opwaarts. Heel spoedig stond het reeds op zolder en moesten we met z'n vijven op een tafel klimmen. Het duurde niet lang of het water stond een halve meter op zolder, zodat stoelen en ledikanten begonnen te drijven.

's Jonge, dan gaat er wat door je heen van binnen! . . .

De tafel hadden we onder het dakraam geplaatst en ik stond gereed om op het dak te klimmen toen ik bemerkte dat het water iets begon te zakken. Het was zo vreselijk koud dat we besloten om toch maar binnen te blijven. En zo brak na enkele lange uren de nieuwe dag aan. Zondag . . .

's Middags ben ik toen op het dak geklommen en bemerkte dat er heel veel huizen aan de Torendijk waren weggespoeld. Toen zei ik tegen mijn vrouw: "Er zullen wel doden zijn, want van die hele rij huizen aan de Torendijk zie ik er geen meer" . . .

We hadden geen drinken en ook geen eten en ik had wel veel dorst want ik was al heel druk bezig geweest en had gewerkt van 1 uur af en toen ik boven op het dak zat was het overal water. Ik dacht, we moeten misschien wel met bootjes gehaald worden. Er vloog ook een vliegtuig over 's zondagsmiddags. Ik dacht die kan er wat van gaan vertellen en 's maandagsmorgens werd met een roeiboort een klein stukje brood gebracht en bij burens die een eindje verder in een groot huis woonden had ik een fles water gehaald, dus we hadden weer wat.

's Maandagsmiddags om half vier werden we afgehaald door een roeiboort, want er waren vissersscheepjes gekomen uit Ierseke en andere plaatsen. We zijn toen naar Wissekerke gebracht, waar we een maand heel goed onderdak hebben gehad. Na 4 of 5 dagen of eigenlijk wel een week was ons dorp zowat droog. Toen is er ook weer veel beleeft. Er waren heel wat mensen verdronken, 37 mensen van het dorp Kortgene en ik meen op het dorp Kats 8 en daar werden er gered en in het dorp Colijnsplaat begraven. Het duurde heel

wat dagen eer ze allemaal gevonden waren en dan al die beesten. Paarden, koeien, varkens, schapen, honden, katten, konijnen en kippen enz. Alles is na verloop van tijd zo spoedig mogelijk op de haven gebracht om het vandaar met schepen te vervoeren naar elders. 't Was een vreselijke ruïne overal in het dorp en er buiten. Ik meen dat er 13 polders volgelopen waren en dan die dijken en sluizen kapot. Later is echter veel en goede hulp gekomen via instellingen en is er weer herbouwd. In die tijd waren er nog stallen vol beesten, heel anders dan tegenwoordig. Midden in de zomer zijn al die mensen weer herbegraven in een nacht. Ik hielp daarbij.

Er zou nog wel meer te vertellen zijn over wat we in die tijd meemaakten, maar het zou te ver voeren' . . .

Kortgene (het water is nu 'al' ± twee meter gezakt).

39. Hoe Hartog in Haamstede kwam.

'Deze week kan het niet, want ik ben juist herstellende van een zware kou.'

'Volgende week dan maar?' . . .

'Dat weet ik nog niet zeker, misschien ben ik dan wel zo ver, máár' . . .

'Nou, weet u wat, zullen we dan maar een datum afspreken, laten we zeggen over een maand of twee, drie?' . . .

'Nee, dat doe ik niet meer. Daarvoor is mijn leeftijd te hoog. Ik maak niet meer een afspraak over zo'n lange tijd. Ik ben wat dat betreft een man van de dag. Elke dag kan ik worden opgeroepen tot een ander leven. Nee, zover vooruit regelen is er bij mij absoluut niet meer bij' . . .

Uitpaar Hartog

Ik ben in telefoongesprek met de 77-jarige heer Hartog in het Bejaardencentrum 'De Engelenburg' te Veenendaal. Enkele jaren geleden had hij mij eens verteld (tijdens een lezing die ik daar hield) dat hij ook de Ramp in 1953 had meegemaakt, in Haamstede en dat hij daar wel over vertellen wilde.

40. *Het was geen vloed, maar eb. . .*

In 1953 woonde de heer Hartog nog steeds in Haamstede en verrichtte daar vele maatschappelijke diensten, op alle mogelijke terreinen. Zo was hij ook voorzitter van de bijenhoudersvereniging op Schouwen-Duiveland. Op 31 januari, zaterdagmiddag, gingen hij en zijn vrouw met een oud-leerling, ook lid van de genoemde vereniging, naar een vergadering in Zierikzee.

Zijn vrouw ging mee om een paar boodschappen te doen.

Op de terugweg, door de polder van Schouwen, op een gegeven moment weer op de dijk terechtkomende, keken ze hun ogen uit. Wát een enorme water-vlakte!

En dat ongeveer 1 meter beneden de kruin van de dijk. Ze gingen van de veronderstelling uit dat het hoog water (vloed) was. 't Zag er allemaal vrij angstig uit. Ze reden gauw op huis aan en zaten 's avonds vol belangstelling naar de nieuwsberichten te luisteren.

Daar zitten ze dan.

Er wordt omgeroepen dat er vannacht gevaarlijk hoog water zal zijn. Steden als Bergen op Zoom en Dordrecht worden genoemd.

De stem van de radio-omroeper klinkt onbewogen als hij de lange reeks gevaar-
lopende steden opsomt.

Bergen op Zoom ligt op het vasteland, daar waar de Oosterschelde z'n loop beëindigt en het zeewater eindelijk tot rust komt.

Maar nu, met deze storm en het springtij woelt de zee onrustig tussen de Zeeuwse landtongen. Bruisend beukt ze zich tot schuim tegen de kaden van Bergen op Zoom.

Met een zucht zet de heer Hartog z'n radiotoestel af. Zou het stijgende water ook een bedreiging kunnen gaan vormen over Schouwen, peinst hij verder.

De Schelphoek vormt immers één van de zeestromingen van de Oosterschelde. De dijk hier maakt zodoende veel meer dan normaal kennis met de vretende werking van snelstromend water.

Ach nee! Het water stond vanmiddag weliswaar ongeveer een meter onder de kruin van de dijk, maar is dat niet te verwachten bij extra hoge vloed en wat ruw weer?

Hartog onderdrukt de opkomende gedachte aan eventueel gevaar.

Hij maakt echter één fout: die zaterdagmiddag dat hij en zijn vrouw het water hoog zagen staan was het nog geen vloed, maar eb!

Kunnen we de heer Hartog aanvoelen als hij ons vertelt nòg steeds niet te begrijpen waarom hij die avond toch maatregelen nam bij het naar bed gaan? Bewust groot gevaar van zich afschuivend, legt hij die nacht een zaklantaarn in handbereik. Iets wat hij nog nooit eerder gedaan heeft.

Maar Hartog zal hem nodig krijgen. . .

Gewoontegetrouw loopt de heer Hartog nog z'n avondronde door het schoolgebouw.

Nauwkeurig controleert hij alle vergrendelingen.

'Alles goed' mompelt hij en loopt de gangen door terug naar huis.

Dan doven de lichten, het laatst die van de slaapkamer.

Nog even babbelen hij en zijn vrouw na over de gebeurtenissen van de dag. Ze bespreken de kracht van de storm, stellen elkaar gerust, en slapen dan rustig in.

Zo liggen daar, even buiten het dorp, het huis en de school nu als verlaten.

Onderworpen aan de willekeur van de wind en het opkomende water. . .

Maar in de beschermende hand van de Schepper.

In die nacht van zaterdag op zondag steekt de storm nog feller op. Ontembaar slaan de golven op de Oosterscheldedijk. Meer en meer kracht ontwikkelt de kolkende watermassa.

Ziedend gaat zij een krachtmeting aan met de Zeeuwse dijken.

De dijken die al jaren lang ook de inwoners van Schouwen en van Duiveland hun de zonodige bescherming geven.

Wie moet er winnen? . . .

Zijn het de dijken, of is het het dreigende, grauwgrijze water?

Dan, nabij Seröoskerke geeft de dijk het op!

De langdurig aangevreten dijktaf biedt geen weerstand meer. Nu heeft het water vrij spel!

Het slaat met groot geraas over de dijk, en doet het nog overeindstaande stuk verder afbrokkelen.

Met een angstaanjagend gebulder stort zich een alles meeslepende en vernietigende waterstroom via het snel groter wordende gat de polders van Schouwen in.

Maar niet alleen Schouwen loopt onder, ook de dijk te Ouwerkerk in Duiveland begeeft het nu. . .

Er wordt gebeld en wild gebonsd op de huisdeur van de heer Hartog.

'Wordt nou toch wakker, man', bromt een stem, 'er dreigt gevaar!' . . .

Het is eigenlijk nog in het holst van de nacht. Hartog kan niet vaststellen wat er gebeurt. Misschien is er wat met vader, die bij hen in is.

En dmn, opeens, opent Hartog z'n ogen. Het gebonk op de deur, het gebons

tegen de ramen-en het spookachtige gegier van de wind maken hem direct klaar wakker.

Hartog rent de slaapkamer door en probeert het licht aan te doen.
Geen licht!

Een andere schakelaar, op de gang. Het is aardedonker. Met moeite vindt Hartog de knop. Nog geen licht!

Dan . . . de zaklamp flitst het hem door het hoofd.

Tastend vindt hij de weg terug naar het bed. Daar, onder het hoofdkussen, moet de lamp liggen.

Hij graait hem er onder vandaan, laat hem branden.

Gelukkig, nu valt er iets te zien. Eerst naar vader, maar die slaapt rustig.

Nog steeds gehuld in nachtkleding rent Hartog dan de trap af en rukt de deur open.

Voor hem staat de eerste wethouder. De man rilt van de kou en ziet er dodelijk vermoeid uit.

'De dijken zijn gebroken!' . . . roept hij, tegen het gebulder van de wind in.

Somber vervolgt hij: 'Heel Schouwen en ook Duiveland lopen onder. Maar ik ga nu weer. De meeste mensen zijn al gewaarschuwd. Jullie lopen nog het minst gevaar . . . Tot ziens.'

De wethouder verdwijnt in het nachtelijk duister.

'Vrouw, vrouw! Wakker worden, er is iets aan de hand met de dijken.'

Hartog en zijn vrouw kleden zich nu snel aan. Bij het schaarse licht van de zaklantaarn eten ze schielijk een snee brood.

'Ik ga nu', zegt Hartog, 'zorg jij voor vader. Hij is ook al wakker geworden, als ik me niet vergis.'

Hij loopt naar z'n naaste buur. Ze maken een praatje en lopen dan naar het dorp.

Het is snijdend koud.

De weg ligt verlaten. Maar zo niet het dorp.

Ondanks het middernachtelijk uur, blijkt de bedrijvigheid groot in het plaatsje.

Mensen bespreken de situatie en maken afspraken voor de komende dag.

Vrijwel nergens brandt er licht. De stroom is geheel uitgevallen. Onbeduidend flikkert er kaarslicht achter de geblindeerde ramen en lopen er mensen met zaklampen rond.

Hartog gunt zich geen tijd een gesprek aan te knopen met de mensen op straat, maar meldt zich zo snel mogelijk bij de burgemeester.

'Haamstede ligt vrij hoog en je school ook', deelt deze Hartog mee.

'Daarom lopen we nog gelukkig geen gevaar. Maar het gat in de dijk wordt steeds groter en het waterpeil blijft stijgen. Het is nu eb, dus kunnen we ons

voorbereiden op vloed door het aanleggen van nooddijkjes. Als ik je nodig heb roep ik je wel op.' . . .

Gelukkig is het water nooit zover gestegen dat heel Haamstede onderliep. Het lag voldoende hoog om ook bij vloed droog te blijven.

Alleen de wat lager gelegen school en het daaraangebouwde huis moeten het na korte tijd ontgelden.

Met behulp van een paar gemeentewerkers had Hartog echter voordien veel van het meubilair uit de school en het huis gehaald en op de zolders gebracht.

Zo bleef veel gespaard door tijdig ingrijpen.

Een tijdlang heeft Hartog de administratie van het verdrongen vee bijgehouden.

Bovendien lukte het hem om weer les te gaan geven.

De huishoudschool, gelegen in het dorp, werd zo opvangcentrum voor zich vervelende jongelui.

's Ochtends werd er aan de jongens van de tuinbouwschool onderwijs gegeven.

's Middags aan de meisjes van de huishoudschool zelf.

Na verloop van enige tijd kreeg de heer Hartog het bij B & W gedaan, dat er bij zijn tuinbouwschool een nooddijk van zandzakken werd opgeworpen.

Haamstede: zandzakdijk rond de school.

Water, niets dan water, maar soms ook een paling.

In de tijd dat de school onder water stond had het gezin Hartog zolang bij een weduwe uit het dorp ingewoond. Maar nu konden ze dan toch weer naar hun eigen huisje terugkeren...

Hartog geeft weer les op de school.

De watermassa schijnt hen nu niet meer te bedreigen. In ieder geval, vluchten is niet meer nodig.

Maar toch...

We laten het de heer Hartog zelf vertellen:

'Geregeld kwam ik rondom in het water te staan. Het droop door die zandzak-kendijk heen. Op een gegeven moment echter kwam het water zo hoog dat het eroverheen dreigde te lopen.

We zaten 's ochtends te eten toen daar opeens het water de kamer binnestroomde. We renden met ons ontbijt naar boven, de slaapkamer op.

Het bleek dat ook die nooddijk het begeven had.

Het water kwam gelukkig niet gevaarlijk hoog.

Ik heb toen de wethouder opgebeld. Maar die maakte nogal wat bezwaren tegen het repareren van die dijk. Dat zou allemaal veel te veel kosten, vertelde hij mij.

Ik heb daar toen tegen ingebracht dat het toch wel belangrijk was die lessen op school te blijven geven. Hij heeft toen toegegeven.

De nooddijk werd gerepareerd.

We hebben toen verder niet veel last meer gehad van het water.'

41. Dat moment zal ik nooit vergeten...

De heer Hartog was ook correspondent van de Zierikzeese Nieuwsbode en van het A.N.P.

Van beide bezat hij een perskaart, die hem overal waar nieuws te halen was, vooraan deed staan. Die perskaart van het A.N.P. heeft Hartog altijd bewaard als curiositeit.

Voor na de tijd dat de leerlingen weer uitzwermden door het land, brak er voor Hartog een tijd aan, waarin hij weinig te doen had. Zodoende kon hij zich bijna geheel wijden aan de nieuwsgaring, waarbij de perskaarten uiterst goed te pas kwamen. Als er bijzondere dingen werden uitgevoerd door de Rijkswaterstaat in verband met het herstel van wat verwoest was, kon men Hartog er vinden.

Zelf zegt hij er van: 'Ik heb dat hele droogleggen van Schouwen, op de voet kunnen volgen. De dichting van het allergrootste gat, dat van de Schelphoek, vlak bij Serooskerke, maakte ik helemaal mee. Intens spannend vond ik het.

Ik leefde er geweldig in mee. Eerst waren er een paar mislukkingen!

Ik stond er bij als de zinkstukken gemaakt werden, dat kende ik nog van vroeger, uit mijn jeugd op het eiland Tholen.

Hens voer ik in een bootje, vlak achter de boot waarop Koningin Juliana zich bevond. Als je dan zag hoe zij met die mensen die bij de ramp betrokken waren, meeleeftde, nou, dan kreeg je wel respect voor haar. Dat kan ik u wel verzekeren! Zij lette overal op! Ook op de kleinigheden. Mensen in haar directe omgeving kregen nogal eens een por van haar. B.v. dat ze goed moesten uitkijken en of die kinderen daar wel iets kregen en of die vrouwen wel iets hadden en zo maar door. Ze was zeer bezorgd voor de mensen.

Ik achtte het een voorrecht dat ik overal zo dichtbij mocht komen. Niets hoefde me te ontgaan. Ik kan dan ook constateren dat H.M. de Koningin steeds weer op haar opmerkingen terugkwam.

Er moesten voldoende sinaasappelen zijn om uit te reiken en snoep voor de kinderen en noem maar op...

Ik was ook aanwezig op die onvergetelijke dag op 28 augustus, toen het laatste carillon werd ingevaren. Bijna niemand mocht daar in de buurt komen, maar dank zij mijn perskaart gelukte het mij ten leste.

Het was een zeer plechtig en spannend ogenblik, vond ik. Slechts met zeer veel moed en precisie zou het kunnen lukken. Het kon alleen maar gebeuren

tijdens het kenteren van het getij.

Dan was er even stilstand in het water. Dat zou het juiste moment zijn.

Nou, dat moment zal ik nooit meer van mijn leven vergeten!

Het was zó spannend!

U moet rekenen dat in Ouwerkerk de invaring mislukt was. Dat was de polder

De Vierbannen. Er onstond eigenlijk een soort wedstrijd tussen die water-
bouwkundigen, waar de dijk het eerst gedicht was.

In Ouwerkerk lagen ze voor, maar zoals reeds gezegd: het mislukte er.

En nu zou het er om gaan of het in de Schelphoek wel lukte.

Ik stond er bij.

De spanning was onbeschrijfelijk!

Je moet er gewoon bij geweest zijn om dat te kunnen begrijpen!

En toen... opeens... was het zover! Het lukte... Ongelooflijk bijna...

Het werd iedereen eigenaardig te moede... Woorden schoten allerwegen
tekort.

Overal zag je... bij grote kerels... bij dijkwerkers... ja, bij wie ook... de
tranen over de wangen lopen!

Een zeer bijzonder moment!

Ik veegde met mijn hand langs mijn wang.

Ook mijn hand was nat!...

42. Ondanks deze verschrikking... toch in Gods hand

Daar drijft een stukje huis...

De woedende golven spelen er hun grimmig spel mee en de wind duwt het
brokje voort in Zuid-Oostelijke richting.

Nu ja, als de wind daar genoeg aan beleeft...

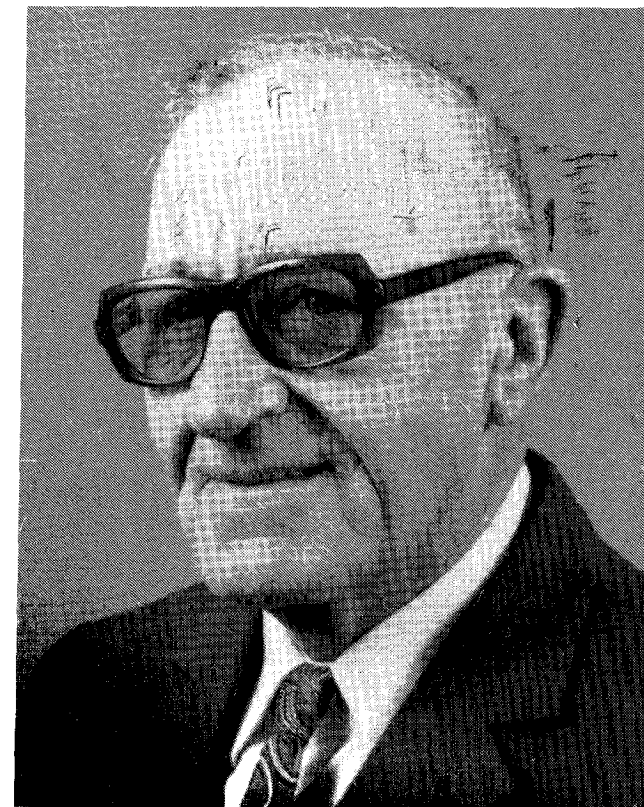
Maar wacht eens!...

Zien we het goed, zit er iets of iemand vastgeklemd aan het stukje huis?...

Inderdaad! Het is zo. Er 'kleeft' een man aan. Verstijfd van koude.

Wat zal die man er verschrikkelijk aan toe zijn, als hij nog leeft, tenminste. Zie
eens hoe de golven en de wind te keer gaan en het wankele 'vaartuig' soms met
grote snelheid voortjagen.

Jacob van Mourik.

't Is Jacob van Mourik, landbouwer uit Capelle, bij Zierikzee. Weggerukt van vrouw en kinderen raast hij hier voort over het water.

Gevoel heeft hij al bijna niet meer.

Hij denkt aan zijn vrouw en zijn twee dochtertjes. Zijn gedachten toeven bij zijn twee zoons met wie hij samen deze tocht aanving maar die nergens meer te bekennen zijn.

Waar zijn ze? . . . Leven ze nog? . . . Wat al vragen in dit hachelijke lot.

Er is één lichtpunt in deze inktzwarte duisternis.

Een lichtpunt dat niet van buiten schijnt, maar dat een ieder van binnen beschijnt.

Een iegelijk, die gelóóft. . .

En dat geloof is aanwezig in het hart van deze op een stukje huis drijvende landbouwer uit Capelle. En daarom is dit tot een provisorisch vaartuig geworden brokje woning een 'scheepje onder Jezus hoede' . . .

Het is een bidder die er aan vastgekleumd zit.

Weliswaar een man die van zichzelf moet belijden dat hij slechts één kleingelovige is. Iemand die het moet uitroepen: 'Ik geloof, Heere, kom mijn ongeloofigheid te hulp' . . .

't Is iemand die nog nooit heeft durven deelnemen aan het Heilig Avondmaal, maar als hij uit deze toestand gered zal worden, dán . . .

Steeds verder gaat het Zuid-Oostwaarts. Kilometer na kilometer en uur na uur! Komt er dan nooit uitkomst? . . .

't Wordt zo erg dat Jacob begint te bidden: 'O, Heere, neem mij maar weg, het is niet te houden, zo. Ach, Heere' . . .

Onvoorstelbaar zo'n toestand op een uit zichzelf ontstaan vlotje, als produkt van weer en wind bij het instorten van het huis.

God hoort dit gebed, maar vérhoort het niet. Hij heeft andere plannen en Zijn plannen falen nooit! Hij laat deze bidder wel drijven, maar hij drijft de goede kant uit.

Tientallen kilometers ver! Tien uren lang! . . .

Van Capelle tot Kattendijke! . . .

't Is ongelooflijk, maar echt waar.

Komt er geen eind aan dit lijden? . . .

Jacob van Mourik vertelde mij dit erover: 'Ondanks alles voelde ik me in Gods Hand!

Dat gaf vertroosting. Maar de situatie was verschrikkelijk! Het was bijna niet om uit te houden. Die alles doordringende koude. Die gedachten. Die sleep door het water. . .

Opeens kantelde het vlot. . .

Ik kon niet zwemmen, maar ik bemerkte dat ik me slechts 50 meter van de wal bevond.

Vandaar dat kantelen natuurlijk. Ik zei: "Heere, laat U me nu in het zicht van het land nog omkomen? . . .

Maar dat deed de Heere niet.

Ik vond grond onder mijn voeten en waadde naar de wal. Zolang mijn benen in het water waren en daar steun van ontvingen, ging dat nog wel, maar toen mijn benen bóven water kwamen ging het niet meer. Er zat niets geen kracht meer in. Ik sukkelde wat in het water en dreigde nog te zullen omkomen.

Wat moest ik? . . .

Hier zou niemand mij ontdekken.

Ik móest tegen de dijk op.

Letterlijk probeerde ik me er tegen op te trekken. Wat kun je eigenlijk veel, in zo'n noodtoestand. Met inspanning van al mijn verstijvende krachten lukte het me (met Gods hulp) om boven te komen. Vraag niet hoe ik het gered heb. 't Is haast niet na te vertellen. Maar ik kwam er, zij het met hangen en wurgen. . .

U moet weten dat ik op de dijk over een betonnen muurtje moest. 't Is haast onbegrijpelijk hoe ik mijn benen daaroverheen gekregen heb, maar ik kwam er over. Mijn bloed stond bijna stil, denk ik.

Toen ik daar zo zat, zag ik na enige tijd in de verte een auto aankomen, met de lichten aan. Ik besepte dat dat de enige kans op redding betekende. Ik moest mijn lichaam in het licht van de koplampen zien te krijgen. O, wat kostte dat een moeite. 't Kon niet en het moest! Ik was uitgeput en verlamd. Toch lukte het me om me op de weg te slepen.

En zie, het wonder voltrok zich. De bestuurder zag me en stopte.

Het waren mensen die een busje zandzakken en materiaal en ook mensen naar de dijk brachten. Zij hebben mij opgepikt en begonnen mij gelijk warm te wrijven om het bloed weer aan het stromen te krijgen. Daarna brachten ze me naar een noodziekenhuis in Goes.

Toen, in dat ziekenhuis ben ik een poosje de kluts kwijt geweest. Hoe kon het ook anders? . . .

Ze hadden me koffie gegeven met een scheut cognac er in. Nou, dat was in die situatie te veel van het goede. Althans voor mijn vermoeide geest. Maar voor mijn lichaam zal het wel goed geweest zijn.

Ach, ik kwam in een warm bed te liggen, met heerlijke, warme kruiken.

Van tijd wist ik niets meer af. Of het nu zondag was of maandag of dinsdag, dat hield je gewoon niet meer bij.

De Koningin is er ook nog geweest in dat ziekenhuis. Zij kwam ook nog bij mij kluken. Zoets vergeet je niet.

En zo lag ik daar, eenzaam, terwijl ik niets van de anderen wist.

Maar toch was ik in Gods Hand! . . .

43. *Ik weet het van binnen!* . . .

Hoe kwam de heer Jacob van Mourik, geboren op 26 augustus 1901 te Nieuwerkerk, op het woeste water terecht, toen in de rampnacht?

'Wel, mijn broer belde via mijn zwager op. Ik woonde toen in Capelle (een eindje bij Zierikzee vandaan, niet te verwarren met Kapelle). Hij belde vanuit Zierikzee aan de haven. Hij vroeg of mijn zoons wilden komen helpen, want er was een gat in de dijk geslagen.

Ik liet de jongens Piet en Stoffel gaan, maar ze kwamen spoedig weer terug, want de weg was reeds versperd. Het water was er al!

Mijn vrouw en ik waren met de koeien bezig en onze twee dochters hielpen ons. De beesten moesten worden gevoederd en gemolken. De kinderen gingen mijn zwager waarschuwen, die vlak bij ons woonde en waar ik vaak mee samenwerkte.

Terwijl de kinderen naar hem toe waren, begonnen wij alles klaar te zetten voor een soort evacuatie. De nodige papieren en het geld legden we gereed en we zetten de fietsen ook vast klaar en meer van die klusjes. Toen kwam mijn zwager en vertelde ons dat we niet meer weg konden. Het water was al dichtbij. Toen hebben we de fietsen weer in de schuur geplaatst, zó, dat het water er niet bij zou kunnen.

Mijn zwager had een vrij nieuw huis en bood ons aan bij hem te komen. Daar had ik wel oren naar. We gingen er heen en zagen dat de vrouw des huizes daar al bezig was de spullen naar boven te sjouwen.

"Dat kunnen wij ook", zeiden mijn jongens. Ze gingen gauw weer terug naar ons eigen huis en ik ging met ze mee, om te helpen sjouwen. We hoopten op die wijze nog veel waardevolle spullen te behouden.

Al gauw kwam het water. Het steeg onrustbarend. Wij bevonden ons op zolder en een muur stortte in! Eten en drinken hadden we genoeg, maar daar was je natuurlijk nog niet mee gered.

Na verloop begon het water weer te zakken. Eén van de jongens lukte het buiten te komen. Sommige gedeelten vielen reeds droog.

Aan de overkant woonde een vrouw die vandaag een baby zou krijgen. De dokter was er vanmorgen al geweest. Deze mensen zaten danig in de rats, dat snap je. Ze zullen wel erg blij geweest zijn toen het water zakte. Maar al spoedig begon het weer te wassen.

Juist toen vond de bevalling plaats. . .

Mijn oudste zoon wilde er nog naar toe om zijn diensten aan te bieden, maar ik

zag wel dat het levensgevaarlijk begon te worden.

"Als je gaat, verdrink je", zei ik tegen hem. "De stroom had zo'n enorme kracht, daar was niets tegen bestand en niets mee te beginnen" . . .

De kracht van het water begon zich op een verschrikkelijke wijze te doen gelden.

Met groot gedruis stortten reeds diverse huizen in.

Opeens dreef er iets voorbij. Ach, het was de bewuste vrouw, met een paar kinderen, die op een pak stro weggevoerd werden, de duisternis tegemoet.

Ze kwamen jammerlijk om. . .

En zo zaten wij op zolder, mijn twee zoons en ik. Een muur was er al uit en de verdrinkingsdood bedreigde ons. Al vrij spoedig ging het huis er aan en daar stonden wij op de laatste restjes. In een fractie moest je de beslissing nemen: Mee, naar de diepte, of bewust ergens aan vastgrijpen, wat ook fout kon gaan.

Mijn oudste zoon riep me. Hij zat op een oud klompenhokje dat op het water dreef. "Kom er maar bij, vader", schreeuwde hij boven het geraas van de wind uit.

Je had geen keus, maar eigenlijk durfde ik niet. Ik kon niet zwemmen en ik dacht als ik daar op stap, gaan we beiden die diepte in. Maar zoals ik al zei, je had geen keus en je kon de beslissing ook niet enkele seconden uitstellen. Ik kwam terecht op een dik stuk hout, waaraan ook nog stenen zaten. Zomaar een stukje huis dus.

Uit een betrekkelijk nieuwe woning van de overkant kwam een jongen naar ons toedrijven. Ik zei: "Joh, wat doe je hier. Was toch in je veilige, nieuwe huis gebleven" . . .

Maar de jongen zei hoe dat nieuwe huis al in elkaar lag. Ongelooflijk, de kracht van wind en water!

En zo bevonden wij ons met zijn vieren wel in een zeer hachelijke situatie. Het water bleef wassen en we dreven alle vier weg. Piet op een klompenhokje, Stoffel op een bint ergens uit een schuur vandaan, die buurjongen op een stuk huis en ik op een gedeelte van ons eigen huis.

Op hoop van zegen. . .

Indet werd een eigen kant uitgedreven. We raakten elkaar spoedig kwijt en zo kwam ik in Kattendijke terecht.

Die buurjongen is aangespoeld in Ouwkerke (niet zover bij Capelle vandaan). Hij kon door een gat van een dak ergens binnenkomen!

Mijn oudste zoon, een goed zwemmer, gleed een eindje verder van zijn klompenhokje af en kwam om in de golven' . . .

De heer Van Mourik stikt even.

Maar er is nog zoveel meer te vertellen.

Mijn jongste zoon, Stoffel, is nog verder gedreven dan ik. Hij speelde aan bij

Yerseke en kwam in een ziekenhuis terecht. Hij werd langer verpleegd dan ik.

Ik kreeg vrij spoedig bericht dat Stoffel in het Sint Joanna-Ziekenhuis te Goes lag.

Velen boden mij aan om bij hen in te komen wonen, maar ik ging daar zo maar niet op in. Ik vertrouwde er op dat God dat voor mij regelen zou! Er was in het ziekenhuis een noodverpleegster en die vroeg mij: "Van Mourik, waar moet je naar toe?" . . .

Ik antwoordde: "Mens, dat weet ik ook niet. Ik weet echt niet waar ik naar toe moet" . . .

Van mijn vrouw en de twee meisjes had ik nog niets gehoord. Ik wist niet of ze nog in leven waren of dat ze waren omgekomen. Hoewel ik zeer sterk het laatste vreesde. Dat was bijna zeker voor mij. Ik twijfelde er eigenlijk niet aan.

Die noodverpleegster zei toen tegen mij dat haar zuster zich had opgegeven voor twee volwassenen en dat ik bij haar wel terecht kon.

Ik liet weten dat ik dat graag wilde, alsook mijn enig overgebleven zoon bij me mocht blijven. Dat stelde ik op de voorgrond. Dat werd goedgevonden en zo kwamen we bij haar zwager in huis.

De man heette ir. 't Hoofd. Ik kwam er eerst en later ook mijn zoon Stoffel, toen hij uit het ziekenhuis werd ontslagen.

Vooraf ging ik bij mijn zoon op bezoek in zijn ziekenhuis, na eerst me bij een barbier te hebben laten scheren, waar ik overigens tot de ontdekking kwam dat ik geen geld bij me had. Nu ja, dat nam later meneer 't Hoofd voor zijn rekening. Hij bracht me ook in zijn auto naar mijn zoon. Ik vroeg Stoffel gelijk naar zijn mening over de anderen uit ons gezin.

"Wat dunk je, Stoffel, van mamma en de kinders?" . . .

Hij haalde een beetje triest zijn schouders op. "Maar — zei hij — Piet is wel gered, hoor. Die kan zo goed zwemmen! Nee, Piet is niet verdronken vader!" . . .

Ik zei hem dat ze allen verdronken waren.

Hij schrok en vroeg: "Heeft u dan al bericht gehad, vader?" . . .

"Nee, dat niet — antwoordde ik — maar ik weet dat ze allemaal omgekomen zijn.

Ik weet het van binnen!" . . .

44. Wat een treffende bijzonderheden!

'Met het noodzusterje in het ziekenhuis daar, praatte ik ook vaak over het geloof.

Eens zei ze tegen mij: Van Mourik, ik kom bij jou mijn brood opeten, hoor" . . .

Ze zette haar stoel tussen de ledikanten en plaatste het brood er op. "Ik moet nog even koffie in de keuken gaan halen, Van Mourik" . . . zei ze.

"Da's best hoor" . . . reageerde ik.

Maar even later kwam ze zonder koffie terug. "Wat krijgen we nou?" . . . vroeg ik.

"Ik ben net opgeroepen en moet direct naar Bergen op Zoom om bij te springen voor een bevalling" . . .

"Maar je blijft toch nog wel eventjes om je brood te eten?" . . .

"Nee, hoor. Ik moet direct weg" . . .

Toen vroeg ik haar of ze er op wou letten of er soms bekend was, dat er in Bergen op Zoom "wat" aangespoeld was. Of ze me dan een tip wilde geven.

Eigenlijk wilde ik niets horen van mijn vrouw en kinders. Voor mijn gevoel waren ze verdronken, maar ik zou er toch niet tegen kunnen als ik het officieel te horen kreeg.

Niettemin vroeg ik dat zusterje er naar uit te horen. Je wist soms niet hoe je het met jezelf had.

Toen ik bij 't Hoofd was, kwam deze zuster daar ook vaak. Ze waren erg bevriend met elkaar. Het waren reuze mensen. Ik was er goed verzorgd en kreeg er dus ook wat kennissen. Ik leefde min of meer in een roes. Alles was niet werkelijk.

Op een keer belde mijn broer of ik voor een paar dagen bij hem in Zierikzee wilde komen.

Ik zei dat ik wel wilde komen, maar dan moest hij eerst in Capelle uithoren of er al iets bekend was van mijn vrouw en kinders. Die wilde ik dan namelijk *niet* zien!

Achteraf vind ik het lomp van mezelf, maar het was nu eenmaal zo' . . .

Even later belde mijn broer terug dat er nog niets bekend was en toen ben ik daar een paar dagen naar toe gegaan. Mijn broer drong er bij mij op aan bij hem in te komen wonen!

Ik wierp tegen dat hij dan wel goed moest weten wat hij deed, want je wist niet hoe lang deze toestand zou duren.

Hij haalde me over en ik ben er twee jaar geweest. Het ging erg goed, het beviel me er best.

Mijn zoon Stoffel bleef in Goes, maar door mijn toedoen kwam hij in de Noord-oostpolder terecht. Als hij echter met verlof kwam, ging hij naar Goes en dan ging ik ook naar Goes.

We konden erg goed overweg met de familie 't Hoofd.

Op de eerste zondag dat mijn zoon met verlof was en ik hem in Goes had opgezocht gaf ik te kennen dat ik vóór de zondag weer terug wilde naar Zierikzee.

Ik bemerkte dat dat voor die mensen daar een teleurstelling betekende. Waarom bleef die Van Mourik niet? . . .

Het zustersje was er ook weer en die kon echt wel een potje bij mij breken en die zei: "Ach, Van Mourik, nu wil mevrouw 't Hoofd zo graag dat u blijft en nu doet u het niet. Waarom wil u het toch niet?" . . .

Tja, waarom niet? . . .

Dat was het êm nu juist. Ik durfde het eerst niet goed zeggen. Maar ik had een heel speciale reden.

Er was namelijk deze zondag viering van het Heilig Avondmaal in de Christelijke Gereformeerde kerk van Zierikzee.

Nooit had ik áán durven gaan, maar nu had ik een onweerstaanbare drang om áán te gaan.

Juist nu, terwijl ik nog niets officieels van mijn lieve vrouw en kinderen wist. Nu wilde ik de dood van de Heere verkondigen en Zijn goedheid prijzen. Maar hoe moest ik hun dat zeggen? . . .

Ik herinnerde die zuster (zuster Van de Zee, heette ze) er aan, hoe we samen wel eens in het ziekenhuis gepraat hadden over het geloof. "Probeer het te begrijpen", drong ik aan. "Het gaat mij er niet om dat ik hier liever niet de zondag overblijf, maar het gaat mij er om dat ik in Zierikzee Avondmaal wil vieren. Ik kán er niet vandaan blijven, ik móet naar Zierikzee!" . . .

Gelukkig, ze begreep het. "Dan ligt het heel anders!" . . . reageerde ze. En zo ben ik terug gereisd naar Capelle en heb ik tijdens die eerste avondmaalsbediening, na de ramp, in onze kerk te Zierikzee (Ds. van der Klis), voor het eerst van mijn leven het Heilig Avondmaal mee mogen vieren. Nee, dat zal ik niet licht vergeten! . . .

Jacob van Mourik is nog niet uitverteld. Waar hij aanvankelijk niet aan wilde, kwam toch dichterbij; 't kreeg echter een voorspel, als om het pijnlijke iets te verzachten.

Op een keer kwam Ds. Van der Klis bij hem en vroeg hem mee te gaan om een aangespoeld lijk te helpen identificeren omdat men vermoedde dat het Van Mourik's buurman was. 't Was moeilijk voor Van Mourik, maar hij ging toch mee, om vast te stellen dat het inderdaad zijn buurman was.

Daarna kwamen ze steeds vaker bij Van Mourik om hem identificaties te laten verrichten.

Geregeld spoelden er lijken aan. Steeds kwamen ze Van Mourik halen. Hij stond wat dat betreft op goede voet met de politie.

Teenslag er een hele rij aangespoelde lijken. Dan kon hij er soms zo maar verschillende tussen uithalen, die hij kende.

't Was een mooi werk. De stoffelijke overschotten zagen er vaak verschrikkelijk gehavend uit. Sommigen waren alleen nog maar te herkennen aan één of ander specifiek kledingstuk.

Toen op een keer . . .

Van Mourik: "Vroeger had je op rekeningen een zegel nodig. Die kostten een dubbeltje. Later werd dat 15 cent. Die zegels van tien waren dus verlopen, daar kon men niets meer mee doen. Ik weet nog dat toen mijn zoon zo'n verlopen zegel plakte op z'n shagdoos!

Mijn zoon was ook in militaire dienst geweest en was in Indië terechtgekomen.

Noodkerkhof in Zijpe.

Daar had hij nog een embleem van, dat had hij op z'n portemonnaie geplakt. Ik moest een lijk identificeren waarbij een shagdoosje lag met een zegel er op en een portemonnaie met een embleem. Wat er dan door je heengaat . . . Je eigen zoon alleen nog maar te kunnen herkennen aan *die* dingen!

Mijn lieve jongste dochterje droeg een loden manteltje. Daar had ze een keer een vilten bloemetje opgezet. Nu lag er in Zijpe een meisje begraven dat niet te identificeren was. Kijk, hier kun je het zien. Ze hebben er een foto van gemaakt en in een blad gezet. Kijk maar. . . Het is een foto van een houten kruis. Links staat het nummer 92 te lezen en

rechts no. 133. Er staat op geschilderd: Onbekend meisje. Men liet mij de kleren zien, die bij dat meisje behoorden. Onder meer was er een loden manteltje bij met een vilten bloem er op. . . Mijn dochtertje Sara! . . .

Weer stokt de stem van Van Mourik even.

't Zijn geen opgewekte vertellingen, maar wel reëel. Zo is het er toen aan toe gegaan en zó moet de nagedachtenis ook bewaard worden. 't Moet niet verbloemd worden.

Van Mourik mag me vertellen dat hij geestelijke winst uit dit verlies gehaald heeft.

Daar is hij vast van overtuigd. God heeft het bestuurd en geleid. 't Heeft hem niet tegen de Heere verbitterd. Integendeel.

Als ik hem echter vraag of hij deze weg zou hebben willen missen, zucht hij: 'Nou, dat is een zware vraag, hoor. . . Kiezen kan ik zelf die weg niet. O, nee! . . .

Ik had zoveel aan mijn vrouw en kinderen. Ik kwam nadien veel bij ds. Van der Klis.

Daar heb ik veel mee zitten praten. Ik zei tegen hem dat God de weg voor mij gebaad had, b.v. naar het Heilig Avondmaal. Maar die weg zou ik zelf niet

De familie Van Mourik. V.l.n.r.: Piet, Vader, Sara (jongste), Catharina Sara, Moeder en Stoffel. Rechts twee bleven over.

gekozen hebben, hoor. Je weet het pas van achteren dat het zo is. Niet van tevoren. Pas als je er achter staat' . . .

Was Van Mourik de mening toegedaan, dat bijvoorbeeld zijn oudste zoon, die zoveel van de wereld gezien had, bereid was om te sterven? . . .

Van Mourik: 'Dat is een heel bijzondere geschiedenis.

Mijn zoon was na zijn Indië-tijd het stuur in zijn leven kwijtgeraakt. Hij paste niet meer zo mooi op.

Hij was voor mijn vrouw en mij een jongen van veel gebed. Een grote week vóór de ramp kwam de dominee bij ons op bezoek en zei: "Van Mourik, nou moeten we toch eens even praten. Kan het even?" . . .

Toen nam hij mijn vrouw en mij apart om over Pieter te praten. Maar hij nam ook Piet apart om alleen met hem te praten.

Een dag of twee, drie voor de ramp zei mijn vrouw tot mij: "Zeg, Jacob, kun je wat merken aan Piet?" . . .

Ik antwoordde: "Ja, vrouw, Piet is helemaal veranderd. In plaats van tegenstand te bieden is dat allemaal veranderd in meegaandheid" . . .

Dus vlak voor de ramp mochten mijn vrouw en ik daar samen getuigen van zijn. Dat zijn dan beelden, waar je op dat moment geen erg in hebt. Toen stonden we nog vóór de ramp. Maar daarna betekende het voor mij een geweldige blijdschap, dat ik dit voor zijn sterven nog heb mogen aanschouwen. Niet dat ik in zijn hart kon kijken, maar het is toch een heel andere nagedachtenis dan wanneer hij in zijn afwijzende houding gestorven was! . . .

Ook voor zijn vrouw en twee dochters is Van Mourik niet zonder hoop. Zijn vrouw 'ging er naar uit', al durft hij niets zekers te zeggen. Ach, wat zal zich in die laatste stonden hebben afgespeeld . . .

'Ze moeten met een man of negen bij elkaar gezeten hebben, op die zolder van dat nogal nieuwe huis. Wat zal daar allemaal zijn afgespeeld vóór het huis in elkaar stortte.

Het is met geen pen te beschrijven . . .

In april 1954 spoelde er te Stavenisse een lijk aan.

Het was het stoffelijk overschot van mijn vrouw! . . .

45. Je kon er nog geen kwartier slapen.

Tijdens onze interview-tournee door de Hollandse en Zeeuwse eilanden gingen we ook even kijken naar het Kerkgebouw van de Christelijke Gereformeerde kerk te Zierikzee, in de hoop daar mensen aan te treffen die ons wat adressen konden verschaffen en tevens om het orgel in de kerk even te bekijken.

Beide doelstellingen konden gerealiseerd worden.

De actieve koster van de kerk zorgde ook voor het adres van het echtpaar Van Mourik aan de Scheldestraat.

Echtpaar? . . . Maar Van Mourik's vrouw overleefde de ramp toch niet? . . .

Dat is zo. Maar na enkele jaren bij zijn zoon ingewoond te hebben (ná die periode dus bij zijn broer) kwam er voor Jacob van Mourik toch weer een levensgezellin in de figuur van Johanna de Kijzer, eerder getrouwd met Willem de Witte die in 1957 overleed.

Het nieuwe huwelijk werd voltrokken op 4 november 1958, dus ruim vijf en een half jaar na de ramp.

Johanna van Mourik-de Kijzer.

De huidige mevrouw Van Mourik, wordt vaak aangesproken als tante Jo. Ze was ook bij ons gesprek met de heer Jacob van Mourik.

Haar rampervaring in 1953 had weer een geheel ander verloop. Daarom laten we haar ook aan het woord. We geven haar verhaal maar zo letterlijk mogelijk weer, zoals zij het ons vertelde. Zij woonde toen in Zierikzee en stond met haar man aan het hoofd van een Bejaardentehuis, waar zij vijftig mensen verzorgden.

Zij werden vader en moeder genoemd, wat neer kwam op directeur en directrice.

Ze begint haar verhaal:

'Zaterdag kwam het meisje van de bakker, zij bracht brood, en zei tegen ons:

"Als u eens een wilde zee wilt zien, dan moet u nu eens op de kade gaan kijken..."

Dat deden we. Het water leek helemaal zwart. 's Avonds kwam er nog iemand op bezoek. Hij kon toen niet meer over de kade lopen, want die stond al onder water.

We gingen die avond toch maar normaal naar bed, maar 's nachts om een uur of drie ging langdurig de sirene.

"Dat is brand!"... zeiden we naïef. We hadden nog niet in de gaten dat het om het water te doen was. Een nicht van mij, een verpleeghulp, kwam van boven naar beneden en zei: "Jullie moeten er nodig uitkomen, hoor. Anders gaat het niet goed!"

Toen hebben we ons aangekleed en gingen naar beneden. Mijn man schoof de gordijnen opzij en toen zagen we het water.

We zaten precies beneden het Vriepoortje.

Het water kwam al hoger en nou hadden we van die grote planken over de kelder liggen, maar die stonden er toen naast.

Mijn man zei: "Ik zal eens even gauw die kelder af gaan dekken, maar dat hielp natuurlijk niet, want die planken dreven er gauw genoeg vandaan en toen zijn we al die mensen gaan roepen van beneden, en die hebben we allemaal naar boven gebracht.

Toen zijn we eten uit de kelder gaan halen en uit de kasten beneden en dat zijn we ook boven gaan brengen.

We liepen toen al in het water, mijn man en ik en nog een man.

We hebben toen zoveel mogelijk uit de kelder gehaald maar die liep al gauw vol, dus dat ging niet meer en toen hebben we nog van ons eigen goed naar boven gebracht.

Toen kwam mijn nicht, die verpleeghulp dus, en die had een kamertje boven en daar aten we met verschillende mensen, overal op die kamertjes en op de slaapzalen. Ze zei: "Weet je wat je doen moet? Je moet schoon goed aandoen en dan kruip je in bed. Dan kun je lekker warm worden"... Want de verwar-

ming was intussen uitgevallen en je had geen licht meer. Je had eigenlijk niks meer, dus je zat daar maar een beetje te zitten.

Het was intussen zondagochtend geworden en je hebt natuurlijk eb en vloed. Bij eb zijn we de gangen gaan dweilen en er zat zelfs al een schooltje vissen in een kamertje beneden.

Toen zijn we een beetje voor eten gaan zorgen, maar ik had maar een 1-pits kookstelletje. Dus dat duurde nogal wat!

We moesten ook de juiste mensen in bed houden, want er was geen verwarming.

Brood hadden we nog wel, en dat hebben we naar boven gebracht, maar mid-dageten, dat kon natuurlijk niet.

Later kwam het water weer hogerop, maar het is niet meer in het tehuis geweest bij ons.

We hebben die mensen zoveel mogelijk beziggehouden, je moest elkaar maar wat helpen, dan ging het nog wel.

We moesten water hebben, maar je durfde dat water ook niet te gebruiken.

We hadden nog wel een regenbak en daar stond een pomp op, maar die durfden we ook niet meer te gebruiken, want er was overal water geweest.

We hebben nog wel bruikbaar water gevonden (dat moesten we toen in de Nobelstraat halen) om thee te zetten en met goed fatsoen kon je je eigenlijk ook niet wassen.

Wij hebben boven op zolder geslapen.

Toen zaten we op een morgen voor het raam boven, en daar kwamen mensen voorbij.

Ik zag daar iemand van het bestuur van ons tehuis lopen met zijn vrouw.

Ik merkte toen dat die vrouw haar haar niet eens opgestoken had. Anders heb je spelden in je haar om het op te steken, maar zij had het met een vlechtje op haar rug hangen.

Ze liepen voorbij, maar even later kwamen ze in huis en kwamen ook naar boven.

Toen zeg ik tegen die meneer van het bestuur: "Wat ziet u er vreemd uit"...

Maar die mensen hadden op de hanebalken gezeten van hun woning en zodoende kon die vrouw haar haar uiteraard niet opsteken, want ze had natuurlijk geen spelden.

Die mensen zijn bij ons gebleven en toen wij uit het tehuis weg moesten zijn zij ook in ons huis blijven wonen, in onze keuken en kamer, en daar hebben ze onze meubels gebruikt en op bed geslapen. Zo sliepen wij dus het eerste tijdje met z'n vieren boven. Die man van het bestuur met zijn vrouw en mijn man en ik.

Mijn man heeft 's nachts kramp in zijn benen gehad en die had er zo'n last van,

die kon gewoon niet meer op zijn benen staan en liggen ging ook niet best meer.

's Woensdags zouden wij nog eens proberen om middageten klaar te maken. Wij hadden een kolenkachel gekregen, maar ja, je wist het niet gaar te krijgen.

Ons werd medegedeeld dat we het tehuis moesten verlaten en dat we op een schip moesten. Toen zijn we 's middags het schip opgegaan en daar had je niks meer over je eigen mensen te zeggen.

We hadden kleren in kussenslopen en zakken gestopt, van allerhande kleren zodat iedereen toch verschoning bij zich had.

Nou, die mensen hadden soms toch al drie of vier jassen over elkaar aan en een andere had weer twee mantels over elkaar aan. Zo hadden sommigen zoveel kleren aan, dat ze op dat schip, wat verwarmd was, bedwelmd raakten.

Zusters hielpen die mensen toen. . .

Er was ook zo'n oud vrouwtje bij en toen wilde men ook voor dat oude vrouwtje zorgen, maar dat lapte ze niet, want als ik me maar even bewoog, dan riep dat oude vrouwtje: "Moeder, je moet niet weggaan, hoor." En zodoende konden ze niets met dat mensje beginnen.

's Avonds toen het al donker was geworden kwamen we in Dordt aan en moesten we in bussen.

Maar nou waren er ook mensen van een ander rusthuis bij de mensen van ons huis, (gedeeltelijk was dat rusthuis bij ons gevoegd) en daar was een oud vrouwtje dat vertelde dat haar man op sterven lag. Ik dacht, hoe kan die vrouw nou toch van haar man weggaan, maar later heb ik nog horen zeggen dat die man weer bijgekomen is en dat ze toch weer bij elkaar zijn gekomen.

Wij zijn in Dordrecht naar de Rijkslandbouwhogeschool gegaan. Die was gereed gemaakt voor evacuees.

Daar was een dochter van een dokter van een ziekenhuis met een assistent van die dokter. Die man was ook arts natuurlijk, maar die had nog geen vaste standplaats. Die mensen die regelden alles samen en er waren daar ook zusters gekomen, maar dat waren allemaal noodzusters.

We hebben daar te eten gekregen en toen hebben we de mensen in vier zalen ondergebracht.

Bij de oudste vrouwtjes bleef mijn nicht.

Ikzelf was hoofdzakelijk bij de jongere vrouwen en mijn man was bij de oudste mannen. Dan was er nog een zaal met wat jongere mannen die zichzelf konden helpen.

Maar slapen kon je daar helemaal niet. Nog geen kwartier, want we kregen van die veldbedden. Nou, dan kun je wel begrijpen, als je je maar iets bewoog, dan kraakten die dingen verschrikkelijk' . . .

46. *Wederwaardigheden tijdens evacuatie.*

We misten een vrouwtje van 89 jaar! Toen we met z'n drieën bij elkaar waren, mijn man, mijn nicht en ik, informeerden we bij elkaar naar haar: 'Hé, heb je dat vrouwtje ook gezien?' . . .

Ik kan momenteel niet meer op haar volle naam komen, maar we noemden haar Sientje. Het was een lief, klein vrouwtje. We waren zeer benieuwd waar dit mensje gebleven was. We gingen eens horen bij onze arts. De jonge dokter belde overal heen.

Tenslotte vernamen we dat men ergens een oud vrouwtje had gevonden, maar die wist haar naam niet meer. . .

We kwamen er gelukkig achter dat het onze Sientje (ze kwam uit Bruinisse) was. Het duurde niet lang of ze was weer bij ons. Ze bleek al in een ziekenhuis ondergebracht te zijn, uit voorzorg.

We waren blij dat het oudje weer terecht was.

Er werd nog een man naar het ziekenhuis gebracht. De man plaste bloed. Er was toen zo'n noodzuster bij, en die had hem geholpen en die zag dat hij bloed plaste. Die man moest direct naar het ziekenhuis en dat is ook gebeurd. De andere dag 's avonds zei dat hoofd hier: 'Wat denkt u er van, die mensen zijn geen van allen gewassen sinds zondag, eigenlijk sinds zaterdag. Als we die mensen allemaal nou eens gingen wassen en verschonen. We kunnen vanochtend wel vast schoon goed opzoeken' . . .

Nou ja, thuis hadden we een heel magazijn met schoon goed en hier maar een klein stapeltje. Maar we zijn toch schoon goed gaan opzoeken en het vuile goed moest naar de wasserij in Doetinchem. Dat kregen we 's maandags alles schoon weer terug. Daar hoefden we niets voor te geven.

Toen we daarmee klaar waren zijn we naar het ziekenhuis gegaan om die zieke man op te zoeken en we moesten nog een paar kantoren bezoeken.

Men zei de volgende dag tegen ons: 'Nou moet je eerst maar eens lekker uitslapen, hoor; maar ze kwamen ons 's morgens om 4 uur al roepen want we moesten om 8 uur weer met z'n allen in de bus voor verdere evacuatie.

We zaten inderdaad om 8 uur allemaal in de bus.

Men wist echter nog niet eens waar men ons heen moest brengen.

Er reed zo'n verkeerspolitie in een motor met zijspan en die is ons voorgerezen en die heeft ons in Amersfoort gebracht en daar waren van die grote hallen.

Mijn man zat bij de burgermeester en daar zat nog iemand bij, die iedereen troostte. Daar was ook een dokter en daar ging ik met mee en toen wees ik de

mensen aan die we mee konden nemen naar het Rijksopvoedingsgesticht in Amersfoort waar we later ook ondergebracht zijn.

Toen zijn we dus naar dat gesticht gebracht in Amersfoort, dat was voor ondeugende jongens.

Maar daar konden we niet allemaal in want er waren al 70 evacuees vóór ons gekomen en wij waren ook met 50 man.

Wij konden er maar met ongeveer 40 mensen terecht. Wij waren met personeel erbij met zo'n 60 man.

Er zijn er toen een paar naar ziekenhuizen gegaan, die niet goed waren, en toen zijn er ook een paar in 'Hebron' ondergebracht.

Er was daar ook een jongen en die was geweldig zenuwachtig, doordat hij deze toestand allemaal meemaakte. Men wilde toen een foto van hem maken, maar ja, die jongen was zo zenuwachtig.

Ik zei: 'Dat gebeurt niet, hoor. Daar lijdt die jongen van, zo'n ongelukkige stakker.' Dat vond ik wel erg.

Ik zei: 'Dat mag je niet doen, hoor!' En toen heeft men het gelukkig ook niet gedaan.

Er zijn drie vrouwtjes en twee mannen naar 'Hebron' gegaan. Er zijn er acht naar elders gegaan en er zijn er ook acht gestorven.

In Amersfoort stierf ook onze Sientje. Ze was vaak buiten bewustzijn, maar als ze weer bij kwam, lag ze te bidden. Ik mag geloven dat ze 'goed' is heengegaan! . . . We zijn daar totaal 14 maanden geweest en we hebben het heel goed gehad in Amersfoort.

We waren er net 14 dagen, en toen stierven er al twee mensen. Dat vond je natuurlijk jammer, maar daar kun je nu eenmaal niets aan doen.

We hebben daar ook erg veel kleren gekregen.

Op een keer kwam de onderdirecteur naar ons toe. Hij zegt: 'Zou je hier weg willen?'

Ik zeg: 'Jawel, maar waar moeten we dan naar toe?'

'Nou ja', zegt hij, 'er is hier dichtbij een jeugdherberg in het bos, vlak bij Oud Leusden' . . .

Ik zeg: 'Ja, dat is allemaal wel leuk, maar die jeugdherberg is ingericht voor de jeugd, en niet voor oudere mensen, dan zouden al die mensen naar boven moeten om te slapen.'

Ik had ook geen pannen genoeg, want je moest daar dan natuurlijk voor je eigen mensen koken en je wist daar niks. Je zat daar overal ver vandaan, want het lag midden in het bos.

Dat was op een maandagochtend, dat hij dat zei, en daar zaten we toch zo over in. Het was op dat moment ook jaarbeurs in Utrecht. Toen zijn we, mijn nicht en ik, naar de jaarbeurs geweest. Ik dacht, dan zijn we misschien onze gedachten een beetje kwijt, hè. . .

Dus zijn we met de bus naar de Jaarbeurs gegaan. Toen we 's avonds terugkwa-

men, waren we die nare gedachten een beetje kwijt.

Die hele toestand is trouwens niet doorgedaan. We hoefden er gelukkig niet naar toe. Het was ook niks geweest, want die oude mensjes konden dat niet meer, midden in zo'n bos overal ver vandaan.

Toen zijn we dus 14 maanden in Amersfoort geweest. We hadden het daar goed, en ik weet niet waarom we daar zo plotseling weer weg moesten.

Maar toen we thuiskwamen, toen viel het niet mee hoor, want we hadden veel vrachtgoed bij ons. We hadden ook nog een invalide bij ons, die reed in een karretje. Zijn benen waren verlamd.

Toen moesten we eerst het tehuis weer schoon gaan maken, want er hadden zo'n 100 werkmensen in gezeten van een aannemer. Daarom konden we zo laat pas terugkomen, anders waren we wel eerder teruggeweest. . . '

Moeder De Witte was erg verbonden aan haar mensen en dat was wederkerig zo. Zij werd niet zomaar plichtmatig moeder genoemd en andersom noemde zij de aan haar zorgen toevertrouwd niet alleen haar kinderen omdat dat nu eenmaal zo hoorde. Toch waren er ook wel eens moeilijke momenten uiteraard. Oudere mensen zijn niet altijd even gemakkelijk.

Kunnen dat vaak ook niet zijn, vanwege alle dingen die in hun situatie bij elkaar komen: hoge ouderdom, verminderde helderheid in hun verstand en meer dingen die nu eenmaal moeilijk liggen.

Zo was er in 1957 een vrouw, die erg moeilijk hanteerbaar was.

Soms moest er echt wel mankracht aan te pas komen. Een keer spande meneer De Witte zich zo in (hij had een zwak hart) dat hij getroffen werd door een hartverlamming. Dat was in het najaar van 1957.

Veertien maanden later werd mevrouw De Witte mevrouw Van Mourik. Zijn haar man ervaren hun tweede huwelijk beiden als Gods leiding.

Het gaat werkelijk heel goed, al is daarmee het verleden niet vergeten. Hoe zou dat ook kunnen? . . .

47. Biddend op het dak.

We bezoeken hierna een broer van J. van Mourik, de heer Jan Piet van Mourik die op 15 juli 1912 te Zierikzee werd geboren. Hij behoort tot de Christelijke Gereformeerde Kerken. Tijdens de Ramp woonde hij in Capelle, een paar kilometer bij Zierikzee vandaan. Van Mourik is een alleraardigste en gezellige man om mee te praten. Een kinderlijk en blijmoedig geloof siert hem.

'Ik woonde toen in de polder' . . . zo begint hij.

'Mijn broer zat in een gehucht in de buurt.

't Was zes uur in de morgen en ik zou uit mijn bed stappen.

Omdat het zo hevig stormde, trok het me niets aan om uit mijn bed te stappen, dus ging ik nog even terug de warmte in.

We sliepen op een opkamertje, boven de kelder.

Opeens begon mijn vrouw: "Heb je aan de kraan gezeten, in de kelder?" . . .

"Nee, vrouw, daar zat ik niet aan. Kom, laten we nog lekker wat blijven doezen" . . .

Mevrouw Van Mourik.

We sluimerden nog een poosje door, hoewel m'n vrouw er niet zo gerust op was, ze meende gedrup te horen in de kelder.

Plots klonk er geklop op de deur. . .

Iemand schreeuwde: "Het water komt!" . . .

't Was de buurman.

Ik gauw mijn bed uit naar de deur om hem open te doen.

Doch, wat was dat? . . .

Hoe schrok ik!

Zeker een halve meter hoog stond het water reeds voor mijn deur en dat water klapte zo maar naar binnen.

'k Heb toen gauw wat spullen naar boven gebracht. Het hoognodige! Toen ging ik naar de stal en heb alle dieren losgemaakt. Gauw weer naar binnen en naar boven met medenemen van de radio. Ik zette het toestel aan en kon de berichten ontvangen.

Mijn buren, een jonge man en vrouw (voorheen Rooms-Katholiek) kwamen ook bij ons. Toen de buurman en ik de alarmerende berichten over de radio hoorden, zette ik het toestel af, om het ook niet meer aan te zetten, want dat zou de vrouwen in paniek kunnen brengen.

De buurvrouw was namelijk heel "ver heen". Nog twee dagen, dan zou een nieuwe wereldburger zich melden.

Geen paniek maken dus.

Het werd een hachelijke situatie.

't Water steeg steeds hoger en kwam bij ons op de zolder.

We zouden het daar niet kunnen houden.

"We moeten naar het dak" . . . stelde ik vast.

We bezaten gelukkig een dakraam, maar zo'n raam is niet zo breed. We beschikten ook over een trap (moesten we letterlijk los zien te krijgen) en die behoven we door het raam. We bonden hem met lakens vast en toen gingen we door het raam en hadden gelijk een beetje houvast!

De buurvrouw, hoogzwanger, kon er niet door. Ik heb toen het dakraam eruit gehaald, zodat er wat meer ruimte kwam. Ik hielp haar er doordouwen.

Met z'n viertjes gingen we uit de wind op het dak liggen. Nee, paniek was er niet. Ik hield met alles rekening. Waar bijvoorbeeld het spoelhout vandaan kwam, dat het huis zou rammen. We moesten die plek op het dak zoeken waar we het minste risico liepen om met het dak mee, in de golven te verdwijnen.

Ten meer daar we nu ook beschikten over een trap, touwen en lakens. Ik maakte aldoor berekeningen. Ik denk dat men dit allerwegen te weinig gedaan heeft en zo naar lukraak op het dak is gaan zitten. Dat ging meestal niet goed. Het dak is zwaar door de pannen. Dus die pannen moesten er het eerst af. Dan had je veel minder kans dat het dak instortte, met alle fatale gevolgen voor de zolderbewo-

ners

Onze dichtstbijzijnde burens bevonden zich op een afstand van 400 à 500 meter. De meesten waren al in de golven verdwenen. Later bleek dat er maar 1 jongen van hen was overgebleven.

Andere burens, Flikweert, waren deze zelfde dag, 's morgens al, met de tractor weggereden. De man had het toen al in de gaten dat het hier niet plus zou worden' . . .

Mevrouw van Mourik: 'wij zaten dus op het dak.

Of wij bang waren? . . .

Tja, er gaat veel door je heen. Toch konden we het overgeven aan Hem, Die alle dingen bestuurt en leidt . . .

Bij de burens zagen we een man op de zolder staan. Hij verdronk! . . .

We zagen het donker in. We zagen de dood in de ogen. Wij verwachtten ook te zullen omkomen.

Onze buurman (die dus kort geleden Hervormd was geworden) had een Bijbel in zijn hand. Hij vroeg aan mijn man: "Wil jij even bidden?" . . .

Mijn man zei: 'Dat kan ik zomaar niet' . . .

Toen kwam het zó in mij op, dat ik dat moest doen. Ik heb gebeden op het dak: Hardop. Vooral voor onze jonge buurvrouw in haar situatie. Ik bad of het water niet tot aan de lippen hoefde te komen.

Dat gebed is verhoord' . . .

Van Mourik: 'We hadden houvast aan ons geloof. We mochten vertrouwen op de Heere, daar in die hachelijke situatie op het dak. We riepen en liepen de Heere aan in gebed. Hij schonk ons rust en vrede temidden van de doodsgedreue. We legden ons leven in Zijn Handen. Ik bad om behoud, maar was daarbij niet onrustig' . . .

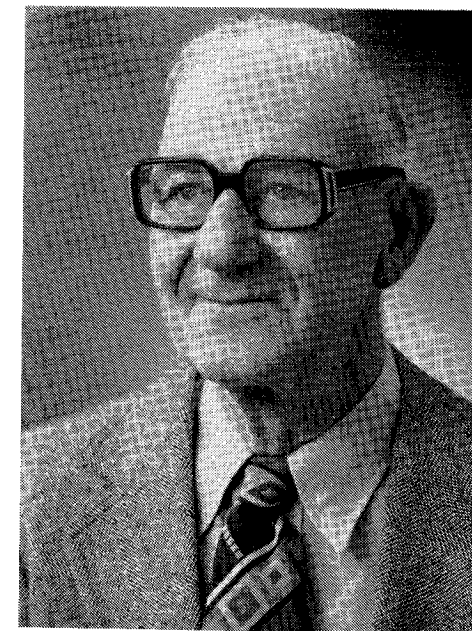
Mevrouw Van Mourik: 'We hadden ons gewikkeld in stevige dekens, zodat we van de kou niet veel last hadden'.

Van Mourik: 'Zondagsavonds om 5 uur gingen we het dak op en het duurde tot 's maandagsmorgens, toen de schemer aanbrak. Ik zag in de verte mensen aankomen. We schreeuwden naar hen en kregen contact. Omstreeks half negen werden we gered.

Op het dak, die zestien uren, hebben we niet veel gepraat. Ieder had z'n eigen gedachten. Niemand had behoefte om veel te praten. Soms ging ik naar binnen om wat melk te warmen op het gasstel. Dat lukte nog. 't Was nodig voor de buurvrouw.

Eerlijk gezegd ging de tijd tamelijk gauw voorbij. Er was grote vreugde toen er redding daagde. Hoewel er geen paniek bij ons was, leefde je toch als vlak voor een operatie.

Er was geen hang meer aan en naar het aardse. Het ging je er niet meer om wat

je had of bezat. Ook na mijn redding is me dat bijgebleven. Ik heb nadien nooit meer gehunkerd naar: Ik wil dit of dat hebben. Ik ben een dankbaar mens geworden. Ik stel geen eisen meer. Mijn grootste aardse schat is mijn gezondheid. Dat is een grote rijkdom! Ik kan mijn dankbaarheid niet op. De aarde is voor mij sindsdien een paradijs geworden. Wat zal het dan zijn in het Paradijs hierboven! . . .

Ik denk ook wel eens aan de toekomst en die vervult mij soms met zorg. Pas zei een dominee: "We moeten ons gaan voorbereiden op het leven als Ondergrondse Kerk. Hoe sterk zullen we dan staan? Als je bedenkt hoe Israël 7 dagen rond een muur liep, die maar eventjes 4 meter dik was. Dan moet je geloof wel sterk zijn. Maar de Heere heeft toegezegd Zijn kracht ons dan te zullen schenken. Mijn moeder zat tegen het eind van haar leven een keer te huilen. Ik vroeg: "Moeder, waarom huil je toch?" . . .

Ze zei: "Jongen, dat ik moet sterven vind ik niet zo erg, maar de aanvechtingen, die je dagelijks krijgt, was ik die maar kwijt" . . .

Ach, het is wel eens goed dat een mens eens een klap, een waarschuwing krijgt. Die welvaart brengt nog niet zo'n mooi geloofsleventje te voorschijn. Ik heb altijd een biddend leven gehad, juist ook toen we het zo armoedig hadden. De dankbaarheid komt van Boven. Ik zei vorig jaar tegen de dominee toen ik m'n eerste aardbeities geplukt had: "Nou voel ik me zo rijk. Ik mag in gezondheid

van de vruchten van het land genieten. En die aardbeien smaken zo heerlijk!"...

's Avonds in bed denk ik vaak: "Wat heb je toch een lekker bed. Je bent gezond.

Duizend zegeningen"...

Ik hoop dat ik een dankbaar mens mag blijven!"...

We praten nog een poosje na met het gelukkige echtpaar.

De lof van God mag in hun mond zijn.

Is er iets beters denkbaar?...

Een vloot van Urker vissersschuiten ligt voor anker bij Bruinisse om de evacuées op te vangen en te vervoeren naar betere oorden.

48. Houdt uw kruut droog.

De heer H.A. van den Tol te Oude Tonge, die ons 'met open armen' ontving, in zijn gezellig ingerichte, min of meer tot bungalow omgewerkte boerderij, bleek voor ons een belangrijke tipgever te zijn wat betreft de te interviewen personen op Flakkee.

Hij werd op 31 mei 1934 te Nieuw Beijerland geboren als zoon van een uitgever.

Van den Tol: 'Ik ben in 1954 afgestudeerd, net een jaar na de Ramp dus. In het rampgebied was er toen een tekort aan onderwijzend personeel. Dat had voor mij een voordeel, want als je naar hier kwam werd je vrijgesteld van militaire dienstplicht. Ik moet zeggen dat dat voor mij wel een argument was, en zo kwam ik naar Flakkee. Ik begon als onderwijzer op een lagere school in Oud-dorp en was daarna een aantal jaren leraar op een Mulo in Middelharnis. Sinds 1963 ben ik hoofd van de Mavo in Stellendam. Met de omschakeling in 1968 via de Mammoetwet heet dat directeur.

Het is een Christelijke Mavo, maar dat betekent niet dat je daarom een polariserend beleid zou moeten voeren.

Ook het evangeliserende karakter ten aanzien van de buitenwereld moet zijn plaatshebben. In dat opzicht moet men zich breed opstellen, vooral hier op Flakkee waarop men zich veelal uiterst rechts opstelt.

Wat de Ramp betreft, ik woonde toen in Dordrecht, waar ook wel water door de straten stroomde, zodat wij bijvoorbeeld niet naar de kerk konden gaan. Ook de lessen op de kweekschool werden onderbroken.

U vraagt mij of ik de Ramp een oordeel van God vond?

Ja, dat is een moeilijke vraag. Althans het antwoord daarop. Voor sommige mensen zal het inderdaad de betekenis van een oordeel gehad hebben. Of het daarom, objectief gesproken, ook zo is?...

Voor mij wil dat namelijk nog niet zeggen, dat het in absolute vorm zo is. Want waarom moest het dan juist *dit* gedeelte van het land zijn?

Waarom hier in het Rampgebied bozer en zondiger dan in de rest van Nederland? ... Of is God een God van willekeur?...

In de Bijbel openbaart God Zich, volgens mij, niet in de eerste plaats in rampen en ook niet in de dood, maar in Zijn Zoon, Jezus Christus. Die Openbaring staat volkomen centraal! En als zodanig openbaart Hij Zich, als een God van liefde, Die de dood van de mens niet wenst. Hij heeft geen lust in de dood van de

H. A. van den Tol.

zondaar. Integendeel, Hij heeft Zijn behoud op het oog, terwijl Jezus Christus tot een oordeel gesteld wordt voor ons. . .

Goed, ik stem toe, dat God in de Bijbel het kwaad vergeldt, maar naar mijn idee is dat toch niet hetzelfde dat de Heere dat kwaad dan Zelf doet, in die zin dat Hij dat wil, dat Hij dat veroorzaakt, dat het uit Zijn Wezen voortkomt. Wij zijn sterk geneigd om Gods eigenschappen uit elkaar te halen, te analyseren, te

zeggen: God is wel een God van liefde, maar Hij is ook rechtvaardig. . . en daarna komt dan weer iets anders. Kijk eens, wij zullen God nooit volkomen begrijpen. Eén ding staat vast: God IS liefde! En Zijn Recht betekent dat het kwaad tenslotte toch geweerd en verjaagd wordt.

Zeker, ik geloof in een eindoordeel, maar ook dat kunnen wij niet voldoende omschrijven. Wij kunnen niet straffen uit puur liefde. Als ik de Bijbel goed lees doet God dat wel. God kan ook niet anders. Hij straft echter niet met dezelfde intentie als de mens dat doet, waar altijd nog iets van wraak in zit. Gods autoriteit is liefde. Ik accepteer alles wat er in de Bijbel staat maar er zijn zoveel aanduidingen in de Heilige Schrift, waar je uit zou kunnen afleiden dat God bijna onmogelijk, als een God van zo grote liefde, wrekend zal straffen!

Ik hoorde eens een predikant zeggen: "Mocht het zijn dat God het besloten heeft om eeuwig en wrekend te straffen, dan zou ik eigenlijk de vrijmoedigheid moeten hebben Hem te vragen of Hij dit besluit wil herzien". . . Hij bedoelde dit niet als spotternij, zeker niet, maar als een volledig vertrouwen op Gods liefde.

O ja, u kunt nu wel met een zeker recht aanvoeren dat God onmetelijk groot is (dat is Hij ook!) en dat Hij vandaaruit wel móet straffen en dat Hij ook Zijn enige Zoon, Zijn Geliefde, niet gespaard heeft, maar het grote gevaar is, dunkt mij, dat wij dan met menselijke begrippen, derhalve ook met menselijke woorden, Gods Wezen proberen uit te drukken en te verklaren. Ik vraag mij af of dat überhaupt mogelijk is' . . .

Ik werp nu de heer Van den Tol tegen dat er m.i. zeer duidelijke uitspraken in de Bijbel staan dat God Zich wrekend opstelt. Soms trof Hij daarin een gedeelte van Israël, terwijl Hij toch gehéél Israël er mee bedoelde te treffen. En dat Hij zo misschien ook Nederland heeft willen treffen in de voet, maar het oordeel voor het gehele land wilde laten gelden.

Zo bezien is het oordeelsaspect in ieder geval heel wat aannemelijker. Van den Tol: "Ja, dat ben ik met u eens. Maar dan moet men ook alle consequenties daarvan aanvaarden. Als iemand de Ramp als een oordeel ziet, dan moet hij zich ook terstond bekeren. Doe je dat niet, dan zie je het ook niet werkelijk als een oordeel en dan *klets* je er eigenlijk alleen maar over. . .

Zowel het spreken over Gods oordeel, als over Gods liefde, kun je eigenlijk alleen maar doen in de Godsrelatie' . . .

Wij gaan nu over tot een wat stoffelijker aspect en ik stel de heer Van den Tol de vraag of de gang van zaken rond de Deltawerken en de Oosterschelde voor hem bevredigend verlopen. Van den Tol: "Ja, dat is natuurlijk een hele kluif, hè? . . .

Als ik de totaliteit van de Deltawerken neem, dus ook de ontwikkeling van het Deltagebied, het losmaken van het isolement hier, niet alleen voor Goeree-Oversflakkee, maar voor geheel Zeeland, dan is het zeker een "voordeel" in

tijdelijke en in wereldlijke, zo u wilt ook in commercieel-financiële verbanden. Echter, als we in hetzelfde spoor voortgaan als ons gesprek zoëven ten rails had, dan moet ik het waarschijnlijk toch een verarming noemen. Dan wordt immers het meest boosaardige van de mens: de jacht naar geld en naar goed, tijdelijk gewin dus, uitgeleefd op elke mogelijke manier. Hierbij zal dan ook de zondag een ander karakter krijgen, want de toerist blijft dan niet thuis zitten. De mensen die in een dorp wonen en die wensen dat daar de zondagsrust gehandhaafd blijft, voor hen zal het een brok ellende worden als de eilanden door het toerisme overspoeld zullen worden. . .

Niettemin moeten we ons niet ontveinzen dat de afsluiting van de Oosterschelde voor de veiligheid hier een enorme vooruitgang zal betekenen. Het is daarom moeilijk zulk een vraag met ja of nee te beantwoorden. Maar u dringt nogal aan. . . Nu, als ik dan, ondanks de voordelen en de nadelen van zowel het een als het ander moet kiezen, dan kies ik toch voor afsluiting. Maar dan zal men wel moeten bedenken wat men doet. Ik onderken de gevaren waarmee dit gepaard zal gaan. Maar, als je in je auto stapt, is dat ook gevaarlijker dan lopen; tóch stappen we in onze auto. Dat risico nemen we. We maken dus gebruik van de techniek.

Maar we moeten, ook in die auto, wel goed weten wat we doen. Dus wel een afsluiting van de Oosterschelde, maar tegelijk het principiële kruit goed drooghouden! . . .

Oost-Flakkee.

49. De Oosterschelde en 'zijn werken'.

Na dit gesprek met de heer Van den Tol te Oude Tonge lijkt het me gewenst enkele actuele (inzoverre dat in een boek kan) krante-artikelen over problematiek rond de Oosterschelde te publiceren.

Het eerste is uit het Nederlands Dagblad van 7 maart 1977, onder de kop: 'De Oosterscheldewerken':

Den Haag — De pijlers in de afsluitbare dam in de Oosterscheldemonding zullen ter bevordering van de stabiliteit wellicht met elkaar worden verbonden. Een door minister Westerterp van Verkeer en Waterstaat aan de Kamer toegezegde studie naar de grootte van de doorlaatopening zal binnenkort klaar zijn. De studie over de verdeling van het Oosterscheldebekken vindt voortgang en een plan voor verbreding van het kanaal door Zuid-Beveland is in voorbereiding.

Dit blijkt uit de eerste 'voortgangsrapportage' over de vorderingen van de Oosterscheldewerken sinds de beslissing van vorig jaar juni om de Oosterschelde af te sluiten met een pijlerdam. De rapportage is aan de Tweede Kamer aangeboden. De gedachte aan het aanbrengen van de onderlinge verbindingen komen voort uit een onderzoek van Rijkswaterstaat naar de vorm van de pijlers in verband met de krachten, die op de constructie te verwachten zijn. Ook de bewegingswerken, waarmee de schuiven tussen de pijlers zullen worden bediend, zullen zwaarder worden belast dan was aangenomen. Het voorlopige ontwerp daarvan moet misschien worden aangepast.

De studie heeft zich sinds medio vorig jaar voornamelijk gericht op een nauwkeurigere bepaling van de te hanteren ontwerp-belastingen op de stormvloedkering.

Studie.

Een studie naar plaats, vorm en constructie van een werkterrein voor het maken van de pijlers en de putten is afgerond. Besloten is dit werkterrein aan te leggen in de bestaande werkhaven van Schelphoek. Met de bouw hiervan zal men nog dit voorjaar beginnen.

Er worden thans ontwerpen gemaakt voor de bouw van het hefschip om pijlers en putten te plaatsen, voor een schip voor het verdichten van de ondergrond en voor een ponton om grondonderzoek te verrichten. Met de bouw van dit materieel zal eerst worden begonnen als het ontwerp van de stormvloedkering vas-

tere vorm heeft gekregen.

In de verslagperiode is men begonnen met het verwijderen van de pylonen uit de Oosterscheldemonnd, die geplaatst waren voor de aanvankelijk geplande kabelbaan. Deze kabelbaan zou nodig geweest zijn bij een volledige sluiting van de Oosterscheldedam.

Omstreeks mei van dit jaar is een voorstel gedaan over een keuze voor de juiste ligging van het zuidelijk deel van de Philipsdam. In het najaar volgt naar verwachting een voorstel voor de keuze van het damtracee van de Oesterdam in het oosten van de Oosterschelde en aanbevelingen voor een eventuele omkading van het Markiezaat bij Bergen op Zoom.

Minister Westerterp heeft tenslotte aan de Kamer medegedeeld, dat het in de bedoeling ligt voortaan elk half jaar verslag uit te brengen over de voortgang van de Oosterscheldewerken.

Het tweede vond ik in het Reformatorisch Dagblad van 4 april 1977 onder de kop: 'Dijken Oosterschelde blijven van belang'...

Middelburg — 'Ook na de ingebruikname van de stormvloedkering in de Oosterschelde — in 1985 — blijven de dijken langs deze zeearm een belangrijke waterkering. De zeeweringen zullen aan de nu gestelde eisen moeten blijven voldoen.

Dit is op een onlangs gehouden vergadering van de stuurgroep dijkversterkingen Oosterschelde gezegd. Er werd verder uitvoerig gesproken over de minimale waterstand in de Oosterschelde.

De ontwerpers van de stormvloedkering willen dat graag weten. Zou voor een bijzonder lage waterstand worden gekozen, dan zou de druk op de pijlerdam tijdens storm zeer groot zijn.

Er is nu afgesproken, dat de waterschappen langs de Oosterschelde in overleg met provinciale waterstaat hun visie op dit onderwerp geven. Ir. H. Engel, hoofd van de Delta-dienst zei verder, dat de doorlaatbare pijlerdam op verschillende tijdstippen gesloten zal kunnen worden. Er wordt momenteel een uitgebreide studie verricht over een groot aantal mogelijke stormen, die kunnen worden verwacht en waarbij allerlei invloeden en effecten van uiteenlopende aard worden ingebracht, zo staat er in het persbulletin, dat door de stuurgroep is verstrekt.

Opening.

De keuze van de grootte van de doorstroomopening heeft tijdens storm maar een gering effect op de waterstanden binnen de stormvloedkering. Wanneer de snelheid waarmee de schuiven naar beneden worden gebracht in beide gevallen dezelfde is, ontstaat er bij een opening van 20.000 vierkante meter een

waterstand in de Oosterschelde, die een halve tot een meter hoger ligt dan bij een opening van 11.500 vierkante meter.

Bij de discussie kwam verder sterk naar voren dat duidelijke afspraken dienen te worden gemaakt over de tijdstippen waarop de stormvloedkering moet worden gesloten. Risico's mogen daarbij niet worden genomen, zo werd er van de zijde van de waterschappen gezegd.

Polder Razernij.

Een plan is opgesteld voor de verbetering van de zeewering van de Tholense polders Razernij, Schakerloo, Nieuw Strijen en Klaas van Steeland. Het gaat om een totale lengte van ruim 5 kilometer. In de Nieuw-Strijenspolder geeft de dijkverzwaring wat problemen.

Bij een binnendijkse verzwaring zouden 3 huizen moeten verdwijnen. Dat zou een ernstige inbreuk betekenen voor zo'n kleine bebouwingsconcentratie.

Voorbereiding.

De stuurgroep was het eens met de opvatting dat voor een goede voortgang van de dijkverzwaringswerken het noodzakelijk is dat zij ten minste één jaar voor de uitvoering een beginsel-uitspraak doet over de plannen. Daarom zal in de volgende vergadering een overzicht worden gegeven van de plannen waarover de stuurgroep nog moet adviseren.

50. *Breng dan een half broodje voor me mee.*

Wij zijn op bezoek bij de zeer gastvrije familie Quist in Oude Tonge. De heer Van den Tol had ons hun adres gegeven. We lopen de dure winkel door naar de huiskamer en krijgen gelijk al koffie voorgeschoteld.

De Heer Quist: 'De mensen waren hier wel wat gewend omdat de Duitsers in de oorlog de sluisdeuren kapot gegooid hadden. De haven liep toen ook al zo vol dat het water tot de raamkozijnen kwam. Voor de storm die in 1953 waaide was men eigenlijk niet zo bang. Men meende voor hetere vuren gestaan te hebben. De sluisdeuren zouden het water wel tegenhouden.

't Was wel een beetje verontrustend dat 's middags bij eb de haven niet helemaal leeg liep. Dat gaf al gauw een verschil van een paar meter. . .

De dijkwacht verkeerde 's nachts daarom toch wel in dubbele paraatheid.

Opeens begon 's nachts tegen een uur of half vijf de klok te luiden. Ik riep naar beneden, waar vader en moeder sliepen: "Is er brand?" . . .

"Nee, er is nood!" . . .

"Nood, wat is dat?" . . . reageerde ik nogal dom.

"Dat betekent het water" . . . was het ondubbelzinnige antwoord.

Toen begreep ik het. . .

Gauw aankleden en naar buiten. Snel naar de haven!

Maar zo ver kwam ik niet.

Ik zal er ongeveer een meter of dertig, veertig van vandaan geweest zijn, toen ik een felle schreeuw hoorde: "Maak dat je wegkomt! De dijk breekt!" . . .

De dijk achter de sluis brak door. Het hele dorp kwam in rep en roer. Veel mensen gingen naar de haven en velen gingen op het havenplateau staan, denkend dat het hier niet zo'n vaart zou lopen. Ze dachten dat alleen de kaai zou vollopen. Ze gingen weer, min of meer gerustgesteld, naar huis.

Deze mensen zijn later verdronken. . .

In de duistere nacht speelden verschrikkelijke dingen af.

's Morgens zaten er wel veertig mensen op de zolder van een oude sporthal. Er gingen geruchten dat er mensen verdronken waren. Niemand beseftte nog hoe gruwelijk de omvang van de Ramp in Oude Tonge was.

Hulp was er niet, want we waren helemaal afgesloten van andere gemeenten. Telefoonverbinding was er ook niet meer, evenmin als elektriciteitsvoorziening. In de haven lagen, naar ik meen, slechts twee roeiboortjes en daar is men toen mee begonnen.

De heer Quist.

Nu lag er in die tijd een ijzeren boot, die wij de modderleeuw noemden. Die boot werd altijd vastgelegd op een stuk modder en dan werd die modder in de boot geschept. Als de vloed opkwam brachten ze die modderschuit naar buiten en werd hij gelost.

Welnu, deze boot, plus de twee roeibootjes werden nu over het havenplateau getrokken en men ging daarmee de straten in, om eventueel hulp te bieden. Misschien zaten er wel mensen op zolders en zo. . .

Later ben ik zelf ook twee maal met zo'n boot geweest. We moesten toen spoedig staken. Toch gingen we er daarna weer op uit. Het was echter een verschrikkelijke ravage en de boot was nogal diep geladen. In feite deed je toen de meest onverantwoordelijke dingen. Zo voeren we precies op een paal van de dam van een boerderij. Ik verwachtte niet anders dan dat we met z'n allen naar de kelder gingen. Toch liep het nog goed af, maar ik had wel de schrik te pakken gekregen en ging verder niet meer mee. . .

Alle huisjes die nog droog gebleven waren zaten vol met mensen. We hadden er zelf ook zo'n veertig tot vijfenveertig, die van de andere kant van het dorp kwamen. Er was nog een gezin bij dat op een zoldertje had gezeten; op zeker moment, zakte die zolder in elkaar. Gelukkig waren die mensen er allen goed uit- en doorgekomen. Uiteraard waren ze drijfnat en wij konden hen van droge kleren voorzien. Pas later in de week is er hulp gekomen, ook al via een heli- copter, die op de Herendijk landde.

Mij trof de eensgezindheid tussen de mensen. Het was net één grote familie! Iedereen had met iedereen te doen. . .

Soms moest je ook nog wel eens lachen. Ik zie nog een oude buurman binnen- komen. Hij was gered en hij had zijn lange, witte onderbroek aan en droeg tevens een. . . hoge hoed.

Er kwam ook een man binnen met een damespuntmuts op en zo waren er meer. . .

's Avonds om een uur of negen liep ik nog even naar buiten en ik zag een man, die maar liep te zoeken. Ik kende hem. Ik zei: "Man, wat loop je toch te zoeken?" . . .

Zijn antwoord was onvergetelijk: "Ja, nou is er nog geen plekje waar je kunt pissen" . . .

Eens zou ik een oud vrouwtje gaan redden, dat in een groot huis zat, maar ze ging niet mee. Ze wou het huis niet verlaten. Laconiek zei ze tegen me: "Als je nu weer eens langs komt, breng dan een half broodje voor me mee" . . .

Er waren ook mensen die op een wonderlijke manier gered zijn. Ik noem b.v. een man die met zijn bed en al door Oude Tonge dreef.

Wat de geestelijke achtergronden betreft (tussen haakjes, ik behoor tot de Gereformeerde Bond in de Hervormde kerk, zoals zovelen hier) er waren wel mensen die nooit gebeden hadden, maar het toen wel konden. Dat was in

oorlogstijd ook al zo. . .

De eerste twee jaren na de Ramp waren de kerken erg vol. Vooral als er herden- kingsdiensten gehouden werden. Dan zat het propvol en de mensen kwamen van heinde en ver. Zeker als ze tijdens de Ramp familieleden verloren hadden. Alle kerken liepen dan vol, zowel de Rooms-Katholieke als de Protestantse. 'Trouwens, wij mogen hier nog niet klagen, hoor. Er is 's zondags ook nu nog een behoorlijk kerkbezoek'. . .

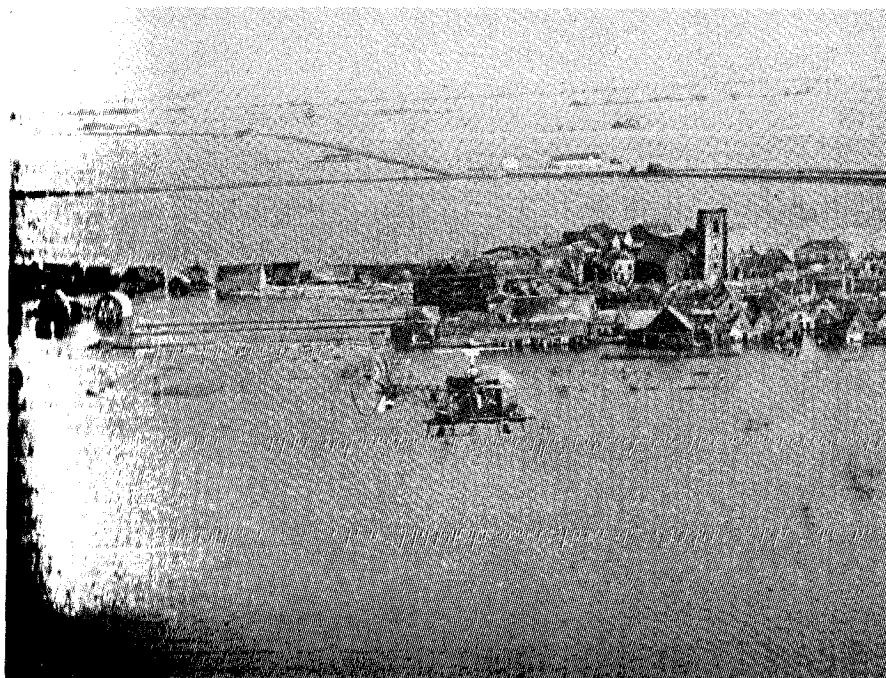
Mevrouw Quist: 'Maar het is toch wel teruggelopen' . . .

Heer Quist: 'De randkerkelijkheid neemt inderdaad toe. . .

Ik wil nog op één ding wijzen: Toen er ambtenaren kwamen om de persoonlijke schade op te nemen, voor vergoeding van Rijkswegen, waren er mensen die nog nooit een elektrische leiding in huis hadden gehad en zonder blikken of blozen opgaven dat ze een stofzuiger en een wasmachine waren kwijtgeraakt. Die dingen zijn echt gebeurd! . . .

Hun huizen na de Ramp waren heel wat luxueuzer ingericht dan daarvoor. Alles spiksplinternieuw en keurig netjes. De goeden natuurlijk niet te na gesproken. Die beruchte spreuk, waar men wel eens over spreekt is inderdaad door sommige onverlaten gebezigd: Geef ons heden ons dagelijks brood en ieder jaar een watersnood' . . .

Oude Tonge: Dorp van 300 doden.

51. 'Kom maar wat dichterbij' . . . zei de koningin.

Het zat met Oude Tonge zo, dat de aanval van verschillende kanten werd ingezet. De hoofdaanval was wel die reusachtige watergolf (wolf) van drie meter hoogte, die bijna alles verpletterde dat op zijn weg kwam.

Als kaartenhuizen stortten de woningen ineen onder het woedende geweld. De binnendijken waren tegen deze grote druk ook niet opgewassen zodat er op ontelbare plaatsen gaten in werden geslagen. Tot aan de dakgoten stonden de overeind gebleven woningen in het water.

De lager gelegen straten aan de buitenkant, moesten de eerste stoot opvangen, waar ze niet op berekend waren. Treffend dat daar juist de meest kinderrijke gezinnen woonden.

De Julianastraat, Nieuwstraat en Jozefdreef werden zomaar weggevaagd en het lot van de Kapellerweg, de Emmastraat, de Stationsweg en de Beneden Schoolstraat was maar weinig beter. Boven het gebrul van de storm hoorde men de angstkreten van hen, die in nood verkeerden.

Door het uitvallen van de elektriciteit was alle contact met de buitenwereld verbroken.

Oude Tonge was volkomen geïsoleerd. Men moest maar zien dat men zelf het vege lijf redde.

Burgemeester van Dijk realiseerde zich de nood van dit isolement: Er kwam geen hulp van buitenaf.

De 19-jarige Cor van de Tonnekreek dacht, toen hij deze nacht de brandweersirene hoorde, dat het inderdaad om brand ging.

Op zichzelf genomen, erg genoeg. Maar waar het om ging was veel en veel erger. Wat dat betreft is het tegenovergestelde van brand, een watervloed, doorgaans altijd fataler en minder te beteugelen.

Met een vriend van hem trok Cor er op uit om eventueel de helpende hand te bieden. Op de dijk renden enkele losgebroken paarden in wilde galop heen en weer. De jonge mannen moesten snel op een wagen springen, die aan de wegkant stond, om niet door de radeloze dieren onder de voet gelopen te worden.

Gewapend met een reddingslijn — zo lezen we in het boek 'De dijken braken op Goeree-Overflakkee' — is Cor van de Tonnekreek, heel wat keertjes in het water gesprongen, om de lijn van de dijk naar de tegenoverliggende huizen te spannen. Zo was het tenminste doenlijk om door de golven naar de dijk te ploeteren.

Niet minder dan dertig mensen haalde hij met een provisorisch vlot van een boerderij, die achter de laatste geredde verzwoegen werd door de golven.

Pieter van den Ouden krijgt ook een pluim uit het boek van G.W. Pieters. Het beschrijft dat hij met z'n vrienden Basje Koert en Hans Buys zich dapper weerde. Met een touw om zijn middel ging Pieter over een wankel pad van wrakhout en haalde maar liefst 100 mensen van de daken van de Julianastraat.

De schippers Kanters en Van Dijke gingen met een vlot de Molenpolder in, om overal mensen te redden met dit wankel vaartuigje, waarmee zij de golven en de verraderlijke stroom getrotseerd hebben en er in slaagden om alleen uit die polder bijna 80 mensen te redden.

Pas veel later kwam een gele Sikorsky (helicopter) van de Koninklijke Marine om reddingswerk te verrichten. Het vliegtuig beschikte over een hijsinstallatie waardoor er velen gered konden worden uit de meest hachelijkste situaties. Een groot aantal werd zodoende van een wisse dood gered.

De reddingsacties kwamen daarna pas goed op gang.

Ook H.M. Koningin Juliana gaf acte de présence.

Toen zij uit de helicopter stapte wilde de politie ruim baan maken, maar de Koningin zei: 'Kom maar wat dichterbij mij staan, dan kunnen wij eens praten' . . .

Gearmd met enkele vrouwen wandelde zij het dorp door om de vreselijke ravage persoonlijk in ogeschouw te nemen.

Later landde ook Prins Bernhard op dezelfde plaats (eveneens met een helicopter) om de bevolking moed in te spreken.

Koningin Juliana in gesprek met Oude Tongenaren.

52. Ik zag de Ramp aankomen . . .

Oude Tonge. . . de naam ging in 1953 in heel Nederland van mond tot mond. Hoe zwaar werd dit dorp op Flakkee getroffen! . . . Elke krant schreef er over. Elk blad besteedde er aandacht aan.

Zo troffen we artikelen aan, geschreven in die tijd, maar ook decennia later, om de herinnering aan deze verschrikking levendig te houden.

Zo schreef Wim Horman, publicist te Schoorl, een fors artikel in 'De Nieuwe Revu', waaruit we citeren en gegevens ontlenu.

Oude Tonge. . . het welvarende dorp met z'n ruim 3000 mensen was in het verleden al meerdere malen door overstromingen getroffen.

Op 26 september 1477 overstroomden meerdere polders door een hevige storm, die 8 uur aanhield.

Op 5 november 1530 om 12 uur 's middags braken weer enkele dijken en op 26 januari 1682 kon men het dorp nog redden door een dam op de kaai aan te leggen. In 1825 liepen weer enkele polders vol, maar sindsdien had geen ernstige ramp het kleine, rustige plaatsje meer getroffen. . .

Tot op 31 januari 1953, zaterdagavond, sluiswachter Piet van Rooyen de wenkbrauwen fronste. 's Middags', vertelde hij, 'waren de sluizen al dichtgegaan. Toen was er al een hoop water, een meter of drie plus. Ik ben toen nog naar het dorp geweest en kwam om negen uur 's avonds thuis. Ik maakte de sluis open en zag dat het water weer opkwam. Ik dacht: het zakt wel, maar het zakte niet. Het was noordwester storm en de wind gierde je om de oren en maakte een geluid alsof er duizend fluitketels stonden te gillen.

Om half elf ging ik weer kijken en ik dacht: ik doe die sluis weer dicht, dat wordt me te gek. De kaai stond gelijk weer vol. Weer dacht ik dat het zou gaan vallen, maar ik vergiste me. Het was laag water. Normaal gaat bij 1.40 meter de sluis dicht, maar nu stond het op 2 meter N.A.P. Ik zat alleen en dacht: Wat moet ik doen?

Toen ik om twee uur weer ging kijken, stond het water 3 meter N.A.P.

Toen gingen m'n haren recht overeind in mijn nek staan en ik zei tegen mijn vrouw: 'Loop jij even naar het dorp en waarschuw een paar mensen' . . .

Die kwamen toen. Twee man sterk. Ze zeiden tegen me: 'Piet, het is niet zo erg, joch, het zal wel meevallen.'

Ik zei: 'Jongens, sta niet te kletsen. Het ziet er misschien niet ernstig uit, maar zo zeker ik sluiswachter ben en Piet van Rooyen heet, het wordt wél erg. Alles gaat vol, jongens, tenzij er een wonder gebeurt' . . .

Ze schrokken en waarschuwden de burgemeester.

Toen kwamen er een hoop mensen naar de sluis. Ik zei: 'Wat doen jullie hier? Maak dat je wegkomt. Het is hier levensgevaarlijk. Zoek de Molendijk op, daar ben je een stuk veiliger' . . .

Maar ze geloofden me niet. 'Het zal zo'n vaart niet lopen, Piet', zeiden ze. Maar ik antwoordde: 'Het loopt wél zo'n vaart. Luister naar wat ik zeg. Alles loopt vol.'

Maar een aantal luisterde niet en van die mensen zijn er later nog een paar verdrongen. Ook de burgemeester had nog hoop.

'Misschien hebben ze gelijk, Piet.'

Maar ik bleef koppig en antwoordde: 'Burgemeester, het zal niet meevallen, geloof me nou.'

En toen is die het dorp gaan waarschuwen en begonnen de klokken te luiden en de brandweersirenes te loeien. . .

En ik stond daar maar. Ik herinnerde me dat ik op die zaterdagmorgen ook optimistisch was geweest. Tegen mijn vrouw had ik gezegd: 'Er komt geen water.' Maar toen de wind kromp naar het Zuid-Oosten en het hard ging regenen, besepte ik dat het gevaarlijk kon worden. Hard regenen en de wind vanuit het Zuid-Oosten. Dan krijg je op een zeker ogenblik even een stilte. Je hoort dan niets meer. Ze noemen dat 'de stilte voor de storm', griezelig om er kippevel van te krijgen. Dan draait de wind ineens naar het Noord-Westen. Wij noemen dat: de Noord is over de Zuid gekomen. Nou, dan wordt het menens en dan met die springvloed erbij.

Ik zag de Ramp aankomen, maar durfde niet weg. Ik zag dat de Suyspolder vollicp, toen was de Zuiddijk aan de beurt. Bij 'Klein Grondbezit', even voorbij de Molenweg sloeg een gat in de dijk. Een reusachtige watergolf stortte zich in de Molenpolder en daarna kwam er nog een gat in de Ouwelandsedijk en liep ook de Molenpolder vol. Ik hoor nog hoe Piet de Laat in de goot van zijn huis om hulp stond te roepen. Maar wij konden niets doen dan kijken. De wind gierde, bulkte, loeide. Het water steeg. De mensen gilden. We hadden geen boot. Dat huis lag nog achter de dijk ook.'

Ach! . . .

53. *We verdrinken!* . . .

Hans Knoope was tijdens de rampnacht 19 jaar en hij besloot zijn meisje in Achthuizen op te gaan zoeken, een dorpje dat vijf kilometer verder ligt. Hij was op de fiets en had de wind mee. Toen hij naar huis wilde gaan, probeerde ze hem over te halen om toch te blijven, maar hij ging naar huis.

De wind speelde hem parten en hij belandde bij een kennis die met de auto naar Middelharnis moest en hem wel in Oude Tonge af wilde zetten.

Onwetend reed Hans Knoope zijn nachtelijk drama tegemoet. Toen hij thuis kwam op de Stationsweg 81 was zijn vader nog op. Ze bleven wat napraten, terwijl de wind aan hun huis trok, er omheen loeide, maar dat waren ze wel gewoon.

Omstreeks 1 uur gingen zijn vader en hij naar bed zonder zich te realiseren dat op dit moment het woedende water, dwars door de dijken gebroken, al op weg was naar de Stationsstraat . . .

Hans Knoope 20 jaar later: 'Op zeker moment wekte moeder ons allemaal, mijn vader, mijn broertje Piet van dertien, mijn zusje Ans van acht en mijn jongste broertje Adrie van twee.

"Er staat water in het huis!" . . .

Eerst dachten we dat er iets met de waterleiding was, maar toen het water steeg, begrepen we dat de dijken waren doorgebroken. We besloten naar zolder te gaan en sleepten alles wat van waarde was naar boven.

Daar bleven we zitten totdat het water ook op zolder kwam.

Mijn vader was normaal nogal driftig, maar toen was hij verschrikkelijk kalm, vooral toen hij zag dat de huizen aan de overkant begonnen te zakken . . .

Hij keek me aan en zei: "Meteen verdrinken we allemaal" . . .

Hij had het nog niet gezegd of ons huis zakte ook in elkaar en mijn vader, moeder, mijn twee broertjes en zusje verdwenen in de diepte en ik heb ze nooit meer terug gezien . . .

Nu doe je allemaal iets voordat je dood gaat. Dus ik pakte me ergens aan vast en zat meteen buiten. Het bleek het dak van het huis te zijn dat losgeslagen was en ging drijven.

Na enige tijd ontdekte ik dat er ook nog een oom van me op zat en soms zag ik in het donker dat er ook kleine kinderen op het vlot kropen. De wind was zo hard dat ik ze niet eens hoorde schreeuwen.

Ik trok ze af en toe omhoog, maar merkte even later dat ze weer verdwenen

waren. Het moeten er zeker acht zijn geweest . . .

Mijn oom viel er ook af en dus zat ik nog alleen op dat vlot. Ik weet niet hoe ik me vast heb kunnen houden, maar de storm, de kreten, het gegil gaven me een kracht, die ik niet voor mogelijk had gehouden . . .

Op zeker ogenblik liep het vlot tegen het Tramstation van Coen Ouwes op. Het was een nogal hoog huis en ik ben toen vanaf het vlot op de zolder gekropen. Daar trof ik Coen Ouwes, zijn vrouw en een kindje van een maand of acht. Coen was nogal zeker van zichzelf . . .

"Dit huis gaat nooit in elkaar", zei hij. "Ik heb het zelf zien zetten" . . .

Ik zei: "Nou, we zullen wel zien." En toen hoorden we gekreun aan de andere kant en daar was mijn oom, Bram van Wijk, gewond en helemaal naakt. We hieven hem naar binnen en net toen we dat gedaan hadden, begon het hele huis te kraken. Ik had één ding door: Hier moet ik ook zo spoedig mogelijk vandaan, anders overleef ik het niet. Haastig hieven we de vrouw van Coen op het dak, daarna mijn oom en vervolgens kroop ik naar boven. Coen bleef alleen met dat kind achter. "Ik zal het aangooien" schreeuwde hij.

Hij deed het en ik pakte mis. Dus dat kind verdrong ook. Hoe het heette, weet ik niet meer . . .

Zo hebben we daar op dat dak gezeten totdat er ineens een grote klamp hooi kwam aandrijven. We zijn erop geklommen en dreven even later aan bij het waterpemaal. Het was toen 1 februari, zondagochtend, half acht. Van Wijk was al bewusteloos. Ik heb gezegd: "Blijven jullie maar zitten. Ik ga proberen om op de dijk hulp te halen" . . .

Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Want de dijk lag vol met aangevoerd wrakkhout en het was niet gemakkelijk er overheen te klimmen. Na een tijd lopen kwam ik bij het huis van Groenendijk.

Ouwelkijp, zoals hij en z'n vrouw me opvingen en ze hadden toch al zoveel te doen, want het hele huis zat vol mensen. Ze gaven me droge kleren. Ze wisten het bloed van mijn gezicht en ze haalde die fantastische dokter Voogd, die over duiken krom om medicijnen te halen in zijn apotheek. Niemand wist wat er gebeurd was. Ik was de eerste die het kwam vertellen. Ze hebben daarna die andere ren van de klamp gehaald en zo waren we veilig. Maar pas veertien dagen later droop het tot me door dat ik niets anders meer over had dan het meisje, dat later mijn vrouw werd' . . .

54. *Mijn vrouw sprong mis. . .*

Toen de watergolf van drie meter hoogte als een furie door de Oudelandsedijk stortte, moesten de buitenste, lager gelegen straten van Oude Tonge, de eerste 'stoot' opvangen. . .

Die huizen waren daar niet op berekend en het dramatische was dat juist in die buurt de meest kinderrijke gezinnen woonden. Zoals in hoofdstuk 55 reeds te lezen valt. Het verhaal van Toon Pieterse illustreert duidelijk hoe onverwacht het water hen en anderen overviel. . .

Na twintig jaar (1973) vertelde Pieterse het volgende: 'We hadden een baby van negen maanden en een dochter van twee en een half. Midden in de nacht begon de kleinste plotseling te huilen, wat ze nooit deed.

Mijn vrouw maakte me wakker: "Toon, hoor je dat, de klokken luiden." Nu was het de gewoonte in het dorp dat elke ochtend de klokken om die tijd voor de dienst luidden, dus keek ik op mijn horloge en zag tot mijn verbazing dat het pas vier uur was. Ik begreep er niets van. . .

"Er is iets niet in de haak", zei ik tegen mijn vrouw. "Ik ga eens in het dorp kijken."

Ik pakte mijn fiets, hoorde nu ook brandweersirenes en zag de burgemeester met een Zuidwester op. Ik reed door, de dijk op, naar de sluis en daar zag ik schuimkoppen op het water.

Zelfs op dat moment begreep ik nog niet dat de dijken waren doorgebroken. Ik ben teruggegaan naar huis en zei tegen mijn vrouw: "Laten we vlug alles bovenop zolder zetten, al is het maar voor alle zekerheid. Je kunt nooit weten." . . .

Ik heb toen de overburen gewaarschuld. De overburen hebben bij ons boven de kachel aangemaakt, maar ik vergat helemaal mijn moeder te waarschuwen, die twee deuren van ons af woont. Gelukkig heeft ze de ramp overleefd.

Net toen de burenen weer naar huis vertrokken waren, kwam het water met golven aanzetten. Ik dacht: dat gaat slecht aflopen, maar ik zei verder niets om geen paniek te zaaien. Later zag ik de huizen aan de overkant in elkaar storten, maar de burenen, die juist weg waren, schenen niets te merken. Ik gooide schoenen naar het huis, maar die werden weggeslagen door de wind.

Om half zes 's morgens pakte ik mijn pistool en begon op de bovenste verdieping te schieten.

Daar werden ze gelukkig wakker van. . .

Ik schreeuwde: "Den Ouden, als je er niet vlug uitkomt dan verdrink je." Ze kropen als acrobaten de dakgoot in en sprongen op een vlot. . .

De voorgevel van mijn huis stortte nu in en de zijgevel ook. Ik riep tegen mijn vrouw: "Spring op die hooiklamp. Ik neem de oudste, jij de jongste" . . .

Mijn vrouw sprong, ik sprong.

Ik redde het, maar zij sprong mis en de baby verdrong.

Ik hees haar op de hooiklamp en we spoelden aan bij een grote aardappelloods.

Daar zat Groenendijk wiens vrouw en twee dochters verdrongen waren, Meijer, wiens vrouw en drie dochters in de golven waren omgekomen, wij, die de baby kwijt waren en het echtpaar Den Ouden, dat toen nog geen kinderen had.

Het was 1 februari 's morgens half tien.

Het was bitter koud. De gierende wind probeerde je van het dak af te rukken. Beneden dreven de lijken van vrouwen.

Even ontstond er paniek, maar ik schreeuwde: "Als jullie je mond niet houden, sla ik jullie in elkaar." . . .

Mijn dochtertje had ik mijn leren jack en een wit laken om gedaan. Ik zelf zat alleen in mijn overhemd.

Mijn buurman en ik hebben geprobeerd een gat in het dak te maken en dat lukte ons ook. Eerst hebben we Groenendijk, die een hartpatiënt was naar beneden laten zakken.

Toen hebben we de oude mevrouw Sweeris naar binnen gelaten en daarna de rest.

Pas maandagmiddag om 1 uur kwam er een bootje aan. We werden erin gehesen.

Eindelijk! . . .

55. Dag lieve jongen, tot ziens. . .

H.J. Looman schreef in Elsevier, 27.1.1973 over een brief geschreven door een moeder aan haar zoon.

Een brief van een onvoorstelbare inhoud. Een brief die diep ontroert.

Hij introduceert de brief als volgt: 'Er zijn in die dagen talloze, diep-indringende reportages en verhalen over de februari-ramp geschreven, maar niemand heeft treffender verteld wat daar in dat rampzalige weekeinde gebeurd is, dan een eenvoudige boerenvrouw uit Oude Tonge, op het bijna geheel overspoelde eiland Goeree-Overflakkee. Zij schreef een brief op haar bed in een Rotterdams ziekenhuis aan haar 12-jarige zoon, die door een toevallige omstandigheid elders was. Dat kind was de enige van dat hele gezin dat deze vrouw was overgebleven. Zij schreef:

'Lieve jongen, hier zijn dan een paar regelen van moe, hoor. Ik heb vanmorgen je brief ontvangen en vernomen dat je het goed maakt. De dokter heeft je nu wel verteld wat er gebeurd is, hè? . . .

Ja, Jan, het is verschrikkelijk, maar je moet maar veel aan de Heere om kracht vragen, dat doe ik ook, hoor.

Ik bid iedere avond voor je, mijn jongen, en als je beter bent, dan mag je naar tante Rie komen, daar brengen ze je dan wel heen.

Opa, die is ook verdronken. . .

Ja, en tante Mies en oom Maarten, en Jo, Jaantje, Gerrit, Henk en Jannie ook, alleen Mientje die was over, want die was bij Piet op de dijk.

Bij vrouw Barends zijn ze ook allemaal verdronken, maar ja, die zijn er zoveel, hè? . . .

Het water kwam zó hard dat je er niet voor vluchten kon.

We waren eerst bij ons naar boven gegaan en hadden de bedden nog boven gebracht en eerst Henkie natuurlijk op het ledikant gelegd en toen de kleren nog uit de kast gehaald en nog wat eten naar boven gebracht en ja, toen konden we niet meer, want toen stonden we al tot over onze knieën in het water, dus zijn we maar naar boven gegaan, en we hebben het daar maar afgewacht. . .

Maar dat duurde niet lang, want bij opa stond het dak in brand en dat kwam bij ons natuurlijk ook, dus toen stortte dat dak in en toen zijn we nog bij Jannie op de zolder kunnen komen, die had de trap uit het dakraam gelegd en daar zijn we toen overgekropen. . .

Maar Jaantje en Gerrit konden er niet meer over en die hebben zich toen aan de goot vastgehouden, want zo hoog stond het water toen al, en zo zijn ze bij

Jannie op het dak geklommen. . .

Daar hebben we toen de hele dag in de storm en regen opgezeten, tot 's avonds toe en overal water om ons heen en het ene dak na het andere dat in het water zakte en we zagen er zoveel verdrinken. . .

En 's avonds stortte ons dak ook in, dus toen hadden wij niets meer en lagen in het water, maar ja, we hadden allemaal al vlug wat te pakken, waar we een poosje op konden blijven drijven, maar dat duurde niet lang, of Gerrit die zonk, en zo de een na de ander. . .

Ja, alleen ikzelf ben eruit kunnen komen. Jan van Geen heeft me eruit getrokken. Zo maar los over een ladder heeft hij zijn leven voor mij gewaagd, maar ja, dat deden ze allemaal, hoor. Want Cor heeft er ook zoveel gered, die zwom maakt door het koude water en zo heeft hij er 47 gered! . . .

Toen Jan mij had, hebben ze mij bij tante Sanne gebracht, daar hebben ze mij eerst verbonden en warm gewreven en toen in bed gestopt, want ik was ook nog gewond, ik had de schoorsteen op mijn hoofd gehad, dus had ik een hersenschudding. . .

Ja Jan, we zijn nu nog met ons beiden en we zullen er door moeten, jongen, en daarom zullen wij God maar veel om kracht en bijstand bidden; dat doe je toch zeker wel, hè Jan? . . .

Je moet er maar niet te diep over treuren, hoor, het valt voor moe ook niet mee, dat begrijp je wel, hè? . . .

Maar ja, we hebben toch elkaar nog en er zijn er zoveel die niets meer hebben. Giel zijn zusje is ook maar alleen en bij Kees zijn er ook maar twee en geen vader of moeder meer en jij hebt toch nog een moeder, hè Jan. . .

Nou, dag jongen, het allerbeste en veel zoentjes van je moe, dag lieve jongen, tot ziens, dag' . . .

N.B. De heer Fase vertelde mij hierover dat haar man een oude schoolvriend van hem was. Hij zat op het dak van zijn huis toen het op instorten stond. De pannen had hij er al van afgesmeten. De man schrééuwde om hulp voor zijn gezin. Men kon er echter niet bijkomen, alles lag vol met wrakhout, dode boeien, pakken stro; het was levensgevaarlijk daar overheen te lopen. Als je onder die rommel terechtkwam, verdronk je. Ze hebben het nog wel geprobeerd, maar het mislukte. Niet zo veel later, het was avond, stortte het huis in. Alleen de vrouw heeft het gehaald. Zij bleef drijven op een soort vlot en kon worden gered.

De man spoelde weg en dreef tegen een gebouw aan. Daar verdronk hij. . .

De anderen van het gezin kwamen ook om! . . .

56. Een boom des levens.

Maar in de polder, op de dijk was het al even erg, dat ontdekte Arensman op de Oostendesedijk 4 in Oude Tonge.

Hij, zijn vader, zijn moeder en zijn twee zusters hebben hun leven te danken aan een boom, die er nog altijd staat en die er altijd zal blijven staan als een monument ter herinnering aan hun redding.

Twintig jaar na de ramp bezocht Wim Horman Arensman in zijn boerderij in gezelschap van de wethouder van Oude Tonge, P. Groenendijk, wiens vrouw zovele mensen heeft geholpen tijdens de rampnacht.

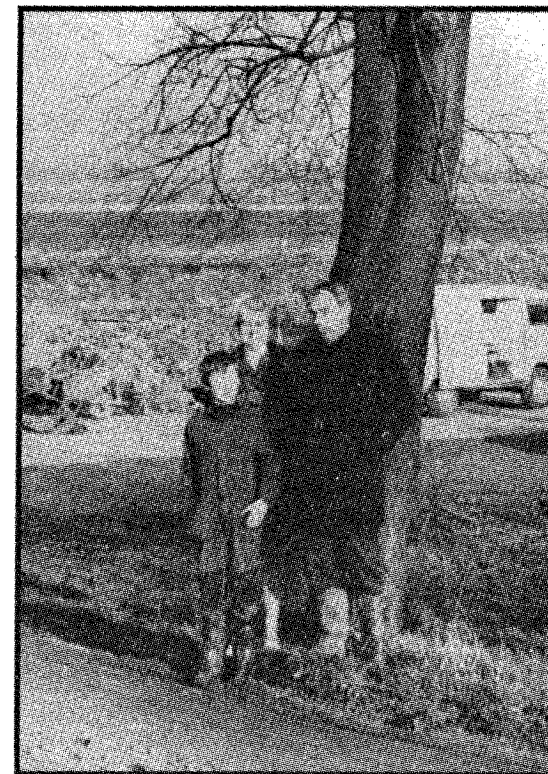
Het land was zwart, de suikerbietenooft was voorbij, maar het landschap was grijs van de mist. Zoals overal werden ze gastvrij ontvangen en daarna vertelde hij: 'Die zaterdagavond ben ik gewoon naar huis gegaan in Stad aan het Haringvliet. Om drie uur 's nachts werden we gewekt. We moesten eruit, zeiden de mensen, want het water stond hoog.

Ik ging direct kijken en dacht: als dat fout loopt, moet ik bij mijn ouders op de boerderij zijn. . .

Dinsdag 3 februari: Het dichten van de dijk tussen Stad aan het Haringvliet en Den Bommel.

Voor de 'boom des levens'.

Goed dat ik ben gegaan, want het water steeg en steeg en ze wilden het niet geloven.

Met zijn allen hebben we toen toch maar de schuur leeggemaakt, de koeien en paarden de dijk opgedreven.

Ons huis stond bovenop de dijk en we dachten: ons kan niets gebeuren. We hebben toen alle kostbare dingen naar de zolder gebracht en zagen niet hoe het water onder aan de dijk knaagde onder het huis door. Totdat ik ineens in de verte de boerderij van mijn buurman zag verdwijnen. Eén huizenhoge golfslag en weg was de boerderij alsof die er nooit gestaan had.

Op dat moment begonnen ook de muren van ons huis te scheuren en hals over kop zijn we toen op het dak gevlucht van een klein huisje met een enorme boom ervoor.

Mijn vader, moeder, mijn twee zusters en ik konden ons aan de takken van de boom vastgrijpen. Daar zagen we dode paarden, dode koeien en dode varkens voorbijrijven. We zaten daar de hele nacht tot de volgende morgen laat.

Eindelijk werden we gered door mijn broer, die ons met een boot kwam halen. . .

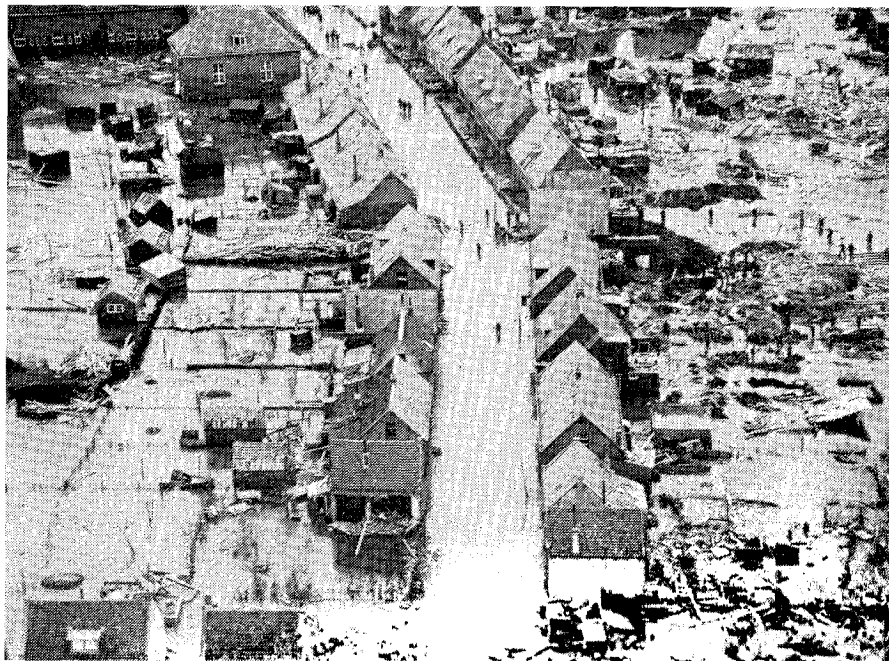
Zwijgend reden de verslaggever Horman en Groenendijk naar het dorp terug. Het was er stil. Oude Tonge scheen uitgestorven. . .

'Als het stormt tegenwoordig dan komen ze vaak naar beneden en gaan rondom de tafel zitten', zegt Groenendijk. 'Ziet u die beeltenis daar van een koe tegen de gevel van dat huis. Daar is een koe de trap op naar boven gestormd. Ze hebben het dier af moeten laten maken, want ze kregen het niet meer naar beneden toen het water was gezakt'. . .

En zo vertellen ze in Oude Tonge. Boogerman, die de lijken hielp te identificeren, Groenendijk over de honderden doodkisten die later uit Rotterdam kwamen, over het massagraf waar de 300 doden werden begraven.

O, nee, dit is niet de geschiedenis van Oude Tonge. Het is het verhaal van een paar mensen, een verhaal dat zo ongeveer illustreert wat er in werkelijkheid gebeurd is. Na de ramp bestond Oude Tonge niet meer. Maar de mensen zijn er taai. Ze begonnen aan de wederopbouw en nu is Oude Tonge weer welvarend en af en toe, zoals vandaag, spreken de mensen over de nacht dat de dijken braken. . .

Oude Tonge: Emmastraat.

57. Een verschrikkelijk schouwspel.

Hij praat op een eigen wijze, zonder nu direct eigenwijs te zijn. Maar definiëren kun je hem ook niet. In welk hoekje moet je hem plaatsen?

Origineel is hij wel en zeker ook openhartig. Soms schreeuwt hij over zijn gemoed heen, soms ook schreeuwt zijn gemoed over hem heen.

Soms vertelt hij ijsig nuchter over de meest aangrijpende drama's. Soms grijpt het drama hem zo aan dat zijn (wellicht voorgewende) nuchterheid in zijn eigen tranen wegsmelt.

Een man met een bewogen leven, die direct te bewegen was om zijn verhaal ons te vertellen. Want vertellen kan hij wel, vooral als hij erover nadenkt. Lichter, als hij dat doet kristalliseert hij het tot een schrijfverhaal (correspondent van een blad op Flakkee) en dat lukt nog aardig wat beter! Dan weet hij er

Abraham Fase.

diepte in te leggen. Als hij het dan ook nog zelf voorleest, onderga je zijn directe bedoeling. Afgezien daarvan, geven wij hem daarom nu het woord om ons zijn verhaal onopgesmukt te laten horen. Want Abraham Fase heeft echt wel iets te vertellen uit de Ramptijd.

'Ik had zaterdags nog geploegd. Daar had je drie paarden voor nodig op die zware grond. Want ik herinnerde mij de spreuk van mijn vader: Na wind komt regen. Ik ging naar huis, waar mijn oudste zoontje de koeien reeds gevoederd had en ook voor de paarden was beziggeweest. Hij was nog maar dertien jaar. Ik zeg tegen hem: "Ga jij je nu maar klaarmaken voor de zaterdagavond, dan kun je gelijk naar oma gaan."

Daar deed hij namelijk elke zaterdagavond. Vader en moeder hadden geen kinderen meer thuis en die vonden het best prettig als hun kleinzoon kwam. Mijn vader was ouderling en dan zag je hem zondags naar de kerk gaan. Grootvader en kleinzoon. Maar dit keer wilde mijn zoon liever niet gaan. Achteraf betekende dat de redding van zijn leven. . .

We gingen 's avonds normaal naar bed, maar 's morgens vroeg rinkelde de telefoon! . . . Ik begreep dat dat iets bijzonders betekende en ging er naar toe en nam de hoorn van de haak. Aan de andere kant was meneer Hartman, de postdirecteur. Hij zei: "Bram, waarschuw je burens en je familie, want het water gaat al een halve meter over de Buitendijk. De Suispolder is al volgelopen. Ik kap nu af, want ik moet nog meer boeren bellen!" . . .

Ik dacht, ja, wat nu? . . .

Nou ja, ik liet de kinderen maar op bed, zo'n vaart zou het bij mij niet lopen, want ik zat op een laag dijkje. Maar vader en moeder zaten in de polder en hadden geen telefoon, dus daar eerst maar naar toe. Ik pakte de fiets en ging er op af.

Vader en moeder sliepen rustig. Ik bonkte op de vensterluiken vanwege de stormwind; door de herrie die dat maakte waren mijn ouders spoedig aan de achterdeur.

Ik deed mijn boodschap.

En daar stonden we toen. . .

"Zo'n vaart zal het niet lopen" . . . zei vader.

Ik zei: "Nee, maar je verdrinkt hier" . . .

Vader weer: "Joh, daar weet jij niet veel van. Een polder in Zeeland is nog eens een keer ingevloed en toen stond ik bij de sluisdeur. Toen de ene polder invloede, zakte het water direct, als dus alle polders invloeden krijg je een meter water, meer niet. Het is overigens wel erg jammer voor m'n drachtige koeien en m'n paarden, die zullen natuurlijk in het water komen te staan. Dikke koeien met dikke buiken. . . Die zullen waarschijnlijk verdrinken.

Wil je soms even helpen om die koeien boven te krijgen?" . . .

Er was natuurlijk geen koe op de hooizolder te krijgen. De paarden in de stal, die hinnikten wat, dus gaf ik hun nog een beetje hooi. Tegen m'n vader zei ik, dat ik tegen het lichtworden wel zou terugkomen om, als er inderdaad een meter water gekomen was, alsnog te helpen zijn zware, drachtige stamboekkoeien naar boven te brengen.

"Da's goed, jong" . . . zei m'n vader.

Moeder drong er op aan dat ik gauw naar huis zou gaan, naar de kinderen, omdat ze in paniek zouden raken, als vader niet thuis was.

Moeder was bang dat ze zouden verdrinken. . .

Onderweg naar huis heb ik nog wat buurmensen gewaarschuwd aan weerszijden van de weg, maar meer kon ik niet doen, want ik moest snel thuis zien te komen.

Mijn buurman stond boven aan de dijk en zei: "Waarom heb je mij vanmorgen uit m'n bed gehaald? Wat maak je toch een drukte voor niks!" . . .

Ik zei: "Voor niks? Kijk dan daar eens, Jan, daar komt het water al!" . . .

En inderdaad, daar kwam het water. Die zware buitendijk was weg en de binnendijk brak door. En toen kwam er er toch een golf water aanzetten! Vreselijk was het. En het was nog zo donker ook. Je kon bijna niets zien. Dan is het water ook nog een geheimzinnige vijand die je in het geniep overvalt.

Mijn buurman moest een meter of twintig schuin naar beneden lopen om bij zijn boerderij te komen. Nu wilde hij wel rennen, natuurlijk.

Ach. . . hij holde de voordeur binnen, reeds achtervolgd door het water. "Naar boven, naar boven!" . . . riep hij naar zijn vrouw en kinderen. In paniek renden ze de trap op.

Voor hij en zijn vrouw boven waren, verdrong reeds het kleinste kind. Zo snel ging dat. . .

Zo nu en dan snuift boer Fase even vervaarlijk.

De herinneringen worden hem dan te machtig.

Het duurt even voor hij weer op gang kan komen. . .

'Ik kon nog droog thuiskomen en we verhuisden ogenblikkelijk naar de zolder. Daar hoorde ik echter mijn paarden zo tekeer gaan, dat ik begreep dat het water er al was. Ik dacht, staan die beesten nu ook al in het water? . . .

Ik wilde er wat aan gaan doen. Om twee redenen. Eerst om die beesten zelf, maar ook vanwege het feit. . . ik ben een eigenaardig man. . . dat ikzelf engtevrees heb. Ik zal b.v. nooit mijnwerker kunnen worden. Ik verkoos liever in de openlucht te verdrinken, dan hier in deze gesloten ruimte. . .

Enfin, ik ging er van door naar het vee en moest een overdekte ruimte over zwemmen. Brr. . . het water was ijskoud en toch brak het zweet me uit. Dat kwam door het angstgevoel. Dat gevoel hadden de paarden dus ook. Ik kon ze

nog net lossnijden. Ik had de deuren opengedaan. Ze gingen de hoek om naar de dijk, maar de koeien vielen allen om en verdronken . . . en daarna . . . ook mijn dappere paarden.

Ik worstelde weer terug naar de zolder. Het begon steeds harder te waaien en te sneeuwen. Er kwamen van die harde windstoten. Langzaamaan begon de boerderij het te begeven. Eerst gingen de muren eruit en geleidelijk werd de hele boerderij afgebroken. Het ging niet zo snel, maar je zag het toch aankomen. Ik had nog het voordeel dat ik wat hoger lag dan mijn burens.

Al spoedig ontrolde zich voor mijn ogen een verschrikkelijk schouwspel. De zolder van de boerderij van mijn buurman kwam schuin te liggen. Je zag die mensen al doen wat ze konden om een houvast te vinden. Ze krabbelden en schoven met alle macht om op de zolder te kunnen blijven.

Het baatte niet.

Ze rolden eraf en verdronken jammerlijk . . .

Leen Polder, de molenaarsknecht, zag ik bezig met de pannen van het dak te gooien. Een verstandig besluit. Dat moet men in zo'n situatie altijd doen. Later vind je ze wel terug en dan zijn ze nog heel ook. U moet rekenen: als het water rond een boerderij staat en er drukt dan 4 ton pannen op het geheel, is het gevaar voor instorten veel groter. Leen kroop met z'n kinderen op het dak. Een jongen en een meisje. Eensklaps stortte tóch nog het huis in. De twee kinderen dreven de andere kant uit en de vader en moeder onze kant uit, naar de dijk. De kinderen dreven op hun zoldervaarttuigje de polder in en passeerden een blok huizen waar men om hulp riep tot de kinderen. "Vaar toch niet voorbij en help ons!" . . . gilden de mensen. Maar de kinderen deden niets. Die waren nog te klein en vermoedelijk ook in paniek. Ik zag mensen voor de ramen staan, smekend om redding. Ineens zakte hun huis ineen en de mensen verdronken.

Ook onze muren begonnen te kraken. Mijn oudste zoontje van 13 zei: "O, vader, het loopt slecht met ons af. We gaan verdrinken!" . . .

"Ja, ventje, ik geloof het ook" . . . was mijn bescheid.

We hadden al verschillende keren gebeden, maar dat hielp niet veel. Ik had ook niet veel vrijmoedigheid meer om te bidden, moet ik eerlijk zeggen. In mijn leven is het vaak zo gegaan, dat ik God hevig aanriep in de nood, maar als de nood eenmaal over is, vergat ik het vaak weer . . .

Daarom had ik toen, in die hoge nood op de zolder van onze wegzinkende boerderij, stellig de gedachte dat God nu een voleinding met me maken zou. Bidden zou *nu* niet meer baten.

Opeens hoorde ik onder ons met veel kabaal een muur instorten.

"Begint het te onweten, vader?" . . . vroeg mijn jongen.

Hoe moest ik het ventje verder voorbereiden op wat er komen ging? Gezeten

op een veilingkistje ging mijn hele leven als een film aan mij voorbij. Hoe ik vaak, dankbaar gestemd, gezongen had:

Ik zal Uw Naam met dankerkentenis

Verheffen, U al mijn geloften brengen;

'k Zal liefd' en lof voor U ten offer mengen

In 't heiligdom, waar 't volk vergaderd is.

Maar door de zorg voor de kinderen en de vele dingen die gebeuren moesten, kwam dat dan weer op het tweede of derde plan. Ik leefde wel netjes en ging ook wel trouw naar de kerk, maar er mankeerde toch wel het één en ander aan die dankbaarheid.

Al deze dingen gingen door me heen, terwijl elk ogenblik het tijdstip kon aanbreeken dat we in de kokende golven, waar ik nu reeds in stond, zouden verdwijnen.

Met veel geraas stortte nu onze schuur in. De jongen werd angstig' . . .

58. *Buurman, ik ben maar alleen overgebleven. . .*

De wind draaide de verkeerde kant uit en er kwam steeds meer water binnen. Het gevaar steeg naar een toppunt. Ik dacht terug aan de oorlog. Ook toen had ik er vaak hévig tussen gezeten. Dan zei ik tegen God: 'Heere, als U me uit dit gevaar redt, dan zal ik altijd naar de kerk gaan en een beter leven gaan leiden.' Daar kwam dan zo weinig van terecht.

Nee, God zou nu niet meer horen. . .

Ik zweeg en zag de angst van mijn zoontje. De jongen had er geen vrede mee dat ik bleef zwijgen en niet meer bad.

'Ach, vader. . . smeeke hij. . . als u nou nog eens één keertje wilde bidden, want we kunnen zo toch niet sterven?' . . .

'Kijk eens jongen, ik heb vandaag al zoveel gebeden, en hoe meer ik bid des te dieper zakt die zolder naar beneden en des te zwaarder gaat het stormen. Nee, jongen, ik zie het niet zitten' . . .

Bij mijzelf dacht ik, maar dat zei ik niet hardop — God heeft me al zo dikwijls uitgered en roepstemmen doen toekomen dat Hij me *nu* wel móet laten verdrinken. En ik moest eerlijk zeggen dat Hij gelijk had. Ik had er niets meer tegen in te brengen. Ik voelde me des doods schuldig. . .

Mijn jongen gaf het niet op. Hij zei: 'Maar vader, u weet toch dat Elia wel zevenmaal gebeden heeft, eer dat er een wolkje kwam als eens mans hand?' . . .

Dát ontroerde me hevig.

Het slitste door me heen: 'Als ge niet wordt als de kinderkens' . . .

Toen zijn we samen neergeknield, terwijl het water om ons heen kolkte en we baden hardop of God ons voor tijd en eeuwigheid wilde bijstaan' . . .

Toen we hiermee klaar waren zei mijn zoon: 'Nu ben ik niet bang meer, vader. Ik wil alleen nog vragen, duurt het lang, het verdrinken?' . . .

Ik antwoordde: 'Nee, hoor, dat is zo gebeurd. Een paar seconden maar' . . . En zo wachtten we, in zekere zin, op de dood. . .

Maar die kwam niet. Het leek er op of God Zich toch weer liet verbidden.

Echter staande naast de schoorsteen zag ik: het zo vruchtbare eiland was nu één grote zee met hooggaande golven, 't was of ik met mijn huis door 't water voer.

In de morgen was ik nog een keer op het dak geklommen, nadat ik die mensen had zien verdrinken. Ik wilde weten of de boerderij van vader en moeder er nog stond.

Het was tussen half acht en acht uur. Ik zag niets meer, de hele buurt lag plat. . . De afbraak van mijn boerderij ging door. We moesten er uit zien te komen, want de ineenstorting was dichtbij. Een eindje verder stond een molen, vlakbij een boerderijtje. De dijk was daar bestraat en had het gehouden. Nu hadden we een heel lange lijn op zolder, een boer heeft meestal van alles bij de hand. De touwlijn was zeker wel een veertig à vijftig meter lang. Ik bond het om mijn arm, om een hooitas met balken te bereiken, die in de doornbossen was blijven hangen.

Ik sprong weer in het water en probeerde zoveel mogelijk van de stroom af te gaan.

Ik bereikte de tas en maakte daar het touw vast. Toen heb ik mijn jongste zoontje aan wal gebracht. Hij is nu kapitein op een tanker.

Ik ging weer terug om mijn dochtertje te halen maar ik was geheel blauw geworden van de kou. Ik had niet meer de kracht om nog een keer te zwemmen. Dus zijn we met z'n allen op die hooitas gaan zitten. Het zonnetje kwam er nog een beetje door, zodat het ietsje 'behaaglijker' werd. Later zijn we van dat hooitasje af naar de dijk gezwommen, langs dat touw en zo kwamen we in het huis van de molenaar. Daar waren al heel wat mensen bij elkaar. Allemaal kletsdoornat! Voor òns waren er echter geen droge kleren meer, we moesten die maar droog zien te krijgen door onze eigen lichaamswarmte. 's Avonds hebben we onder het vloerkleed geslapen, want we moesten toch wat over ons lijf hebben?' . . .

En zo was men daar bij de molenaar aangekomen, in de namiddag. Sommigen waren dankbaar en blij, anderen staarden somber voor zich uit.

Die hadden familie en alles verloren. Daar was de spanning van leven en dood. Fase wist daarvan mee te spreken. Had hij zelf niet met de grootste moeite zijn gezin gered? . . .

Naast hem kwam een meisje zitten.

Marieke heette ze en ze woonde hier in de buurt.

'Buurman — zo huilde ze — ik ben van ons allen thuis maar alleen overgebleven. We hoorden water in de kelder en toen kwam het over de vloer. Wij zijn toen gauw naar de zolder gevlucht, maar al heel gauw kwam het water door het zolderluik. Toen zijn we op het ledikant gaan zitten en ineens stortte het huis in. Ik spoelde door het zolderraam en kwam op een balk terecht en nou zit ik hier. Heel alleen!' . . .

'Blijf maar bij mijn kinderen, Marieke, troostte Fase haar.

De vrouw van de molenaar reikte brood uit en de kleine kinderen werden uitgekleed en in bed gelegd. Zo konden we tenminste hun kleren drogen.

Er was een oud mensje voor wie de spanning te groot werd in het molenaars-huis. 'Ik heb zo'n pijn in mijn hoofd' . . . sprak ze. 'Ik zou zo graag nog eens

even naar buiten gaan, voordat ik sterf, want ik zal het niet lang meer maken' . . .

Fase en de vrouw van de molenaar ondersteunden het vrouwtje en namen haar mee naar buiten. En zo stond ze een poosje op de stoep en zag daar het zwalpende water, vol met wrakhout en kadavers en een zee van ellende.

Ze keek omhoog.

'Wat er ook vergaat, Vader, U blijft in eeuwigheid' . . . getuigde zij.

Weer binnengekomen zei ze tot de molenaarsvrouw: 'Breng me maar naar bed, alstublieft' . . .

De molenaarsvrouw vroeg: 'Wil je nog graag iets hebben?' . . .

'Nee hoor, niets meer dan een kommetje water. Ik heb niets meer nodig' . . .

Het tweeënnegentig jaar oude vrouwtje stierf diezelfde nacht nog.

Er kwamen meer doden.

Sterk opgezette lijken, door het water.

Fase: 'We zijn direct begonnen om die mensen in een loods op de dijk te leggen, nadat we ze uit het water hadden gehaald. Het waren er wel een stuk of zestig.

Ze waren besmeurd met modder en olie. Daar lagen ze in een lange rij. Toen hebben we dat oude vrouwtje daar tussenin gelegd, min of meer 'toevallig' eigenlijk.

Als daar een foto van gemaakt had kunnen worden. . .

Ze lag als een blanke engel tussen al die donkere, besmeurde gedaantes in. Als een engel. . . een kind van God.

We gingen de tweede Rampnacht in en we zaten nog op die molen. Er kwam maar geen hulp. We waren in Oude Tonge geheel van de buitenwereld afgesneden. Er was geen verbinding totdat die Belgische helicopter kwam, met piloot George Tremery.

Later werden meer helicopters ingezet. Sommige boerderijen waren niet anders bereikbaar dan door hen. Er was nog een incidentje, waar om geglimlacht kon worden. Een boerin was zo gezet, dat ze niet door het mangat van de helicopter kon. Nu ja, dan er maar onderaan bengelen. Er waren erger dingen voorgevallen! . . .

59. En de boer was ook weg. . .

We gaan nog even terug naar het begin van de Ramp.

Wat gebeurde er namelijk met Fase's ouders?

Fase: 'Mijn moeder was een Ouddorper, een apart slag volk, Kelten van afkomst. Moeder hield altijd de teugels in handen, hè? Ze zei tegen vader: "Ga jij nou maar de jongste zoon toe en haal hem hierheen, dan kunnen we met z'n viertjes op zolder zitten en kunnen we elkaar helpen. Het is maar 500 meter, je bent zo terug" . . .

Zo gezegd, zo gedaan.

Vader ging op een draf weg en moeder bleef alleen achter. Ze bracht brood en water naar de zolder en beredderde op haar eentje. . .

Toen moet het vreselijke gebeurd zijn.

Overvallen door het water!

Ik heb haar nooit weer gezien. . . Op 17 juli werd ze pas gevonden.

Ik ben niet geëvacueerd, omdat vader mij vroeg in Oude Tonge te willen blijven om er achter te komen of moeder nog gevonden zou worden. En zo kwam ik in een hulpploegje terecht. 's Avonds kregen we een cognacje. Dat was ook wel nodig; het was koud en ongezellig. Overdag vond je niets dan doden. Mensen die je goed gekend had. Geen prettig bedrijf. Ik had toen een tuinbedrijf waar zo'n zestig meisjes op werkten. Velen werden gevonden. . . levenloos. Nee, dat was ook niet alles, om daar aan mee te werken. We vonden een moeder en een kind van drie maanden, nog tussen haar mantel gestopt tegen de kou, als een goede voorzorgsmaatregel. 't Heeft dus niet mogen baten, bleek wel. Beiden verdronken.

Er was ook een man van tegen de 50 jaar, een kerel van ijzer, W. Kamp, die op z'n eentje een boerenwagen van voren kon oplichten. Hij had een jongetje ziek, een ventje van 9 jaar. Hij zag dat zijn huis er aan ging; en Kamp dacht na!

Wat moest hij doen om althans zijn zieke zoontje te redden? . . .

Hij had nog een tafel op zolder. Daar legde hij de vensterluiken uit zijn huis op en zette zijn zoontje daar op. Het jochie had nierbekkenontsteking.

Toen heeft die sterke vader een touw om zijn lijf gebonden en dat vastgemaakt aan de tafelpoten. Zo probeerde hij weg te zwemmen, naar het dorp.

Het is mislukt, wij vonden hem ergens. . . onder aan de dijk. . .

Ben heel nare belevenis, was het volgende:

Richting Achthuizen.

Twee rijke boeren, broers van elkaar, woonden op de binnendijk. Ze waren oud.

Hun boerderijtje stortte in en één van hen is aan de staart van zijn paard aan de dijk gekomen.

De volgende morgen zat hij nog achter dat paard op die dijk, in de bittere kou.

Hij leefde nog. . . ; Boer Hobbel was het.

Hij riep naar de buurman, daar in de buurt, om hulp. Hij schreeuwde: "Buurman, je hebt toch jongens. Stuur die toch naar me toe om te helpen" . . .

Die jongens wilden wel. Ze hadden medelijden met die oude man bij dat paard, waar hij noch links, noch rechts, noch voor- noch achteruit kon.

Maar hun vader hield ze tegen, omdat het onbegonnen werk was.

Steeds klonk het klagende geschrei van de eenzame oude man op de dijk: "Hellup! . . . Hellup!" . . .

Er was een aanstaande schoonzoon, die heel goed kon zwemmen. Hij zei: "Laat mij maar gaan!" . . .

Steeds als hij het gordijn een eindje openschoof begon de man op de dijk harder te schreeuwen.

"Laat dat gordijntje nou dicht", waarschuwde de vader. "Het is beter dat hij je niet meer ziet, want er is geen helpen aan!" . . .

De andere morgen was het stukje dijk weg.

Het paard was eveneens weg.

En de boer ook' . . .

60. De hond moesten we achterlaten.

Marlies Staal is onze gids in de fraaie, oude Nederlands Hervormde Kerk van Middelharnis. Ze vertelt ons de geschiedenis van het kerkgebouw en we mogen een foto maken van de galerij predikantenportretten, die in de consistorie aan een muur prijken.

Marlies vertelt terloops ook nog, dat de kerk elke zondagmorgen stampvol zit en 's avonds niet veel minder.

Het kerkgebouw dateert uit de tweede helft van de vijftiende eeuw en volgens Marlies werd in 1811 de torenbouw voltooid; een geschenk van de burgerlijke gemeente Middelharnis.

In 1904 en in 1948 werd het gebouw grotendeels verwoest door heftige branden, maar werd steeds weer opgebouwd uit de vernieling.

'Tijdens de ramp stond er niet veel water in, een cm of 20 à 30, denk ik'... vult Marlies de gegevens aan.

'Maar als u meer over de ramp wilt weten moet u naar mijn oom Kommer Tanis gaan, die heeft veel meegemaakt. Zijn woning is gemakkelijk te vinden. Hij woont hier in Sommelsdijk, Binnenweg 18.

Mijn oom was toen één van de weinigen die een auto bezaten en daarom moest hij steeds heen en weer rijden tussen Battenoord en Nieuwe Tonge. Vraag het hem zelf maar'...

's Avonds zitten we al bij ome Kommer in een gemakkelijke stoel, genietend van een kop koffie. Het verhaal dat hij ons vertelt is echter niet zo genotvol. Dramatisch en reëel, echt zoals het er toen tijdens de Ramp aan toe ging!...

Het was omstreeks één uur middernacht, toen bij de burgemeester van Nieuwe Tonge de telefoon ging. Burgemeester Chr. van Hofwegen sprong uit zijn bed en ging nog in pyjama naar de telefoon. Het was koud in huis. De storm bulderde.

Hij pakte de hoorn: 'Met de burgemeester'.

'Goedenavond burgemeester', hoorde hij. 'U spreekt met polderopzichter Luchtenburg.

Het begint hier gevaarlijk te worden. Het water staat 3.30 meter boven N.A.P.'

Burgemeester Van Hofwegen wist, dat de polderopzichter hem niet voor een wissewasje uit bed zou bellen, want daar was hij de man niet naar. Als Luchtenburg zei, dat het gevaarlijk werd, dan kon hij gevoeglijk aannemen, dat het

Kommer Tanis.

zo was. Van Hofwegen had dan ook niet veel bedenktijd nodig voor zijn antwoord.

'Ik zal hier de zaak alarmeren en kom dan dadelijk naar Battenoord', hoorde Luchtenburg hem zeggen.

De burgemeester was net op zijn slaapkamer om zich aan te kleden, toen de telefoon opnieuw ging. De burgemeester van Middelharnis deelde mee, dat in verband met de ernst van de situatie de noodtoestand was afgekondigd.

Van Hofwegen alarmeerde de brandweer en kleepte zich verder aan. De gemeentebode gaf hij opdracht het gemeentepersoneel en de politie te alarmeren. De bevolking moest worden gewaarschuwd.

Terwijl hij nog bezig was, zijn overjas dicht te knopen nam Van Hofwegen afscheid van zijn vrouw.

Er was geen tijd meer te verliezen. Toen hij de buitendeur opende wierp een windvlaag hem haast omver. Hagelstenen striemden zijn gezicht, maar tijd om pijn te voelen had hij niet. In Battenoord hadden ze hem nodig. Hij liet zich er tlings heen rijden.

Toen Van Hofwegen burgemeester van Nieuwe Tonge was geworden, had hij zich vast vorgenommen altijd op de bres te zullen staan voor de belangen van de aan zijn zorgen toevertrouwde burgers. Het begrip 'burgervader' sprak hem nogal sterk aan, ook al dreven sommige collega's daar wel eens de spot mee. Van Hofwegen kende zijn mensen, ja hij hield van ze. Zijn gemeente was een hechte gemeenschap, waarvoor hij zich verantwoordelijk gevoelde. De gemeente Nieuwe Tonge: een dorpje in het Zuidhollandse Goeree-Overflakkee. Een dorp met een tweeling-polder: Klinkerland en Battenoord. De Klinkerlandse zeedijk met een hoogte variërend van N.A.P. + 4.05 tot + 5.10 meter. De polder Battenoord met een zeedijk waarvan de hoogte varieert van N.A.P. + 5.00 tot + 5.85 meter.

Zouden de dijken opgewassen zijn tegen het van minuut tot minuut stijgende water van de opgezwepte Grevelingen? Burgemeester Van Hofwegen houdt zijn hart vast. De ruitenwissers kunnen het werk nauwelijks aan. Sneeuw en hagel doen hun best om de voorruit volledig te blinderen.

Intussen is het op de boerderij van Tanis opmerkelijk rustig. Het hele gezin is in diepe slaap. Niemand in de boerderij heeft enig vermoeden van het dreigend gevaar.

Ze hadden de vorige avond ook wel gemerkt, dat de storm duchtig te keer ging.

Natuurlijk wel! Maar het spookt hier wel vaker en het is altijd nog weer meegevallen. Je gaat aan zoiets wennen. Waarom zou het nu wèl misgaan? Ze waren daarom net als anders gewoon naar bed gegaan.

De vrouw van Van den Doel, de poldervoorzitter, maakt zich ongerust als ze merkt, dat bij haar burens alles donker is. Bij Van den Doel was die avond niemand naar bed gegaan.

De poldervoorzitter was al verscheidene malen naar de kade gelopen om te zien, hoe de waterstand zich ontwikkelde. Hij vertrouwde het helemaal niet. Om elf uur, het was eb, stond het water even hoog als anders bij de hoogste stand van de vloed. Hoeveel zou het water nog stijgen? Tegen half één was polderopzichter Luchtenburg gekomen. Hij had gezegd: 'Van den Doel, de sluisen tussen Battenoord en Klinkerland moeten dicht. Als de ene polder volloopt, kan de andere nog gespaard blijven.' Van den Doel had instemmend geknikt en was met Luchtenburg meegegaan naar de sluis.

Hij had zijn vrouw en de kinderen in de boerderij achtergelaten. De vrouw tuurt nog eens door het raam naar de boerderij van Tanis. Er is geen spoorje licht te bekennen.

Moet ze hen niet gaan waarschuwen? Maar ze kan haar kinderen hier toch ook niet alleen achterlaten.

Ze beslist dat haar beide oudste dochtertjes dan maar moeten gaan. Ze bindt

hen op het hart dat ze elkaar goed moeten vasthouden. De meisjes gaan op weg door het noodweer. Ze schuifelen voetje voor voetje om maar niet door de storm meegenomen te worden.

Tanis wordt wakker als hij op de deur hoort bonken en kinderstemmen iets roepen.

Wat ze roepen kan hij niet verstaan, door het bulderen van de storm, maar hij gaat gauw naar beneden.

'Toen de buurmeisjes bij ons kwamen', vertelt ons de heer Tanis, 'liep het water al over de dijk. We schrokken natuurlijk verschrikkelijk. Wij hebben ons dadelijk aangekleed en zijn toen met de volkswagen naar mijn zwager in Nieuwe Tonge gegaan.

Nieuwe Tonge wordt beschermd door een binnendijk en daarom is het daar minder gevaarlijk dan in de polders. Voor de hond was geen plaats meer in de auto. Die moesten we achterlaten'.

Toen burgemeester Van Hofwegen op de kade van Battenoord kwam, hoefden Luchtenburg en Van den Doel hem niet veel meer te zeggen. Hun gezichten spraken boekdelen.

'Het water vliegt op en het is nog twee uren voor hoog water. Het ziet er slecht uit, burgemeester. Als dat zo blijft, vloeien we eronder, want daar zijn onze dijken niet tegen bestand'...

Dijkgeaten bij Battenoord.

De poldervoorzitter bevestigde de woorden van Luchtenburg door een hoofdknik. De burgemeester besloot de provinciale waterstaat in Middelharnis en Den Haag onmiddellijk op de hoogte te stellen van de kritieke toestand bij de buitendijk van Battenoord. De provinciale waterstaat vroeg hoe hoog de waterstand was.

De burgemeester en Luchtenburg gingen naar de peilschaal om de laatste stand te kunnen doorgeven. Maar wat was dat? Waar was de peilschaal gebleven? De polderopzichter kon hem anders wel met gesloten ogen aanwijzen.

Bij het schijnsel van de lamp die hij bij zich droeg ontdekte hij de peilschaal eindelijk. De peilschaal was al geheel door het water overspoeld. . .

De burgemeester beseftte, dat alleen een onmiddellijke evacuatie de boeren uit de polders nog zou kunnen redden. Hij telefoneerde naar Nieuwe Tonge. Of alle beschikbare auto's naar Battenoord konden komen om te helpen bij de evacuatie.

61. *Mijn lifters verdwenen in de diepte. . .*

Boer Tanis was, nadat hij zijn vrouw en kinderen in Nieuwe Tonge had afgezet, weer teruggedreden om zijn vee los te maken. Zeventien stuks rundvee en drie paarden stonden op stal. Als hij ze liet lopen, konden ze misschien nog een goed heenkomen vinden. Maar zijn pogen was tevergeefs. Toen hij ter hoogte van 'Huize Zeezicht' was, kon de auto niet verder vanwege het water, dat over de dijk heenspoelde. Zijn door noeste arbeid verworven veestapel zou in één nacht verloren gaan. Wie zal beschrijven, wat toen bij boer Tanis omging? Er zat niets anders op, wilde hij het overleven, om zo spoedig mogelijk naar Nieuwe Tonge terug te keren. Terwijl hij bezig was de auto te draaien, zag hij drie mensen naar de auto toekomen. Een oudere vrouw met haar dochter en schoonzoon. Ze vroegen om een lift naar Nieuwe Tonge. Tanis liet hen instappen.

Toen hij weg wilde rijden, weigerde de motor plotseling. De jonge vrouw en haar man zouden de auto wel even aanduwen. Maar hoe ze ook duwden, en wat Tanis ook probeerde, er was in de auto geen beweging te krijgen.

En het ijsig koude water bleef stijgen, kwam in de auto. De twee mensen in de auto en de twee mensen erbuiten waren drijfnat en hadden nog nauwelijks enig gevoel in hun ledematen. Toen gleed de jonge vrouw van de weg. Haar man poogde zijn jas uit en sprong haar achterna.

Beiden verdwenen in de diepte van het kolkende water.

'Er gaat wat door je heen, als je zoiets meemaakt.' De herinnering aan die onheilsnacht roept bij Tanis weer emoties op.

Hij vertelt verder: 'Ik heb de auto daar op de weg achtergelaten. De lampen brandden nog. Hoe ik in Nieuwe Tonge gekomen ben, begrijp ik nog niet. De oude vrouw is achter gebleven. Ze kon niet meekomen. Strompelend, wadend door het ijskoude water, heb ik die afstand af moeten leggen. Ik moest zorgen, dat ik op de dijk bleef, want als ik daar vanaf was gevallen, was ik verloren geweest.

Natuurlijk heb ik gebeden. In de eerste plaats of ik maar bekeerd mocht worden, want ik rekende er niet meer op, nog bij mijn vrouw te zullen komen. Of ik bekeerd zou zijn, als ik toen omgekomen was? Nee, dat bidden heeft me niet bekeerd. Ik zeg niet dat bidden niet helpt, maar als ik toen bekeerd zou zijn, dan zou ik op 't ogenblik een ander mens zijn. Ik weet wel, dat in de Bijbel staat: Die Hem aanroept in de nood, vindt Zijn gunst oneindig groot'. Het bidden tot God, mij te verlossen van de nood, in het water te zullen omkomen, zie ik als een gunst van Hem, dat ik nog behouden bij mijn gezin mocht aankomen.

Tanis kwam tenslotte bij zijn zwager in Nieuwe Tonge waar ook zijn vrouw en vijf kinderen voorlopig een veilig onderkomen hadden gevonden.

Het onheil had echter zijn dieptepunt nog niet bereikt. De watermassa's waren ontembaar geworden. De storm woedde als nooit tevoren. Burgemeester Van Hofwegen en polderopzichter Luchtenburg verstijven van schrik als ze zien, hoe de eerste dijkdoorbraak in Battenoord plaats vindt. Het was omstreeks vier uur. De waterwolf nam met gretige gulzigheid bezit van zijn prooi, verderf en verwoesting brengend in de polder.

De polderopzichter leek radeloos. De burgemeester spreekt hem moed in: 'Kalm blijven, joh' . . .

Dan horen de mannen de vrouw van de polderopzichter schreeuwen: 'Kom gauw, de hokdeur slaat eruit'. Als dat zou gebeuren, zou de ramp voor het polderhuis niet te overzien zijn. Dertig, misschien wel veertig mensen uit de omtrek hadden een goed heenkomen gezocht in het huis van de polderopzichter. Als de hokdeur eruit zou slaan, zou het huis er binnen enkele minuten geweest zijn. Met een bovenmenselijke inspanning slaagt men er echter in de hokdeur te behouden. Een kleine, maar belangrijke overwinning in deze gigantische strijd tegen het water. Het water bleef nog stijgen. De pogingen die werden gedaan om verhogingen op de dijken aan te brengen werden gestaakt. Het was volmaakt zinloos geworden. De polders Battenoord en Klinkerland liepen al weer vol water. De elementen hadden vrij spel gekregen.

Overall deden zich dijkdoorbraken voor. De auto's die waren ingezet voor de evacuatie van Battenoord stonden verdwaasd op de Battenoordse dijk. De lichten vaak nog aan. Ze konden geen kant meer uit.

Ook in Nieuwe Tonge zelf komt het gevreesde water. De binnendijken hielden het niet meer. De commandant van de brandweer Van Tilborg had het zien aankomen. Hij had de bevolking laten waarschuwen.

Tanis vertelt: 'Toen ik bij mijn zwager in Nieuwe Tonge was aangekomen, zou ik droge kleren gaan aantrekken. Ze waren bezig wat kleren voor me op te zoeken, toen we een auto hoorden aankomen. Er werd omgeroepen: "Het water komt er aan. Zorg dat je wegkomt!" Tijd om droge kleren aan te trekken was er niet meer. We moesten weg. Een broer van mij woonde op de dijk. Ik dacht: 'Laten we daarheen gaan. Dan hebben we misschien nog een kans' . . .

Opnieuw moest de familie Tanis de duisternis van de nacht in.

Doodmoe waren ze, maar rust werd hun niet gegund. Voortgejaagd werden ze op zoek naar een veiliger schuilplaats. Zou de boerderij op de dijk de veiligheid bieden, waar ze naar snakten?

Bij de boerderij was alles donker. De familie lag op bed, terwijl het onheil Nieuwe Tonge overspoelde. Tanis bonsde op de deur.

Hoorde hij daar wat? Daar kwam inderdaad zijn broer. Hij liet de verkleumde mensen gauw binnen en ontstelde toen hij het verhaal hoorde, dat ze met

horten en stoten vertelden. Ze gingen veiligheidshalve meteen naar de zolder en namen voor de zekerheid wat weckflessen en water mee. Ze konden in die vroege zondagmorgen nog niet vermoeden, hoezeer dat van pas zou komen. Ook de burens, zes man sterk, vonden een toevlucht in de boerderij op de dijk.

De stormvloed liet echter ook de boerderij op de dijk niet met rust. Watermassa's werden met groot geweld tegen de muren aangeworpen.

Toen stortte met een oorverdovend geraas de voorgevel in. De zolder was nu aan de voorzijde geheel open.

Zeventien mensen, zes volwassenen en elf kinderen zaten daar overgeleverd aan het geweld van water, storm en vrieskou. Elkaar omarmend zochten ze tevergeefs naar warmte en bescherming in deze onheilsnacht.

62. *Het ene drama na het andere.*

In Battenoord onderzoekt burgemeester Van Hofwegen de mogelijkheden om in Nieuwe Tonge hulp te gaan halen. Hij is nog geheel onkundig van het onheil, dat Nieuwe Tonge inmiddels heeft getroffen. Mannen van gemeentewerken, de gemeentebode, een brandweerman en de heer Schipper, gaan met hem mee.

Ze zijn met z'n achten. Ze lopen gearmd in twee groepen van vier. Maar al gauw is verder gaan onmogelijk. Als de burgemeester de opzweepende watermassa's ziet en de zuigkracht van het water voelt, tracht hij de vier mannen die voor hem uitlopen terug te roepen. Het stormgebulder overstemt hem echter. De mannen horen niets en lopen door. Als de burgemeester hen dan tóch achterna wil gaan, houdt de polderknecht hem tegen. Het is te riskant. . .

De andere vier ploeteren voort. Bij de afrit van de woning van W. Bruggeman gekomen, moeten ze het water in, dat al boven de dijk staat. Al dieper wordt het water. Enkele tientallen meters verderop staat Bruggeman naast de auto van N. Buys. Hij roept luidkeels om hulp.

Het boek van Pieters schrijft hier ook over.

Zijn vrouw zat er in, met drie kinderen. Hij trachtte de auto voort te duwen, maar het lukte hem niet meer. De vier mannen schoten te hulp en met vereende krachten wisten ze er beweging in te krijgen. Van Prooyen duwde rechts, de Haan en Oosterling achter, terwijl Bruggeman en Schipper de linkerkant voor hun rekening namen. Doch nauwelijks vijf minuten waren verlopen, toen de golven een andere vorm begonnen aan te nemen. Het werden steile watermassa's, als rechte muren van twee meter hoog, die op de mannen afkwamen en zich niet van boven naar beneden ontlastten. 'Schipper, ik kan niet meer!' schreeuwden Oosterling en de Haan, terwijl opnieuw een waterzuil recht op hen toe kwam. Ze werden van de been geslagen en waren enkele seconden later door de golven meegesleurd. . .

Voor denken hadden de andere mannen geen tijd, ze moesten voort! Ze hebben de auto nog voortgeduwd tot bij de doornenhaag van H.J. Vreeswijk, waar Bruggeman tegen Schipper zei: 'Ik kan het niet meer volhouden. . .'. En weer stortte zich een muur van water op de auto. Schipper wist nog juist op tijd naar achteren te schuifelen en moest met ontzetting en afgrijzen toezien, hoe de wagen met een stuk dijk in de golven verdween. . . Bruggeman met vrouw en kinderen verloren daar het leven en alleen met van Prooyen bleef Schipper over. . .

Van Prooyen en Schipper zijn er de mannen niet naar om nu maar aan eigen

veiligheid te gaan denken. ◦

Nee, er zijn nog meer mensen in nood. Ze gaan verder om hulp te bieden.

Kijk . . . daar staat nog een auto. Niet eens zo ver weg, ettelijke meters maar.

Gearmd gaat het tweetal verder. Ze kunnen slechts langzaam vooruitkomen.

Zodra ze een voet van de grond lichten, raken ze hun evenwicht kwijt.

Toch blijven ze moedig voorwaarts gaan. Wat van Prooyen betreft. . . zijn dood tegemoet.

Boek Pieters:

'Ze kwamen bij de auto, die van Koppenaar bleek te zijn. De vrouw van J. de Jong zat er in met haar kinderen; de chauffeur was weggelopen. Ze stonden voor een nieuw probleem. Met z'n tweeën opduwen was onmogelijk, dus moesten de inzittenden één voor één overgebracht worden naar H.J. Vreeswijk. Het water stond al in de auto. Onder protest van de moeder haalde van Prooyen een kind uit de wagen en nam het onder zijn arm. "Laten we het samen doen, Ab", zei Schipper tegen hem, maar hij antwoordde: "Ik kan het wel alleen".

En juist wilde Schipper het volgende kind pakken, terwijl van Prooyen enkele meters van hem vandaan was, toen opnieuw een steile watergolf hen besprong! Met het kind in de arm viel van Prooyen plat op het water en werd met grote snelheid door een gat in de haag gesleurd, om dadelijk door het water te worden bedolven. . .

'Ere voor deze held!' aldus Pieters.

De dijk brokkelt verder af.

Weer gaat zich een drama voltrekken.

Nee, het zou misschien niet zoveel gebaat hebben, als Ab van Prooyen het kind toch had kunnen redden, want in luttele seconden verdwijnt de auto met vrouw en overgebleven kind in de golven. . .

Dan staat Schippers, alleen overgebleven, in de woeste watervlakte en de gierende wind. . .

Schuifelend bereikt hij het huis van H.J. Vreeswijk, waar hij zijn auto had achtergelaten. Er is geen spoor meer van te bekennen. . .

Over de scheiding van huis en schuur staat een vrachtwagen, waarop een zestiental mensen hun toevlucht hebben gezocht, in grote nood. . .

Schippers gaat er op af.

Wacht hem een nieuw drama? . . .

63. Uren hangend aan pannelatten.

't Is 25 maart 1977.

Voor de zoveelste keer koers ik naar Flakkee.

Even zoeken, ja, daar is het Finlandplein in Nieuwe Tonge.

Een fraai houten huis en daar woont het echtpaar H.J. Vreeswijk, reeds genoemd in het vorige hoofdstuk.

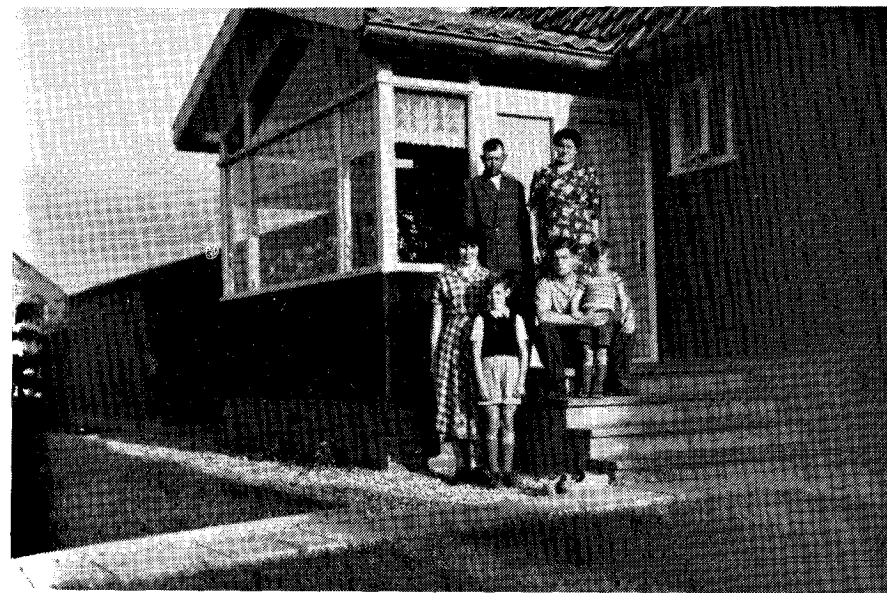
Wie is Hendrik Jan Vreeswijk?...

'Wel, ik ben op 30 april 1906 te Rotterdam geboren. Op mijn derde verjaardag werd prinses Juliana geboren.

Toen ik 9 was, verhuisden we naar Flakkee, want mijn vader was van oorsprong Nieuwe-Tongenaar. Op 19 februari ben ik gehuwd met Anna Noteboom en ons huwelijk werd gezegend met een dochter en drie zonen.

Voor de Ramp werkte ik voor "mezelf". We hadden een paar koetjes en een

Hendrik Jan Vreeswijk en echtgenote Anna Noteboom.

Familie Vreeswijk.

paar kalfjes. Een hok kippen en een varken. Toen kwam de Ramp waarin we heel wat meemaakten. Ik raakte alles ineens kwijt, dat was een hele strop.'

'Ik zag die grote, vreselijke, bijna loodrechte golf ook aankomen... 't Was niet helemaal donker, bovendien waren mijn ogen gewend aan het duister. Het was een afschrikwekkende aanblik!

Aanvankelijk waren wij niet zo bang. Ons huis stond boven op de dijk, dus wij hadden niet veel te duchten, meenden we. Al gauw kwam de vrouw van I. Vreeswijk (geen nabije familie) met haar beide dochters bij ons, omdat zij in de polder woonde en zich bij ons ook veilig waande. Nou, toen hebben we de kachel wat opgestookt en nog een bakkie gedronken.

Het water steeg echter onrustbarend en er kwam een Brandweerauto van Nieuwe Tonge, gestuurd door burgemeester Van Hofwegen. De auto kwam niet verder dan half de dijk. Sommige mensen kwamen bij ons binnen en die hebben we nog van droge kleren kunnen voorzien.

De vrouw van I. Vreeswijk vroeg mij of ik wilde gaan kijken waar haar man bleef, want die was naar J. Buys gegaan, om de oude moeder van Buys met z'n auto te gaan halen.

Ik ging kijken, maar toen kwam het water al over de dijk heen en ik moest nog hard lopen om weer thuis te komen. Het water liep al onder de voordeur naar binnen.

Terwijl ik weg was waren alle mensen die zich bij ons bevonden inmiddels naar boven gegaan.

Onze oudste zoon Piet moest worden gedragen omdat die juist een week tevoren zijn been had gebrand en daarmee beneden op een bed lag.

Ik kon nog maar net boven komen en deed daar wat schone sokken aan. Het water steeg razendsnel. Opeens zei mijn vrouw: "Er komen allemaal scheuren in de muur" . . .

"Dan moeten we zo snel mogelijk naar het andere eind van de zolder", reageerde ik.

Door het raam van de zolder zagen wij twee auto's (die van Battenoord naar Nieuwe Tonge op weg waren met mensen) van de dijk afspoelen. Eén van die auto's was van N. Buys.

Mijn vrouw greep onze jongste zoon Arend, en zelf nam ik onze tweede zoon Paulus mee die beiden nog op de zolder in hun bed lagen. Paulus kon nog worden gekleed maar Arend niet meer, die werd in een deken gewikkeld.

We spoedden ons naar dat andere eind van de zolder en ongeveer vijf minuten later sloeg die kant van het huis weg, het water in. De hele zolder schoot bijna mee. Angstig was dat.

Er bleef een stuk van 2½ m. over de breedte van het huis hangen.

Daar stonden we nu met 16 man op dat plekje, terwijl het water onder ons golfde. Toen was er doodsangst. Ik herinner me nog wel hoe ik steeds zachtjes bad en daar had je dan toch nog steun aan. . .

Op de slaapkamer van mijn dochter Krijna was een dakraam waaronder wij een stoel zetten, dan kon je net door het dakraam kijken. We ontdekten een vrachtauto waarmee men de in nood verkerenden te hulp kwam.

We gingen allen door het dakraam naar buiten, waar we door de mannen werden aangepakt.

Daar stonden we toen met z'n allen op die vrachtwagen? . . .

Bij deze groep sloot zich dus ook de heer Schipper aan, na al zijn helpers te hebben verloren. Het zestiental bestond uit: Bakker Breen, de vrouw van Izaak van Vreeswijk met haar twee dochters, Leni van Prooyen, de vrouw van C. van Vreeswijk met haar twee zoons, J. Koppenaar, H.J. van Vreeswijk met vrouw en vier kinderen, een zoon van Bruggeman en een zoon van Dorst. Schipper was dus de zeventiende.

Na een kwartier begon de dijk achter de wielen weg te brokkelen en begon de auto schuin te hangen onder een hoek van zestig graden.

De heer Piet Vreeswijk, zoon van H.J. vertelde mij hierover het volgende: "We stonden toen allemaal op de vrachtwagen. Ik zag wat er gebeurde. Mies Vrees-

wijk vroeg haar vriendin Leny van Prooyen die gehurkt achter de cabine zat of ze zich wel goed voelde. Op dat moment stond Leny op en greep zich aan Mies vast. Tegelijkertijd tuimelden beiden van de wagen af in het kolkende water. Mies verdween meteen maar Leny hield met één hand de laadbak van de vrachtwagen vast en werd bij haar andere pols gehouden door bakker Breen die zelf werd vastgehouden door Schipper.

Het meisje kón na enige tijd niet meer! . . .

Ze kon zich niet meer vasthouden aan de kabinerand. Ze liet los en daardoor rukte zij ook los uit de greep van de bakker.

Ze viel naar beneden, waar het water gretig op haar wachtte.

Opnieuw een slachtoffer in deze vreselijke rij. . .

Iets wat ik ook niet meer zo gauw vergeet was dat mijn broertje Paulus, die juist die zaterdag een paar konijntjes had gekregen, mij vroeg: "Piet, hoe zou het nu met die konijntjes zijn?" . . . Bij alle ellende was hij die beestjes niet vergeten? . . .

H.J. Vreeswijk nu weer: "Ik adviseerde om maar weer naar het dak van het huis te gaan. Dat deden we dan ook. We gooiden de pannen eraf, dan konden we ons beter vasthouden aan de latten. We zaten er in werkelijke doodsangst, dat begrijpt u' . . .

Het boek van Pieters schreef er dit over: "Vreselijke uren doorworstelden de ongelukkigen. Het huis zakte voor hun ogen in elkaar. . . Het achterste deel van de schuur verdween een half uur later in de golven. Slechts een gedeelte

De woning van de familie Vreeswijk, vóór De Ramp.

van 8 meter bleef over waaraan vijftien mensen zich moesten vastklampen. Een uur later begon ook het resterende gedeelte in zijn geheel te zakken. . . Rillend van koude, angst en ontbering, wachtten ze in de gierende wind en de stromende regen op het aanbreken van de morgen. Verschrikkelijk lang duurde het, voor het wat lichter begon te worden. Om acht uur, toen het dak nog maar een meter van de grond af was, werd het weer iets rustiger en ontdekten ze, dat bij de woning van Bruggeman de kruin van de dijk zichtbaar werd. Het water was gezakt!

Onder hen begon het gebouw te kraken en ze gooiden de nog overgebleven dakpannen op de dijk. Hadden ze het goed gehoord? Hoog laaide plotseling de hoop op in hun harten. Beneden hen kletterden de dakpannen in stukken op de dijk! Het water moest meer dan een meter gezakt zijn' . . .

Nieuwe Tonge: De kerk in het midden.

64. Voorlopig bleef de angst nog.

In Battenoord moesten inmiddels de mensen uit het huis van polderopzichter Luchtenburg hulpeloos de angstkreten aanhoren van hen die zich aan brokstukken van hun woningen vastklemden en wier hulpgeroep door merg en been klonk.

Boek Pieters: 'Ze hadden niets, om de in nood verkerenden uit hun benarde toestand te verlossen. Rillend van kou en op van de zenuwen moesten ze afwachten, tot het water ging zakken. Tegen de morgen begon het inderdaad te zakken, waarschijnlijk ook, omdat meerdere polders invloeden. . .

Tien uur later ongeveer konden ze het wagen, om er op uit te gaan en Luchtenburg vroeg de mannen, of ze megingen. Met zijn achten gingen ze op weg naar H.J. Vreeswijk, waar men een lichtje zwaaide als noodsignaal. . .

Er bleek nog heel wat water op de dijk te staan, toen ze op de sluis kwamen. Ze zouden een ketting maken, en zo trachten er doorheen te komen, maar toen het crop aankwam trokken zes ervan zich terug. . .

Alleen Luchtenburg en W. de Gast Pzn. bleven over. "Wat denk je er van, Kees, vroeg de laatste. "Kunnen we het halen?" . . .

"Het moet gaan!" was het antwoord en, elkaar stevig vasthoudend waadden de twee mannen door het water, strompelden over wrakhout en bereikten zo een stuk dak van een schuur, waaraan zestien of zeventien mensen zich vastklemden. . .

Het dak werd gesteund door de vrachtauto van W. de Gast. Twee jonge mensen waren al verdronken en nu waren er nog vijf kinderen bij.

H. J. Vreeswijk: "Ik weet echt niet meer precies hoe lang we tussen die panlaten gehangen hebben. Van tijd had je geen enkel begrip meer. Tenslotte zei ik tot een van de jongens: "Geef me eens een dakpan aan" . . .

Ik gooide de pan naar beneden. Deze eerste pan viel niet kapot. . .

Later gooide ik nog een pan en die hoorden we stuk kletteren, een teken dat het water zakte. . .

Wat gelukkig dat er hulp kwam uit Battenoord. Ik was de eerste die naar beneden kwam. Met de helpers hebben we toen een groot touw naar boven gepooild waarlangs ze allemaal naar beneden konden komen. 's Zondagsavonds is de boerderij geheel weggespoeld. Izaak Vreeswijk heeft het zien gebeuren' . . .

De helft van de drenkelingen werden naar Battenoord gebracht (voettocht) onder leiding van bakker Breen en de andere helft onder Schipper.

Onder laatstgenoemde groep was ook de fam. H.J. Vreeswijk.

'Het was nog een zware tocht. Als er onderweg een stortzee over de dijk sloeg dan riep men dat je je goed aan het touw waaraan we liepen, vast moest houden. Een eindje van onze boerderij vandaan viel onze kleinste zoon nog in het water. Gelukkig verdrong hij niet. . .

We kwamen tenslotte bij Luchtenburg in Battenoord terecht, waar we met tientallen bij elkaar waren. De kleine, doornatte kinderen hebben we uitgekleeft en met zeven tegelijk in bed gelegd, overdwars, dat ging net. Hun kleren konden zodoende gedroogd worden. We zaten bij Luchtenburg als haringen in een ton. Je kon je haast niet verroeren. Ook was er nog steeds de angst. 's Nachts werd het weer hoog water en het kwam tegen de muur van het huis.

Er was wat verderop een boot en toen heeft een jongen bij ons een paar keer met een zaklantaarn geknipt. Vanaf het schip richtten ze toen hun schijnwerper op ons, maar ze konden niet bij ons komen om te helpen' . . .

Het leek veel langer dan anders te duren, voor het licht werd, maar eindelijk was het zover. De aanblik van het polderland was vreselijk. Eén grote waterzee. Daarboven uit staken hier en daar de daken van boerderijen, of dat wat eens boerderijen waren.

Van allerlei dreef in het water: stoelen, tafels, kinderspeelgoed, hooi, hooivorken, touw, potten en pannen, kadavers ook. Mannen, vrouwen en kinderen, die nog onbereikbaar waren voor hún redders, klampten zich vast aan wat ook maar enig houvast leek te kunnen bieden. Hoe lang zou hun strijd om te overleven nog duren? . . .

Boek Pieters: 'Het huis van de polderopzichter werd te vol, maar gelukkig konden bij de Gast, wiens huis intact gebleven was, een aantal personen worden ondergebracht. Dat gaf weer wat verlichting.

De wind was iets noordelijker gelopen en het stormde wat minder, doch bij sneeuw- en hagelbuien nam de wind weer toe en maakte de polder tot een holle zee met woeste golven. In die omstandigheden was het onmogelijk, om hulp te gaan bieden aan de bewoners van de St. Pietersweg, die daar nog op en in de huizen zaten.

Ze moesten afwachten, terwijl de voedselvoorraad bedenkelijk slonk en er geen drinken meer was. De dorst was wel het ergste . . .

Zo werd de zondag ingegaan, een zwarte zondag voor het arme, zwaar getroffen dorp. Enkele mannen wilden trachten Nieuwe Tonge te bereiken, met de afspraak, weer terug te komen. Eén van hen kwam terug. Het was W. de Gast Pzn., die de boodschap bracht, dat J. van Zielst met zijn zoontje op een stuk dak rondredven bij de boerderij van C. Vreeswijk en dat deze ook nog achtergebleven was op zijn boerderij. Weer trok men er op uit en slaagde er in, hen in veiligheid te brengen. Ze waren bijna omgekomen van koude en ontbering.

De burgemeester zou opnieuw met een groepje proberen Nieuwe Tonge te bereiken. Ze zouden terugkomen, of hulp sturen, maar niemand verscheen. De achterblijvenden begrepen toen wel, dat er in Nieuwe Tonge ook veel te doen moest zijn.

Na het treffen van enige voorzieningen, zoals het aanbrengen van zakken klei aan de dijk, wachtten ze de vloed af, die tot hun opluchting niet zo hoog meer kwam. Toen gingen ze de nacht in, een lange, bange nacht met weinig of geen slaap, omdat er niet voldoende ruimte was. Gelukkig konden ze zich om de warme kachel scharen, hetgeen voor de kinderen en ouden van dagen een uitkomst was.

Een petroleumlamp moest hen van licht voorzien en koffie werd gezet met wat brak water uit de regenbak.

De gehele nacht hebben ze ook nog getobd met een ernstige zieke' . . .

H.J. Vreeswijk: 'Die ernstige zieke was een dochter van I. Vreeswijk. Zij had suikerziekte en ontbeerde haar injecties. Zij had het vreselijk benauwd. 't Was heel erg. Gelukkig kwam er later uitkomst' . . .

65. Burgemeester Van Hofwegen stond voor iedereen op de bres.

Toen weer een nieuwe dag aanlichtte, was de storm toch wel wat geluwd, zodat men pogingen in het werk kon gaan stellen om hen die in nood zaten uit hun huizen te halen.

H.J. Vreeswijk: 'Inmiddels gingen twee mannen naar Herkingen om te gaan vertellen hoe het er op Battenoord voorstond. Later kwamen ze van Herkingen met een brancard om de dochter van I. Vreeswijk op te halen. Ze werd onmiddellijk naar een ziekenhuis gebracht.

Gelukkig is ze in leven gebleven en woont nu in Sommelsdijk. Zoals reeds gezegd: Haar zus Mies was het leven er bij ingeschoten, op onze boerderij' . . .

E.L. van den Doel en J. Holleman Wzn. gingen samen naar Herkingen om te trachten daar hulp te krijgen. Het bleek, dat ze er gemakkelijk konden komen, want de gorsrand was volkomen intact gebleven. De E.H.B.O.-ploeg en mensen van het Rode Kruis in Herkingen waren dadelijk bereid, om de bevolking van Battenoord bij te staan. De heer Van den Doel ging zelf verder naar Dirksland, om vandaar te trachten Nieuwe Tonge te bereiken. Zijn gezin moest daar zijn en hij maakte zich erg ongerust, omdat hij niets van hen wist. Dinsdagmiddags om drie uur gelukte het hem, om er per roeiboort te komen en tot zijn grote blijdschap vond hij er zijn gehele familie gezond en wel.

Terwijl de mannen hulp haalden in Herkingen werkte men in Battenoord met man en macht, om een vlot te bouwen. Daarmee werden de bewoners van de St. Pietersweg gered. Met een oude boot, die ze hadden opgevist, gingen drie mannen er op uit, om het gezin van Jan Buys uit hun benarde positie te verlossen, hetgeen na enkele vergeefse pogingen uiteindelijk gelukte' . . .

H.J. Vreeswijk: 'Daar was ik ook bij. Samen met Luchtenburg. We gingen naar de boerderij van J. Buys die op een stukje dak zat met een heel oude moeder, zijn vrouw en een klein kind dat ziek was. Het kind huilde nogal. Ik klom tegen het stuk dak op, dat er was afgezakt en spreidde mijn armen. Daarop legde Buys toen zijn moeder en zo ben ik naar beneden gegaan. Luchtenburg stond in het bootje en ik reikte die oude moeder aan Kees over. Het bootje schommelde heftig, maar het ging toch goed. Het bootje was nog lek ook. Er konden er niet meer dan drie in. We brachten het oude moedertje in veiligheid. Daarna haalden we het kind en zijn moeder op en tenslotte Buys zelf.

's Jonge wat waren die mensen blij dat ze eindelijk gered waren. Die oude vrouw heeft nog een jaar of vier, vijf geleefd, ondanks de kou en de narig-

heid.

Er is trouwens geen ene ziekte van gekomen. Ook later niet, terwijl er na een maand nog kadavers in Nieuwe Tonge lagen. Je rook ze niet eens. Ik heb nog geholpen de dode beesten met een schip naar Battenoord te brengen. U moet rekenen, het water is hier zout en dat scheelt een stuk. Daardoor waren er waarschijnlijk weinig ziekten' . . .

Boek Pieters: 'Er waren nog meer personen, die angstig uitzagen naar de redders. Zonder zich om kou, honger, of vermoeidheid te bekommeren, werkten de mannen door. I. Vreeswijk en zijn zoon werden in veiligheid gebracht en ten laatste de familie de Jong van de Havenweg. Toen kwam er hulp opdagen uit Herkingen en hulpcolleges uit Dirksland hielpen de mensen van Battenoord af naar Herkingen.

In de namiddag ging ook de polderopzichter met zijn vrouw naar Dirksland, waar ze via het Rode Kruis in een gastvrij huis werden ondergebracht. Wat een genot, om na alle ontbering weer droge kleren aan te trekken en een warme maaltijd te gebruiken! Maar van slapen kwam niet veel, door de angst over het lot van hun kinderen, die ze echter later weer gezond en wel zouden terugvinden. . . .

Toen de heer Luchtenburg de volgende morgen weer op zijn post verscheen in Battenoord en rondom zich het troosteloze schouwspel van vernieling zag, kwam in zijn hart een gevoel van grote dankbaarheid, dat hij gespaard was voor het wrede lot, dat zovelen ondergaan hadden.

En wanneer men hem zou vragen naar zijn handelingen in die dagen van verschrikking dan zou hij zeggen: "Nu denk ik: dat had ik zus of zo moeten doen, maar toen het zover was heb ik gehandeld, zoals het mij inviel. Dank nog aan onze burgemeester, die als een held voor ieder streed en voor ieder op de bres stond en die zo handelend wist op te treden in de bange uren van deze rampnacht, tot steun van zwakkeren" . . .

H.J. Vreeswijk (die ook veel waardering heeft voor het optreden van burgemeester Van Hofwegen) vertelt me nu nog hoe het allemaal afliep: "Toen we in Dirksland aankwamen hebben we daar één nacht geslapen in de Hervormde pastorie. Mijn vrouw moest nog naar de dokter daar, omdat ze bloedvergiftiging kreeg aan haar vinger. Ze had er een grote splinter in gekregen, toen, hangend aan die latten van de schuur. . . De volgende dag, omstreeks 12 uur hoorden we dat we naar Rotterdam zouden vervoerd worden.

Weldra zaten we op het schip dat ons aan de Parkhaven bracht in Rotterdam en vandaar zijn we gegaan naar de Ahoy-hallen. Min of meer toch wel dankbaar redend. We zeiden: We zijn alles kwijt, maar we hebben alles nog. We waren niemand van ons gezin verloren en dat kon iedereen toen niet zeggen. Wel is er een zuster van m'n vrouw verdronken, maar dat wisten we toen nog niet. . .

In Rotterdam hebben we het overigens niet zo best getroffen. We kwamen vanuit de Ahoy-hallen, verkleumd aan bij de mensen waar we ondergebracht werden. Ze sliepen reeds en werden uit bed geklopt, want ze hadden zich opgegeven voor evacuë's. Het was 12 uur in de nacht.

Ons werd niet gevraagd of we soms zin hadden in een warm bakkie koffie. Ook niet of ze soms iets voor ons konden doen. Nee, ze brachten ons naar een kamertje waar het zeer koud was! Er stond een klein ledikantje op, kleiner dan normaal en daar moesten we met z'n drieën maar op zien te slapen, de kleine tussen ons in. Nou, dan slaap je zo'n nacht niet veel, hoor. Veel te koud. 's Morgens kregen we eten. Meer ook niet. Die boer kwam 's middags met een grote mand eieren, maar we hebben er nooit een eitje gezien. Ik denk dat zij dachten dat ik bij hen gekomen was om op de boerderij te helpen en dat mijn vrouw het huishouden weleens eventjes zou doen.

Gelukkig kregen we al heel spoedig een ander adres en daar ging het goed. Die vrouw (haar man leeft niet meer) komt nog steeds bij ons op bezoek en wij bij haar.

Een heel goede verstandhouding dus' . . .

De nieuwe woning van de familie Vreeswijk.

66. De koningin begreep alles zo goed.

Vreeswijk werd gered.

Buys werd geholpen.

Anderen, die hulpeloos ronddreven op een of ander geval werden verlost uit hun benarde positie.

Maar de familie Tanis, hoe verging het die verder? Zij zaten immers ook op een boerderij (die van Tanis' broer) op de dijk?

Welnu, op de zondag waarop voor H.J. Vreeswijk en de zijnen de redding daagde, zij het nog aanvankelijk, vreesde de familie Tanis nog steeds het ergste . . .

Mevrouw Tanis voor haar 'woning'.

Hoe moest men de komende nacht doorkomen in dit open, tochtige huis? Ja, zouden ze de volgende dag nog wel halen. Zou het huis niet totaal een prooi van de golven worden. Was er nog wel toekomst voor hen? . . .

De koude maakte hen tenslotte bijna gevoelloos.

Hoewel rondom omringd door water, kwelt de dorst hen op ontstellende wijze.

Men snakte naar helder, zoet water.

O, hoe lang nog? . . .

De nacht wordt doorgeworsteld en het wordt weer licht. . . Maandag. Zou deze dag de redding dagen? . . .

O, hoe verlangde men.

Ze konden alleen nog maar hopen, maar de verwachting werd steeds minder. 's Morgens bleef de redding uit en 's middags kwam daar geen verandering in. Duizenden gedachten speelden door het hoofd. Gebeden werden opgezonden. Hulp bleef uit! . . .

De hele lange dag ging traag voorbij en de schemering kondigde een nieuwe nacht van verschrikking en ontbering aan.

De kinderen huilden, alles was triest. . .

Waarom moest dit gruwelijke toch geschieden? Was het een straf van God? . . . De duisternis nam toe en het werd nacht.

De zoveelste. . .

Traag tikken de seconden naar de eeuwigheid. Eindelijk breekt weer een nieuwe morgen aan. Het is dinsdag.

Maar dan. . .

Ze zien een vlot naderen. Dat ze nog gered zullen worden, kunnen ze nauwelijks meer geloven. Het vlot komt dichterbij. Grote inspanning kost het de mannen om het vlot de goede kant uit te sturen. Steeds moeten ze voor allerlei obstakels uitwijken. Tenslotte zijn ze vlak bij de boerderij.

'Eerst de vrouwen en kinderen,' wordt geroepen. De mannen laten hun vrouwen en kinderen gaan. Zullen ze elkaar ooit levend weerzien? Straks komt de vloed weer op. Zullen de redders tijdig terug zijn? Het vlot verdwijnt uit het gezichtsveld. Het lijkt erg lang te duren, maar eindelijk komt het vlot weer terug. De redders vertellen, dat de vrouwen en kinderen veilig zijn overgebracht.

Ook de mannen komen behouden aan. . .

De gehele bevolking van Nieuwe Tonge werd geëvacueerd. Van elders werd hulp geboden.

Dijken werden gedicht. Huizen werden herbouwd. Vrouwen uit Leidschendam, Wassenaar, Bodegraven, Leiden, Stolwijk en Moordrecht kwamen helpen schoonmaken. Leiden stuurde mannen van het Rode Kruis voor de berging van slachtoffers en stelde het bedrag van / 800.000, beschikbaar voor de

zoeer getroffen gemeente. Alblasterdam zond mensen die het dorps huis herstelden.

Op 10 april waren de beide polders droog.

Mevrouw Tanis mocht met een groep mensen die ernstig waren getroffen door de ramp een bezoek aan Koningin Juliana brengen. Ook prinses Wilhelmina was bij de ontvangst op paleis Soestdijk aanwezig.

Mevrouw Tanis vertelt over dat bezoek: 'De Koningin was heel aardig, maar ook zeer ontroerd. Er werden zulke verschrikkelijke verhalen verteld, dat je er koud van werd. Daardoor beleefde je alles weer opnieuw.

De Koningin begreep alles zo goed. Ook nu ontroert het mij nog altijd als ik de Koningin hoor of zie' . . .

We nemen afscheid van de familie Tanis, nu wonend in Sommelsdijk. Ze hebben zojuist hun huis weer een opknappbeurt gegeven. 't Ziet er allemaal keurig uit. Wat een verschil met toen op de boerderij! . . .

Medeleven van ons koningshuis, ook nog na De Ramp: De zwaarst getroffen werden op Soestdijk vereendigd.

67. Bonk... bonk... bonk!

We menen dat we in Battenoord moeten zijn en zoeken daar naar straten.
Maar die zijn er eigenlijk niet.

Een gehucht...

We zoeken, maar we vinden niets.

Nog maar eens op mijn programmapapiertje kijken...

Hè, vergis ik me?...

We moeten niet in Battenoord zijn, maar in Nieuwe Tonge, staat er op een
papiertje.

Geen wonder dat we in Battenoord geen Jan de Beyerstraat vinden.

Op nog een papiertje ontdek ik toch weer dat het in Battenoord moet zijn.

Nu ja, Battenoord hebben we al afgestruind, laten we het nu maar eens in
Nieuwe Tonge proberen.

Gelukkig, we vinden eindelijk wat we zoeken.

Bij de familie Groenendijk worden we welkom geheten en van de nodige infor-
matie voorzien. Tja, zij kunnen inderdaad iets heel bijzonders vertellen.

Waar velen stierven in de ramptijd kwam er bij hen nieuw leven bij. Maar vraag
niet hoe!...

Groenendijk: 'We hadden twintig bunder land. Voornamelijk akkerland. Toch
bezaten we ook vijf koeien, vier kalveren en drie paarden, alles op stal.

We werden een dag van tevoren nog gewaarschuwd dat het gevaarlijk hoog
water was.

Nu ja, zo iets hoorde je vaker'...

Tegen een journalist ('Willem') van een Utrechtse krant vertelde de heer Groe-
nendijk het als volgt: 'Toch ben ik die nacht nog gaan kijken naar de zee. Uit
nieuwsgierigheid. Die gierende storm en dat hoge water... hoe zou dat er uit-
zien? De dijk was vlak achter ons huis. Toen ik er op stond, voelde ik dat-ie
trilde als een dier. Ik rende terug. Tegelijk hoorde ik het geraas. Ik sloot de deur
achter me. Dat doe je nooit. Er kan es een buurman komen. Die mag je niet
buitensluiten. Maar ja, nu wilde ik het water buiten sluiten. Dat lukte ook, voor
de paar ogenblikken die je nodig had om naar de zolder te gaan. Toen brak het
water de vensters.

We waren zelfs niet bang, geloof ik. Als alles zo snel gaat, is het of je zelf
achterloopt. Het water stond tot een centimeter of wat van de zolder. Dat kon je
zien in het trapgat, als je een lucifer aan stak. Zwart water.

Heer Groenendijk.

We hadden drie jongens: Henk was acht, Piet was vijf en Jan was drie. Aan eten
hadden we geen gebrek, omdat we het varken hadden geslacht, en de worsten
hang je dan op zolder, maar dat spul is zo zout. Ik zie nog de jongetjes de ruiten
aflikken, toen die beslagen raakten....

Drie nachten en twee dagen hebben we zo gezeten. En de angst was misschien
toch wel gekomen, want wie is er nou een held. Maar voor ons zit de angst vast
aan een balk. Die is er aan komen drijven, en die wilde niet meer weg bij ons
huis. Telkens stootte die tegen de zijmuur. Bonk! Bonk! Bonk! Dag en nacht
ping dat door. Nou ja, soms hield het op. Vanwege eb en vloed stond er een
heetje stroom. Dan dreef-ie weg. Maar net als we er even aan gewend waren,
verlicht adem te halen, omdat-ie weg was, dan was-ie weer terug met zijn Bonk!
Bonk! Bonk!...

Daar was niks aan te doen omdat we geen van allen konden zwemmen. Zestig
meter verderop zat onze buurman met zijn vrouw op hun dak, omdat zijn
zolder lager was dan de mijne, dus die stond onder water. We konden hen niet
halen, en zij konden niet naar ons komen...

Hij eb zakte het water ver genoeg, dat ik een plank kon leggen van de trap naar
de kachel. En zo kon ik bij de provisiekast komen. Daar waren eieren. Die zijn

niet zout. En een fles brandewijn kreeg ik nog te pakken. Maar meer toch niet. Buiten had ik een laken gehangen. Omdat er wel eens vliegtuigen over kwamen. Die zouden dat dan zien. Toen zag ik ook, dat het huis van de andere buurman finaal weg was. Op die plek was, wat we later een spoelgat zijn gaan noemen. Omdat de zee daar telkens naar binnen spoelde en weer naar buiten. Vader, moeder en vijf kinderen dood. Ik heb het mijn vrouw maar niet verteld. . .

En ik vond het ineens gek, dat we niks van de beesten hadden gehoord. Ik heb toen nog staan luisteren aan het dak van de schuur. Alles was toen natuurlijk allang dood. Maar dat begreep ik eigenlijk niet. Eigenlijk had ik toen nog steeds geen flauw idee dat er honderden mensen moesten zijn verdronken. Nou ja, je krijgt de krant niet. Je hoopt er het beste van' . . .

68. In een zeer hachelijke situatie — vanwege Rinus. . .

Het bijzondere van de situatie was dat mevrouw Groenendijk hoogst zwanger was. Ze was door dokter De Man uitgerekend op de laatste week van februari.

Ze leek heel kalm. . .

Toch zou vanwege de onderdrukte zenuwen het kind vervroegd komen. Immers de mens wikt, maar God beschikt. Het kind begon zich te roeren. . .

De heer Groenendijk: 'Het werd een vrij hachelijke situatie. Wat moesten we? . . . Het kind liet zich niet tegenhouden' . . .

Mijn vrouw zei: 'Doe jij nou maar, wat anders de dokter doet!' . . .

Dat was ook wat.

Ik was nu eenmaal geen dokter.

Maar er moest wat gebeuren.

Ik begon. Al spoedig was er een reactie.

"Au! Au. . ." riep mijn vrouw. "Zo doet de dokter het niet!" . . .

Gelukkig kwam de zoon nu heel gauw.

Ik wist opeens wat me te doen stond. Bij een paard had ik meermalen geholpen.

Een paard verschilt wel van een mens, maar veel kan het mekaar niet ontlopen.

Ik herinnerde me: Op één vingerlid afstand bind je de navel af en op nog een vingerlid afstand knijp je hem dan door. 't Lukte! . . .

Moeder de vrouw lag er heel ontspannen bij en ik maakte een drankje voor haar van brandewijn en een paar geklutste eitjes.

Nu ja, ik wist heus wel van de moederkoek, dat die er uit moest.

Maar ik wist niet hoe.

Ik ging op het dak zitten roepen naar de burens.

Die vrouw hielp wel eens vaker met geboortes.

Het werd een eigenaardig gesprek.

Schreeuwen over zestig meter.

"'t Is een zoon!" . . .

"Wat zeg je?" . . .

"Zoon!" . . .

"Alweer?" . . .

"Wat zeg je?" . . .

"Leuk!" . . .

"Maar hoe moet dat met die moederkoek?" . . .

Mevrouw Groenendijk.

'Wat zeg je?' . . .
'Moederkoek!' . . .
'Vanuit de maagstreek drukken naar beneden!' . . .
'Wat zeg je?' . . .

Ik heb gedrukt.
Maar niks moederkoek!
Toen begon ook nog die vervelende balk weer.
Bonk! Bonk! Bonk!
't Werd angstig, die laatste nacht.
We zagen nu toch wel heel erg uit naar redding.
Traag ging de nacht voorbij.
Mijn vrouw is iemand die altijd kalm blijft. Toch kwamen er zenuwen.
O, daagde er maar spoedig hulp' . . .

Mevrouw Groenendijk vertelde mij dat ze in die nacht heel wat gebeden hebben tot God, Die de Helper in nood wordt genoemd. 't Was als het ware een gebedsworsteling om uitkomst in deze benarde situatie. Achteraf konden zij getuigen dat de Helper groter was dan de nood.
De heer Groenendijk, zelf een rustige reus, stond in die nacht voortdurend op de uitkijk, vooral bij het krieken van de dageraad.
Waar bleven de redders? . . .
Wat een toestand toch.
Als je op deze wijze met vrouw en kind, plus nog een aantal anderen, moet wachten . . .
De spanning nam toe . . .
Een mens zou zijn kalmte glad verliezen.
Steeds was er die vragende blik in de ogen van zijn vrouw. Als er niet spoedig hulp kwam! . . .
Tenslotte was er naast fysiek letsel zeker niet minder de dreiging van psychische schade. En was dat niet nog erger? . . .

Opeens!
Daar kwamen ze.
De boten! . . .
De nood was hoog, maar de redding nabij.
Zuchten van verlichting werden geslaakt.
Hoewel, verlichting? . . .
Onderdrukte spanningen kunnen ook opbreken. Dan blaas je die zo maar niet van je af . . .

'Zo ging het tenminste met mijn vrouw. Ze brachten haar naar het ziekenhuis

en daar heeft zij, die rustige, kalme dame, drie dagen liggen schreeuwen.
Och, misschien was dat maar goed ook.

't Moest er immers toch uit.

Vijf dagen later ging ik terug om in de schuur te gaan kijken.

Nu, dat was wat! . . .

De paarden stonden met de voorhoeven op de ruif. Stijfdood!

De koeien waren domweg op de grond blijven staan.

Opeens hoorde ik geblaf. De hond. Was die even blij dat ie mij zag! Hij leek niet uitgehongerd als ik het zo bekeek. Zeker gegeten van de dode beesten . . .

Zou zo'n beestje psychisch niets geleden hebben, al die dagen alleen, met zo'n onbegrijpelijke dreiging? . . .

Met Rinus, onze nieuwe zoon ging het goed.

Hij wil een opleiding volgen voor leraar. Dat is toch haast niet te geloven voor een zoon van een boer?

Feitelijk ben ik geen boer meer. Een jaar of twaalf geleden verkocht ik mijn boerderij aan buurman Jacobs, die nu vijftienveertig bunder heeft. 'k Ben nu hulpfitter bij de waterleiding. Aardig werk met aardige mensen en de centjes op tijd.

Jacobs vertelde me wat jaren geleden: "Alleen op de uien heb ik dit jaar al meer verloren, dan jij zorgeloos verdient als hulpfitter bij de waterleiding.

Misschien zei hij dat vooral om aardig tegen me te zijn.

Immers vanuit zijn standpunt ben ik een armzalige niet-boer geworden.

Toch zijn wij vrienden.

Ik begrijp hem. Ook als-ie er niet mee kan ophouden, terwijl het slecht gaat in de akkerbouw.

Hoewel ik er nu erg blij om ben dat ik die gelukkige draai heb kunnen nemen, moet men niet denken dat dat zo gemakkelijk ging.

Wie ben ik nou eigenlijk? . . . vroeg ik me af.

Ik ben namelijk boer Groenendijk, of ik ben helemaal niks. Met dat dilemma zat ik.

Enfin, het is me alles meegevallen.

Wat mijn vrouw betreft, die heeft zich nooit meer veilig gevoeld daar achter de dijk. 's Nachts als de wind kwam, werd ze wakker.

Ik niet . . .

Voor haar dus maar goed dat we er weg zijn.

Ach, we hebben geluk gehad. We kunnen ons geluk eigenlijk niet op.

We wonen nu in het dorp. Daar kan de zee wel komen, maar niet hoog.

Wij hebben alle reden om de Heere dankbaar te zijn. Terwijl anderen doden te betreuren hebben, kregen wij er nieuw leven bij.

Soms denk ik nog wel eens terug aan de hond.

Wij meenden dat er niets mee was . . .

Pas een tijd na de ramp begon hij te vermageren.

Toch kreeg hij goed eten.

Tenslotte hebben we hem moeten afmaken.

Het is dus pas achteraf geweest, dat hij er blijk van gaf, die situatie niet te hebben aangekund, die week met het water en de doden.

Hij was een vriendelijk dier' . . .

69. Zijn benen zijn zo ijskoud! . . .

Tijdens mijn diverse 'watersnoodtochten' door het Zuid-Westen des lands, bracht ik ook een bezoek aan Mevrouw J. Visser-Vlaanderen in de Hervormde pastorie te Nieuwe Tonge. Ze vertelde ons wat over ervaringen die men haar meegedeeld had uit de omgeving en ze wist ons ook nog wel adressen te noemen van gemeenteleden die het een en ander hadden meegemaakt in die tijd.

We praatten ook over andere dingen die onze belangstelling hadden. Henk Mijnders is theologisch student, dus was hij spoedig in gesprek met een idemdito-zoon des huizes, terwijl even later ook dominee zelf erbij kwam zitten. . . .

Begin 1977 publiceerde mevrouw J. Visser-Vlaanderen een ramp-verhaal, in het Reformatorisch Dagblad onder de titel 'Gered uit het water'.

'Een waar verhaal?' . . . vroeg ik haar, toen ik het gelezen had.

'Nou ja, kijk eens, ik heb er gebeurtenissen in verwerkt die men mij wel eens verteld heeft. Daaromheen schreef ik dit verhaal. Je kunt dus zeggen dat het min of meer waar gebeurd is. Het zijn verschillende gebeurtenissen die geconcentreerd zijn en verwerkt tot een verhaal voor de kinderen' . . .

Mevrouw Visser gaat er mee akkoord dat ik het verhaal opneem in dit boek. Ik geef nu graag de pen aan de schrijfster J. Visser-Vlaanderen.

Joris en Dik slapen. Ze horen niets van de wind, al giert deze om het huis. Ze zijn rustig naar bed gegaan.

Het huis is sterk hoor! Maar dan ineens. . . ze worden wakker, ze horen wat. Ze horen de vreselijke storm, het lijkt wel of ze mensen horen praten. Dat kan toch niet? Het is nog pikdonker, en het stormt zó hard, dat Joris en Dik rechtop gaan zitten. Verschrikt kijken ze elkaar aan en Joris zegt angstig: 'Kom joh, we gaan eruit, we gaan vader en moeder zeggen, dat het zó hard stormt. 'Moe, moeder,' roept Joris, 'er is zoveel wind, en. . .'. 'Wat is er,' roept vader verschrikt.

'O vader, het stormt zo, het lijkt of ons huis wegwaait' . . .

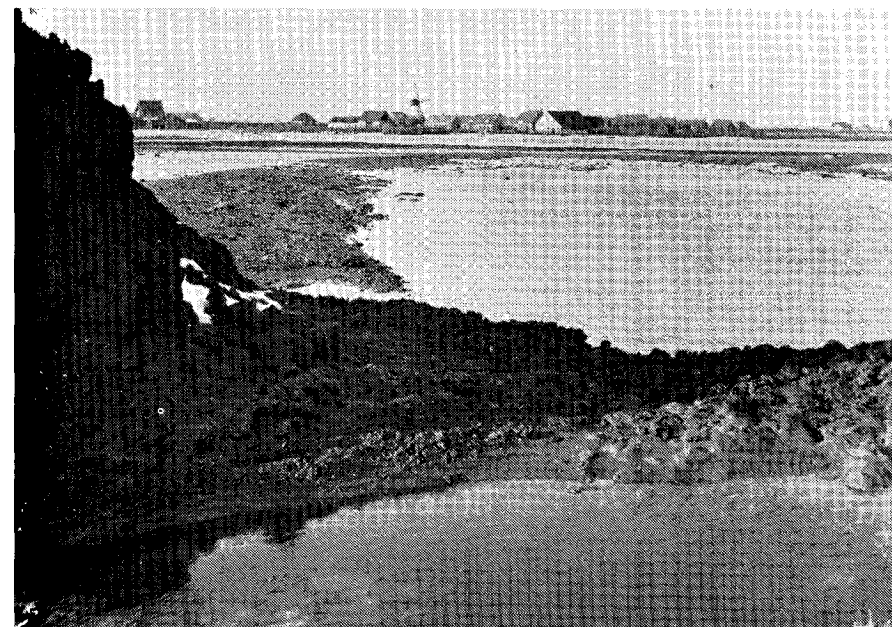
'Wel nee, jongens, ga maar slapen hoor, het huis kan er tegen' . . .

'Nee pa, nu echt niet, het is zó erg. Hoor dan eens goed. Er praten ook mensen buiten' . . .

Nu komt vader vlug uit bed. 'Jongens, er zal toch niets gebeurd zijn?' Vader trekt zijn kleren aan en ook moeder gaat er nu uit. Ze kijkt uit het raam, maar

kan niets zien. Het is pikdonker, de boomtakken zwiepen met geweld langs het raam. Ze zegt: 'Vlug jongens, kleden jullie je ook maar aan, je weet nooit wat er gebeuren kan' . . .

Vader is de trap al afgegaan, maar als hij beneden is roept hij: 'Water, er staat water in huis. Als. . . als. . . de dijken maar niet bezweken zijn. Kom jongens' . . .

Bij Nieuwe Tonge.

Joris en Dik rollen de pijpen van hun broek op. Hadden ze nu hun laarzen maar. Misschien kunnen ze die te pakken krijgen. Vader is al in de kamer. . .

'Verschrikkelijk!' roept hij, 'alles is al nat.' Dan naar de keuken, maar ook daar staat het water. De jongens lopen verder door het water naar de bijkeuken. De laarzen drijven op het water, toch maar aantrekken. 'Brrr. . . , wat is alles koud.'

Vader trekt ook laarzen aan. Hij wil naar buiten. 'Vooruit jongens, de beesten moeten los, want anders. . . ' Ze rukken aan de deur, oei, die vliegt open.

'Ooöh. . . verschrikkelijk! . . . Overal water. 'Jongens, we moeten er door,' roept vader boven de wind uit.

Ze lopen door het water naar de schuur en horen de koeien al loeien.

Arme dieren, ze moeten los, misschien kunnen ze een plaatsje vinden waar het droog is. Vader roept: 'Ja, beste beestjes, we komen eraan hoor!' . . .

Hij houdt veel van zijn vee. Ze rukken aan de deur, gelukkig, die gaat open. Met een mes snijden ze de touwen los, heel vlug, want o, wat zijn de beesten allemaal angstig. De storm raast om de schuur. Het is net of-t-ie brult: 'Wacht nog maar even, en ik til de hele schuur op' . . .

Vader en de jongens zijn op het ogenblik niet bang, ze denken alleen maar aan het vee. Eén, twee koeien zijn al los. Ze springen wild door het water, de duisternis in door de woeste storm. De volgende zijn inmiddels ook losgesneden. Ze snellen de andere achterna. Vader zucht en zegt: 'Zal ik ze ooit weerzien, die arme dieren?' . . .

Nu de kalfjes nog. Joris zegt: 'Die kunnen vast niet tegen zulke koude pootjes, vader.' 'Nee jongen, maar het moet, misschien vinden ze ergens een droog plekje. Er is vast een gat in de dijk, overal is water. Het lijkt of het hoger komt' . . .

'Al de beesten zijn nu weg. Zullen we ze ooit terugvinden? Misschien verdrinken ze wel. Kom, we gaan naar moeder, want die wordt ongerust, jongens' . . .

In de keuken grijpt vader een emmer, en doet er van alles uit de keukenkast in. Brood, boter, kaas en nog veel meer om te eten. In de kamer kijkt hij rond. Wat zal hij nog pakken? Want misschien komt het water nog hoger. De Bijbel ligt op een tafeltje. Die neemt vader eerst, die wil hij niet missen. Hij kijkt in de boekenkast. De onderste planken staan al onder water. Op de bovenste plank staan nog mooie boeken van zijn vader. Heel oude, die wil hij ook niet missen.

De stoelen zijn al nat en de kast en het vloerkleed. En het mooie bankstel wat ze pas gekocht hebben. Daar hadden ze heel lang voor gespaard.

O, alles is weg! . . .

Joris pakt zijn doos met de mooie trein die hij met zijn verjaardag gekregen heeft, van de plank uit de kast. Die mag hij niet kwijtraken.

Dik heeft zijn handen vol met zijn zondagsschoolboekje, zijn kleurboek met kleurpotloden en zijn nieuwe horloge. O, het rolt haast uit zijn handen. En zijn benen, zijn benen zijn zo koud, zo ijskoud! . . .

70. Er staat een man te zwaaien op de boot. . .

'Naar boven,' zegt vader.

'Alles naar boven brengen!' . . .

Ze horen Ansje huilen.

Angstig roept moeder: 'Komen jullie nou, want anders verdrinken jullie. Kom toch boven!' . . .

Nat en koud komen ze de trap op.

Moeder heeft boven een heleboel klaargelegd. Ze zegt: 'We zullen wat kleren en dekens naar de zolder brengen.'

'Naar de zolder?' roept Joris. 'Bent u bang dat het water nog hoger komt?' . . .

'Jongen, kijk dan, net waren er twee treden van de trap niet meer te zien, en nu al drie.'

Vader zegt: 'Daarom, alles naar de zolder brengen, misschien zijn we er straks blij mee.'

IJverig gaan ze aan het werk. De storm loeit om het huis en het lijkt of het huis om zal waaien. Het is angstig; alles kraakt.

Als ze klaar zijn, horen ze opeens gebons op de deur en iemand roept: 'Sanders, Sanders, helpen man, we hebben je nodig' . . .

'O man,' klaagt moeder, 'ga alsjeblieft niet weg. Wat moet ik beginnen als het water nog hoger komt?' . . .

Ansje huilt op haar arm.

'Ja,' zegt vader, 'ik ga toch helpen, want wie weet kan ik meehelpen, om het water tegen te houden. En als het moeilijk wordt moeder, je hebt gezien dat ik de Bijbel mee genomen heb, naar boven. Laat de Heere jullie steun zijn door gebed en het lezen in de Bijbel. Ik zal ook voor jullie bidden. Misschien zijn we weer gauw terug — misschien — valt het nog mee' . . .

Als ze vader een kus gegeven hebben, gaat hij diep onder de indruk naar buiten. De mannen wachten met een klein vlotje, en daar moet vader op. Door de woeste wind en de donkere nacht, zien moeder en de kinderen hem niet meer.

Moeder heeft Ansje in een deken gerold, en nu is het kind weer in slaap gevallen. De jongens weten niet wat ze doen moeten; slapen kunnen ze niet meer. Af en toe kijken ze bij de trap, of het water stijgt. Moeder zucht: 'Nu is alles beneden kletsnat, onze mooie meubels en de boeken en mijn naaimachine.

Alles, alles.' Ze huilt bijna. Maar dan zegt ze ineens: 'We hebben elkaar nog, misschien zijn er al mensen verdronken'...

'Ja,' zegt Joris, 'bijvoorbeeld mensen die beneden sliepen. Tante Corrie en oom Kees slapen ook altijd beneden.'

'Ja maar,' zegt moeder, 'die hebben er wellicht nog eerder erg in gehad dan wij.'

'Wij waren het eerste,' roept Dik. 'Wij hebben jullie wakker gemaakt, anders...'

Joris gaat met zijn trein spelen en Dik begint maar wat te kleuren, ze weten niet wat ze anders moeten doen.

Als moeder bij de trap gaat kijken, schrikt ze, ooooh... , nog maar drie treden, en dan komt het water op de overloop. Als vader straks thuiskomt, kan hij niet meer naar boven. Zouden ze dan toch naar de zolder moeten? Zou het huis het uithouden, de storm raast er om heen. Ze bidt: 'O Heere, bewaar ons, en alle mensen die in nood zitten. Alstublieft Heere.' De kinderen liggen zó fijn te spelen en hebben op het moment nergens erg in. Dan ineens springt Dik op, en gaat kijken op de overloop.

'Mam,' roep hij, 'alle treden van de trap zijn helemaal weg, het water komt er aan hoor!'...

'Ik heb niks geen zin om naar de zolder te gaan,' moppert Joris, 'mijn trein ligt juist zo mooi'...

Maar dan horen ze zó hard kraken buiten, dat ze verschrikt door het raam het duister in kijken. Ze zien het al, van de schuur is het dak afgewaaid. Gelukkig neemt de storm het mee de andere kant op en slaat het niet tegen het huis. Ze kunnen nu al iets zien buiten, overal water, water. Verschrikkelijk, waar zullen toch hun dieren zijn?

'Mam,' vraagt Dik, 'zullen vader en die mannen ons komen redden? We moeten hier toch vandaan?'...

Joris meent: 'Misschien zijn ze wel een heel grote boot halen, waar een heleboel mensen tegelijk in kunnen'...

'We zullen het hopen kinderen, de Heere alleen kan ons redden'...

Dat begrijpen Joris en Dik wel. Ze hebben samen al heel zachtjes gebeden, of de Heere een boot wil sturen.

Ansje wordt wakker en moeder zegt: 'Kom jongens, we brengen alles naar zolder. Gelukkig dat vader de bedden daar al gebracht heeft.' Ze kijken nog even voor het laatst door het slaapkamerraam. Koud dat het is, maar op zolder is het nóg kouder. Ze hebben hun jassen aan. Op zolder is het triest. 'Weet je wat,' zegt moeder, 'ik ga voorlezen uit het boekje van Dikky, houden jullie de zaklantaarn maar bij, dat ik kan zien'...

De jongens luisteren, en vergeten haast dat alles zo nkelig is. Maar dan ineens

springt Joris op en probeert door het dakraam te kijken, hij hoort iets, of zou het die vreselijke storm zijn?

'Wacht,' zegt moeder, en voorzichtig probeert ze het raampje open te doen, maar dat kan onmogelijk. De storm zou het haast uit haar hand rukken. Ze tuurt naar buiten.

'Het lijkt,' zegt ze, 'of er iets aankomt.' 'Misschien wel een boot,' juicht Dik. 'Ik hoop het, kinderen, maar als het maar geen stuk van een schuur of huis is, dat zou gevaarlijk zijn.' 'O ja,' bibbert Joris, 'als dat zo is, kan dat stuk tegen ons huis aan bonken en dan... , dan kan ons huis instorten.'

Snikkend kruipt hij op moeders schoot. Ook Dikky begint nu te huilen. Moeder aait over hun hoofden en zegt ernstig: 'Dat kan allemaal gebeuren, maar het kan ook anders; de Heere kan ons bewaren, Hij alleen. Zullen we samen bidden?' Dikky zegt: 'Bidden helpt, hè mam, de Heere hoort het toch?'...

'Ja Dik,' en dan vraagt moeder, of de Heere uitkomst wil geven in dit grote gevaar. 'Als wij het niet meer weten, Heere, kunt U ons alleen maar helpen. Wij hebben het niet verdiend, maar wilt U ook vader bewaren en terugbrengen?'...

Na het bidden zijn de jongens niet zo angstig meer. Ze weten wel, dat ze met alle nood naar de Heere mogen gaan. Dat maakt je zo rustig van binnen...

Moeder kijkt weer door het raampje. Ze zegt: 'Ik zie niets meer, alleen lijkt het of ik in de verte een lichtje zie, een heel klein lichtje.' Dat willen de jongens ook zien. Moeder tilt ze even op, en ja hoor, ze zien het ook. Dikky roept blij: 'De Heere Jezus stuurt een boot, hè mam?'...

Moeder vindt het fijn, dat haar kinderen even blij zijn, want het is allemaal zo erp.

Ze gaat wat voorlezen uit de Bijbel. Een geschiedenis, die de kinderen goed kunnen begrijpen. Ze luisteren en ze vergeten weer helemaal de zolder en dat wilde water. 'Weet je wat,' zegt moeder, als ze een heel eind gelezen heeft, 'we zullen iets uit het raam hangen, dan weten ze dat hier mensen zijn.' Ze pakt een sloop en probeert het raampje een kiertje open te doen. Vlug het sloop er door en het laatste stukje vastklemmen tussen het raam. Het lukt, maar o, wat rukt de wind hard aan het sloop.

'Het lijkt wel een witte vlag,' zegt Joris.

Ze wachten, wachten, tot ze er moe van worden. Joris en Dik vallen in slaap. Moeder legt een deken over hen heen, want het is o zo koud. Zelf blijft ze wachten en bidden om uitkomst. Buiten giert de storm om het huis.

Ze kijkt nog eens door het raampje. Ziet ze het goed? Is het lichtje wat ze net zag, dichterbij gekomen? Ja hoor, vast en zeker. Ze ziet een paar koeien

drijven op het water. Zouden ze van hen zijn of van een ander? Die arme dieren, ook die moeten lijden, omdat de mensen zo zondig zijn.

Ze kijkt... kijkt... dat lichtje... het is... een boot. Zou er redding komen? Zouden ze dan door dat raampje moeten? Ze kijkt nog één keer, of het echt waar is. Ja, hoor, nu ziet ze het duidelijk. Er staat een man te zwaaien op de boot...

71. De Heere zij gedankt! . . .

'Joris en Dikky, worden jullie wakker! De boot komt er aan!' . . .

Joris en Dik begripen er niets van.

Boot? . . .

Waar zijn ze dan? . . .

O ja, da's waar ook. Ze zijn op die koude zolder.

Ze horen opeens weer die vreselijke storm!

Ze springen overeind en Dik vraagt: 'Heeft de Heere de boot al gestuurd, mam?' . . .

'Ja hoor, kinderen, de Heere hoort ons, als we bidden' . . .

Moeder tilt de kinderen op, om hen door het raam te laten kijken. Heel voorzichtig vaart de boot tot vlak tegen het huis, want o, het huis mag niet breken, anders. . .

Ze horen nu door de storm heen stemmen. Een laddertje wordt tegen het dak gezet, en daar. . . daar zien ze het gezicht van vader.

'Vader! Vader!' juichen ze allemaal. Moeder doet het raam open, en meteen rukt de wind er zo hard aan, dat het er uit waait. 'Komen jullie maar vlug,' zegt vader, 'jullie zijn er nog. De Heere zij gedankt!' . . .

Eerst neemt hij Ansjie. Ze huilt, maar moeder doet de deken strak om haar heen. Vader kan haar zo aan de mannen geven, die op de boot staan. 'Dat is één, nu Dikky.' Dikky trilt op zijn benen. Hij wil nog wat grijpen, zijn boek en kleurpotloden, maar die vallen uit zijn handen. Moeder tilt hem op en als vader hem aanpakt, geeft hij gauw een kus op zijn wang. Gelukkig, in de boot is hij veilig.

Joris staat te wachten, de doos met de trein onder zijn arm. 'Jongen, dat kan niet,' zegt vader. Maar dan ziet hij het verdrietige gezicht van Joris. 'Nou vooruit, geef maar aan.' De mannen pakken de doos aan en grijpen dan Joris. . .

'Zo, die is ook veilig, nu jij moedertje. Geef eerst maar wat dekens en misschien als je ze wat dubbel vouwt, een paar bedden. Die kunnen we best gebruiken. Moeder vraagt angstig: 'En de boeken, en de Bijbel?' . . .

'Natuurlijk, die ook,' roept vader boven de storm uit. De mannen vangen alles op. Een zept: 'Wat heb je nu aan die boeken!' Maar Dikky hoort het en zegt: 'Dat ene boek is de Bijbel, en de Bijbel is het boek van God' . . .

Immiddels heeft moeder alles aangegeven, en heel voorzichtig klimt ze ook zelf door het raampje.

Het gaat moeilijk, maar het moet!

Haar mantel komt een scheur in, het geeft niet, als ze maar gered zijn. Verdrietig kijken vader en moeder nog naar het huis. Zouden ze het nog weerzien? De wind beukt er tegenaan. Het lijkt of het zo in zal storten. De mannen roepen: 'We gaan, want we moeten proberen er nog meer te redden. . .

Bij het volgende adres gaat het wat makkelijker, daar is het raam groter. Ze zijn daar zó verdrietig, want Leo, hun zoon, wilde proberen zijn hond te redden, en toen is hij zelf door de stroom meegenomen. Misschien (hij kan gelukkig goed zwemmen) is hij nog ergens opgepikt. Maar ze weten het niet. . .

Wat vreselijk veel verdriet is er overal. Ze varen naar het midden van het dorp. Daar zijn de reddingsploegen druk bezig de mensen in de school te brengen. De school ligt hoog, dus kunnen de bovenlokalen gebruikt worden.

Binnen is het heerlijk warm.

Vader gooit de bedden en de dekens op de grond, want dan kunnen ze daar op uitrusten. De boeken en Joris zijn trein haalt hij ook uit de boot.

Gelukkig, ze zijn gered. Ansje krijgt eerst een fles pap en gaat daarna weer slapen, net als thuis in de wieg. . .

Ze krijgen allemaal eten en mogen dan wat rusten. Joris en Dik vallen in slaap, ze zijn ook zó moe! Vader zegt weer gedag, want er is werk genoeg. Veel mensen worden er gebracht en bedden en dekkens liggen overal verspreid. Verpleegsters helpen zo vlug mogelijk. Gelukkig melden zich steeds mensen om te helpen, want ze kunnen genoeg hulp gebruiken. Nu worden ze vanaf de school geëvacueerd naar andere dorpen, waar de waterramp niet is. Ook moeder met Joris, Dikky en Ansje worden bij vreemde mensen ondergebracht. Maar het duurt niet lang, of die mensen zijn niet vreemd meer, want ze zijn zo aardig en vriendelijk. Vader komt af en toe een poosje kijken. Hij heeft het ontzettend druk. . .

Maar dan eindelijk mag hij een poosje bij zijn gezin blijven om wat uit te rusten.

Moeder vraagt: 'Hoe is het met ons huis?' 'Ja,' zegt vader, 'ik ben er nog een keer langs geweest, maar alles was nog hetzelfde. Ik ben bang, als het water zakt, dat er veel aan gedaan moet worden.' Moeder begint te huilen en zegt: 'En alles is natuurlijk weg, en niets is er meer goed. Ons vee, niets hebben we straks meer.'

'Stil maar moeder,' zegt vader, 'ik heb zoveel gezien, er zijn veel mensen verdronken en o zoveel vee. Er is ontzettend veel verdriet, en wij zijn allemaal bij elkaar, en kunnen met hard werken alles weer opbouwen. We zullen hopen, zo spoedig mogelijk' . . .

Joris en Dik zeggen: 'Wij zullen ook helpen, hoor!' . . .

Dan komt eindelijk het moment, dat ze weer naar hun eigen huis mogen.

Verschrikkelijk, wat ze zien. Zo'n rommel, zo'n ravage, zo'n natte boel. Niets kunnen ze meer gebruiken. Maar ijverig gaat iedereen aan de slag.

Met héél hard werken, is alles weer goed gekomen.

Behalve bij mensen waar verdriet, dat grote verdriet gekomen was.

Waar een lieve vader, moeder, broer of zus, of kind verdronken is.

Daarom zijn ze die vreselijke nacht, die verschrikkelijke storm, nooit vergeten.

Deze verdrietige mensen kunnen alleen door de Heere getroost worden' . . .

72. Diepe ernst voor het beginsel.

Ik hoef ditmaal niet zo ver van huis.

De heer Rijksen, tijdens de Ramp woonachtig in Middelharnis, woont nu in Zeist en dat betekent dus dat ik daar in een half uur zijn kan.

'Ik ben in 1915 te Utrecht geboren' . . . laat meester Rijksen (zo werd en wordt hij op Flakkee algemeen genoemd). 'Toen ik zes jaar was verhuisde ik naar Zeist en volgde daar de Lagere School en de Ulo. Daarna ging ik op de Kweek en voltooide de onderwijzersopleiding in 1934. Dat was dat beruchte tijdperk waarin een onderwijzer geen werk kon vinden.

Kwekelingen zonder akte. 'k Heb jarenlang op een betrekking moeten wachten en werkte tijdelijk hier en daar maar wat, o.a. ook in Bartimeüs, het Blindeninstituut, waar ik als tijdelijk onderwijzer werd aangesteld.

Ik gaf orgellessen, maakte harmoniums schoon, om maar wat te verdienen.

Eindelijk, in 1941 werd ik benoemd op Flakkee en kwam op de Groen van Prinstererschool te Middelharnis, waar ik precies 12½ jaar heb gewerkt.

Een onvergetelijk tijdperk overigens. We maakten er de oorlog en de Ramp mee, want we vertrokken in 1954 pas weer naar Zeist' . . .

Meester Rijksen was erg ingeburgerd op Flakkee, dat bleek wel op de Ouderavond van de Groen van Prinstererschool te Middelharnis, waarop afscheid werd genomen.

We ontleenden aan een krantartikel hierover het volgende: 'Het schoolkoortje zong (na een referaat) onder leiding van de heer Rijksen enkele stukjes, die zeer in de smaak vielen. Ongetwijfeld is er door de heer Rijksen veel arbeid verricht om de jeugdige zangeresjes — waarbij slechts 1 jongen — op dit peil te brengen. Hij was dan ook trots te kunnen meedelen, dat binnenkort dit koortje waardig is gekeurd door de N.C.R.V. om voor de radio te zingen. Het koortje bood hem voor mevrouw een boeket bloemen aan.

Afscheid van de heer Rijksen.

De heer Van Zalingen bracht de heer Rijksen dank voor hetgeen hij voor het onderwijs gedaan heeft. Spr. wist dat hij liefde voor zijn arbeid had en heeft hem vaak bewonderd om zijn gelijkmatige kalmte en sericusheid, waarmee hij zijn taak verrichtte. De van God gegeven gaven van hoofd en hart heeft hij aangewend tot heil van het kind. We willen ons, zei spreker, niet verzetten tegen Gods weg en hij hoopte dat hij met zijn gezin te Zeist een goede tijd zal beleven.

Uw plaats mocht ingenomen worden door iemand die in uw voetsporen mag treden en als er bij ouders en personeel gebed mocht zijn, konden we nog wel eens met een verrassend God te doen krijgen.

De heer Wijnmaalen sprak namens het personeel hartelijke woorden van afscheid, waaruit duidelijk naar voren kwam, dat de onderlinge verstandhouding altijd buitengewoon goed is geweest. Rust en het zo laconiek uit de hoek komen waren speciale karaktertrekken van hun collega. Dat zullen we erg missen.

Bewogen drukte de heer Wijnmaalen hem de hand ten afscheid en overhandigde hem namens het personeel een elektrisch scheerapparaat.

De heer B. de Korte sprak namens de nog jonge vereniging van oud-leerlingen, welke vereniging steeds de belangstelling van de heer Rijksen had. Uit dit pittige speechje bleek ook weer hoe meester Rijksen door de oud-leerlingen was gewaardeerd.

Zc lieten zich niet onbetuigd en boden hem als muzikliefhebber het 2e deel van de gezangenuitgaven van Brandt aan.

Dominee Goedhart die namens het schoolbestuur sprak, schetste de vriendschap die er tussen hem en de heer Rijksen bestond en drukte er zijn spijt over uit, dat hij de benoeming naar Zeist kreeg. Dankbaar is het bestuur voor de

Uchiatar Rijksen.

jaren, die hij aan de school werkte, waarvan dierbare herinneringen zullen achterblijven.

Hij hoopte dat de Heere met hem mee zal gaan, want het voornaamste is, dat God ons niet vergeet. Wat uw zangkoortje presteerde heeft ons aangegrepen; het is jammer dat u weggaat!

De heer Mackenze voerde het woord namens de ouders en wees er op, dat de kinderen vol vertrouwen aan de heer Rijkxen konden worden overgegeven. Hij gaf hem de wens mede uit Psalm 1: 'Want hij zal zijn gelijk een groene, frisse boom'...

De heer Kijkuit, oud-hoofd der school, was met zijn echtgenote mede aanwezig. Hij voelde zich nog aan de school verbonden en releveerde de jaren, die hij met de heer Rijkxen had samengewerkt. In de narigheid van de Duitse tijd, wist je, zei spreker, wat je aan elkaar had. Rijkxen was bemind en het is een verlies voor de school. Bij al de humor die hij bezat, was er ook een diepe ernst voor het beginsel. Toen spreker een brief om inlichtingen kreeg, heeft hij maar één zin teruggeschreven: 'Eén uit duizend!'. Spreker dankte hem voor al zijn werk en bracht ook de dank over van Inspecteur Matthijsse, die helaas niet aanwezig kon zijn.

De heer Rijkxen zeide in zijn dankwoord tegen deze avond te hebben opgezien. Er schuilt een gevaar in al die loftuitingen. De krachten waren niet van hemzelf, de Heere schonk de gaven. We hebben maar gedaan, wat we schuldig waren te doen. Op 6 mei 1941 gaf hij proefles en op 25 juli van dat jaar werd hij benoemd, na een 6 à 7-jarige werkloosheid. Toen was hij één van de 45 sollicitanten en thans komt er op 45 advertenties soms nog niet één onderwijzer. Hij was onder de indruk van alle geschenken, waarvoor hij ieder persoonlijk dankte. Met genoegen heeft hij al die jaren aan de school gewerkt en hoopt Flakkee niet te vergeten. Hij releveerde nog verschillende voorvallen uit deze periode en eindigde met de beste wensen voor de school.

Na psalmgezang sloot ds. Goedhart deze ouderavond; aldus de krant.

73. *Dat geluid heb ik nu nog in de oren...*

De heer Rijkxen gaat ons nu iets vertellen over zijn belevenissen tijdens de Ramp: 'De Ramp hebben we nog volledig meegemaakt, ja.

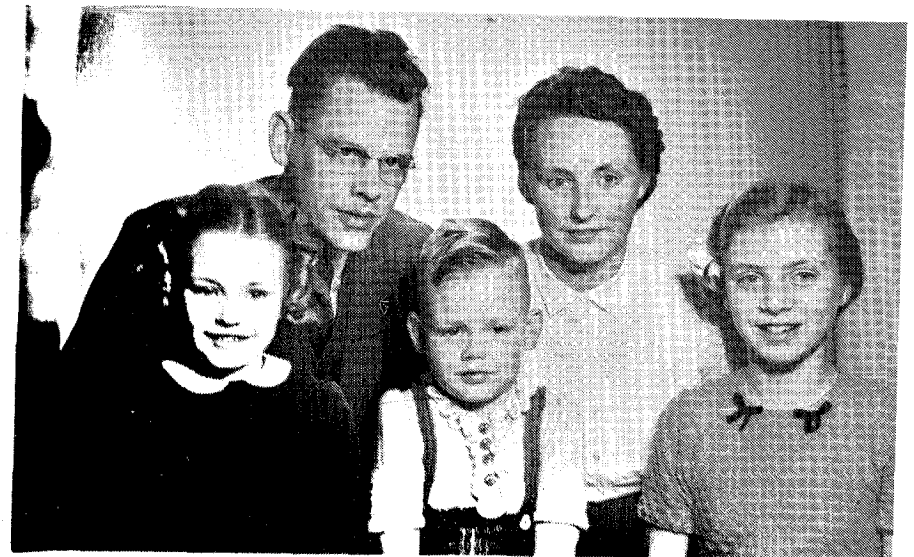
Ik kan het beste beginnen met de zaterdagavond.

Ik was in die tijd scriba van de Christelijke Gereformeerde kerk. Middelharnis was vakant. We hadden voor die zondag uitgenodigd ds. Laman, predikant van Rotterdam-West. Die zou komen preken. En ouderling De Boer had een auto, dus gingen wij samen naar de haven. U weet, daar komt de boot aan en dan kon je met een trammetje naar Middelharnis toe. Ongeveer 2 km is die afstand, meen ik. Maar wij zouden hem even met de auto gaan halen, en we zijn daar heen gereden, maar er was geen boot te bekennen. Ik weet nog wel dat het hevige waaide, want het portier van de auto sloeg De Boer uit handen. Hij moest direct naar zijn hoed grijpen, anders was zijn hoed weg geweest. Bar weer was het!

Toen we thuiskwamen had ds. Laman inmiddels gebeld.

"Ja, dat is nou ook wat, er vaart geen boot. Ik ben tot Spijkenisse gegaan met de tram, maar daar werd me gezegd: je hoeft niet verder te gaan, want je kunt toch met op Flakkee komen"...

Heer en Rijkxen.

Nou, zo zijn we dus de nacht in gegaan. Mijn zus was kraamverzorgster en die was bij ons in huis. Zij was juist die zaterdag uit haar betrekking thuisgekomen en toen 's nachts om een uur of vijf de bel ging, dachten we: O, dat is natuurlijk voor m'n zusje, die wordt weer geroepen voor een nieuwe kraam. Ik deed een raampje open, want meestal stond ik die zenuwachtige kraamvaders te woord, en ik riep naar beneden:

"Wie is daar?"

"Buurman De Bij, meester. Weet u dat het eiland onder water loopt?" . . .

Dat was dus wel een consternatie. Je merkte het al gauw, want ik wilde het licht aandoen, maar dat ging al niet meer. Het bleef donker. Nou ja, rust had ik niet meer.

Ik heb me aangekleed en keek naar buiten, maar er was nog geen water te zien. Toen ben ik, zodra het een klein beetje licht werd, op verkenning uitgegaan in het dorp.

Ik kwam al heel gauw een collega van me tegen en die zei: "Weet jij dat Tanny Vis verdronken is?" . . .

U kent misschien de situatie op Middelharnis: Je hebt er de dijk lopen met het dorp aan deze kant. Maar aan de overkant van de dijk was nog een gedeelte op het gors gebouwd.

Het Oostervoorgors. Er waren dus nog dijkjes aan de andere kant van de dijk, die aan de kant van het Haringvliet lagen. Die kregen 's nachts het eerste water. En daar zijn ook de slachtoffers gevallen.

Ik woonde daar erg bedreigd, want er was maar een enkele dijk, die er nog tussen lag. Het water van het Haringvliet kwam er al heel gauw en ook heel hoog. Want toen ik 's morgens op de dijk ging kijken, stond het water al bijna gelijk aan de dijk. Met zandzakken konden ze dat water nog een beetje tegenhouden.

Die dijk is overeind gebleven. Ik ben 's morgens eerst naar de kerk gegaan. Het zou bediening van het Heilig Avondmaal zijn. De tafel stond gereed. Toen heb ik de beker, en alles wat daar stond, boven op het orgel gebracht. Ook heb ik de Bijbel van de preekstoel gehaald, want je wist natuurlijk niet wat er zou kunnen gaan gebeuren.

Ik zie nog de oude Hollaar op klompjes naar de kerk toe komen. Hij woonde vlak achter de kerk, hij zei: "Meester, is er nog kerk vanmorgen?" . . . Ik antwoordde: "Nee, meneer Hollaar, ik denk het niet, gezien de omstandigheden." Ik heb nog nooit zo hard gewerkt als op die zondag. Het was voor mij geen rustdag in elk geval. Wij werden gewaarschuwd: wij zouden ook water krijgen, maar pas bij de tweede vloed. Flakkee is vanaf de zuidkant onder water gelopen. Dat water is halverwege blijven staan, toen het eb werd. Maar toen het weer vloed werd, is ook die middelste dijk gebroken, en liep Flakkee onder water. Daar waren wij al voor gewaarschuwd, dus we wisten dat de kans groot

was, dat wij ook onder water zouden komen. Toen ben ik naar huis gegaan en ik begon alles zoveel mogelijk naar boven te brengen.

Halverwege in de morgen kregen we evacuë's. Er werd aan de deur gebeld en daar stond meneer Sprong met z'n vrouw en z'n dochter. Die woonden op het Oostervoorgors en die hadden 's nachts het water al gehad.

Toen het water weer zakte, zijn deze mensen uit hun huis gehaald, en zochten toen bij ons een onderkomen. We waren zelf, met 3 kinderen en m'n zus, en dan zij er bij. We moesten allemaal op drie slaapkamertjes boven bivakkeren. Bij ons is 's middags het water gekomen om een uur of vijf, half zes. Ik zei u al: ik heb verschrikkelijk hard moeten werken, we hadden alles zoveel mogelijk boven gebracht. Het water is trouwens niet zo hoog gekomen in Middelharnis. Er heeft in de kamer ongeveer een goeie meter gestaan.

Onze evacuë's kwamen dus van een gors. Een gors was vroeger onbedijkt land. Een gors loopt bij hoog water nog onder, maar het slibt steeds hoger, en daar gaat men op den duur een dijk omheen leggen, dus heeft men een stuk land gewonnen, dat is dan een gors.

Daar waren dus heel wat huizen neergezet, echt een aparte wijk geworden.

En er was ook nog een woonwagenkamp, vlak voorbij het gors. En daar zijn er ook nogal wat van verdronken. Want die wagens begonnen te kantelen en te drijven enzovoorts.

Voor onze evacuë's hadden we eigenlijk onvoldoende accommodatie, want wij hadden niet zo'n groot huis. We hadden drie slaapkamers boven en daar moesten we allemaal bivakkeren. Een klein overloopje, daar speelden de kinderen zo goed en zo kwaad als dat ging. En verder zaten we maar zo'n beetje op de bedden, of we gingen in bed, want het was verschrikkelijk koud, en we hadden geen verwarming. We gingen om beurten het bed in. Met z'n tweeën eventjes en dan weer het andere paar.

Maar dat redde zich wel, dat vond ik nou niet het allergrootste bezwaar. Maar je wilt natuurlijk zoveel mogelijk uit je huis redden.

Je denkt: als het huisraad maar boven is, dan heb je geen last van het water. En zo heb ik dus de fauteuils bovenop de tafel gezet. M'n huisorgel, (een harmonium) heb ik maar laten staan. De kachels kon ik laten branden, maar verder wat maar beweegbaar en te tillen was, hebben we naar boven gesjouwd. We zijn ook nog naar een bakker geweest om brood. Hij bakte de hele zondag door. Het lukte ons niet zo best meer, maar we hadden gelukkig nogal wat cakejes in huis, want ons dochterje was jarig, 1 februari, precies op de Rampdag! . . . Wel een onvergetelijke verjaardag dus.

Midden in al die drukte zei ons dochtertje plots: "Maar ik ben jarig!" Of ze zeggen wilde: wil je daar ook nog een beetje rekening mee houden?

Er werd natuurlijk niet zoveel aandacht aan die kinderen besteed, en aan die verjaardag helemaal niet. . .

Toen het water eenmaal kwam, stroomde in een mum van tijd het water de straat in. Dat is ongelofelijk, zo snel als dat gaat, en het eerste binnenkomen van het water in je huis is ook ongelofelijk. Onder de deuren door; het komt in de kelder klotsen. Daar hadden we nogal wat weckflessen, en die begonnen te dansen op het water en zij ketsten tegen elkaar. En dan het geweldige gesis van de kachels! Ze waren ineens uit natuurlijk.

En wat ik ook niet gauw vergeten zal: ze hadden bij de burens een paar huizen verder een hokje met een varken en dat beest heb ik in doodsnood horen schreeuwen.

Dat geluid heb ik nou nog in m'n oren. . .

Het beest merkte dat het verdronk.

Dat was aangrijpend. Net zoals de kippen, bij m'n andere buurman. Dat was eerst een vreselijk gekakel. Een ontzettende herrie. En even later werd het doodstil. Dat zijn dingen die je niet zo gauw meer vergeet.

Toen hebben we die avond niet veel meer gedaan, zo'n beetje op de rand van het bed gezeten en eens naar buiten gekeken hier en daar. Bij de burens aan de overkant brandde ook een kaarsje of een petroleumlampje. We zwaaiden eens naar elkaar. We zaten allemaal gevangen in ons eigen huis. . .

Die nacht is dus zo goed en zo kwaad als dat ging voorbijgegaan, en de volgende morgen kwam er een rubberbootje door de straat, met een paar mannen erop, die riepen naar boven: "Hebben jullie nog wat te eten? Of willen jullie nog wat hebben?" . . .

Wij hadden dus evacués in huis, én ons eigen gezin, en veel brood was er niet. Op zo'n groot gezin hadden we niet gerekend. Maar die mensen hadden appels bij zich.

Het probleem was natuurlijk: hoe krijg je die appels boven? . . .

Nou, ze konden wel tot aan je tuinhek varen, maar verder ook niet. En wij zaten boven. Toen heeft m'n vrouw, erg handig, een paar lange corset-veters genomen en aan elkaar gebonden.

Die zijn ijzersterk. Ze heeft ze uit het raam gehangen en daar werd de tas met appels aan bevestigd en toen hebben we zo de appels binnengekregen. Dan hadden we toch weer wat. Daar was je erg blij mee.

Toen ben ik naar beneden gegaan in m'n onderbroekje, de trap af, het water in, tot halverwege, dat was bijzonder koud. Maar in zo'n situatie wil je steeds meer naar boven brengen.

Achteraf zeg je: had het maar laten staan; maar op dat moment wil je wat doen. Het luikje in de keuken daar zat de hoofdkraan onder, maar dat dekseltje was natuurlijk omhoog gegaan, dus ik nam een flinke duikel en m'n ene been draaide dat gat in.

74. Eén van de grootste angstmomenten uit mijn leven.

Pas 's maandagsavonds kon de familie Rijksen het huis verlaten, samen met de evacués. Ze kwamen met een opblaasbare rubberboot. Er zat een marinier in en nog een andere militair. De soldaat klom naar boven. De heer Rijksen had het raampje van de voordeur opengedaan, zodat de soldaat zijn arm er door kon steken om het slot er af te doen. Daarna kwam hij naar boven. Hij sjokte de trap op en kwam kletsdoornat boven.

Zo ging hij op de rand van het bed zitten, dat daar ook niet droger van werd. "Hè, hè. . . zuchtte hij. . . "ik ben blij dat ik zit" . . .

Nu ja, dat geloofden wij wel, al hadden we liever gezien dat hij een oude stoel uitgezocht had als zitplaats.

Enfin, de redder was er en hij nam onze oudste evacués eerst mee.

Het ging allemaal in het aardedonker.

Mijn vrouw raakte nog een keer bijna in paniek. Toen het bootje weer terugkwam om de kinderen te halen, wilde zij persé bij de kinderen blijven, maar" . . .

Mevrouw: "Ik had één ding gevraagd: "Als je de kinderen in de boot brengt, laat mij dan alsjeblieft bij de kinderen. Ik kan ze niet alleen laten" . . . Dat zou ik op dat moment het ergste gevonden hebben wat er bestond. Nee, dat dus vooral niet!

Maar het was zo aardedonker, je kon bijna geen hand voor je ogen zien. De kinderen waren al in het bootje en toen kwamen ze weer terug en pakte in het donker mijn schoonzus, in de mening dat ze mij naar beneden droegen, het water door. Toen zat zij dus in de boot met de kinderen.

Wat voelde ik mij in de boot genomen, hoewel ik er niet in zat!

Toen ik door het raam naar buiten keek, waar het altijd nog wat lichter was dan binnen en de vergissing merkte, schrok ik toch zo allerverschrikkelijkst! . . . Ik zag dat ik er niet meer bij kon en ik schreeuwde van ontzetting! . . .

Ik riep zo hard ik kon: "Ik moet mee! . . . Ik moet met m'n kinderen mee!" . . .

Maar ik besefte zelf dat het niet meer haalbaar was.

Daar gingen ze. . .

Mijn schatten! Op mijn jongste zoontje van 3½ na. Die bleef bij ons.

Ik weet wel dat het een van de grootste angstmomenten uit heel mijn leven is geweest.

Hoor, ik kreeg toch nog antwoord van de militair: "U kunt niet meer mee, mevrouw, dan verzuipen we allemaal! We komen nog wel eens een keer

terug!" . . .

Tja, dat antwoord kreeg ik toen, daar moest ik het maar mee zien te doen, terwijl mijn lievelingen hoe langer hoe verder van mij afvoeren.

De kleine Beppie, mijn oudste dochter, onderging iets van mijn ontredning. Ze riep naar boven: "Mammie, ik zal wel voor Toosje zorgen hoor!" . . .

Daar gingen ze.

Na een tiental meters kon je ze al niet meer zien, zo stikdonker was het. Ik wist niet waar ze zouden worden afgezet. . .

En zo bleven wij achter. Zonder kinderen. Zo verlaten had ik mij nog niet gevoeld, tijdens de Ramp.

Ik vond het vreselijk! . . .

Gelukkig hielden de militairen woord.

Tegen achten kwamen ze weer terug met het bootje.

Per gratie deden ze dat, het was de laatste ronde.

We vroegen waar ze de kinderen gelaten hadden.

"O, die hebben we ginds aan de dijk weer afgezet!" . . .

Ik huiverde. . .

Aan de andere kant van de dijk stond het water al hoog en aan deze kant stond het water zo hoog als hier bij de huizen. Ze hadden de kinderen de trapjes tegen de dijk laten opklauteren en nu stonden ze dus boven op die donkere, gevaarlijke dijk, alleen met m'n schoonzusje. . .

Wij werden ook naar die dijk gebracht.

't Was aardedonker, maar de mensen in de huizen hadden allemaal hun gordijnen opgedaan. In dat vale licht bemerkte ik dat de kinderen boven op de dijk stonden, terwijl we op de trapjes naar boven gingen.

Op die dijk liep het ook vol met koeien en paarden. En dat in het donker.

Soms liep je tegen het achterlijf op van een koe, dan weer van een paard. Brrr. . . het was een nachtmerrie, die tocht!

Alleen, dat moment, toen ik de handjes van de kinderen weer in de mijne voelde. Heerlijk! Om nóóit meer los te laten! . . .

En zo sjokten wij over die dijk.

We gingen naar een zekere mej. Den Boer, een zuster van de bekende Ds. L.S. den Boer, waar mijn man voor ons trouwen in de kost was. Wij hadden wel enige aarzeling, omdat wij wisten dat zij zoveel familie had en waarschijnlijk al heel wat mensen in huis kon hebben.

Met dat als achtergrond, belden wij aan . . .

Ons werd opgedaan.

Het was mej. Den Boer zelf.

"O, zijn jullie eruit? Zijn jullie gered? Och, wat ben ik daar verschrikkelijk blij om!" . . .

Een hartelijker welkom kon niet.

"Kom er maar in, hoor. Ik heb er al 26, maar jullie kunnen er nog best bij!" . . .

Ik vraag nu aan de familie Rijksen of ze niet net zo lief thuis gebleven waren, waar het levensgevaar toch nog niet zo groot was.

Meneer: 'Nou, nee, dat toch niet. De problemen werden steeds groter. De voorziening van eten en drinken was niet optimaal uiteraard en verder had je geen gas en geen stromend water' . . .

Mevrouw: 'Over een toilet beschikten we ook niet meer. Dat was niet zo'n klein probleem! En dat met zoveel mensen. Dat ging allemaal op een en hetzelfde potje. . . en dan het raam uit! . . . Dat was dan nog de beste manier. Je praatte daar zo niet over. . . maar een probleem was het!' . . .

Meneer Rijksen vertelt ook nog iets over het 'instappen' in de reddingsboot: 'Dat was een belevens op zichzelf. Het water stond halverwege de trap. Die soldaat ging onder aan de trap staan en dan riep hij: "Spring maar!" . . . En dan moest je vanaf die droge trede bij die man op z'n schouder terecht zien te komen, via een forse sprong. . .

Ik zie me nog. Zó op die schouder van de soldaat en de beentjes omhoog als je blijft. . . Maar je voeten sleepten toch wel door het water heen.

Het bootje was aan het tuinhekje vastgebonden.

Als de soldaat er vlakbij was, draaide hij zich om en dan ging je net als een zak aardappels de boot in. Een hele belevens, zei ik al! . . .

Met de anderen ging dat net zo.

Wij waren dus met z'n tweetjes en ons jongste zoontje.

Het ventje was ongeveer 3½ jaar, maar keek, ondanks de duisternis goed uit zijn oogjes.

Wij hadden namelijk een matroos in dat scheepke, een boom van een vent, handen als kolenschoppen, een echte, stoere zeeman. . .

M'n zoontje zat dat eens even goed te bekijken, zoals die man aan het roeien was en ineens geeft hij commentaar: "Zeg, wat kun jij goed loeien" . . .

Hij kon de "r" niet zeggen en hield het toen maar op loeien. Wij hebben op dat moment in alle narigheid nog moeten lachen' . . .

En u mevrouw, wat vond u er van dat u zomaar bij een vreemde man op z'n rug moest springen? . . .

'Nou, ik deed het maar wat graag! Ik mocht er uit!

Ik wist maar één ding: Zie uit dat water te komen, hier. Uit dat donkere, angstaanjagende huis, want het was echt je eigen huis niet meer, toen' . . .

Meneer: 'Je nam natuurlijk zoveel mogelijk mee, maar dat betekende: praktisch niets. Het kón niet. Wel heb ik een paar kostuums over elkaar aangetrokken. Verder twee overhemden en twee vesten. Toen ik bij de familie Den Boer

aankwam en mezelf een beetje begon uit te pellen, hebben we er nog om moeten lachen. Ze zeiden, "Waar komen al die kleren van jou vandaan?" . . . Toch had ik nog een belangrijk ding vergeten: Mijn bril! Dat was een handicap. Ik had hem zomaar even naast m'n bed gelegd en vergeten, in het donker, hem weer op te doen. Dat was wel lastig. . .

We hebben deze nacht bij de familie Den Boer doorgebracht. Er werden provisorisch wat bedden opgesteld en onze kinderen mochten gedrieën in de bedstee. Dat was gewoon een attractie voor hen' . . .

Middelharnis.

75. Al de weg leidt mij mijn Heiland.

De volgende morgen werd de familie Rijkxen in een Rijnaak 'geladen', die bij hotel Meijer lag. Ze zaten er met ongeveer 200 mensen 'plat op de grond'. Het enige licht kwam door het luik, dat wat opzij geschoven was.

Ook was er ergens een gordijntje gespannen en daarachter bevond zich een soort toiletje. . .

Meneer Rijkxen: 's Morgens om een uur of half acht begon de vaart. Niet op eigen kracht, maar door een sleepboot werden we getrokken. 's Middags om vijf uur kwamen we in Rotterdam. Moet je dus niet vragen hoe lang die tocht duurde. Soms leek het allemaal een beetje uitzichtloos. Je ging allemaal van huis af, in plaats van er naar toe! Ieder had zijn eigen zorgen en problemen. Nee, het was niet zo'n optimale sfeer op die boot, dat snapt u.

Terwijl we daar bij elkaar zaten, na al die drukte van het vertrek — tenslotte moest overal voor gezorgd worden — gebeurde er opeens iets heel simpels, wat echter een totale ommekeer bracht in de sfeer van het moment.

Kleine Gert, dat jochie van 3½, zat tussen mij en mijn vrouw in en opeens begint me dat kleine ventje te zingen. Het versje dat z'n zusje hem geleerd had:

Al de weg leidt mij mijn Heiland,
Wat verlangt mijn ziel dan meer?
Zou ik immer aan Hem twijf'len,
Die mij voortleidt, keer op keer?
Zoete troost en zaal'ge vrede
Heb ik steeds op Zijn bevel:
Ik weet, wát hier mij overkome,
Hij maakt alle dingen wel.

Werkelijk, de tranen schoten ons in de ogen. We zullen het nooit vergeten. Dat hadden we nou net precies nodig! We voelden ons er geweldig door verkwikt en konden alles weer in Gods handen geven.

Die jochie heeft waarschijnlijk in zijn onnozelheid gezongen. Wij zingen altijd nogal veel.

Er waren mensen aan boord uit een zigeunerkamp. . . Mensen die familieleden hadden verloren. . . Het was een ontzettend trieste boel daar. . . Het was donker aan alle kanten. . . En dan begint zo'n ventje zo maar ineens dat lied te zingen' . . .

Mevrouw: 'We hebben Gertje rustig laten uitzingen, maar of hij het héle versje gezongen heeft, weet ik niet eens meer, echter mijn man en ik hadden eigenlijk al genoeg aan de eerste twee regels.

Het was toch zo ontroerend! Ik zei maar stilletjes in mijzelf: Ook déze weg, leidt mij mijn Heiland!

Wij putten er werkelijk troost uit. Je kunt het eigenlijk niet verklaren hoe je je voelde van binnen. Maar ik weet nog heel goed dat we er uít waren.

De narigheid viel van ons af. We konden er weer tegen en we zagen het weer zitten! . . .

We ervoeren het als de stem van God en de boot werd voor ons een scheepje onder Jezus' hoede. Er was een weg voor ons uitgestippeld en die móesten we gaan, maar die kónden we nu ook gaan; laat ik het zo maar zeggen' . . .

Meneer: 'De aankomst in Rotterdam werd iets om nooit te vergeten! We kwamen van de loopplank af. We hadden nog een klein koffertje bij ons, en de kindertjes aan de hand. Die werden ons één voor één uit de handen gegrist.

Er stonden daar ik weet niet hoeveel mensen. Die grepen ook onze koffer vast mee. Ze zeiden: "Nee, die hoeft u niet te dragen. Geeft u ook dat kind maar hier" . . .

En toen zijn we gebracht, nee, niet naar de Ahoy-hallen, die waren inmiddels al allemaal vol, maar naar een soort kerkelijk centrum. Ik meen van een Gereformeerde Kerk, ik weet dat niet helemaal zeker meer. Daar werden we ontvangen en daar kregen we een boterhammetje. Typisch dat je dat ook niet meer vergeet: er zat dik metworst tussen. Gek hè? Dat onthoud je.

We hadden natuurlijk tamelijk honger, we hadden wel een cakeje gegeten onderweg, die hadden we gelukkig nogal wat in voorraad, i.v.m. dat verjaardagje. We kwamen echt een beetje op verhaal, en toen kwam er iemand die vroeg: "Meneer, waar wilt u naar toe? Heeft u een evacuatieadres?" . . .

"Ja, dat hebben we. We zouden graag naar Zeist willen" . . .

Daar woonde de moeder van mijn vrouw. En die had nogal wat ruimte, die zou ons wel kunnen hebben.

"Nou hij zei: Komt u maar mee" . . .

Er stond een auto klaar. "Stapt u maar in" . . .

Er stond nóg een auto klaar, want we konden niet allemaal in die ene auto.

En we reden naar Zeist. Ik weet nóg niet, hoe die meneer heet, het was een heel vriendelijke man. Ik heb ook gevraagd wat ik schuldig was; nou, daar was geen sprake van, hij wou nog geen sigaret van me hebben.

't Was gewoon geweldig, zoals al die mensen zich tegenover ons, evacués, gedroegen. Hoe ze ons hebben opgevangen en wat ze daar voor overhadden en hoe ze zich daarvoor inzetten! . . .

Werkelijk, we mogen echt getuigen dat ons de Heiland deze weg bleef leiden' . . .

76. *Het bleef stil. . .*

Onaangekondigd kwam de familie Rijksen bij oma (moeder van mevrouw) in Zeist aan. Oma was niet thuis, ze logeerde bij een zuster in Dordrecht, waar men ook water heeft gehad. Tot aan de drempel.

Gelukkig was er nog een ongetrouwde zoon in huis en er was ook een kostganger. Die twee samen gingen aan het kokkerellen met wat blikken erwtensoep en zo. Daarna ging men snel naar bed, want voor de kinderen was dat hoognodig. Later kwam ook oma thuis.

Meneer: 'We waren bij mijn schoonmoeder hartelijk welkom. We werden door haar met open armen tegemoet getreden. We zijn er een hele tijd geweest. Persoonlijk ging ik na een dag of veertien weer terug naar Flakkee, want daar was veel te doen. . . Wat mijn bril betreft, ik ging in Utrecht naar een opticien en daar kreeg ik kosteloos een nieuwe bril. "U heeft al zoveel verloren" . . . was het commentaar.'

Mevrouw: 'In die tijd ben ik nog een paar keer geopereerd. Ik kwam in een ziekenhuis in Utrecht terecht en ik werd zó ingeschreven. Als evacué hoefde ik niets te betalen. Nu was dat niet nodig want ik was verzekerd. Dat was hun natuurlijk wel naar 't zin, maar anders hadden ze toch geen geld aangepakt. Erg sympathiek vond ik dat' . . .

Meneer: 'Ik reisde dus terug en ging bij kennissen in Dirksland in de kost, want Dirksland is drooggebleven. Die Langeweg tussen Middelharnis, Sommelsdijk en Dirksland kon je nog fietsen. Die was praktisch boven water gebleven. Toen heb ik geprobeerd een beetje orde op zaken te stellen in huis, maar dat ging nog niet. Zodra je binnenkwam, gleeed je uit, want in zeewater zit slib, en vroeger had je nog veel linoleum en daar kwam zo'n heel klein laagje slib overheen, dus gleeed je onmiddellijk uit. In huis kon je toen nog niet veel doen, maar toen kreeg ik een apart kamertje. De rampslachtoffers kregen namelijk allemaal van het rijk een tientje.

Met een collega van mij hadden we een soort kantoortje ingericht in Sommelsdijk. Daar kwamen de mensen één voor één om een tientje te halen. Kinderen vijf gulden, als ik me goed herinner, en de volwassenen een tientje.

Dat heb ik wel een paar weken gedaan.

Dat tientje was er vooral voor, dat men wat allernodigste kleinigheden kon kopen, als een haarkam, spelden, tandpasta en borstel en meer van die nuttige

snuisterijen.

Er kwamen schoonmaakploegen om de huizen een flinke beurt te geven en na verloop van tijd kwam iedereen weer terug. Ook mijn vrouw en kinderen. Het eerste jaar was erg moeilijk en vergde veel aanpassing, maar tenslotte kwam het allemaal toch weer goed op gang. De kinderen speelden weer of er niets gebeurd was. Eerst moesten zij naar een vreemde school, maar na een aantal maanden konden ze weer gewoon ieder naar hun eigen school.

Als men ons vraagt of er voor ons geestelijke zegen was, in die Ramptijd, dan geloof ik dat we daar met vrijmoedigheid "ja" op kunnen zeggen. Wij hebben ook later in ons gezin veel meegemaakt. Vooral mijn vrouw, die zo vaak is geopereerd. Dan komt dat van die Ramp wel weer bij je boven en dan weet je dat er een Helper is. Niet alleen voor die watersnood, maar voor je héle leven! Immers, ál de weg leidt de Heiland! Dat hebben we steeds mogen ervaren.'

Mevrouw: 'Flakkee was voor ons kerkelijk en geestelijk bezien een heel goede tijd. Die 12½ jaar kijken we heel dikwijls op terug. We konden daar ook goed kerken!'

Meneer: 'We hebben er, achteraf bezien, móeten zijn, die 12½ jaar. Een heel brok leven, dat we niet graag gemist hadden. Als we weer eens op bezoek zijn in Middelharnis, en dat is nogal eens gebeurd, dan gaat je hart toch wel weer open, hoor. De laatste jaren komen we er niet zoveel meer, ook al met het oog op de gezondheid van mijn vrouw'...

Als ik de heer Rijksen vraag of er ook nog iets was in die Ramptijd, dat bijvoorbeeld een glimlach opriep, vertelt hij me het verhaal van een koe die heel vaak voor hun huis in de straat heen en weer liep.

'Het was een aflopende straat, dus als die koe naar beneden liep door dat water, al loeiende, kwam hij steeds verder in het water terecht. Al maar doorlopend kwam tenslotte alleen zijn kop nog boven water uit. Dan werd het hem te gortig en keerde hij weerom.

Ondertussen vrat hij van de heg, want het beestje had wel honger, denk ik. Dat dier kwam steeds weer terug, op dezelfde wijze. Tenslotte moest je er om glimlachen. 't Was echt iets merkwaardigs. Later hebben we de koe niet meer gezien, dus ik vermoed dat hij op de dijk een keer opgepikt is door deze of gene'...

Mevrouw: 'Ik reageerde zelf ook een keer merkwaardig. Op die bewuste maandagmiddag, tussen de sneeuwbuien door, keek ik steeds door het raam naar buiten. We keken zo op de toren van Middelharnis. De kerktoren met die omloop er op. Op een gegeven moment stonden daar een heleboel mensen op, die maar over het land keken. Ze wekten mijn verontwaardiging en ik zei ongeduldig: "Laten die mensen daar toch niet zo dom staan te kijken. Laten ze

liever hun handen uit de mouwen steken en hulp bieden"'.
Echter, wie stond daar?...

Wel, het was H.M. de Koningin met haar gevolg!... zoals later bleek.'

Tenslotte vraag ik aan meneer Rijksen of hij nog iets gehoord heeft van dat meisje uit zijn klas, dat toen is omgekomen... 'Tja, dat was heel erg. Ik had toen de V.G.L.O.-klas, dat waren meisjes van 13-14 jaar. We hadden vrijdagmiddags elkaar, zoals gewoonlijk, gedag gezegd, en zondagmorgen toen ik in het dorp liep, hoorde ik van een collega dat Tanny Vis was verdronken. Het is een ontroerend ogenblik als je dat hoort.

Ik weet nog precies waar dat meisje zat in de klas. Helemaal rechts. Achterin. Een zeer consciëntieus meisje. Deed altijd keurig haar werk.

Wat ik nooit vergeten ben is, dat ik later nog verschillende dingen terug moest brengen bij haar moeder. Ik vond een etui van haar en een spaarbankboekje. Verder nog een handwerkje en een paar schriften. Wel een beetje bedorven door het water, maar toch nog goed...

Ik ben dat toen terug gaan brengen en ik moet u wel vertellen, dat ik toen erg gearzeld heb. Ik heb misschien wel een paar weken gewacht, voordat ik de moed kon opbrengen om dat terug te gaan brengen. Want deze mensen hadden niet alleen die dochter verloren, maar die vrouw heeft ook haar man verloren, en nóg een dochter.

Ik ben dus op een middag naar die vrouw toegegaan. We hebben daar een kopje thee gedronken. Toen ben ik met deze dingen voor de dag gekomen.

Ik weet wel dat we toen niets gezegd hebben. Het bleef stil... Ze heeft niets gezegd en ik ook niet. Ze heeft er alleen maar naar gekeken. En dan zie je wat zo'n moeder moet doormaken toen ze dat van haar overleden kind zag'...

Het gezin Vis, hier nog voltallig: Slechts twee bleven over.

77. Ik gelast de marine! . . .

Proloog.

Verschillende keren had ik een onderhoud met de heer J. Boomsma, die later het grote boekwerk drukte: 'Gebroken Dijken' — Goeree-Overflakkee en de ramp van 1 februari 1953.

Samen met zijn broer beheerde hij toen de Flakkeesche Drukkerij J & M Boomsma te Middelharnis.

Een man boordevol inspiratie en geestdrift. Daar hij zich altijd, ook als freelance-journalist, beschikbaar stelde, weet hij veel over de achtergronden, het decor waarvoor zich de dingen afspeelden, te vertellen.

Zo ook over de Ramp 1953.

De heer J. Boomsma: 'Voor de zaterdagavond van de 31ste januari 1953 had ik beloofd in Hilversum een lezing te houden over de trektocht door Corsica, die ik te voet met een klein tentje had gemaakt.

Vanzelfsprekend verlucht met vele kleurendia's. Mijn tweelingbroer had die tocht toen niet mee kunnen maken en — geheel in tegenstelling met onze gewoonte, was ik om 12 uur van die 31ste januari uit Middelharnis weer alleen vertrokken naar Hilversum. Heel gelukkig bleek later, dat hij thuis moest blijven.

We waren die avond in Hilversum wat blijven napraten, het was dik twaalf uur in de nacht, toen we met de kleine Morris van mijn vrouw terugreden naar huis. We woeien haast van de weg af, zo stormde het. Thuis dachten we er niet aan, om te horen of er nog iets op de radio te horen was. Ik dook de logeerkamer in, sliep aan een stuk door tot 9 uur. Ik schrok en dacht: mijn gastvrouw is vast al beneden. Er was nog niemand, noch zij, noch een van de andere kinderen. Niemand was nog opgestaan. . . .

Het was tegen half tien, ik zette de radio aan. Eerste bericht: of alle ploegcommandanten en leden van de Rode Kruiscolonne's zich voor uitrukken gereed willen maken. . . .

Ik was zelf ploegcommandant van de Rode Kruis-colonne geweest in Middelharnis van 1941 tot 1946. Eerste opwelling: ook geen bof, als je nu op oefening moet. Toen kwam het tweede bericht: de burgemeester van Middelharnis deelt mede dat de dijken rond de van Pallandspolder doorgebroken zijn en Middelharnis dreigt onder te lopen.

Ik luisterde verder: een hele serie rampberichten van dijkdoorbraken en overstromingen. . . .

Ik waarschuwde mijn gastvrouw, dat ik snel weg moest, de dijken op Flakkee

Doorbraak van de dijk van de Pallandspolder bij Middelharnis.

waren doorgebroken. Ik belde mijn zuster in Den Haag. Mijn broer had haar al opgebeld, de dijken aan de Grevelingen en Krammer waren doorgebroken. Er was bekend gemaakt, dat het overstromingswater Middelharnis in de loop van de dag uit het zuiden zou bereiken en dat alle bewoners hun bezittingen en kostbaarheden op zolder moesten bergen omdat Middelharnis zeker — behalve de winkelpanden op de West — en Oostdijk en Zandpad, en de woonhuizen aldaar, wateroverlast zouden krijgen. Mijn broer had doorgebeld dat hij op verzoek van de burgemeester om half zes 's morgens naar de Oudelandse Dijk was gegaan; een vader met twee kinderen, die van het Oostervoorgors wegvlochten, waren door het overstromingswater bij het vluchten ingehaald en verdronken.

Ik kwam nogal eens meisjes van Ulo-scholen eigenlijk bedelen om afvalpapier om er op te tekenen of te schrijven. Het meisje, dat hij moest helpen dood uit het water te halen, was juist de zaterdagmorgen — dus nog geen 20 uur tevoren, vriendelijk om "blaedjes" wezen vragen!

Ik kon die zondag Middelharnis niet meer bereiken, maar kon wel bij mijn zuster in Den Haag logeren. Al heel vroeg ging ik opnieuw proberen in Middel-

harnis te komen. De politie had alle verkeer naar Flakkee of liever naar de overstroomde gebieden afgezet. Bij zulk een ramp zijn er altijd lieden die trachten in leegstaande woningen of boerderijen binnen te komen en te stelen. Terecht was de boel hermetisch afgesloten. Alleen bewoners uit de streek mochten proberen naar hun woondorp terug te keren. Ik had geen moeite met legitimatie, ik was lid van de gemeenteraad, had toevallig de convocatie voor de raadsvergadering (op 4 februari gepland) bij me gestoken om tijdens de treinreis de punten van bespreking door te nemen. In Hellevoetsluis lag een boot voor overtocht klaar die alleen bestemd was voor de ingenieurs en medewerkers van de Provinciale Waterstaat. Zij werden naar Flakkee gezonden om ingezet te worden voor de eerste aanpak, die verricht moest worden. Zij moesten verslag uitbrengen wat er gedaan diende te worden. De leiding was opgedragen aan de heer G. Terluin, die in de oorlogsjaren de leiding had gehad op Flakkee voor de Provinciale Waterstaat.

De heer Terluin en ik hadden elkaar heel goed leren kennen in die oorlogsjaren. Ik was ingezet door het Rode Kruis bij de evacuatie in 1944 om de mensen te helpen van Flakkee te vertrekken en had toen de waarde ingezien van een foto-reportage van het verdrinkende land. Hij was dit te weten gekomen en had me gevraagd, of ik kans zag regelmatig foto's te maken van de verwoestingen door het water van wegen en dijken. Nadrukkelijk had hij gezegd, dat het geen opdracht was, want het was streng verboden (er stond de doodstraf door fusillering op als de Duitsers je snaptten).

Wij — aldus toen de heer Terluin — zouden het zeer nuttig vinden regelmatig documentaires te krijgen. Denk er om, dat je bij Duitse gevangenneming nooit onze naam mag noemen.

Vanzelfsprekend kon ik dus met de provinciale boot mee.

Op het Havenhoofd was geen vervoer, we moesten naar Middelharnis lopen. De weg naar Middelharnis was overstroomd, we liepen over de dijkkrui langs de haven. Op de Kaai stond mijn broer te wachten, met twee baggerlaarzen. We zouden door het water heen moeten om thuis te komen.

De Voorstraat van Middelharnis stond onder water. Wij woonden vlak bij het gemeentehuis. Wij keken de Voorstraat in. Ik kon mijn broer alleen zeggen: "Laten we blij zijn dat we gespaard zijn gebleven". . .

Mijn broer antwoordde: "Ik heb vanmorgen al een rouwbrief voor twee broers uit ons dorp die verdronken zijn moeten drukken. De oude degelpers — die geen elektrische motor had en met voetpedalen werkte, was de enige pers die kon werken.

Deze stond met het onderstel zeker al 50 cm in het water.

"Ik had nooit gedacht, dat ik nog eens onder zulke omstandigheden zou moeten drukken," zei mijn broer.

We waren op dat moment 51 jaar oud. Men zegt, een zakenman is op zijn best tussen zijn 36ste en 56ste jaar. We zaten dus nog midden in de jaren, dat je volop energie kunt hebben, durf en inzicht.

1 februari: Koningin Juliana 'bezoekt' Middelharnis.

Onze huishoudster had intussen haar familieleden van het Oostervoorgors in huis genomen. We verdeelden de kamers op zolder, één kamer konden wij behouden, de andere kamers waren voor haar en haar man, dan voor haar zuster en zwager en de kinderen, die met dit nood-onderdak genoeg konden nemen. We hadden nog wat petroleumbranders, er kon eten gekookt worden. Toen mensen met kleine kinderen hoorden, dat wij kookgelegenheid hadden, kwamen zij vragen of ze a.u.b. flesjes melk mochten warmen voor de baby's. De gemeentelijke gasvoorziening was uitgevallen. Er moest voorzichtig met de voorraad petroleum omgesprongen worden — je helpt wat je helpen kunt, dat is gewoon menselijke plicht. Doch zuinigheid was de eerste dagen geboden.

Ik kreeg bericht om half elf, dat koningin Juliana plotseling met de politie-boot in Middelharnis was aangekomen en op het gemeentehuis confereerde over de toestand. Ik had nog gereed liggen een Kodak filmcamera 16 mm met nog 3 film. Ik haalde dit apparaat uit de koffer, wachtte tot H.M. uit het gemeentehuis kwam. Zij was sober gekleed, lange bruine trainingsbroek, daaroverheen rok en mantel.

Zij liep tussen tandarts Sypkens en dokter De Jong uit Sommelsdijk. Zij kon gebruik maken van een rubberboot, om Haar naar het droge gedeelte terug te brengen. Dat aanbod sloeg Zij echter af. De boot was naar haar oordeel elders beter bruikbaar. Zij moet peinzend en alles verwerkend wat Zij gehoord had, gelopen hebben, en bekende de doktoren dat het toch niet mee viel, door het water te waden.

Het moet een historisch onderhoud geweest zijn op dit gemeentehuis. De burgemeester van Middelharnis (ik had hem goed leren kennen als gemeenteraadslid) was een zeer impulsief man. Hij vormde zich in enkele seconden een indruk.

Toen hij bericht had gekregen dat koningin Juliana op bezoek zou komen had hij zich direct met een rubberboot naar huis laten brengen, zijn jacquet aantrokken, omdat hij meende dat zelfs onder deze omstandigheden dit ambtskostuum verplicht was. Koningin Juliana moet hem gezegd hebben, dat Zij liever een burgemeester had gezien in werkpak, dan alzo.

Toen Zij vroeg naar de toestand antwoordde de burgemeester: "Als U van de toren kijkt, ziet U niets dan water, heel Flakkee en heel Zeeland is verdronken!" . . . Geen particulier op Flakkee had nog telefoonverbinding. Alleen op de gemeentehuizen, bij de dijkgraaf en diens medewerkers, de Provinciale Waterstaat, waren de verbindingen niet verbroken. Dat was logisch.

De Koningin heeft toen — aldus de mededelingen die ons later verstrekt werden — op het gemeentehuis het nummer van de Marine in Amsterdam gebeld. Toen Zij de dienstdoende Schout-bij-nacht aan de telefoon kreeg heeft Zij zich bekend gemaakt, en Zij zou gezegd hebben: "Ik gelast de Marine met alle schepen die zij heeft, ogenblikkelijk op te rukken naar deze eilanden, Zuid-Hollandse en Zeeuwse, om te helpen waar mogelijk is."

Later op Flakkee hebben we pas kunnen realiseren, welke een koninklijk woord het was te zeggen: Ik gelast de Marine. . .

De Marine heeft zich volop ingezet, en met de Marine, duizenden anderen, met schepen, met auto's en vrachtauto's om de bevolking van de overstroomde gebieden, waar het daarnaast ook intens koud was, te hulp te schieten.

78. De wet van de communicerende vaten.

Ik ben nog die eerste morgen — dat was dus na het bezoek van de Koningin — naar het gemeentehuis gegaan en zocht de burgemeester in zijn werkkamer op. Ik bood hem mijn diensten aan, wanneer deze nodig waren. Ik voelde dit, als de consequentie van lid van de gemeenteraad — een baan om op zijn engels te zeggen: for better and for worth. Bij vreugde en tegenspoed, je hebt je verplichtingen aan dit lidzijn te aanvaarden.

Even werd nagedacht, toen zei hij, als jij nu eens de voorlichting op je neemt van de toestand op het eiland. Wij worden straks overstroomd met journalisten, die me allemaal willen spreken.

U hebt een kantoor, jij kunt de moderne talen spreken en wij sturen al die mensen naar je toe. Jij kunt van ons alle inlichtingen verkrijgen.

Ik voelde de juistheid ervan. Elke journalist wou de burgemeester spreken, zich niet afvragend dat deze man meer te doen had, dan al die journalisten te woord te staan. Maar omgekeerd: alle journalisten hebben recht op officiële antwoorden, zij zijn de voorlichters van de bevolking. Enkele dagen later kwam uitbreiding van mijn taak. De heer Terluin van het Provinciale Waterschap vroeg me, of ik meteen voor hen de spreekbuis wilde zijn. Ook hij en zijn ambtenaren hadden het veel te druk. Zo kwam de regeling, dat ik om kwart voor acht op het kantoor van de ambtenaren van de Waterstaat alle inlichtingen verkreeg over de gebeurtenissen.

Ook welke dijken er gerepareerd zouden worden, welke gaten dicht waren.

Ik verkreeg de grote kaarten van de Provinciale Waterstaat van het overstroomde Flakkee, die met punaises op de kantoor muren werden vastgezet.

Ik sprak met mijn vriend Gerrit van Eck, die redacteur was van het plaatselijke weekblad Flakkeese Nieuwsbode, af, dat we alle inlichtingen die binnenkwamen zouden uitwisselen. Ik kende Gerrit al zeer lang, een uitstekend fotograaf en integer journalist, die daarbij een uitnemende pen had.

Een paar dagen later kwamen de Hollandse en buitenlandse journalisten me al op mijn kantoor opzoeken. Mijn broer was erbij als ik de toestand besprak. Nadrukkelijk heb ik de heren gevraagd, niet te fantaseren!

De burgemeester van Nieuwe Tonge had ik al drie keren in de radio als verdronken gemeld gehoord, de burgemeester van Oude Tonge was eveneens volgens de radio verdronken. Ik wees de heren journalisten erop betrouwbaar te zijn. De burgemeesters van Middelharnis, Nieuwe Tonge en Oude Tonge waren gelukkig springlevend en werkten hard om het grote leed van de bevol-

king te helpen verzachten. Ik verstreekte hun de gegevens dat de evacuatie op volle gang moest komen. De bevolking wist niet, dat de overheid in zeer grote zorgen zat. De verwachting was, dat bij de springvloed op 15 februari a.s. er een pittige februari-noordwester zou komen en dat de ramp dan nog veel erger zou kunnen worden. Men onderschatte de mogelijkheid van een algehele overstroming niet. Gevraagd werd, dit nog niet in de pers te vermelden; het zou node-loze spanningen geven bij familie van de mensen, die geëvacueerd zouden zijn.

Ik zei: "Mijne heren, u mag gerust over dit eiland zwerven, het is niet verboden, wanneer u zich maar aan de spelregels houdt van de integere journalist.

U mag mensen interviewen, maar weest voorzichtig. Er zullen lieden zijn, die extra belangrijk willen wezen. U kunt al uw informatie bij mij komen verifiëren op hun juistheid. Daarom geen schrikverhalen, geen verhalen van wiegies met baby's die aan de dijken aanspoelden enz. enz. Geen verhalen over baby's die in een leeg huis gevonden zijn, omdat de ouders gevluucht zijn. De Flakkeënaars zijn zeer goede huisvaders en huisvrouwen en moeders, die het uiterste hebben gedaan hun kinderen te redden als zij moesten vluchten".

Die gesprekken gingen in het gemoedelijke — ik moest hen overtuigen dat van paniek weinig sprake was, — ik had geen enkel van zulk een geval gehoord of gezien. Men had de Ramp al aanvaard, er was hulp geboden en toegezegd.

Het bleek later nodig, dat ik — die zelf niet auto reed, de beschikking kreeg over een chauffeur met auto. Een jonge man uit Ooltgensplaat werd met zijn kleine wagen mijn lijfchauffeur. Ik had geen enkele klacht over de samenwerking met de ambtenaren van de Provinciale Waterstaat. Verre van dat. Mijn taak zou uitgebreid worden, we konden uitstekend samenwerken.

Ik had een goede foto-camera en een filmcamera. Ik fotografeerde in eerste instantie Middelharnis, en met de filmcamera ons dorp zoals het op dat moment in het water er uitzag. De evacuatie was in volle gang, ik filmde het afvoeren van de bevolking, filmde vanaf de toren van de gemeente, hoe het water over het eiland lag, filmde hoe hoog het water in de haven nog stond. Het was documentair werk. Ik nam foto's van het dorp, kwam toen dr. Stoel uit Dirksland tegen, juist toen ik foto's van de Voorstraat maakte.

"Han," begon hij, "maak je foto's voor een documentair boek?" . . .

Zijn vraag duidde op een eigen uitgave in 1946 van de oorlogsfoto's, die ik over de inundatie in de laatste maanden van de oorlog op Flakkee maakte. Een boek, dat gretig was verkocht geworden, al lang uitverkocht was, en erkend was geworden door dr. L. de Jong van de Oorlogsdocumentatiedienst als eerste-klas oorlogs-documentatie.

"Ik maak al vast foto's, het is gemakkelijk als ik ze heb" . . . antwoordde ik.

"Dan werken we samen," zei dr. Stoel van het W(etenschappelijk) G(enoot-

schap) op Flakkee (waar ik zelf lid van was).

Zo verliep de aanzet tot de geboorte van een Flakkee's boek over de Ramp. Verschillende mede-burgers, die op een of andere manier betrokken waren geweest bij de Ramp, werd daarna om medewerking verzocht.

De eerste taak voor onszelf was, om de drukkerij weer in gereedheid te brengen. Per slot van rekening hadden we 25 werknemers, die aan de slag moesten komen. De drukpersen stonden in het water, de zetmachines eveneens en ze waren er door de damp en zoute water niet op vooruitgegaan. Dan de andere ramp, waar niemand aan dacht: De gemeentelijke riolering mondde uit in de haven. Het havenwater stond veel hoger, dan dat de riolering in het dorp lag. Het gevolg was — volgens de wet van de communicerende vaten — dat het havenwater door de riolering in onze huizen binnen was gedrongen. Dat stroomde door al die w.c.'s en deze strooiden hun ongewenste inhoud in je huis en vooral ook in de drukkerij. Het was in de zetterij en drukkerij — ongeveer 50 meter lang en 10 meter breed — een troep van jewelste. Toen het water na een paar dagen in Middelharnis ging zakken, moesten mijn broer en ik maar beginnen — met baggerlaarzen aan — al die smeerlapperij met grote bezems uit de drukkerij te vegen. Toen een tweetal drukkers even kwamen kijken, tegelijk informerende of ze zaterdag betaling zouden krijgen, gaven we hun meteen ook een bezem in handen. Er was een wel die water gaf. Er werd water uit de wel opgepompt en over de vloer gesmeten, om deze enigszins schoon te krijgen. Later zou er een tweede wasbeurt zeker nodig zijn.

Na een dag sjouwen was het mogelijk aan de volgende fase te denken!

Eigenlijk waren de beide drukkers niet gekomen om te helpen bezemen. Zij wilden weten, of ze zaterdag hun loon zouden krijgen. Ik kon hen geruststellen. Wij wisten dat we volgens de wet verplicht waren zelfs in deze omstandigheden hun het normale weekloon uit te betalen. Op de bank stond het geld, wij zouden uitbetalen, doch we verzochten hen wel om te komen helpen de drukkerij schoon te krijgen. Wijzelf wisten nog niet of later op een of andere manier ons een vergoeding zou gegeven worden uit een of ander rampenfonds voor deze loonbetalingen. . . .

79. Tevergeefs, die kano-kunst.

De heer Boomsma vervolgt zijn relaas over de gebeurtenissen 'achter het nieuws'.

'Eens was ik aan het filmen, toen de burgemeester me bezig zag. Hij wist, dat ik de techniek van het smalfilmen meester was. Hij had een keer een filmavond bijgewoond, die ik gegeven had voor de soldaten die in Indonesië waren geweest, nadat ik in 1948-1949 daar een jaar rondgetrokken had om lezingen te geven en een film te maken over het verblijf, doen en laten van de nederlandse militairen.

"U moet heel veel filmen," was nu zijn advies.

"Ik heb maar drie spoelen momenteel, waar ik zo zuinig mogelijk mee ben" . . . reageerde ik.

"Koop je toch bij! Op het gemeentehuis staat de telefoon voor je klaar om in Rotterdam films te bestellen" . . .

"Als de gemeente me nu eens hielp door voor de documentaire te maken zo'n 25 films (ongeveer 70 minuten opname) ter beschikking te stellen! Ik kan geen cent missen; ik moet zaterdag mijn personeel betalen en dus zuinig zijn" . . .

Er werd me geen fondsje toegezegd voor de aankoop van films, die ongetwijfeld zeer interessant voor het nageslacht hadden kunnen zijn. Een gemiste kans!

De oude zeedijk van 1465, die als slaperdijk dienst deed, en Middelharnis beschermde, hield het uit. De grootste ramp voltrok zich in Herkingen, Nieuwe Tonge, Oude Tonge, en vooral ook in Stellendam en Goedereede en Oud-dorp.

Toen ik de eerste spoelen van de rampfilm opgenomen en deze ontwikkeld terugontvangen had en deze veel goede opnamen vertoonden, interesseerden de mensen van de Provinciale Waterstaat zich voor een film over de watersnood en het herstel van de dijken.

Zij stelden voor, dat ik de filmopnamen zou vervolgen, zij zouden de filmkosten voor hun rekening nemen. Zij zouden bovendien zorgen voor vervoer naar alle punten waar de waterstaat bezig was aan herstelwerkzaamheden.

Men heeft me later gevraagd een definitie te geven van wat watersnood is. Er zijn vele uitspraken over te doen, ik gaf deze: Als je met je kano je woonhuis binnenpeddelt, deze vastlegt aan de kapstok, en dan de trap naar de zolder neemt, om bij je bed te kunnen komen, dan heb je een watersnood' . . .

De maandag van de 2e februari, na de eerste besloemingen en de inspectie van ons bedrijf, had ik mijn kano van de schuur van de drukkerij in het water gebracht, de peddels gegrepen en was naar huis gevaren.

De kano was al meer dan 20 jaren oud, gemaakt naar het verbrede model van de eskimo-kajak, van watervast-triplex op een grenen geraamte. Ik had hem vooral laten maken, om, wat we tegenwoordig noemen, te trimmen. De dokter had me aangeraden, in verband met mijn gewicht — een stukje boven de 100 kilo — meer beweging te nemen, en dan is een kano bijzonder goed in verband met de rompbewegingen, die je bij het peddelen moet maken.

Ik bracht deze kano maandag in het water, en men had er al direct een bestemming voor. Die dag moesten de mensen, die niet opgehaald konden worden door de reddingsvloten, toch van brood voorzien worden. Aldus laadde ik de kano zo vol mogelijk met brood, toog voorzichtig op vaart naar de wijken bij de H.M.G.O.- en H.B.S.-gebouwen en verder. Als je daar aankwam, moest je eerst de hekken van het voortuintje open zien te wurmen, dan het tuintje binnenvaren.

De bewoners toeschreeuwen: "Gooi een touw uit, als je brood wilt hebben" . . .

Vrienden van me beweerden later, dat het een kostelijk gezicht was, zoals ik met die kano al die tuintjes binnenvoer. Slechts éénmaal is een brood uit de lus van het touw gevallen in het overstromingswater. Heel spoedig werd gevraagd, nu ook voor de melkvoorziening te zorgen. Alweer baby's die dit zo nodig hadden.

Met die functie van broodrondbrenger ben ik doorgedaan, tot alle mensen in het dorp naar de droge gebieden waren overgebracht en doorgestuurd konden worden naar "de overkant".

Die eerste dagen vergeet je nooit. Mijn vriend Gerrit van Eck zocht ik voor gedachtenwisseling op.

Hij had zijn collega Teun de Waal van "Eilanden-Nieuws" op bezoek. Wij wisten dinsdagmorgen niets van de toestand op het verdere eiland. We spraken af, met de auto van Teun de Waal richting Stad aan 't Haringvliet te rijden. Er gingen geruchten dat Den Bommel "verdrongen" was. We zouden proberen de kant van het eiland te verkennen.

In Stad aan 't Haringvliet was de bevolking al volop in de weer om te trachten de dijkdoorbraken tussen Den Bommel en Stad — dat droog gebleven was — te dichten. Door vliegtuigen waren zandzakken neergeworpen, de bevolking was bezig om deze met zand te vullen. Men reed naar een dijkdoorbraak. Het begon wat te sneeuwen, het weer was guur. De mensen uit Stad werkten stug door, ze pakte de zakken van de wagens, die alsmaar dijkdichtmateriaal aanvoerden, om het grote gat in de binnendijk te dichten. Ik filmde hun stug volhouden, dacht aan een reportage die indertijd de bekende schrijver Piet Bakker had

Den Bommel.

gemaakt van een dijkdoorbraak in de Alblasserwaard, waar de bevolking zoveel mogelijk zelf, vóór anderen kwamen, aanpakte!

We zagen de grote wateroppervlakte vanaf de dijk tot voorbij het eiland Tien Gemeten. We konden Den Bommel zien liggen, de dijk, de huizen — alles wat beneden-dijks lag, was onder water.

We kregen ook nog andere taken. Er was een gerucht binnengekomen, dat de toestand in Nieuwe Tonge hoogst-ernstig was. Ik wilde wel proberen om met mijn kano Nieuwe Tonge te bereiken, om te horen, wat wij vanuit Middelharnis konden doen. Ik peddelde langzaam het grote brede water over. Onder me lag de Lange Weg. Het water was erg woelig, het vergde veel van mijn kano-kunst. Na ongeveer 2 kilometer varen besloot ik terug te keren. Het was te gevaarlijk. Wanneer ik om zou slaan en in het ijskoude water snel mijn spieren zouden verstijven, dan zou ik best eens kunnen verdrinken. Ik keerde om, kwam terug in rustig water en peddelde naar huis.

Toen ik thuishkwam hoorde ik, dat er iemand uit Nieuwe Tonge in Middelharnis was aangekomen. Hij had kans gezien de weg van Nieuwe Tonge over de dijken naar Dirksland te nemen en lopend Middelharnis te bereiken. Hij vertelde hoe groot de nood in Nieuwe Tonge was, waar men al vanaf zondagmorgen

in het water zat. Er was een onbekend aantal doden en gewonden. De gewonden, de overgebleven burgers, zaten in de huizen op de Molendijk. Er was weinig eten, er waren zieken.

Het was een heel hard gelag voor ons uit Middelharnis te moeten verklaren nog niets te kunnen doen. Om naar Nieuwe Tonge te gaan waren allereerst roei-boten nodig of pramen. Die hadden we niet. Alle hoop was er op gevestigd, dat er vliegtuighulp zou komen om voedsel te brengen; helicopters, om gewonden op te halen.

Ik kreeg nu geregeld journalisten op kantoor. De ambtenaren van het gemeentehuis stuurden hen naar me toe, en bij de Haagse ministeries lag een bericht dat het inlichtingscentrum voor Flakkee in Middelharnis was op de Voorstraat. Om negen uur 's morgens kwamen de heren binnen; stoelen stonden klaar en gelijk kon ik een uitgebreid verslag geven van de situatie. Ik wees erop, dat de dijken bij Stellendam en Herkingen het eerst doorgebroken waren. Oude Tonge was verrast geworden doordat het water, niet door een dijkbreuk aldaar het dorp binnenkwam, maar vanaf Nieuwe Tonge het land binnengolfde. Daardoor waren de mensen zo verrast.

De mannen waren naar de dijk gegaan, om zo nodig te helpen dichten, zagen achter zich opeens de huizen in het water. De vloedstroom had verder zijn weg gezocht naar Den Bommel. Daar was een groot breed gat in de dijk.

De binnendijken waren eveneens doorgebroken en het grote gevaar was, dat er dwars door ons eiland een diepe geul zou ontstaan, die het dichten van de dijk-gaten zou verzwaren. Het probleem was vooral, die stroom af te dammen, maar de ingenieurs van de Provinciale Waterstaat vergaten niet, dat ook met een de gaten in de buitendijken gedicht moesten worden. Of de heren journalisten wilden begrijpen, wat er verlangd werd aan denk- en arbeidskracht, die de mensen van de Provinciale Waterstaat moesten opbrengen, met de mensen van de Dijkkring Flakkee, die buitendien nog huiselijk door deze Ramp getroffen werden. Stadsmensen, die nooit natte voeten gehad hebben van het inundatiewater, hebben meestal veel te gauw kritiek.

Zij zouden hier eens moeten komen en dan ontdekken, wat Koningin Juliana al bij haar eerste bezoek ondervond: Het valt niet mee om met baggerlaarzen door het water te wandelen.

Bedenk wat hier verricht moet worden, werken met baggerlaarzen, met een schop in de zware zee-klei.

Ik heb de H.H. journalisten goed doordrongen van wat gebeurd was, en wat gedaan moest worden.

80. Het bedrijf weer bedrijfsklaar.

Men mocht vragen stellen. De meest gestelde vraag was hoe eigenlijk de verhouding was van de burgerlijke en de waterschapsbesturen.

Ik kon antwoorden: U moet het zo bezien. De dijkgraaf van Flakkee is Ir. J. B. Mijs. Hij is rond de 50 jaar. Van kindsaf is hij al bekend geraakt met de problemen van polderwezen, van bestuur, van onderhoud van dijken. Hij is er, om zo te zeggen mee opgegroeid. Want zijn vader was ook dijkgraaf. De doorbraken van de buitendijken is een probleem van de dijkring Flakkee en is zodoende de competentie van het bestuur met de dijkgraaf. Ingeval als dit, is hij de hoogste autoriteit.

De burgemeesters en andere autoriteiten op burgerlijk bestuur moeten zich alleen met de burgerlijke aangelegenheden bemoeien, als evacuatie en vooral het redden van de mensen, het vee enz. Daar hebben ze meer dan genoeg werk aan.

De provincie heeft thans de heren Terluin en Bruggeman, hoofdingenieurs van de Provinciale Waterstaat, hierheen gestuurd. Deze zullen tezamen met het bestuur van de dijkring Flakkee de dijken herstellen waarbij vanzelfsprekend Ir. Mijs (bevriend met de heer Terluin) een heel belangrijke inspraak heeft. Ik kan u mededelen, dat de toestand zo is geworden, dat de heer Mijs alle besturen van de vele polders opzoekt om met hen te overleggen. De heren Terluin en Bruggeman hebben de technische problemen op te lossen. En later kon ik erbij voegen: de firma van Hattem en Blankevoort, die gereed stonden om grote waterbouwkundige werken in Zuid-Amerika te gaan uitvoeren, zijn nu gecharterd om met al hun materiaal naar Flakkee te gaan en zo snel mogelijk de dijken te herstellen. Voor 15 april moet een bepaalde hoogte bereikt zijn, zodat geen zomerstormen een nieuwe instroming kunnen veroorzaken. Vóór oktober, is het voornemen, moet heel Flakkee weer buitendijken bezitten, die de winterstormen kunnen weerstaan.

Bij een dergelijke grote calamiteit is vooral wat men in de eerste dagen doet, bijzonder belangrijk. De ingenieurs van de Provinciale Waterstaat en de dijkgraaf kregen de uitnodiging om met een heliocopter het eiland Flakkee vanuit de lucht te bekijken. Dan wisten zij veel beter dan uit welke rapporten ook, hoe de werkelijke toestand was. Een der ingenieurs had een dubbel-acht-smalfilm-camera meegenomen en had, ofschoon hij heel weinig ervaring van filmen had, zijn best gedaan om uit de lucht alles vast te leggen, wat vastgelegd diende

te worden. Ik kreeg de uitnodiging om deze film na ontwikkeling te bezien. Van een nieuweling op filmgebied kan men niet zoveel goed-technisch filmwerk verwachten. De ingenieur had zijn best gedaan, we kregen wel de indruk, hoe enorm slecht Flakkee er voor lag. We waren het erover eens: Flakkee was een zeef. Je schrok, hoe de toestand op het eilanddeel Goedereede was; hoe groot de gaten waren bij Ouddorp, waar hele stukken duin weggeslagen waren. Dan de nieuwe vloedstroom van Herkingen naar Den Bommel.

Er was, zo vanuit de lucht gezien, een groot wonder nodig, om het eiland te redden. Dat wonder moest zijn, dat de wind zou gaan liggen, dat de te verwachten springvloed van medio februari geen al te hoge waterstand zou geven.

En dat wonder is gekomen. De wind is gaan liggen in de loop van februari. Het sneeuwde af en toe, het was bitter koud, maar er kon gewerkt worden. Er moesten vrijwilligers komen om eerst te helpen redden, wat te redden was, en te helpen de geschokte burgers, de ouden van dagen, af te voeren. Er moesten noodkeukens komen, om allen die kwamen helpen, van voedsel te voorzien.

Onze huisgenoten gingen een paar dagen na de ramp naar familie in Melissant. Het leven was bij ons uiterst moeilijk.

We konden onszelf behelpen — oude kampeerders verhongeren niet gauw. Toen de gaarkeukens kwamen — uitnemend verzorgd door de dames van het Rode Kruis uit Middelharnis konden we daar onze warme hap krijgen.

Als man-die-het-meegemaakt-heeft, heb je zo je herinneringen aan die dagen. Er waren veel mensen van de vaste wal gekomen, om op Flakkee de boel te helpen opruimen. Wij kwamen er met alle werkers die het eiland introkken en op deze basis terugkeerden.

We aten in de oude kleuterschool in de Ring te Middelharnis, en we vormden na een paar dagen een vast ploegje, dat om zes uur een vaste plaats had verkregen. De ploeg waarmede wij gezamenlijk aten, bestond uit mensen, die uit Haarlem kwamen. Zij bespraken wat zij die dag gedaan hadden. Ze gaven hun opinies en vooral hun indrukken.

Zij waren ingezet om in Oude Tonge, waar 10% van de inwoners omgekomen was, het puin te ruimen. Ze bleven een week, dan gingen zij voor het week-end naar huis. Dan kwamen ze terug echt bijgekomen van alle ellende die ze zagen. Ik noteer de bekentenis van een van hen:

'In de oorlog ben ik in Berlijn geweest, heb de verovering van die stad meegeemaakt. Ik moest daar puinruimen na elke bomaanval. Al die dode mensen, die ik in het puin vond, deden me niets, zij waren je vijanden. De Duitsers hadden me opgepakt bij een razzia om daar te werken.

Nou ben ik hier, weer puin, weer vele doden. Je gelooft me misschien niet, ik weet niet, of ik dit vol kan houden. Deze mensen die je tussen puin vindt (of soms ook drijvende in het water) vrouwen, mannen, kinderen, het zijn je eigen landgenoten. Dat doet je wat, het is ontzettend! . . .

Koningin Juliana kwam op werkbezoek. Mijn broer en ik zouden onze dagelijkse plaats voor de avondhap opzoeken, toen we terzijde werden genomen door de leiding van de gaarkeukens. Wij kregen vertrouwelijk te horen, dat Koningin Juliana die avond te midden van al die mensen haar avondeten zou gebruiken en meteen zou willen spreken met die mensen, die zich zo ingezet hadden voor het opruimingswerk op Flakkee. De plaatsen naast ons zouden gereserveerd worden — wij zouden het gesprek van de Vorstin met de mensen moeten helpen op gang te brengen.

Wij hebben geduldig zitten wachten, spraken met de mensen uit Haarlem over wat zij vandaag beleefd hadden. De plaatsen tussen mijn broer en mij bleven onbezet. Op een gegeven ogenblik werd ons ingefluisterd, dat de Koningin in het ziekenhuis te Dirksland was blijven eten. Het schema van het bezoek van die dag was in de war gelopen, het zou veel te laat geworden zijn, dat de Koningin nog tijdig bij ons zou kunnen zijn.

Ik vond het ontzettend jammer. Niet omdat zij in feite mijn tafeldame zou zijn geweest, maar vooral omdat al die werkers door haar bezoek een enorme kick-up hadden gekregen, wanneer de Koningin met hen had gesproken en van haar belangstelling voor hun werk blijk had gegeven.

Ik kreeg bericht, dat een Amerikaans filmteam ons eiland zou bezoeken, en of ik de gids wilde zijn. Na kennismaking reden we naar Oude Tonge. Ik was er na de Ramp al geweest — je weet dan niet waarmee je met filmen beginnen moet.

De Amerikanen hadden hun eigen filmschema: opnemen van de huizen, die ingestort waren, van de dijk, van de molen en dan vooral van het puin. We wandelden over de Molendijk.

Er kwam opeens een kleine stoet aan. In het puin was het lichaam gevonden van één der 300 doden, en die werd nu vervoerd.

De Amerikanen vroegen, of ze de baar mochten filmen en of daarvoor het doek, dat de dode bedekte, weggehaald kon worden.

Ik weet, Amerikanen denken over sommige problemen anders dan wij. Ik zei tegen de leider: dat moet u niet doen. U hebt geen idee, hoe groot het leed hier is. Het zou u, en vooral ook mij, enorm kwalijk genomen worden als u dit deed. Ik raad het u af.

De Amerikaanse filmploeg heeft begrepen, dat zij wel de baar maar beslist niet de dode moest filmen.

We reden toen naar Stellendam. Met een roeiboot voeren we er door de overstroomde straten, die praktisch volkomen leeg waren. Er werd veel gefilmd.

Huizen waren leeg, de gordijnen wapperden door de gebroken ruiten.

Het puin was enorm groot. Ik ging langs het huis van de broer van mijn vriend, Gerrit van Eck. Zag de oude Statenbijbel — een familiestuk — in de kamer.

Ik zei mijn gidsen van Stellendam, dat ik die Bijbel wou meenemen. Hij was van Bram van Eck. Als deze hier blijft liggen gaat hij verloren, wordt gestolen of in het water gegooid.

Ik heb de Bijbel (een Pieter Keur-bijbel) meegenomen en heb de chef-binder van ons bedrijf gevraagd deze weer te herstellen, de tekstbladen te drogen, de band opnieuw om de oude Bijbel heen te leggen. Mijn vriend Gerrit van Eck was er erg gelukkig mee, dat ik dat had kunnen doen.

Het was natuurlijk èn voor de ambtenaren van het gemeentehuis, èn voor de mensen van de Provinciale Waterstaat erg gemakkelijk, dat ik alle taken op me genomen had. Vooral ook om de journalisten in te lichten over de toestand op Flakkee — voor zover ik dat vanuit Middelharnis kon bezien. Ik kon nl. Ouddorp, Stellendam en Goedereede niet bereiken. Ik mocht echter mijn eigen belangen niet vergeten. Het hoofdprobleem was: hoe krijg ik de drukkerij weer zo spoedig mogelijk in vol bedrijf. Mijn broer was er aldoor mee bezig, wanneer ik op pad was met journalisten of persfotografen.

Maar hij mocht wèl verlangen, dat ik ook een handje uitstak.

Toen het bedrijf schoongemaakt was, ging ik naar de burgemeester, die me toegezegd had, dat wanneer ik de telefoon voor mezelf nodig had, er op het gemeentehuis gebruik van kon maken. Ik vroeg dus van die toezegging gebruik te mogen maken, telefoneerde naar de importeur van de zetmachines, ten eerste om te vertellen dat we alles zouden doen om weer aan het werk te gaan en ten tweede wenste ik een gesprek met de chef-monteur over de maatregelen, die genomen moesten worden. 'In hoeverre hebben de machines in het water gestaan?' . . . ving dit gesprek aan. Antwoord: 'Tot aan het plateau!'

Het advies van de monteur: 'In de gietmachines zal mogelijk zoutneerslag gekomen zijn. De hele machine is zwaar verkouden en zal moeilijk werken. Je demonteert elke machine, maak alles goed schoon, alle smeergaatjes met petroleum uitwassen en dan het voornaamste: Ga naar de elektriciteitswinkel en koop kooldraadlampen. Probeer stroom te verkrijgen, en zet onder elke gietmachine en onder elk monotype tikbord een kooldraadlamp.

Deze straalt vrij veel warmte uit, de machines moeten door en door verwarmd worden, je hebt er een paar dagen werk mee. Daarna moet je voorzichtig proberen of alles draaien wil.

Ik vertelde de burgemeester welk advies ik gekregen had om het bedrijf weer te werk te maken. We moeten elektrische stroom zien te krijgen want die heb ik niet. De Elektriciteitsmij was nog volop bezig om de aansluitingen na te kijken. Dit om ongelukken te voorkomen. Ik vroeg of de burgemeester er iets aan kon doen, dat wij voorrang kregen.

Het was een heel moeilijk probleem. De burgemeester had zich er altijd voor uitgesproken, dat de drukkerij een ander gebouw moest zien te betrekken. We

hadden er al eens een begroting voor gemaakt, het vergde een bedrag van een half miljoen om aan die wens te voldoen. Financieel omgerekend zouden we dan per jaar ongeveer f 50.000,- moeten aflossen aan de bank, die de reorganisatie zou moeten financieren. Het zou betekenen, dat we ons hele verdere leven krom zouden liggen aan financiële zorgen.

Hij wist, dat we met ons bedrijf op de Voorstraat wilden blijven; we hadden ten volle meegewerkt naar ons vermogen, er diende per slot toch wel van gemeentewege een geste gesteld te worden.

Burgemeester dacht na: 'Ik zal zorgen dat jullie een eigen kabel-aansluiting krijgen om je bedrijf weer te kunnen laten draaien'...

De extra kabel-aansluiting kwam, de zetmachines waren nagekeken, de verwarming had de machines goed gedaan. Er was personeel teruggekomen, er werd opgeruimd.

Op een gegeven ogenblik — nog vóór een maand na de ramp was verstreken — sprak ik met mijn broer af, op reis te zullen gaan, om de zakenrelaties op te zoeken en praten over hervatting van het werk.

81. Boomsma geeft een kanselboodschap.

Een rusteloos mens als de heer Boomsma weet altijd weer iets origineels te vertellen. Het arsenaal van belevenissen is zo groot, dat er uiteraard alleen maar hier en daar een greep gedaan kan worden. Eén zo'n greep is het volgende verhaal:

'Het was dinsdagmiddag. Ik had de tram naar Rotterdam genomen die om elf uur uit Middelharnis vertrok. Ik wandelde over de Walenburgerweg naar de eerste van mijn zakenrelaties. Opeens stond er om een uur of twee een groepje Flakkeënaars voor me, voor een heel kort gesprek.

"Vanmiddag om 3 uur wordt er een speciale kerkdienst gehouden in de Walenburgerkerk voor de evacuées van Flakkee. Wilt u ook komen?"

Ik moest even nadenken en antwoordde: "Ja, ik kom"...

"We zullen het de predikant mededelen dat u komt, het zal de mensen erg veel genoegen doen als ze u weer zien"...

Ik vertelde mijn zakenrelatie, dat de toestand op Flakkee zo was, dat we weer aan de slag konden gaan. Ik verwachtte binnen twee weken in vol bedrijf te zijn en hoopte, dat de HH uitgevers zouden willen zorgen voor voldoende orders. Mijn vader had zaken gedaan met de vader van de toenmalige directeur van dit bedrijf, de "zoons" hadden de goede relaties aangehouden. Het gesprek kwam op de toestand van nu, wat ik nu ging doen. Ik antwoordde: "Naar de kerk hier vlak bij. Daar komen vanmiddag de evacuées uit Flakkee bij elkaar, men heeft me gevraagd de dienst bij te wonen"...

Ongeveer 5 minuten voor drie was ik bij de Walenburgerkerk.

De Flakkeënaars hadden de predikant al meegedeeld, dat ik zou komen. Met een paar ouderlingen wachtte hij me op.

Na de kennismaking zei ik tegen de predikant: "Ik heb een heel belangrijke boodschap voor alle evacuées — ik deelde hem mede wat dit was —. Zoudt u deze boodschap vanaf de kansel de mensen kunnen laten horen?"...

Dominee dacht even na, antwoordde: "Dit moet u hunzelf zeggen. Vóór ik aan mijn preek begin, zal ik mededelen, dat u in ons midden bent, dat u heel belangrijke dingen te zeggen hebt en dat u, daarom vanaf de kansel, hun zult toespreken"

Zo gebeurde het. Ik had vanzelfsprekend jas, zakentas enz. in de consistorie meegenomen en zat onder de kansel te luisteren naar gebed, samenzang, bijbelwoord en de aankondiging, over welke tekst de predikant zou spreken. Toen zei hij:

”U hebt gezien, dat even voor drie in onze kerk de heer Boomsma uit Middelharnis is binnengekomen. Hij heeft u belangrijke mededelingen te doen. Ik zal hem mijn plaats op de kansel thans afstaan daarvoor” . . .

Dominee ging op mijn plaats zitten, ik besteedde de trap, keek vanaf de houten stoel de volle kerk in. Zag vele goede bekenden, zag en voelde ook bij hen de verwachting: we krijgen nu een overzicht over Flakkee.

Het was niet moeilijk mijn zegje te doen: ”Jullie weten, dat ik namens de gemeente Middelharnis en namens de Provinciale Waterstaat eigenlijk de voorlichtingsambtenaar ben voor journalisten over de toestand op Flakkee. Uit dien hoofde ben ik elke morgen om kwart voor acht bij de kantoren van de Provinciale Waterstaat, ook hedenmorgen. Ik had een gesprek met de topleiding, en hun conclusie was, als we nu maar voldoende mensen hebben, die de schop willen hanteren, die zich in willen zetten om de dijken te dichten, dan zullen over 3 weken alle vrouwen naar Flakkee kunnen terugkeren.

Doch eerst moeten de mannen willen terugkeren. Voor eten wordt gezorgd, we hebben in de oude kleuterschool een uitstekende maaltijdverzorging. De mannen zullen hun huis misschien vol vinden met modder en andere rommel, maar zij zullen het zijn, die het hun vrouwen mogelijk maken weer thuis te komen op ons eiland!” . . .

Ik keek de kerk in, zag overal gezichten die opklaarden door deze mededelingen. Misschien hadden sommigen zich al verzoend met de gedachte, dat het wel half april kon worden, voor zij konden terugkeren, maar nu werd de mogelijkheid in uitzicht gesteld: Half maart weer in eigen huis! Want hoe gastvrij men in Rotterdam ook was tegenover al die vluchtelingen, hoeveel men ook deed om hun leed te verzachten, eigen huis en haard is nu eenmaal goud waard.

Ik liep de trap af, de dominee wachtte op me. Gaf de hand. Zei daarop: ”Dit is de mooiste preek, die u hun kon geven, ik had dit niet gekund. U sprak woorden van hoop, van toekomst. Ik dank u hartelijk” . . .

Ik antwoordde: ”Dominee, ik kan de dienst niet verder bijwonen, ik moet naar Den Haag, ik moet de tijd, dat ik nu op reis ben, zoveel mogelijk benutten. Vanmiddag ga ik nog een zakenrelatie opzoeken, morgenochtend naar Wassenaar, dan weer in Den Haag, morgenmiddag in Utrecht. Dan naar huis, daar is ook nog zoveel te doen.” Dominee begreep het, had me gevraagd, even te wachten. Hij wilde me vanaf de kansel dankzeggen voor wat ik gebodschapt had. De ouderlingen brachten me in de consistorie nadat de dominee zijn dankwoord tot mij had gesproken. Ik zag overal stralende gezichten; de mensen in de kerk begrepen wel, dat ik weinig tijd had.

Later in Middelharnis heb ik verschillende kerkgangers van die middag gespro-

ken over deze dienst. Een man zei me: ”Weet je wat die vrouwen van ons zeiden na afloop?” ”Vort naer huus, 's schoppe pakken en de diek helpen dichtten. Niet rondslentere hier, waerke, wiele willen weer in eigen huus!” . . .

De zakenrelaties waren allen oprecht blij, dat wij de overstromingsramp goed doorstaan hadden. Unaniem zeiden allen voor veel werk te zullen zorgen, zodat ik de schade weer kon inhalen. De zakenrelatie in Wassenaar had nog iets prettigs in petto: ”Bij jullie ligt de kopij, half gezet, van een wetenschappelijk werk van prof. Verrijn Stuart, de directeur van de Ned. Bank in Amsterdam”.

Ik heb hem wel meegedeeld, dat de afwerking even zou stagneren, omdat de drukkerij door de watersnood getroffen was. De professor heeft toen geantwoord dat ik f 800,- van zijn honorarium moest geven aan het personeel van de drukkerij. Dit geld moest worden bestemd voor schoeisel en kleding.

Ik liep het kantoor binnen van een bekend groot krantenconcern in Den Haag. Ik kende de beide directeuren persoonlijk omdat zij met mij leden waren geweest van de Haagse Fotokring. In de grafische bladen was een oproep gedaan aan alle collega's om de drukkerijen, die onder de overstromingsramp te lijden hadden gehad, zoveel mogelijk materieel te steunen.

De beide heren waren op kantoor. Zij hebben waarschijnlijk wel direct begrepen wat het doel van mijn komst was. We spraken over de watersnood; zij gaven mij gelegenheid mijn zegje te doen. Ik vertelde hun, dat ik vanzelfsprekend veel schade had gehad; de monotypes had ik uit elkaar gehaald, die werkten. Maar wat wél onder water had gestaan dat waren de gietmallen, zonder goede gietmallen konden de gietmachines niet werken.

Een der heren drukte op een knopje, of Bonnet wilde komen. Ik kende Bonnet persoonlijk heel goed. Zijn vader was vroeger chef-monteur geweest bij de monotype en had ons vele malen bezocht. Bonnet groette mijn patroons, groette ook mij en noemde mijn naam.

”De heren kennen elkander”, veronderstelde een der directieleden.

Een knik was voldoende.

”Bonnet”, zo begon het oudste directielid, ”de Flakkeese drukkerij heeft onder water gestaan, de gietmachines willen weer werken, maar alle gietmallen hebben onder water gestaan. Deze moeten naar Engeland ter revisie worden opgestuurd. Wil jij van onze reserve-materialen hun zoveel mogelijk afstaan? Laten we zeggen voor een half jaar. . . Vanzelfsprekend — zo vervolgde hij — gaat dit in het kader van collegiale hulp en wordt er geen huur of kosten berekend” . . .

Het was de grootste hulp op dit moment, die ons gegeven kon worden. We konden weer volop aan de slag. Ik dankte de beide broers zeer hartelijk, ging met Bonnet mee en we maakten een staat op van gietmallen en reserve-delen, die ons zo koninklijk ter beschikking werden gesteld.

De voorlichtingsdienst liep ten einde. Een enkele journalist meldde zich nog wel eens. We keken terug, we hadden aan Engelsen en Amerikanen, Fransen en Duitsers, Zweden en Zwitsers voorlichting gegeven. Door elkaar werd in het Frans, Duits en Engels geconverseerd. De voorlichtingstaak werd omgezet in de filmtaak: Er was een bedrag uitgetrokken om een film te maken van het herstel van de dijken. Er zou een nieuwe methode met asfalt-beton gevolgd worden voor de bescherming van het talud van de dijk.

Men had een proef genomen om asfaltbeton te leggen over het dijkta-
lud.

De heren ingenieurs van de Provinciale Waterstaat waren speciaal daarheen gegaan om te onderzoeken of het mogelijk was dit op de buitendijken van Flakkee toe te passen. Als dat door kon gaan, zou het wel een grote besparing geven in werkuren. Het zou vlugger klaar komen dan de streefdatum. Want in oktober moesten alle dijken, menselijkerwijs gesproken, de zwaarste storm kunnen weerstaan!

Van het kantoor van de Provinciale Waterstaat werd de heer Kruidenink aangewezen mijn gids te zijn bij het filmwerk, me in te lichten wat er geschiedde en waarom het zo geschiedde. Met een auto kwam hij me daarom geregeld halen waar gegraven, geperst en opgehoogd werd. Mijn broer moest vanzelfsprekend thuis blijven, terwijl ik op het grote werk zat om te filmen. Ik heb er weken werk aan gehad, om alles te monteren, en uiteindelijk was er een film van ongeveer 45 minuten gemaakt, beginnende met de overstroming van Middelharnis, eindigend met de winter van 1953/1954, toen het een heuse strenge winter was, met zware ijsgang op het Haringvliet, waar twee schepen van de R.T.M., met gedeeltelijk kapotgeslagen schroeven en een sleepboot, die hun te hulp was geschoten eveneens met een afgeslagen schroefblad, vlak voor de haven in het ijs opgesloten lagen. . .

Den Bommel of Den Rommel?

82. Actie: Beurzen open, dijken dicht.

Toen mijn taak als onbezoldigd voorlichtingsambtenaar ten einde liep, werd mijn hoofdbezigheid te zorgen, dat half maart de drukkerij weer in vol bedrijf was. Collega-drukkers hadden de maandelijkse periodieken voor ons gedrukt. De maart-nummers zouden zij nog verzorgen, maar met april moest de drukkerij folio gaan draaien.

Financieel was het ook voor ons noodzakelijk: met stilstaan ging ongeveer f 3.000,- omzet per week verloren; het verlies in de maand februari was al f 12.000,- omzet, terwijl vele kosten gewoon doorgingen. Je kreeg wel uitstel van betalingen van verschillende crediteuren, de belasting was ook al zo vriendelijk om uitstel te verlenen, maar op een gegeven moment moest alles toch betaald worden en elke week langer stilstaan was uit den boze. We hadden met dr. Stoel de afspraak, dat wij de uitgave van "Gebroken Dijken" zouden verzorgen. Deze moest 31 januari 1954 verschijnen. Er was veel werk aan deze uitgave.

Als oud-Rode-Kruis-colonist had ik veel belangstelling voor dat voor zovelen onbekende werk, dat dat Rode Kruis gedaan had. Ik was weer eens in Oude Tonge, toen ik dokter P. Voogd tegenkwam, een goede oude kennis van me. Ik probeerde, of hij voor dat boek "Gebroken Dijken" een artikel wilde schrijven over "Dokter in watersnood-ramp".

Hij voelde er niets voor. Ik kon het begrijpen. Er waren vele persoonlijke vrienden en patiënten bij die ramp omgekomen. Doch mijn overwegingen waren heel anders. Velen waren drijfnat en bewusteloos binnengebracht in café De Weerd. Daar was men voorzien van nieuw ondergoed, dat de gebroeders Konden ter beschikking stelden. Maar hoe was het verder gegaan met al die mensen, die zo in-verkleumd bij De Weerd binnenkwamen? . . .

Dr. Voogd voelde er niets voor om een artikel te schrijven. In die stormnacht had hij een bevalling geleid. Had niet verwacht dat het dorp onder water zou lopen en toen kwam het water zijn huis binnen. De apotheek werd overspoeld, zoals ook zijn huis, dat in de Voorstraat stond, geheel door het inundatiewater getroffen zou worden. Zijn vrouw en kinderen hadden gelukkig de vaste wal kunnen bereiken. Hij zweeg er over. Als lichtpunt had hij ervaren dat een Helische helioperbestuurder in Oude Tonge neergestreken was. Hij had met deze kloek piloot contact opgenomen. Deze was na eerste verkenning opgestegen en was teruggekeerd met de voor hem zo nodige medicamenten. Hij herinnerde zich als opmerkelijke gebeurtenis, dat een bejaarde man en een

bejaarde vrouw, die naast elkander woonden, en beiden zware hartpatiënten waren veel hadden doorstaan. De man had zich door het dakvenster vanuit de zolder op het dak gewurmd, daarna de buurvrouw door het dakvenster van haar huis getrokken en toen in kou en sneeuwjacht en al die bittere narigheid kunnen wachten tot zij door een roeiboort gered werden.

Ik had gehoord, dat elke drenkeling, die bij De Weerd binnenkwam, meteen een borrel werd gepresenteerd om over de schrik heen te komen en tevens als geneesmiddel voor de shock, die ze opgelopen hadden. Dr. Voogd zei me: het wonderlijke is, dat ik geen enkel geval van longontsteking heb kunnen vinden bij de mensen, die hier achtergebleven waren.

Over de radio hoorden we telkens de slagzin: beurzen open, dijken dicht. Wij hoorden van toezeggingen, dat de schade, die wij, in het overstromingsgebied en waar dan ook hadden opgelopen, zoveel mogelijk vergoed zou worden. Er werd in het vooruitzicht gesteld, dat we op de grootst mogelijke wijze geholpen zouden worden.

In de Walenburgerkerk in Rotterdam had ik de Flakkeese vrouwen geboodschapt dat zij in 3 weken terug zouden keren.

Zij hadden — en dat vertelde men mij later — inwendig gejubeld, maar toen zij op Flakkee kwamen zagen zij de puinhoop van wat eens hun gelukkig thuis was. De vloerkleden lagen onder het inundatieslib, het behangsel van de muren was afgeweekt. Het huis door en door vochtig. De kachel moest schoongemaakt worden voor deze kon branden, want door veel warmte moest al die vochtigheid uit het huis verdreven worden. Dan was het meubilair kapot, stoelen en tafel waren door het zeewater aangetast, de bedden vernield. Zij konden huilen en nog eens huilen van ellende. . .

Toen kwam voor hen de grote hulp en in de actie om die huisvrouwen te helpen kwamen jonge vrouwen, oudere vrouwen, dames van deftigen huize zelfs, met bezem, dweilen en emmers naar ons eiland om onze huisvrouwen te helpen. Zij schuurden en boenden en dweilden en wat het voornaamste was, zij pepten al die vrouwen, die zo de wanhoop nabij waren, helemaal op. Van het bouwcentrum uit Rotterdam kwam het advies, dat het behang van de muren afgetrokken moest worden, dat al die muren, vol met zeezout, goed met zoet water geschuurd moesten worden, en dat zij in geen jaar de muren moesten behangen, want spoedig zou het behangsel er toch weer afvallen.

De vrouwen zeiden daarover hun mening: "Je kunt ons zo toch niet laten zitten, met zo'n kale muur! Behangen moet ze worden! Als het behang er afvalt kijken we wel weer!" . . .

Het behang viel na een paar maanden van de muur af. Ik was toen bestuurslid van de woningbouwvereniging in Middelharnis. Alle woningen van de woningbouwvereniging hadden binnen 4 maanden — tegen alle adviezen in

nieuw behang gekregen, en toen dat er afgevallen was, zeiden de bewoners: "We willen weer nieuw behang. Afgelopen!" . . .

Op de bestuursvergadering kwam dit ter sprake. Die vergaderingen waren altijd heel gezellig. In mijn onnozelheid zei ik: "Ik begrijp er niks van, dat jullie je vrouwen hun zin gegeven hebben. Het nieuwe behang moeten jullie zelf betalen!" . . .

De voorzitter, een heel goede vriend van me, zei het zo gemoedelijk tegen me: "Ik kan nu wel merken, dat je een echte vrijgezel bent! Als jij getrouwd was geweest had jij je vrouw haar zin gegeven, want ze zanikt je kop gek met de stelling: "Hoe kan je me nu in zo'n kamer laten zitten!!!!!" . . .

De burgerlijke autoriteiten vonden weer een nieuw onbezoldigd baantje voor me: "Jij houdt zo af en toe lezingen bij je kleurendia's; wij dachten zo, al die vrouwen en mannen van de overkant moeten af en toe een gezellig opkikkertje krijgen. Als we het nu zo doen: wij bieden hun een gezellige avond aan en jij verzorgt een mooie kleurendiavertoning en een mooi verhaal." Zo werd ik weer ingeschakeld in sociaal werk — al kon ik dat gemakkelijk met mijn broer des avonds doen. Salaris werd niet gegeven, alleen in Dirksland kregen we een tientje voor onze onkosten. De beloning was: vele vriendelijke gezichten van vele goeie gastarbeidsters die meehielpen Flakkee bewoonbaar te maken.

De autoriteiten in Middelharnis kwamen vragen of ik me een avond vrij kon maken. Er was een verzoek binnengekomen uit Bodegraven van de heer Bram Beversluis, hoofd van een christelijke school. Hij had vernomen — vermoedelijk van zijn neef Gerrit van Eck, met wie ik zo bevriend was — dat ik een stukje rampfilm had. Of ik die daar kon vertonen. We kwamen overeen, dat ik in het kader van "Beurzen open, dijken dicht" met dat stukje rampfilm — toen nog maar ongeveer 10 minuten lang — naar Bodegraven zou komen. Om zeven uur zouden we beginnen; ik zou spreken over de Ramp en de film toelichten. Elke "voorstelling" zou ruim een half uur duren. Ik moest die avond om 7 uur beginnen en vijf keren projecteren. Zo is het ook gebeurd. Bram was mijn gastheer. Ik kende hem en zijn vrouw — als oud-dorpsgenoten — zeer goed. We brachten de projector mee, zij zorgden daar voor een projectiescherm. Zoals de verwachting was, het liep storm. Elke keer, dat ik weer zou beginnen was de zaal stampvol en de mensen in Bodegraven kwamen diep onder de indruk van de filmopnamen van de storm op het Haringvliet. Mensen die door het water zich in veiligheid stelden, een paard, dat 36 uren in het water had bestaan en gered werd, van mensen uit Stad aan 't Haringvliet, die in een sneeuwjacht een gat probeerden te dichten in de dijk.

Na een paar weken kreeg ik de uitslag te horen in Middelharnis. Ik had in die 5 uren meer dan honderdduizend gulden bij elkaar gepraat! Het geld ging naar de inwoners van Battenoord en Herkingen om daar de nood te helpen lenigen.

Er kwam wéér een verzoek binnen. Het was bij de nederlandse autoriteiten bekend, dat ik een goede film-opname had van H.M. Koningin Juliana die in de morgen van 2 februari in Middelharnis door het water moest wandelen. Men vroeg me dringend, om dat stuk af te staan voor de grote film die voor Amerika bestemd was, om daar als rampfilm getoond te worden in de actie: "Steun Nederland na de watersnood" . . .

Ik voelde er niets voor. Men kwam eens praten erover. Die film is voor Flakkee belangrijk. Na afloop gaat jullie film ergens in de brandkast, en wij zien dat stukje film nooit terug. We vonden de oplossing: ik zou dat stukje film uit mijn film losmaken, zij mochten dat stukje film laten kopiëren en mij het origineel terugsturen en ik zou dit weer in zijn oude montage terugbrengen. Zo, op zeer vriendschappelijke wijze werd dit opgelost. Toen verschillende kennissen hiervan hoorden, veronderstelden zij, dat ik er wel veel dollars mee verdiend zou hebben. Ik moest ze teleurstellen. Ik had er niet over gepraktiseerd ook maar één cent beloning te vragen. De film zou dienen om alle slachtoffers van de watersnood te helpen en dan zeg je — als je gezond van hart en denken bent — "Ik help!" Meer niet! . . .

Ik weet natuurlijk niet, wat de opbrengst van deze rampfilm voor en van Amerika is geweest. Ik mag veronderstellen: heel veel. Een voornaam punt was, dat het Amerikaanse volk kon zien, dat ons Vorstenhuis zich direct had ingezet om leiding te helpen geven bij het bestrijden van de gevolgen van deze Ramp, en niet schuwde bij stormweer kennis te nemen van de Ramp.

Jaap Koese uit Middelharnis was afgestudeerd voor tandarts en had zich gevestigd in de omgeving van Enschede waar zijn broer al jaren tandarts was. Hij kwam op Flakkee en sprak met me over een probleem. Men had daar in een Duits stadje heel veel geld bij elkaar gebracht, en vroeg nu aan Jaap, of hij een lezing wilde geven over de ramp. Hij had dit verzoek in beraad gehouden, het zat hem niet zo lekker, omdat hij, als H.B.S.-er toen, door de bezetting in Middelharnis gevangen genomen was en een straf had moeten uitzitten in een Duitse gevangenis voor — vermoedelijk een licht vergrijp — tegen de Duitse-Hitler-Staat.

We kwamen overeen, dat ik de lezing zou overnemen. Ik zou bij hem logeren en samen zouden we naar dat Duitse stadje gaan en de film meenemen.

Ik kreeg van hem bericht terug dat de Duitse gemeente het zeer zou appreciëren, wanneer ik de 10 minuten rampfilm in "die Rote Kirche" zou vertonen. "Die Rote Kirche" was een kerk die uit rode bakstenen was opgetrokken. De naam van het Duitse stadje ben ik vergeten. Jaap en ik kwamen er bijtijds aan die avond. We verkenden hoe we de lezing zouden houden. De predikant vond het uitstekend, wanneer ik het projectie-doeck zou spannen tussen de kansel en een pilaar. Ik begrijp nog niet, hoe het ons gelukte, dat doeck strak te spannen. Met de Duitse taal had ik weinig moeilijkheden. In 1926 waren mijn broer en ik

4 maanden voor een bedrijfscursus in Bazel geweest, en nu is Bazel-Duits geen hoog-Duits zoals wij dat leren uitspreken op de H.B.S., maar dat hinderde niet. Ik sprak het vlot en, nadat de predikant ons ingeleid had, kon ik op de kansel aan het woord komen en daarna de filmbeelden tonen.

Deze Duitsers hadden zelf in oorlogstijd bombardementen meegemaakt van de Geallieerden. Zij zagen nu water over het land en storm op het Haringvliet. Velen van hen zullen nooit de zee gezien hebben, nog minder een inundatie. Zij kwamen onder de indruk en des avonds konden Jaap Koese en ik zeer voldaan naar Holland terugkeren.

Als officieel vertegenwoordiger van Flakkee had ik hun, namens gemeente en bewoners, dankgezegd.

Men heeft me vaak gevraagd, bij die lezingen, bij latere gesprekken: Wat is je les van die watersnood? Dan heb ik moeten antwoorden: Het leven is vechten. Wanneer je apathisch bij zo'n ramp op een stoel gaat zitten en zeggen, laat het water maar komen, dan verdrink je. Maar als je zegt in zo'n situatie: ik ga op die stoel staan, en als het water dan opkomt, dan heb je kans, wanneer het water tot je middel is gerezen, dat het zich terugtrekt. Soms mocht ik het anders zeggen: prappiger. Dat was het verhaal — en zeg vooral: verhaal — van twee kikkers, die in het land heerlijk rondsprongen. De boer had een emmer melk in de wei laten staan en laten die twee kikkers nu net in die emmer melk springen. Zwemmen konden ze wel, maar uit die emmer komen niet meer. De ene kikker zat na een paar uren: ik geef het op, liet zich zakken en verdrong. De tweede overwoog: ik blijf zwemmen, je kunt nooit weten. Toen de boer de volgende morgen die vergeten emmer melk kwam ophalen vond hij een dode kikker in de emmer. Doch op een kluit boter, die door de levende kikker in de melk was gekamd, zat de kikker, die het niet opgegeven had.

Het stedeke Doetinchem had Middelharnis grandioos geholpen na de ramp. Er was een geweldige collecte gehouden in dat stadje. Boeren hadden kalveren gegeven voor de boeren die vee verloren hadden. Het was grandioos en ons gemeentebestuur stelde een plan op, om Doetinchem — gemeentebestuur, in't comité en allen, die zo goed geholpen hadden — officieel te gaan bedanken. De rampfilm zou er vertoond worden, maar ik voelde er niets voor om mee te gaan. Ik zat met vele zakelijke puzzles. Er waren ambtenaren geweest om de schuld op te nemen in het bedrijf. Ik had toen opgegeven, dat de stoel, waarop ik op kantoor zat, totaal kapot was. Het was de stoel, die mijn zusters, mijn broer en ik aan vader gegeven hadden, toen hij 25 jaar directeur van het bedrijf was. Hij vroeg schadevergoeding voor een nieuwe kantoorstoel. De ambtenaren die kwamen, waren het niet met me eens. U hebt die stoel al 30 jaren, deze is dus al lang afgeschreven tot de waarde van / 1,-. Dat zult u krijgen.

Ik antwoordde: "Als je momenteel zo'n stoel tweedehands zou kopen, betaal je er zeker f 50,- of f 60,- voor. Zet dit op onze schade-claim voor kantoormeubilair" . . .

Doch de ambtenaren waren onverbiddeijk. Die stoel had een boekwaarde van f 1,-. Mijn opvatting: er is uitgebazuind, dat alle schade vergoed zou worden, ik zou een bedrag moeten ontvangen om een zelfde stoel — al was het tweedehands — te kunnen kopen.

De ambtenaren bleven bij hun stelling, zij mochten (en dat was op dat moment een principiële kwestie) niet meer dan f 1,- bepalen.

Ik begreep, dat ik het zou verliezen. Zij hielden vast aan de stelling, dat de stoel afgeschreven was. Ik had die stoel naar de meubelmaker moeten sturen, vragen wat de reparatie kostte mag niet hinderen, ik kreeg dan schadevergoeding en kon het dan verrekenen.

Ik kon het niet nalaten een bittere opmerking te maken. Als jullie zo doorgaan en met die stelling komen bij al die fabrieken, die nu met defecte machines zitten en aan die stelling vasthouden, dat die machine 20 jaar oud is (en door de na-oorlogse problemen hadden nog heel veel bedrijven geen nieuwe machines kunnen kopen, ook, vanwege het beleid van de overheid niet) dan is de ramp die jullie brengen niet te overzien. Waar zullen alle leiders van bedrijven het geld vandaan halen om weer opnieuw te kunnen beginnen? In plaats van bemoediging om weer aan te kunnen vangen wordt het één bonk ellende. De gewone man krijgt zijn stoelen, tafels, bedden enz. enz. Wij, van de middelgrote industrie: nieuwe, bittere problemen.

Met die problemen worstelde ik en daardoor had ik geen zin mee te gaan naar Doetinchem. Er waren meer bedrijfsproblemen. Je hebt de gevolgen van een watersnood heus niet in een paar weken opgelost. Ik begreep dat er met de overheid niet te praten was, ze zouden me allemaal van koppigheid beschuldigen en van onbegrip van hun juiste economische inzichten. Mijn broer is toen in mijn plaats naar Doetinchem gegaan. Hij kende mijn conference en heeft deze daar verzorgd. Gelukkig was de patroonsbond in de grafische industrie heel wat barmhartiger in zijn doen en laten. Als patroons kregen we van onze collega's veel steun en van de Bond de nodige raad en aanwijzingen, om het bedrijf verder op te bouwen.

Burgemeester Van Hofwegen kwam me een poosje later opzoeken. Ik had bewondering voor hem gehad, zoals hij zich in die rampnacht als burgemeester had gedragen, voor zijn doorzettingsvermogen en hoe hij alles had gedaan voor de burgers van Nieuwe Tonge.

Hij vroeg: "Je hebt die film over de Ramp en het herstel van de dijken?" . . .

"Ja" . . .

"Mogen we die gebruiken. Er moet iemand naar Engeland en zal in Londen

voor de Hollandse club — waar ze veel gedaan hebben voor de mensen in het rampgebied, spreken over de gebeurtenissen. Men wil de film van jou zien. Wil je deze afstaan?" . . .

"Natuurlijk".

Ik kreeg deze later terug met het commentaar dat er veel waardering voor was. Dat deed me groot genoeg! . . .

83. *Het boek: GEBROKEN DIJKEN.*

Ik had, zoals reeds eerder verteld, op de maandagmorgen na de Ramp, met dokter Stoel uit Dirksland, een heel kort gesprek gehad, waarin ik hem verzocht, dat het Wetenschappelijk Genootschap, waarvan hij secretaris en wij gewoon lid waren, het jaarboek 1953 zou wijden aan de Ramp. Dat werd later omgezet in een groot Rampboek. Dr. Stoel zou de redactie voeren, tandarts Sypkens en ds. Bloemendaal zijn mede-redacteuren. Voor mij was de taak weggelegd, uit de honderden foto's, die we verzamelden van amateurs en beroepsfotografen — te weten, simpele kiekjes van beginnend-amateurs, tot prachtige luchtfoto's van de ondergelopen dorpen van de M.L.D. (verkregen via de bemiddeling van schout-bij-nacht-vlieger J. den Hollander, de zoon van de vroegere burgemeester) er een beduidend aantal te selecteren.

Soms kon ik negatieven te pakken krijgen van rampfoto's, deze uitvergroten om een enigszins behoorlijke foto te verkrijgen.

Dr. Stoel dacht aan een royaal, goed uitgevoerde documentatie. Een honderdtal foto's. Ik zette me aan de berekening en kwam in de commissievergadering met een dummy — dat is een boekmodel — dat geheel aan de verlangens van de commissie voldeed.

Ik had intussen mijn vriend Aldert Witte, een bekend grafisch verzorger waar ik veel mee samenwerkte bij de uitvoering van het boekwerk, als medewerker betrokken. De commissie vond het een pracht-ontwerp en vroeg wat de kosten waren. Ik kwam tot het eindbedrag van ongeveer f 18.000,-. De commissie was er stil van. Dat was niet om te betalen! Het aantal leden van het W.G. was ongeveer 300. Dat zou dan f 60,- per stuk gaan kosten. Kan niet, was de ontmoedigende conclusie. Toen deed ik een voorstel: "Ik neem de hele uitgave voor mijn rekening, onder de volgende condities. De tekst van het boek wordt door dr. Stoel met zijn mede-redactieleden verzorgd. Zij zullen geen cent honorarium voor hun werk ontvangen. Als compensatie zullen zij 300 exemplaren voor de leden van het W.G. ontvangen voor de prijs van f 6,-. Ik zal het boek drukken naar beste kunnen en zal het in de handel brengen. Er komt een goedkope editie van f 7,50, op billijk papier en de platen op billijk kunstdruk-papier. De luxe exemplaren, zoals ook die 300 voor het W.G., zullen op extra mooi papier gedrukt worden en de platen op prima kunstdruk. De reactie was: Je bent niet wijs. Je gaat failliet als je dit boek zo uitgeeft. Ik antwoordde: Dit is mijn bod. Als jullie ja zeggen, zeg ik ook ja, en dan verschijnt dit boek op 31 januari 1954 en kan op de jaarvergadering van het W.G. het aan de leden uitge-

reikt worden. En zo is het ook geschied!

Toen het boek verschenen was, hebben velen gemeend er hun commercieel oordeel over te geven en dachten, dat ik er schatrijk van was geworden. Daar is niets van waar. De totale opslag van de billijke opgave van f 7,50 en luxe ad f 12,50 was 3.000 ex. en zal de meest nieuwsgierige criticus wel overtuigen, dat ik er nooit rijk van kon worden. Dat was ook mijn bedoeling niet. Deze was: een zo goed en zo billijk mogelijke uitgave te maken voor de mensen op Flakkee en de Flakkeeënaars daarbuiten, over de Ramp, voor hun kinderen en kleinkinderen, zodat zij geslachten later nog kunnen grijpen naar deze documentatie. Toen het mijn broer en mij bleek, dat wij royaal uit de kosten zouden komen, hebben we méér gedaan.

Koningin Juliana en Prins Bernhard, de toenmalige ministers, met aan het hoofd Dr. Drees, de commissaris der Koningin en verschillende andere hoge autoriteiten zouden een exemplaar van de speciale luxe editie van dit boek krijgen.

Mijn vriend Aldert Witte liet ik de keus, op welk papier: Hij koos "simili japon" (japans papier) voor de tekst. Zwaar kunstdruk, voor de platen. Wij wisten, dat het bestuur van het W.G. gaarne de autoriteiten, die zo meegewerkt hadden om Flakkee weer droog te krijgen, wilden bedenken met het Rampboek. Welnu, we hebben toen 50 boeken op deze luxe papieren laten drukken. Met Aldert bespraken we de speciale banden, die om de exemplaren voor koningin Juliana en Prins Bernhard gelegd zouden worden. Aldert koos groen juchtleer, ontwierp vanzelfsprekend de goud-opdruk op de band. Kosten per band f 45,-.

Voor de ministers werden speciale banden gemaakt, die minder kostbaar waren, de anderen kregen de groene band, die de gewone exemplaren ad f 12,50 hebben gekregen.

Abgesproken was: dat wij deze luxe exemplaren aan het bestuur van het W.G. ten geschenke zouden geven, en zij zouden deze boeken aan Koningin Juliana en Prins Bernhard, aan de ministers Drees enz. enz. als hun geschenk aanbieden.

Door het bestuur van het W.G. was gepland, dat wij met het bestuur voor de vergadering van 31 januari een dineetje zouden krijgen, vóór de uitreiking plaatsvond. Niet alleen wij waren uitgenodigd, ook de burgemeester Reinders van Middelharnis, de burgemeesters van de andere gemeenten en dan vooral de heer mr. Kespers, de commissaris der Koningin in Zuid-Holland. Het diner was gepland op half zes. Mijn broer en ik gingen betrekkelijk laat naar de bijeenkomst in hotel Meyer. Toen ik aan Mr. Kespers voorgesteld werd, keek hij me scherp aan en zei: "Ik ken u, waar kan ik u meer ontmoet hebben?"

Ik moest even nadenken, antwoordde: "Voorjaar 1945 in Den Haag". . . Toen waren we daar inderdaad. Ik had, als ploegcommandant van het Rode Kruis, 2

schepen met levensmiddelen namens de Flakkeese bevolking overgebracht voor de hongerende Haagse kinderen. Hij zat in de commissie die de voedselgaven ontving en we hadden toen samen over deze zendingen gesproken. Hij vond het plezierig me weer te ontmoeten en had veel genoeg in het tweeling-schap met mijn broer. . .

Het diner was gezellig. Des avonds werden de boeken aan de leden uitge-reikt. . .

Mr. Kespers kreeg een der luxe exemplaren, zoals dr. W. Drees deze ook toege-stuurd kreeg. Hij zat er in te bladeren, bekeek de foto's. Ik legde uit hoe Flak-kee, aan de hand van de kaarten van de Provinciale Waterstaat, doorstroomd werd met zeewatergeulen. Hij zei me: "Ik ga volgende week naar Zweden. Mijn vrouw is een Zweedse, we gaan haar familie opzoeken" . . .

Er zal een paar weken of 20 dagen verlopen zijn, toen de post een telegram bij me bracht. Het was van mr. Kespers uit Zweden, met het verzoek om zo spoedig mogelijk tien exemplaren per K.L.M. hem toe te sturen aan het opge-geven adres. Ik waarschuwde direct dr. Stoel, dat ik die aanvraag had. We zouden die 10 exemplaren per KLM sturen, buiten bezwaar van de kas van het W.G., *wij* zouden alle kosten voor onze rekening nemen, dat was f 125,- voor de boeken en ruim f 200,- voor de luchtvracht.

Toen kwam kort daarop een groot telegram: "Het Zweedse Rode Kruis biedt het ziekenhuis te Dirksland een kinderpaviljoen aan!" . . .

Dat was het grote bericht dat wij binnenkregen, dat we direct telefonisch door-gaven aan dr. Stoel, die dit het bestuur van het ziekenhuis kon melden.

De burgemeester van Dirksland is daarop naar Stockholm gegaan, om de hele zaak door te praten. Natuurlijk is er veel werk verzet om de aangeboden uitbrei-ding te voleinden.

Toen dit klaar was, werd er in de kerk te Dirksland een plechtige bijeenkomst gehouden bij de inwijding van de nieuwe vleugel.

Er waren vele genodigden, de gezant van Zweden was er, mr. Kespers, vele predikanten en kerkeradsleden. Helaas was er voor ons geen plaats, we had-den geen uitnodiging gekregen. . .

Toen ik later mijn bevrijding erover uitsprak tegen een der bestuursleden van het ziekenhuis, dat de gift van het Zweedse Rode Kruis vooral te danken was aan onze enthousiaste medewerking om Zweden op de hoogte te brengen van de Ramp, door middel van ons boek, dat we hun gratis gegeven hadden en ook de kosten van verzending voor onze rekening hadden genomen, meenden we dat een plaatsje onder de genodigden naar onze opvatting een zaak van erkenning van onze verdiensten zou zijn.

Het antwoord was: "Mij niets van bekend. Onze burgemeester is er een paar

maal voor naar Zweden gegaan, hij is het die de eindregeling met het Zweedse Rode Kruis heeft verzorgd" . . .

Zoals het zovele malen in het leven gaat: het was een zaak van visie geworden. Het oordeel was, dat wij er niets mee te maken hadden. Afgelopen! We hebben er niet meer over gesproken: vele mensen van Flakkee hebben er hulp, verzor-ping en barmhartigheid ontvangen.

En dat was het voornaamste" . . .

84. Toen naderde de grote catastrofe!

Lourens Visser te Stellendam, een man die in de ramptijd een vooraanstaande rol speelde in het reddingswerk.

Hij werd in 1921 te Stellendam geboren.

In 1953 was hij commandant van de Brandweer.

Ook was hij heemraad van de polder.

We hadden een uitgebreid gesprek met hem en konden tevens zijn verhaal aanvullen met gegevens uit het boekje: "De dijken braken" (G.W. Pieters).

De meeste inwoners van Stellendam zaten op die bewuste zaterdagavond van de 31e januari 1953 in spanning te luisteren naar wat uit hun radiotoestel tot hun kwam. Er waren schepen in nood en er waren dorpsgenoten op uit getrokken met de reddingboot. In de kokende zee moest hulp geboden worden.

Een zeer gevaarlijk karwei, vandaar de spanning boven het radiotoestel.

Een loeiende storm dreef de reddingboot steeds weer terug. Deze nacht kon de thuishaven niet meer bereikt worden. Het was al na middernacht dat de meeste Stellendammers er pas aan konden gaan denken om naar bed te gaan. Hun gedachten waren bij de schepelingen, niet er bij denkend dat zij zelf evenzeer of nog meer in gevaar verkeerden. Er hing hun immers een ramp boven het hoofd die in de geschiedenis van Stellendam zijn weerga niet vindt.

Ook Lourens Visser zat deze avond aan de radio gekluisterd. Hoe zou het aflopen met de opvarenden? Het wel en wee van dit reddingswerk lag hem na aan zijn hart. Zijn collega Roon, ondercommandant van de Vrijwillige Brandweer, waarvan Visser commandant was, ging na twaalfen nog even naar de haven.

De man schrok hevig van de abnormaal hoge waterstand; temeer daar hij wist dat het water de komende uren nog zou opkomen.

Hier moest spoedig wat aan gedaan worden.

Weet je wat, hij zal maar even bij Lourens langs gaan om hem te waarschuwen.

Lourens Visser: "Toen Roon bij mij kwam begon hij met ernst over de toestand van het ontzettend hoge water te praten. De polderopzichter had hij al gesproken, maar die zag het niet zo zwaar in. Roon vroeg mij of ik mee wilde gaan naar de haven, om het gevaar zelf in ogenschouw te nemen.

Dat deed ik...

Lourens Visser.

Toen we aan de haven kwamen zag ik onmiddellijk hoe kritiek de situatie was. De polder hier net over de dijk werd acuut bedreigd, konden we vaststellen. Ik adviseerde om dadelijk aan te vangen met het wekken van de bewoners van deze polder het z.g. Spui die allen nog in diepe rust waren.

Roon en ik gingen er met de werklui van de polder op uit, om dit plan uit te voeren. We haalden ook de andere mannen van onze Brandweerploeg op en alarmeerden tevens de dokter, die zich wilde belasten met het afvoeren van de zieken. Zo kreeg onze kleine groep een aanmerkelijke versterking.

Er moest snel worden opgetreden. Het water spoelde reeds de polder binnen en zou spoedig de huizen bereiken.

De waardevolle bezittingen werden naar de bovenverdiepingen gebracht"...

Just toen men hiermee volop bezig was naderde plotseling de grote catastrofe.

In een onweerstaanbare aanval stortte het water met daverend geweld de klei-

ne polder binnen. Het leek wel of het er van alle kanten kwam aanzetten. . .
Alles wat het water in de weg stond dreigde het te zullen meesleuren.
Het water vloei­de over de Molenkade heen doordat aan de Noord-Oostkant de
dijk van de polder het Molengors was doorgebroken: Het één veroorzaakte het
ander.

Aan de Zuid-Oostzijde kwam het water van de haven aangolven. Er dreigde
groot levensgevaar. . .

Onmiddellijk moesten de helpers op de vlucht om het eigen vege lijf te
redden.

Echter in de zuigende storm kon men zich haast niet op de been houden.
Gelukkig wisten Visser en Roon zich vastklampend aan heggen en hekken,
nog tijdig de hoge dijk te bereiken!

Velen kregen deze kans niet meer en moesten hun toevlucht zoeken op de
zolders van hun huizen.

Om deze mensen te redden trok men er toen met boten op uit teneinde deze
mensen uit hun benarde positie te verlossen.

Nu is de havenkant van Stellendam van het andere gedeelte van het dorp
gescheiden door de grote dijk, waarover een brede verkeersweg loopt. Daar-
achter werden de geredden in veiligheid gebracht. Althans voorlopig, want niet
lang daarna zou het water ook hier zijn zegevierende opmars voortzetten.

Lourens Visser: "Het werd intussen duidelijk dat de gehele bevolking gewekt
moest worden. Daarom gaf ik toen opdracht om de brandweersirene te laten
loeien.

Het was een verschrikkelijk tijdsgewricht. Ik zal het nóóit vergeten, die ston-
de. . . Verschrikkelijk waren namelijk die angstige geluiden van het vee en dat
hulpgeroep van die mensen! . . . En ook niet te vergeten het gehuil van de
kinderen! . . . En daar dan overheen het bulderen van de stormwind en het
geloei van de sirene! . . .

Voor mijn ogen zag ik hoe het water als een vijand ons dorp binnensnelde. Nee,
dit vergeet ik mijn leven niet meer. Je weet op zo'n moment dat de zaak ten
ondergaat. Ontzettend was het!" . . .

De vrachtrijder I. Blokland bood aan om met nog enkele mensen de bewoners
van de boerderijen aan de buitenkant van het dorp te gaan waarschuwen.

Nu, velen van het dorp hebben zij toen voor het laatst gezien. Er waren daar
namelijk mensen die geen gevaar duchtten en verkozen op hun boerderij te
blijven. Ze zijn er jammerlijk verdronken! . . .

Gelukkig dat er ook waren die direct megingen, zelfs nog in hun nachtgewaad,
daarmee nog maar ternauwernood hun leven reddend. . .

In het dorp zelf had de angst bezit genomen van de inwoners. Er heerste een
verschrikkelijke consternatie. . .

85. Op leven en dood. . .

Het water steeg al hoger en hoger. . .

Van alle kanten vluchtten de mensen naar de dijk. Maar. . . ook over de dijk
spatte en stroomde tenslotte het water.

Boek Pieters: "In allerijl probeerde men nog een dijklegertje te organiseren. Met
schoppen gewapend trok men er met een tractor op uit, om de dijk naar
"Bloemfontein" te behouden, maar het was reeds te laat. Het water stroomde
hun al tegemoet, dus moesten zij onverrichterzake terugkeren. Zo stonden die
mannen op de dijk bij elkaar gegroept en zagen het water het dorp instromen,
terwijl het geluid van de gierende stormwind zich vermengde met het schrille
alarmsignaal van de brandweersirene.

Toen Blokland met zijn auto en enkele geredden terugkwam, bracht hij het
bericht mee, dat het poldertje Nieuw-Stellendam was volgelopen en dat de
sluis nog openstond, waarmee dit poldertje via het watergemaal in Stellendam
zijn overvloedig water loosde. Men had geprobeerd om de sluis dicht te maken,
maar er hing een ketting met slot aan, zodra er eerst een sleutel moest komen,
of een ijzerzaag om de ketting door te zagen. . .

Er werd besloten, dat Visser er met zijn tractor met dieselmotor heen zou gaan,
om de sluis dicht te maken, hoewel er al veel water op de wegen kwam. Met een
ijzerzaag zouden zij de ketting verwijderen. Met nog een paar mannen ging hij
er op uit, om over de Langeweg de sluis te bereiken, een voornemen, dat nog
niet zo gemakkelijk uitvoerbaar zou blijken te zijn. . .

In het dorp konden zij wel vooruitkomen, maar toen zij eenmaal buiten kwa-
men, zagen zij al spoedig, dat zij een onmogelijke taak op zich genomen
hadden. Het leek hun toe, alsof ze de Noordzee op zich af zagen komen, in
golven met witte schuimkoppen, die tegen de tractor opliepen. De dijk was bij
de sluis doorgebroken en de watermassa stortte zich door dit gat in de polder,
waar het dorp gelegen is.

Er bleef hun niets anders over dan terug te keren, maar de weg was te smal, om
de tractor te keren, dus waren ze genoodzaakt om in de achterruit, de gehele
weg terug af te leggen. De telefoonpalen aan de kant gebruikten ze hierbij als
haken. In het dorp lag de Voorstraat op de meeste plaatsen al een halve meter
onder water en vele mensen stonden daar in de deuropening, niet wetend wat
zij doen moesten. . .

De mannen besloten om de tractor op de brede verkeersweg neer te zetten, de
dijk voor het dorp. Die werd echter al op verscheidene plaatsen ondermijnd.
Onder het wegdek door zagen zij het water het dorp instromen en beseften, dat

er handelend opgetreden moest worden, om een doorbraak te voorkomen en de daar aanwezige huizen voor verwoesting te behoeden. Aan de buitenzijde, in het z.g. Spui, wilden ze een zeil voor de dijkwand plaatsen, dat Visser op zijn boerderij zou gaan halen.

Lopend ging hij er heen en moest op sommige plaatsen tot zijn knieën door het water waden.

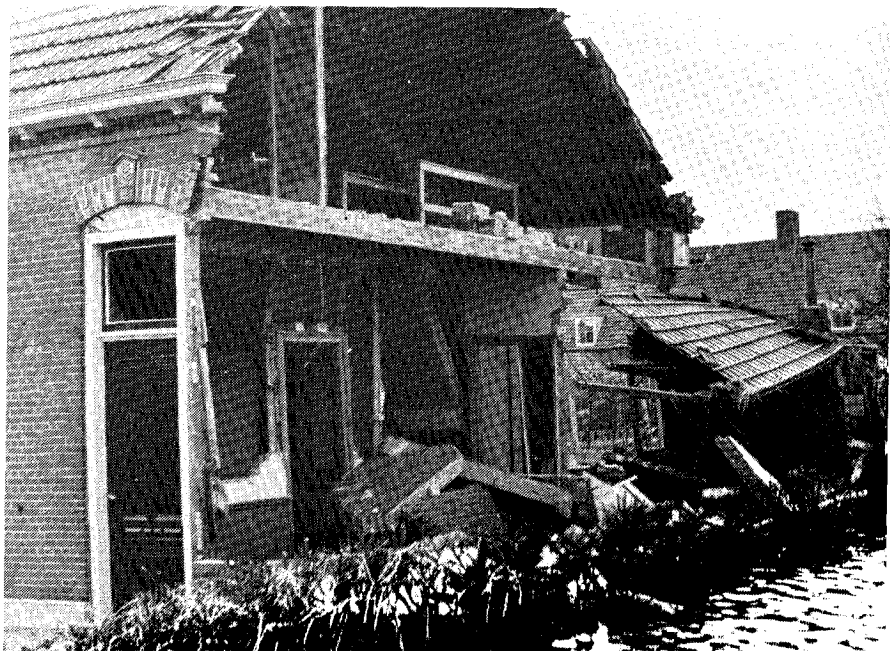
Op het erf klonk het geloei van het vee hem al tegen uit de schuur. Hij ging er binnen en wist met moeite de deuren naar de mestvaalt te openen. Hier kon niet langer gewacht worden; wie weet, wisten de beesten zich nog zwemmend in veiligheid te brengen. Visser greep zijn scheermes, dat hij altijd bij zich droeg en wilde beginnen, met eerst de paarden los te snijden.

De dieren waren echter radeloos van angst door het geluid van het binnenstromende water en gingen zo te keer, dat het hem slechts gelukte om er één los te maken.

'Dan maar de koeien', dacht hij, want het water steeg nu zo snel, dat de grootste haast geboden was. Eén voor één kwamen de dieren los. Een enkele plonsde door de deuropening, maar de anderen bleven om hem heen draaien, niet wetende waarheen te gaan.

Tot zijn middel stond hij al in het water en moest nu snel weg, om zijn eigen leven te redden. Tastend ging hij langs de muur naar de deur, waar hij zoëven

Ook Stellendam.

de schuur was binnengekomen, maar wie beschrijft zijn schrik, toen hij ontdekte, dat de deur, die naar buiten opende, door de stroom was dicht geslagen!

Als de mens voor de poorten des doods komt te staan, voelt hij eerst hoe klein hij is; dat heeft Visser in die ogenblikken wel heel diep beseft.

Het werd een worsteling op leven en dood, maar God zij dank, kon hij zich met een uiterste krachtsinpanning bevrijden.

De huisdeur stond gelukkig open en zo bereikte hij de zolder, tot grote vreugde van zijn ouders, die daar met nog meer vluchtelingen een toevlucht hadden gezocht. Nu kon hij ook zijn natte kleren voor droge verwisselen. Zijn werk was die nacht voorlopig geëindigd, want er zat niet anders op, dan te wachten op hulp van buitenaf.

Lourens Visser: 'Mijn ouders waren boven op de zolder gevlucht. U kunt wel begrijpen dat moeder nogal in paniek geraakt was toen ik met Roon was weggegaan. Trouwens vader niet minder. In 1950 was reeds een zoon gestorven en daar waren ze nog steeds niet overheen. Ik was nog hun enige zoon. . .

Och, wat waren ze blij, dat ik weer terug was!

Fichter. . . het water bleef maar stijgen. Wanneer zou dat eens ophouden? Ik dacht aan de dagen van Noach, tijdens de zondvloed. God had beloofd dat de aarde niet weer zou onderlopen. . .

We hoorden echter het water al tegen de zolder klotsen en volgden in spanning elke millimeter dat het water rees.

Maar toen. . . hield het stijgen op! Wat een geluk!

Het hoogste punt was bereikt' . . .

Stellendam.

86. Een koe en een paard. . .

Nog immer loeide buiten de storm in volle hevigheid.

Het water maakte hoge golven door de straten.

Onmogelijk is het te beschrijven wat er werd doorgemaakt door mensen die in hun huizen opgesloten zaten. Alleen zij die het zelf beleefden, kunnen beseffen, wat die martelende uren betekenden.

Visser: 'Ik schoof nog een keer het raam open om met behulp van mijn zaklantaarn naar buiten te kijken. Langs het raam heen dreef mijn arreslee met paarden ervoor, die ik vroeger als jongen had uitgezaagd en die altijd in de woonkamer had gestaan. Gek, zo iets treft je dan ook nog. 't Was een stukje leven uit mijn jeugd. Hoewel er veel erger dingen aan de hand waren, is me dit toch ook bijgebleven..

Nog steeds klonk er het angstige geloei van de koeien en het geschrei van kinderen boven het gebrul van de stormwind.

Ook het hulpgeroep van mensen in doodsnood temidden van de kokende heksenketel van hevig bruisend en schuimend zeenat. Het was niet aan te horen. . .

In machteloze moedeloosheid tegenover zoveel geweld wendde ik mij een tijdlang af en ging ik op het bed voor het raam liggen. Nu en dan schudde het hele huis en we vroegen ons menigmaal af, waar dit op zou uitlopen' . . .

'In de kamer liep een vrouw schreiend heen en weer, omdat haar man naar de dijk was gegaan en zij hem niet had zien terugkeren. . . 'Hij komt je misschien wel met een boot halen'', zei Visser, om haar te troosten.

Hoe traag vergleden de minuten en hoe lang duurden de uren, die hen scheidten van de komende dag! Een eeuwigheid leek het hun toe, voor eindelijk een eerste lichtstreep aantoonde, dat de nacht ging wijken voor de dageraad.

Moeder Visser had, zorgzaam als altijd, een petroleumstel meegenomen, waarop ze thee kon zetten. Ook was er brood, zodat men daar op zolder toch een ontbijt kon klaarmaken. Robby, de hond, die de gehele nacht onrustig heen en weer gelopen had, kreeg ook zijn deel van de maaltijd.

Nu het lichter werd, kon men eerst ten volle zien, wat er had plaats gevonden. Overall rondom hen zagen de opgeslotenen wrakhout drijven en temidden daarvan dobberden een paar dode koeien, met dikke, gezwollen lijven. Bijna het gehele veebezit van Visser was verdronken.

14 koeien, 2 paarden en 2 varkens verloor hij die nacht. Het paard, dat hij losgesneden had, vond hij enkele dagen na de ramp tot aan de buik in het water, drijvend op de mestvaalt doch nog steeds levend, temidden van de cadavers der koeien.

Zwemmend achter een boot hebben ze het dier toen naar de dijk gebracht. Een van de koeien was naar de dijk gezwommen en bracht het er op eigen gelegenheid levend af . . .

87. Toen zakte hij in elkaar. . .

Bij de eerste lichtschitteringen is het eerste wat Visser doet: even door het raam kijken.

Wát een 'uitzicht'! . . .

Afschrikwekkend.

Terwijl hij de ondergelopen straat aftuurt, ziet hij bijna niets dan wrakhout. Maar dáár. . . hee, wat ziet hij toch? . . .

Is dat werkelijkheid of een of ander akelig visioen ontleent aan een spookverhaal? Kijk, er drijft een stuk zolder. Nu ja, dat is in deze situatie niet zo verwonderlijk. Maar kijk eens even goed! . . .

Er zit een mens op dat stukje zolder.

En. . . luister eens. Je hoort hem boven de wind uitroepen en schreeuwen om hulp. 't Is haast niet te geloven, zo'n intens aangrijpend schouwspel.

Wat moeten ze ermee? . . . Is de man nog te redden? . . . Ook enkele huisgenoten turen door het raam en komen tot dezelfde conclusie dat er een mens op dat wrakhout in doodsnood verkeert en met zijn laatste krachten worstelt met de dood, om in leven te blijven! . . .

Zandgorsdijk - Stellendam.

Lourens Visser: 'De man had een deken om zich heen. Hij kwam van een huis hier een eindje uit de buurt. Daar was een dwarsstraat. We noemden het meer een buurt. Het waren oude huisjes, waarvan bij deze bewoner de zolder was losgeslagen en nu zat daar die man eenzaam temidden van het woedende natuurgeweld. Zo nu en dan zag je hem overeind komen en riep hij om hulp. . .

Ach, ik kon er niet bij komen. Niets dan water tussen ons in!

Toch had ik ergens geluk doordat ik de tractor op de dijk had gezet.

Mijn mensen van de Brandweer waren ook die avond naar de dijk gekomen. Eén van hen kon goed met de tractor omgaan, een neef van mij, De Goede geheten. Hij heeft met behulp van anderen wat bootjes over de dijk gehaald met die tractor. De bootjes moesten er overheen gesleept worden. Met een boot kwamen ze naar mij toe. Schipper Troost zat er in en polderwerker Kooyman, die met mij naar het sluisje was geweest.

's Jonge wat een getob was het om met het bootje bij mij te komen. Vooral als ze voor de open plaatsen in de straat kwamen. Daar stond zo'n geweldige stroom! . . . Het water stond zo hoog dat ik vanuit het raam in de boot kon stappen.

"En nu naar die man toe, jongens! . . . Kom aan!" . . . instrueerde ik hen.

We hadden de man al enige tijd niet meer overeind zien komen. Helaas verstijfd van de kou, zat hij ineengedoken op het stuk zolder, dat hem drijvende hield.

Het was één groot veld van wrakhout, waardoorheen wij de roeiboot moesten worstelen. Een vreemdsoortige mengeling van voorwerpen had de storm bijeengedreven. Zolderbalken lagen tussen deuren, latten en planken.

Hier dreef een paar klompen, daar een waston en ginds verderop een dode koe. Tergend langzaam kwamen wij door deze troep vooruit. Eindelijk bereikten we toch de drenkeling. Ik haalde hem van het stuk zolder af.

Toen zakte hij als een zandzak in de boot en in elkaar. Hij had al zoveel geleden, dat hij bijna niet meer kon' . . .

Het boek Pieters tekent hierbij aan dat deze man F. Nijland heette en de gehele nacht al op het water had rondgedobberd.

Overal in de omgeving had men door de zolderramen in spanning de tocht van de roeiboot gevolgd en later vertelden zij mij dat er menige traan werd weggeveept, toen de redding zeker was.

Het was slecht nieuws, dat de mannen uit de roeiboot intussen aan Visser verteld hadden. De huizen op de Molenkade waren verwoest en weggeslagen en het water had daar meer dan een meter op de dijk gestaan. In de pastorie van de Gereformeerde Kerk waren 70 mensen binnengevlucht, toen het water kwam.

De meesten kwamen uit arbeidershuisjes, die later bijna alle met de grond

gelijk gemaakt werden. Het huis van de schoolarts, dat later als gemeentehuis dienst zou doen, herbergde ongeveer 100 man. Urenlang zaten al hele gezinnen op de daken, temidden van wind en water.

De tractor van Visser, bewees ook nu goede diensten voor het reddingswerk. De jongens van de Brandweer sleepten er boten mee uit de haven over de dijk naar het dorp. Plaatselijk is de dijk daar hoger en zonder de tractor zou het al heel moeilijk geweest zijn, om de boten over de dijk te krijgen, vooral toen het water begon te zakken.

De drie mannen in de roeiboot aanvaardden de terugtocht. Ze vonden op hun weg nog meer in nood verkerenden. Enkele gezinnen, waarvan de toestand zorgelijk was, namen zij aan boord.

Een echtpaar met vier kinderen had 's nachts bemerkt, dat hun huisje onder hen in elkaar begon te zakken. Ze beleefden de angstigste ogenblikken van hun leven.

Tussen hen en het naastbijstaande huis, gaapte een kolkende stroom van meer dan een meter breedte en toch was dit de enige plaats, waarheen zij konden vluchten. Vader Brinkman vond een oplossing. Hij legde delen van een ledikant over de opening en wist daarover met zijn gezin het andere huis te bereiken. Ook van dit huis werd echter een muur weggeslagen en zo zaten de moeder en vader met hun kinderen onbeschut op de open zolder, zich in wanhoop afvragend, wanneer er redding zou komen opdagen.

Men kan zich voorstellen, hoe verheugd zij waren, toen de roeiboot hen uit hun benarde positie kwam verlossen!

Ze werden naar de dijk gebracht en daarna aanvaardden de drie dappere mannen een volgende tocht. Opnieuw een gevecht met de elementen, opnieuw een worsteling met stroom en golven, waardoor de boot nu en dan teruggeslagen werd, zodat ze weer opnieuw moesten beginnen, om het verloren terrein te herwinnen. . .

88. Gebeukt door de geweldige golven.

Visser vertelt me dat hij ook nog vanaf een boerderij een grote bouvier gered heeft. Hij was intens bezig met het reddingswerk door heel het dorp.

'Ik begon maar vast wat algemener te organiseren. Steeds meer bootjes en op elk bootje twee man. Zo konden er velen gered worden' . . .

Er kwam ook een motorbootje aan te pas, dat dapper door de straten tufte. Dokter Kreling, Brandweerman De Goede en politie-agent Tiggelman gingen er mee op zoek naar mensen die in nood verkeerden.

Verder had schipper Van Seters in zijn eentje een overzetpontje georganiseerd, waarmee hij mensen overbracht uit de huizen die dicht bij de dijk lagen.

't Was zo, dat van alle kanten de mensen schreeuwden om uit hun huizen gered te worden. Begrijpelijk was het onmogelijk om met de toch nog maar weinig beschikbare hulpmiddelen een geheel dorp van plusminus 1900 inwoners in korte tijd in veiligheid te brengen. . .

Boek Pieters: 'Later op de dag arriveerde de reddingboot in de haven. Schipper de Jager stond gewond aan het roer van de "Wilhelmina". Rust gunde hij zich echter niet, hij gaf zich tot het laatst.

Zaterdagavond had de "Wilhelmina" zee gekozen, om een Fins vrachtschip bij te staan, dat in nood verkeerde, maar de redders konden hun doel niet bereiken. Dat beduidde echter niet, dat deze onversaagde kerels de strijd staakten. Ze gingen terug door het Haringvliet, om door het Volkerak een nieuwe aanval te doen.

In het Hellegat werden zij overvallen door een loeiende orkaan.

Urenlang werd het scheepje gebeukt door de geweldige golven en toen ze eindelijk Willemstad bereikten, zagen ze, dat het stadje verdronken was. Toen besloep hen de angst voor hun familieleden, die zij ginds in Stellendam hadden achtergelaten.

Maar nog wendden zij de steven niet. Eerst wilden ze in Willemstad gaan zien, of hun hulp er nodig was en daarna pas voeren ze, zo snel het maar kon naar de thuishaven. Voor de kust van Goeree en Overflakkee zagen ze reeds, dat hun vreeselijke voorgevoelens wel degelijk gegrond waren. Hun eiland was verzwolpen door het grauwe water en toen zij de haven van Stellendam binnenvoeren, zagen zij de golven tegen de daklijsten van de huizen klotsen. . .

Hun familieleden vonden zij echter allen veilig, en dadelijk waren zij weer bereid om de andere dorpsbewoners, die in minder gunstige omstandigheden

verkeerden, bij te staan in hun nood.

Tientallen ongelukkigen haalden zij van de zolders en daken. Toen een mari-nevaartuig strandde met honderd vluchtelingen aan boord, schoten zij dadelijk te hulp en wisten alle schipbreukelingen te redden!

's Zondagsmiddags, toen bij eb het water aanzienlijk was gedaald, werd hulp gevraagd voor een aantal mensen, die door het water waren overvallen en de boerderij van de familie Biemond waren binnengevlucht, ten Zuid-Oosten van Stellendam. Meer dan vijftig mensen zaten er op elkaar gepakt, zodat men het niet verantwoord achtte, op die wijze nog de komende nacht af te wachten. Enkele mannen, die daar opgesloten zaten, hadden, tot aan hun middel door het water wadend, het dorp weten te bereiken en brachten hier het nieuws'...

89. Psalmen in de stikdonkere nacht.

Het was weer de Brandweercommandant Lourens Visser, die onmiddellijk bereid bleek er met zijn tractor op uit te trekken om naar het bedreigde gebied, Zuid-Oostelijk van Stellendam, te gaan.

Als een zeeboot ploegde het voertuig zich een weg door het water. Slechts door de bomen aan weerszijden konden zij zien, waar de weg lag. Zij dienden als bakens om niet met tractor en al in de sloot te rijden.

Visser: 'Je zat hoog op de tractor, maar het water liep tot aan je voeten onder je door. We hebben er later bij Biemond een wagen aan gekoppeld, die we nog uit de schuur hadden kunnen krijgen.

Steeds tussen eb en vloed gingen we over de wegen. We waren meer een vaar-tuig dan een voertuig.

Opeens dreef er een jonge vrouw voor de tractor.

Zij was reeds verdronken...

Ze kwam uit één of ander arbeidershuisje daar in de buurt.

Je vraagt je op zo'n moment af waarom deze vrouw, en zovelen met haar, omkwam en dat jezelf gespaard bleef.

Na enige tijd kwamen we bij de boerderij van Biemond, die helemaal vol zat

De tractor'.

Dit bleef over van het huisje van Gerbrand van Soest.

met gevluhte mensen, waarvan de één een nog triester verhaal wist te vertellen dan de ander' . . .

Het vreemdsoortige vaar- en werktuig waarop Lourens Visser hoog troonde, baande zich een weg door water en golven.

Het moest! . . .

God wilde het . . .

Er moesten mensen gered worden. Hun tijd was nog niet gekomen. God Zelf beschikte mannen die Hij de durf en de moed gaf in deze super-hachelijke situaties hun leven op het spel te zetten voor de medemens.

Wat moet het een imponerend gezicht geweest zijn, de heer Visser in dit door storm en duisternis bedreigde gebied, op zijn amfibie-achtige 'reddingsmachine', boven het water uittorend, op weg naar schijnbaar en blijkbaar ten dode gedoemden! . . .

't Was God die hem en zijn makkers de kracht er voor verleende.

Zes vluchtelingen renden voor hun leven.

Hun leven, dat er werkelijk vanaf hing.

In hun omgeving renden nog meer groepen en groepjes mensen, richting Mellissant. Allen in doodsnood.

Wat kan een mens dan hard lopen! . . .

Enorm zoals ook dit zestal liep. De vijand zat hen dicht op de hielen.

's Jonge wat was dat water snel!

Overall klonken bange doodskreten, die soms werden gesmoord in het hen

overmeesterende water.

't Bleek al spoedig dat het water op de vluchtelingen inhaalde! En water kent geen pardon!

Graaiend maakten de stoottroepen, de vóórgolven, zich reeds gereed om toe te slaan, teneinde hun koude armen om de ongelukkigen heen te slaan in een verkillende doodsgreep. Opééns was er redding! . . .

Een arbeidershuisje bij de boerderij.

Er woonden mensen in. Natuurlijk! Het was het gezin van de familie Van Soest; man, vrouw en drie kinderen.

Men zocht heul en steun bij elkaar, vooral toen het water onrustbarend begon te rijzen. Snel de zolder op. Wat al gebeden werden opgezonden tot Hem Die heilig, rechtvaardig en barmhartig is!

Een verlamme angst greep de arme mensen bij de keel, toen plotseling een gedeelte van de muur door water en wind werd weggeslagen.

Alles begon te wankelen . . .

Zo keken de dood recht in de ogen.

Móér nog . . .

De dood sloeg toe! . . .

Er was geen helpen meer aan. Moeder van Soest (Maria van Huizen) begon te huilen. Een van de kinderen zei: "Moeder, u hoeft toch niet te huilen want wij gaan toch naar de Heere Jezus?" . . .

Het arbeidershuisje verdween weldra in de golven. Het dak sloeg weg en nam Dina Hester van Soest, 8 jaar, mee en ook haar broertje Jan van zes en Johannes van drie! Vader Gerbrand van Soest werd eveneens een prooi voor de golven, samen met zijn vrouw, de eenendertigjarige Maria van Huizen.

Nog twee gingen er mee, de diepte in: de 27-jarige Martha Kievit, die daar was binnengevlucht en haar vriendin Elizabeth Maria Soeteman (32).

't Was vreselijk! . . .

Alleen Frans van Lenten met zijn vrouw en dochter, benevens de schoonmoeder van Gerbrand van Soest, bleven achter op de zolder, die met een vaart over het water schoot, maar ongeveer een honderd meter verder gelukkig bleef steken tussen een paar bomen, zoals de heer J.A. Biemond mij recentelijk vertelde.

Een van de twee oudere meisjes kon in haar angst nog op haar eentje een tak van een boom niet eens zo ver daar vandaan grijpen. Dat lukte, zodat zij zich nog wat kon ophijsen in de boom.

Daar hing ze . . . tussen hemel en aarde.

Wat een ontzettende momenten! . . .

Zo schreeuwde om hulp naar de boerderij.

Zo gilde naar de "zoldersehuut" . . . van Van Lenten.

Maar niemand kon haar helpen. Het kolkende water, geruggesteund door de verstijvend koude wind, bleef aanhouden. Verraderlijk bruiste het water onder het weerloze meisje, als een kat, wachtend tot de prooi zou loslaten en in zijn klauwen vallen.

Het meisje bleef roepen en schreeuwen . . .

Het water bleef onder haar wachten en kolken . . .

De koude wind bleef bezig het drijfnatte meisje te verstijven, tot ze niets meer bewegen kon . . .

Ze kon zich niet meer overeind houden.

Reeds boog zij voorover . . .

De woedende golven sloegen onmiddellijk toe.

Zij kon niet meer, zij móest loslaten . . .

Het moordende water sloot zich eerst boven haar en sleurde haar toen mee, zeker van de overwinning.

Zij overleefde het niet . . .

Daar niet ver vandaan haakte zoals reeds vermeld de 'zolderschuit' tussen de bomen.

Gedeeltelijk een speelbal van de golven. Ze stonden soms tot aan hun middel in het water.

Op deze plaats bleef de zolder steken, waardoor - na uren - de mensen gered konden worden.

Ze bevonden zich temidden van een zee van water en niet minder een zee van ellende en jammer. Op niemand hun vertrouwen kunnen stellend, dan op die Ene! Maar Die was dan ook wel Iemand! . . .

Hoór . . . temidden van deze zeeën vingen sommigen op de boerderij van Biemond klanken op, die eerst moeilijk te definiëren waren.

Waar kwamen die tonen vandaan? . . .

Toch niet van die jammerzolder? . . .

Even goed luisteren . . .

Ja, toch, het kwam van die vastgelopen zolder, tussen de bomen.

Psalmgezang!

Maar dat is toch onmogelijk? Zingen in deze stikdonkere nacht!? . . .

Rechter in psalm 42 zongen reeds de Korachieten, zoveel eeuwen geleden:

"De afgrond roept tot de afgrond.

Bij het gedruis Uwer watertoten;

Al Uw baren en Uw golven zijn over mij heengegaan! . . .

Maar de Heere zal dès daags

Zijn goedertierenheid gebieden,

En des nachts zal Zijn lied bij mij zijn;

Het gebed tot de God mijns levens!" . . .

Diep onder de indruk — zo schreef Pieters — hoorden de mensen in de boerderij hoe daarbuiten temidden van de stormvlagen een psalm werd aangeheven, waarvan de woorden tot hen doordrongen:

Maar de Heer' zal uitkomst geven,

Hij, die daags Zijn gunst gebied.

'k Zal in dit vertrouwen leven

En dat melden in mijn lied.

'k Zal Zijn lof zelfs in de nacht

Zingen, daar ik Hem verwacht.

En mijn hart, wát mij moog' treffen,

Tot de God mijns levens heffen.

Hun gezang bleef opklinken in die donkere nacht, al die bange uren door, tot de dag aanbrak en de uitkomst inderdaad voor hen kwam! . . .

En de boerderij stuurde men een vlot op hen af, bestaande uit oude deuren. Zij konden in veiligheid gebracht worden.

90. Een paar oude mensen kwamen met het water meerollen. . .

Vanzelfsprekend breng ik (R.V.) ook even een bezoekje aan de heer J.A. Biemond, Plaatweg 1 te Stellendam, zoon van Biemond Sr, die in de ramp aan zovelen onderdak bood.

Ik benut hiervoor een middag in het voorjaar van 1977.

Als we het erf van zijn boerderij oprijden worden we al spoedig verwelkomd door een aantal aardige kinderen. Eenmaal binnen, zijn we spoedig in gesprek.

Vlak na de Ramp had Biemond er al een stukje over geschreven, zó, vers van de graat. Het bleef echter bij tweeënehalve pagina. Toch wel aardig om het even te citeren.

'Langzaam word ik wakker van het roepen van mijn vader bij de trap. Wanneer hij bij mijn bed staat vraag ik of de knecht al aan het voeren is. Rustig antwoordt hij dat het nacht is, maar dat er water over de dijk komt.

Ik kleed me vlug aan en op mijn horloge zie ik dat het twintig over drie is. Verder heb ik de hele dag niet meer naar mijn horloge gekeken.

Als ik beneden kom zijn mijn vader en moeder druk aan het praten.

Ik ga direct naar de schuur, start de wagen en rijd naar Stellendam, maar halfweg de dijk komen al drommen mensen met kinderen aan. Aan mijn rechterhand schijnt een zware mist te komen met grote snelheid: de Weipolder loopt al vol.

De mensen vragen op de dijk net zo lang dat ik draai en een vracht kinderen en een oude man naar Melissant breng. Op Melissant is alles nog rustig. Ik los mijn vracht, toeter, en draai snel om, en rij met grote snelheid terug naar Stellendam. Onderweg laad ik onze buurman (Van Soest) op, die ook mensen op Stellendam wil gaan halen.

Ik heb hem niet meer levend gezien.

Als ik boven op de dijk kom, staat het water in de Weipolder al bijna op de dijk, maar we rijden door en vliegen op Stellendam een straat in. Het water staat al een laars hoog. In de eerste versnelling tracht ik er door te komen om bekenden uit hun huis te halen. Maar het gaat niet, de motor gaat sputteren.

Bij de kerk stapt mijn passagier uit en waadt verder terwijl ik achter naar de dijk rijd. Ik sta met mijn wagen net op het droge als de motor het begeeft. (Dat was mijn grootste schrik die ik toen beleefd heb). Het water spuit over de dijk naast mijn wagen en hij doet het niet. Met vereende krachten duw ik hem tegen de oprit naar boven. Halverwege de oprit kan ik niet meer, maar er komt hulp van

boven de dijk. Een goede bekende duwt mijn wagen naar boven.

Nu maar starten en plotseling broemt en sputtert de motor weer. Boven op de dijk op Stellendam komen al meer mensen. Vrouwen staan zenuwachtig met elkaar te praten. Mannen lopen af en aan om enkele bootjes bij de hand te hebben. Maar niemand denkt nog aan een ramp. Terwijl ik boven op de dijk wacht op mijn passagier stijgt het water al hoger. Over de dijk naar mijn huis begint plotseling water te stromen. Nu moet ik weg, anders kan ik niet meer naar huis. Schakelen hoeft al niet meer want stroom en golven over de dijk hebben zo'n kracht dat het een toer is op de dijk te blijven.

Als ik thuiskom komt het water al achter me aan brullen. Nóg enkele wagens komen het erf oprijden terwijl er ook de eerste natte mensen van alle kanten naar ons komen van de Damdijk waar de dijk doorbreekt en ook uit gestrande wagens.

Als ik nog even naar de weg plons, komen er al enkele oude mensen over de weg met het water meerollen. Met een man of vijf grijpen we hen en dragen ze naar de zolder. De stroom is geweldig.

In 40 cm water moet men elkaar vasthouden om niet om te slaan' . . .

Biemond vertelt nu verder hoe de boerderij weldra volstroomde met vluchtelingen voor het water. Soms konden ze nog maar net gered worden. Het aantal mensen op de zolder steeg tot 53. Zijn moeder kon velen van droge sokken

90. Een paar oude mensen kwamen met het water meerrollen. . .

Vanzelfsprekend breng ik (R.V.) ook even een bezoekje aan de heer J.A. Biemond, Plaatweg 1 te Stellendam, zoon van Biemond Sr, die in de ramp aan zovelen onderdak bood.

Ik benut hiervoor een middag in het voorjaar van 1977.

Als we het erf van zijn boerderij oprijden worden we al spoedig verwelkomd door een aantal aardige kinderen. Eenmaal binnen, zijn we spoedig in gesprek.

Vlak na de Ramp had Biemond er al een stukje over geschreven, zó, vers van de graat. Het bleef echter bij tweeënehalve pagina. Toch wel aardig om het even te citeren.

'Langzaam word ik wakker van het roepen van mijn vader bij de trap. Wanneer hij bij mijn bed staat vraag ik of de knecht al aan het voeren is. Rustig antwoordt hij dat het nacht is, maar dat er water over de dijk komt.

Ik kleed me vlug aan en op mijn horloge zie ik dat het twintig over drie is. Verder heb ik de hele dag niet meer naar mijn horloge gekeken.

Als ik beneden kom zijn mijn vader en moeder druk aan het praten.

Ik ga direct naar de schuur, start de wagen en rijd naar Stellendam, maar halfweg de dijk komen al drommen mensen met kinderen aan. Aan mijn rechterhand schijnt een zware mist te komen met grote snelheid: de Weipolder loopt al vol.

De mensen vragen op de dijk net zo lang dat ik draai en een vracht kinderen en een oude man naar Melissant breng. Op Melissant is alles nog rustig. Ik los mijn vracht, toeter, en draai snel om, en rij met grote snelheid terug naar Stellendam. Onderweg laad ik onze buurman (Van Soest) op, die ook mensen op Stellendam wil gaan halen.

Ik heb hem niet meer levend gezien.

Als ik boven op de dijk kom, staat het water in de Weipolder al bijna op de dijk, maar we rijden door en vliegen op Stellendam een straat in. Het water staat al een laars hoog. In de eerste versnelling tracht ik er door te komen om bekenden uit hun huis te halen. Maar het gaat niet, de motor gaat sputteren.

Bij de kerk stapt mijn passagier uit en waadt verder terwijl ik achter naar de dijk rijd. Ik sta met mijn wagen net op het droge als de motor het begeeft. (Dat was mijn grootste schrik die ik toen beleefd heb). Het water spuit over de dijk naast mijn wagen en hij doet het niet. Met vereende krachten duw ik hem tegen de oprit naar boven. Halverwege de oprit kan ik niet meer, maar er komt hulp van

boven de dijk. Een goede bekende duwt mijn wagen naar boven.

Nu maar starten en plotseling bromt en sputtert de motor weer. Boven op de dijk op Stellendam komen al meer mensen. Vrouwen staan zenuwachtig met elkaar te praten. Mannen lopen af en aan om enkele bootjes bij de hand te hebben. Maar niemand denkt nog aan een ramp. Terwijl ik boven op de dijk wacht op mijn passagier stijgt het water al hoger. Over de dijk naar mijn huis begint plotseling water te stromen. Nu moet ik weg, anders kan ik niet meer naar huis. Schakelen hoeft al niet meer want stroom en golven over de dijk hebben zo'n kracht dat het een toer is op de dijk te blijven.

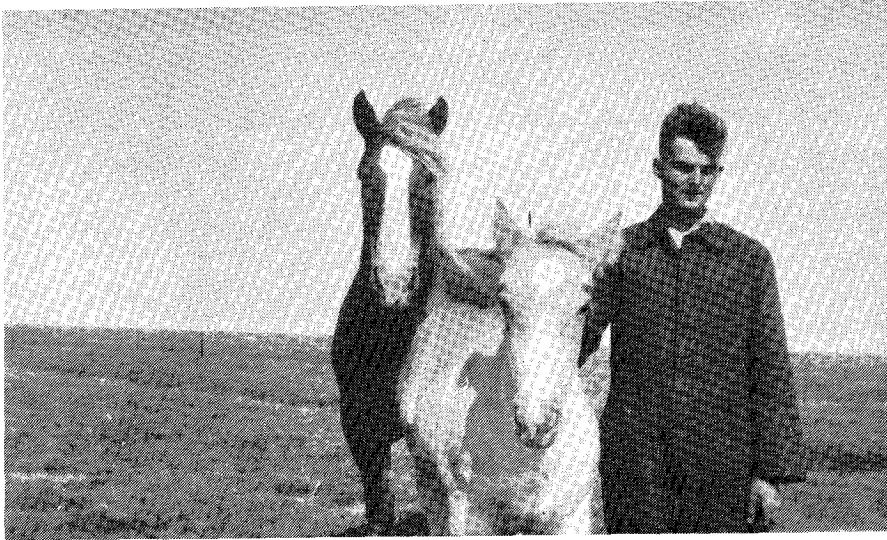
Als ik thuiskom komt het water al achter me aan brullen. Nóg enkele wagens komen het erf oprijden terwijl er ook de eerste natte mensen van alle kanten naar ons komen van de Damdijk waar de dijk doorbreekt en ook uit gestrande wagens.

Als ik nog even naar de weg plons, komen er al enkele oude mensen over de weg met het water meerrollen. Met een man of vijf grijpen we hen en dragen ze naar de zolder. De stroom is geweldig.

In 40 cm water moet men elkaar vasthouden om niet om te slaan' . . .

Biemond vertelt nu verder hoe de boerderij weldra volstroomde met vluchtelingen voor het water. Soms konden ze nog maar net gered worden. Het aantal mensen op de zolder steeg tot 53. Zijn moeder kon velen van droge sokken

De heer Biemond met zijn paarden, die De Ramp ook overleefden.

voorzien, die later allemaal, zonder uitzondering, weer terugbezorgd zijn, laat Biemond me prijzend weten.

Hij vertelt me verder hoe groot de kracht van het water was en hoe welkom de hulp van de Brandweercommandant Lourens Visser, waar een goede samenwerking mee bestond.

Mijn gastheer wijst me de plek waar het zoldervaartuig van buurman Van Soest terecht kwam. Tussen twee bomen (nu is dat decor veranderd). Uren hebben daarop Van Lenten en de anderen gezeten, midden in storm en water, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk.

Hijzelf heeft nog meegeholpen om deze drenkelingen 's morgens te helpen redden.

Er bestond angst dat de oude vrouw, de schoonmoeder van Van Soest, het niet halen zou. Ze leek reeds bijna levenloos. Ze heeft het toch nog gehaald, door goede verzorging, warmte en massage.

Biemond: "t Was zo dat er wel vier auto's tegen onze boerderij waren aangedreven. Daar moesten wij overheen om die drenkelingen te bereiken. We maakten een soort vlotje en zo gingen we er heen. 't Lag en dreef ook vol met wrakhout. Groot was de moeite die we hadden om de geheel verstijfde mensen over deze barrière heen te krijgen, toen we met hen naar de boerderij kwamen.

We waren met z'n vieren als redders. Eerstens Koos Goedegebuur die nu een grote export-slagerij heeft in Rotterdam. Verder ene Van Dam en ook Jan

Poortvliet, nu raadslid voor de V.V.D. in Dirksland, wiens auto, een Kaiser-Frazer, ook tegen ons huis was aangedreven door de krachtige stroom; tenslotte was ik er dus ook bij' . . .

Biemond wijst me ook hoe hoog het water rond de boerderij stond. 'Kijk — zegt hij — je kunt het hier aan deze kant nog goed zien aan de kleur van de stenen. 't Water stond tot net boven de vensterramen' . . .

J.A. Biemond: 'Al ons rundvee is verdronken, maar onze drie paarden hebben het overleefd. Ze hebben tot aan hun nek in het water gestaan.

Toen het water ging zakken ben ik ze nog gaan voeren.

Eén liep er los in de schuur (tot de buik in het water op dat moment) en de anderen stonden nog in de stal. Hun halters waren losgerukt en daar is wel een beetje kracht voor nodig. Ze zullen wel in paniek geweest zijn, want ik kon merken dat ze nog maar net hun hoofd boven water hebben kunnen houden.

Hun ruggen waren nog nat. Er was er één bij, de Vos, die een veulen droeg. Dat veulen heeft dus, omhult door de buik van z'n moeder, zo'n dertig uur in het water doorgebracht, zogezegd. Met een haverkist voer ik zo'n beetje door de schuur en gaf hun te eten. Ik deed hooi in de ruif, waar ze gelijk aan begonnen.

Ze waren kalm op dat moment.

Het veulen dat later geboren is, deed het goed.

Het koude water scheen het niet gedeerd te hebben.

Biemond vertelt ons nog dat hier aan de Plaatweg een groot deel van de Stelldammers zijn verdronken.

Wel tegen de twintig!

Lambie Biemond.

Er zou uiteraard nog veel meer genoteerd kunnen worden, we volstaan echter met deze summiere gegevens. De verhalen over Stellendam geven voldoende achtergrondinformatie ter decoratie van ons bezoek aan de fam. Biemond. We nemen even hartelijk afscheid als we hier ontvangen werden en gaan weer op een nieuw doel af, een goede herinnering bewarend aan deze boerderij waar zovelen een veilig onderkomen mochten vinden tijdens de Ramp!...

91. Oproep om hulp.

Het boek van Pieters beschrijft hoe er zich nog heel wat meer afspeelde rond en op de boerderij van Biemond. Er was een familie die een ander gezin voor hun ogen zagen verdrinken, terwijl ze zelf slechts door elkaar bij de hand vast te houden, ternauwernood op tijd de boerderij wisten te bereiken.

Een paar jongens zagen hun vader, moeder, broers en zusjes omkomen, terwijl ze langs de dijk vluchtten. De dijk sloeg weg en alle anderen verdronken, terwijl deze twee broertjes werden meegesleurd en naar de boerderij gedreven.

Wonder boven wonder wisten ze aan het nog steeds stijgende water te ontsnappen. Ieder beseft hoe reikhalzend al deze mensen op de boerderij van Biemond zullen hebben uitgezien naar verbinding met de buitenwereld.

Nogmaals trok Visser er met zijn tractor op uit, de laatste rit deze middag. De achterblijvenden op de boerderij zouden moeten wachten tot in de komende nacht het water zou gaan zakken.

Maar nu kwam het water door de stroomgaten nog snel opzetten en sloeg soms zelfs over de tractor heen, zodat Visser nogal eens dacht: 'Wat moet er toch gebeuren als ik met al die mensen hier blijf steken?'...

Gelukkig echter dat de motor draaiende bleef en de geredden ook voor de tweede maal veilig het hotel aan de haven bereikten, waar enorm veel vluchtelingen werden ondergebracht.

Uit het dorp was de evacuatie inmiddels ook doorgestaan, waardoor het hotel tot barstens toe gevuld was. Wel waren uit Goeree enkele scheepjes gekomen, om mensen af te voeren, maar toch werd de toestand elk uur hopelozier.

Eten of drinken was er niet meer. Ouden van dagen zaten tussen moeders met achterblijvende kinderen, als even zovele hoopjes ellende. Zo kon het niet langer blijven! In overleg met de dokter ging er die middag via de zender van een vliegersboot in de haven een oproep om hulp naar het bestuur van het Rode Kruis, waar men beloofde, zo spoedig mogelijk te zullen helpen.

Terwijl velen nog in nood verkeerden en angstig uitkeken naar redding, ging men de nacht van zondag op maandag tegemoet.

De wind was gelukkig afgenomen, zodat het grootste gevaar geweken was, maar ondanks de duisternis werd toch voortgegaan met redding van de mensen, wier enige verlangen was, zo spoedig mogelijk uit deze nood verlost te worden...

Vloer: 'Ik heb nog iets zeer tragisch te melden.

Ergens op een boerderij was er bezoek gekomen uit Canada. Een vrouw die haar vader en moeder juist in deze tijd kwam bezoeken, voor een week of drie. Ze was er met een kind. Haar man was in Canada gebleven, die zal wel druk zijn geweest. De hele boerderij werd door het noodweer weggeslagen en ieder verdronk. Ook deze vrouw met haar kind.

Korte tijd later kwam haar man naar Stellendam, (hij had het via de radio gehoord) om niets anders te kunnen vaststellen dan dat zijn vrouw en kind verdronken waren.

Pas later hebben ze moeder en kind gevonden.

Toen is hij ook nog op de begrafenis geweest om daarna eenzaam naar Canada terug te keren' . . . In een volgend hoofdstuk hierover straks meer.

92. Houdt moed, wij komen.

Het was dus zo dat hotel Mijnders, aan de dijk, niet langer accommodatie kon bieden aan de stroom vluchtelingen, die al maar groter werd.

Lourens Visser: 'We maakten ons bivak in de loods van de Koninklijke Z.H. Reddingsmij, die ons direct ter beschikking was gesteld.

Hij stond aan de haven die, toen het water begon te zakken, vrij kwam van water. We haalden met bootjes stro op, uit de boerderijen die hoog stonden en spreidden dat stro op de zolder van die reddingsloods. Vandaaruit bleven we steeds opereren.

De groep van Lourens Visser bij de loods van de K.Z.H.R.

Van zondag op maandagnacht heb ik, in samenwerking met de actieve dokter Kiehl en de kapitein van de reddingsboot contact opgenomen met het Ministerie van Verkeer en Waterstaat, via de zendinstallatie van de reddingsboot. De verbinding was nogal slecht, maar toch had het een zeer goed resultaat. Reeds de volgende morgen arriveerde de Marine uit Hellevoetsluis. Ze hebben met hun schepen en de officieren, een groot deel van ons reddingswerk overgenomen.

Later kwam le luitenant ter Zee, Bottema, iemand van de onderzeebootdienst, die hoofd werd van het reddingswerk. Een geweldige kerel! Een fijne vent om mee samen te werken. We hadden een geweldig goede verstandhouding met hem' . . .

De bijstand van de Marine werd hoog gewaardeerd en het bericht dat er ook voor eten en drinken zou worden gezorgd fungeerde als een licht in een duistere plaats van wanhoop, vooral omdat de dorst uitgroeide tot een verschrikking.

Het redden van drenkelingen was nog steeds geen voltooide taak. Velen verkeerden nog in grote nood. Gelukkig, de tractor van Visser verkeerde nog steeds in goede conditie.

Boek Pieters: 'Weer gaan de mannen er op uit, met de wagen achter de tractor, om de achtergebleven mensen van de boerderij te halen. Uit de verte zwaaien ze al met een lantaarn, nu ze de lichten van de tractor over het water zien naderen. Zo vlug mogelijk worden de laatsten op de wagen geladen en voort gaat men weer, naar de boerderij van Lokken, waar de bewoners reeds geruime tijd met lichtsignalen de aandacht proberen te trekken. Er zijn daar ook velen binnengevlucht en zij vertellen dezelfde verhalen van dood en verderf, ellende en wanhoop, die reeds velen verteld hebben en die hun leven lang met vlamme letters in hun herinnering gegrift zullen staan.

Een jongen vraagt naar zijn meisje dat hij het laatst op de dijk heeft gezien. Enkele weken later zal men haar vinden in een sloot, dicht bij de plaats waar hij naar haar vroeg. . .

Nog voor de dag aanbrak, wezen naderende lichtjes erop, dat hulp van buitenaf op komst was en toen de schepen aan de steigers meerden, bleken het vaartuigen van de Marine te zijn. Een dominee en een dokter zetten de eerste voet aan wal en drukten de mannen, die daar op hen wachtten, de hand. . .

Steeds meer schepen, bemand met de Jantjes van de Marine, liepen de haven binnen en toen kon de grote evacuatie een aanvang nemen.

Groepsgewijze werden de bewoners ingescheept op de boten, waar zij direct van eten en drinken voorzien werden. . . De meesten werden via Hellevoetsluis en Den Briel afgevoerd en overal bijzonder liefderijk ontvangen. . . Vandaar in Stellendam de 'Brielse straat'.

Terwijl de dag aan de kim verscheen werd het steeds bedrijviger in de haven, waar de marinevaartuigen lange rijen sloepen binnen sleepten. Bemand met matrozen trokken de boten er op uit, om de mensen op te halen, die nog in de huizen aanwezig waren. Vliegtuigen ronkten boven het dorp en wierpen rubberboten en voedselpakketten af. Hoezeer de buitenwereld met het lot van de slachtoffers begaan was, bleek wel uit de bemoedigende spreuken, die in stencil op deze pakketten stonden: 'Wij blijven met u meevechten', 'Houdt moed, wij komen.'

Of: 'Wij leven met u mee' . . .

93. Als 'arke des behouds'.

Een meisje hangt in een boom. . .

Groot is de angst die haar vervult.

Bulderend raast de storm en schuimend spat het meedogenloze water onder haar.

Zou zo haar leven moeten enden? . . .

Ach, ze is nog zo jong en het leven leek zo mooi.

Ze diende bij Christoffel Jan Bijdevaate (75) en juist deze week was het zo gezellig geweest. De dochter (Grietje Marina van der Voort-Bijdevaate) was over uit Canada (Visser vertelde er reeds over) met een kleinkind van 9 maanden en toen kwam die vreselijke stormvloed.

Ze waren gewekt door mensen in een vrachtwagen. Spoedig verhuisden ze naar de zolder, maar het duurde niet eens zo lang of de boerderij werd een prooi van de golven. Ontzettend was het geweest. Ze had zich voelen meesleuren door het woedende water en zo was ze in deze boom terechtgekomen. Ijskoud en bijna verlamd van angst.

Daar hangt ze nu. . .

Ze speurt in het donker naar het grauwe water.

Ze hoort schrille kreten, in doodsangst geslaakt. Ze ontdekt gedaanten in haar nabijheid. O, 't zijn haar baas en zijn vrouw, Klaartje Tanis, alsook de dochter Gre uit Canada met het kleinkind, Sjakie.

Ze worstelen met het water, maar het wordt geen luctor et emergo. De doodstrijd duurt niet lang.

Spaan Roos (uit Bolnes) ziet en hoort het met ontzetting. . .

Uien blijft ze in de boom hangen, met de dood voor ogen. Pas 's zondags in de loop van de dag zakt het water en kan ze naar de dijk zwemmen.

Daar staat eenzaam een jongen van haar leeftijd.

In zijn ogen is een radeloze blik.

Hij heet Willem van Veen en kwam even geleden op een stuk zolder van de Ooevaarsdijk aandrijven.

De enig overgeblevene van de zeven (twee gezinnetjes door tweede huwelijk in om) Zijn moeder, broers en zusters is hij uit het oog verloren, sinds het ouderlijk huis in elkaar viel en een speelbal werd van de vloed.

'Wat ik maar waar moeder is', zijn zo'n beetje de enige woorden die hij kan uitbrengen. Zijn vader was reeds voorheen overleden.

Stomme snikt, alsof ze nooit meer zal ophouden. 't Is duidelijk dat ze een shock

heeft opgelopen door de vreselijke gebeurtenissen.

Zo staan ze daar.

Het meisje en die jongen . . .

Geheel ontdaan en ontredderd!

Ze lopen beiden naar de familie Hameeteman, verderop op de dijk.

Mevrouw Hameeteman vertelde mij op 15.3.1977 (haar verjaardag) hoe ze zich nog levendig kon herinneren dat deze twee jongelui, Sjanie Roos (16) en Willem van Veen, geheel van streek, bij hen kwamen aanlopen. Ze vertelde dat Sjaan Roos momenteel in Pernis (of moet het Bolnes zijn?) woont en Willem van Veen in Ouddorp.

Mevrouw Bijdevaate (familielid) deelde mij mee dat Willem van Veen nog een oudere zuster heeft, die toen reeds getrouwd was, en in Oude Tonge woont.

Het duurt niet lang of ook het boerderijtje van de familie Hameeteman krijgt het in deze 2e rampnacht te kwaad. Weer komen Sjanie en Willem in levensgevaar te verkeren. In paniek moeten zij allen het huis verlaten, rennend voor hun leven. Struikelend en vallend, heel wat keertjes van de been geslagen door de kracht van het overslaande water, weten zij tenslotte de verkeersweg, die dwars over de dijk loopt, te bereiken. Daar durven ze niet verder en blijven wachten, in de hoop op redding.

En zo bevinden zich daar de familie Hameeteman, Sjaan Roos en Willem van Veen.

Ze staan er uren in de bittere stormwind . . .

Zal er dan nooit uitkomst komen? . . .

Koude en ontbering zijn hun deel.

De uitputting is nabij.

Het duurt de hele nacht . . .

De nieuwe morgen brengt geen redding.

Hun deerniswekkende toestand duurt onverminderd voort.

Is er dan niemand die op hen let, op deze dijk ten noorden van Stellendam, afgesneden van het dorp door het water? . . .

Uur na uur verstrijkt.

Hoe moeten zij het nog langer volhouden? . . .

Opeens verandert de situatie.

Wat voor gevaarte komt daar ginds aanrijden? . . .

O, kijk toch eens . . . een tractor!

Wie torent daar hoog bovuut?

Wie is die jonge man, is dat Lourens Visser niet, de commandant van de Brandweer?

Komt hij helpen, brengt hij redding?

O, hij komt regelrecht naar hen toegerezen, bemoedigende woorden over het water uitroepend naar de ongelukkigen op de dijk.

Zie, daar komt hij . . .

De redding is nabij.

Gods Naam zij dank gebracht!

Nog enkele momenten . . .

De vreselijke ruim dertig uren (!) van wachten op deze dijk zijn ten einde. Visser en zijn Brandweermannen met enkele Marinemannen zijn al druk bezig met de redding. De vluchtelingen mogen zijn 'arke des behouds' binnengaan.

Gered! . . .

't Was nog een heel karwei geweest voor Visser en zijn mannen om op deze plaats te komen, nadat zij bericht hadden ontvangen dat men mensen had zien staan op deze dijk. Direct ging er een ploeg op af, maar op de Korteweg, waar zij langs moesten rijden, stond veel water.

Maar gelukkig, er bleken geen gaten in de dijk te zijn geslagen, zodat ze heelhuids en zonder averij de geïsoleerden konden bereiken, die zo intens reikhalzend naar redding stonden uit te zien.

Het was met recht een plaats des onheils, zo becommentarieerd Pieters' boek dit gebeuren, toen Visser en zijn mannen dit gebied bereikten.

Links zagen ze de boerderij van Meijer, die met zijn pleegzuster verdrong en rechts het huisje van het arbeidersgezin Brederveld, dat geheel door het wrede water werd uitgerooid.

En wat verder weg de boerderij van de familie Bijdevaate, waar vier mensen het leven lieten. Slechts puin en wrakhout waar eens een boerderij was en niet meer dan een ruïne, waar tevoren een arbeidersgezin lief en leed deelde. Een oord van verschrikking . . .

Nadat ze de familie Struik nog uit hun zwaar beschadigde boerderij hadden gehaald, vingen de mannen de terugweg naar Stellendam aan.

Vandaar werden de jongen en het meisje naar een ziekenhuis aan de vaste wal gebracht . . .

94. Tussen de meelzakken. . .

Het was op de eerste maandag, dat de Brandweercommandant voor het eerst na de Ramp, de burgemeester van Stellendam, die in Goedereede woonde, ontmoette. De burgervader had Stellendam niet eerder kunnen bereiken. Nu was hij met dijkgraaf Goedkoop en notaris Risseeuw over de gorzen gekomen, toen die bij eb droogvielen.

Stil keek de burgemeester om zich heen in het dorp, dat in enkele uren veranderd was in een troosteloos oord vol verdriet en ellende.

Tijdens de begroeting gaven de burgemeester en de Brandweercommandant elkaar een hand, maar gesproken werd er weinig. Alles sprak voor zich zelf. Hoe groot was de chaos! . . .

Visser: 'Met burgemeester Van Knobelsdorf spraken we uiteraard wel enkele zaken door, die de aandacht moesten hebben' . . .

Deze avond waren bijna alle mensen geëvacueerd. Velen ook naar Melissant, dat men bij laag water weer kon bereiken.

Het reddingswerk was nu zo ongeveer voltooid en nu wachtte de taak, om lijken en kadavers te bergen.

Naast de burgemeester waren in Stellendam nog ongeveer 25 dorpsbewoners overgebleven: Mannen van de Brandweer en Politie alsmede de dokter met zijn gezin.

De Marinemensen hadden hun bivak gekozen in Hotel Mijnders, samen met versterkingen van de Rijkspolitie, omdat Stellendam een verboden zone was geworden.

Zoals reeds eerder vermeld, vond de Brandweer een onderkomen in de loods van de Reddingsmaatschappij. 's Avonds kwam de burgemeester met zijn vrouw de mannen nogal eens opzoeken. Dan werd allerlei werk besproken voor de komende dag.

De burgemeester had een nood-gemeentehuis ingericht in het huis van de garnalen-handelaar Jansen, waar ook een zender geplaatst was, waarmee men contact onderhield met de politiepost van Vlaardingen, terwijl de Marine een zender had op de molen. De Brandweer van Vleuten zorgde voor een licht-aggregaat, dat eerst door de Brandweer en later door de RIMI werd bediend. Een zo ontstond er, hoewel heel primitief, weer een gemeentekern, die langzaam kon uitgroeien, tot het hele dorp uit het water zou zijn herrezen.

Zo gauw mogelijk werd ieder achtergeblevene met een serum geïnjecteerd tegen besmettelijke ziekte, waarvan de dreiging hier duidelijk aanwezig was.

De vliegtuigen die iedere dag boven het dorp verschenen, deden prachtig werk. Duizenden zandzakken werden gedropt, alsook levensmiddelen en andere noodzakelijke dingen. Zelfs kranten werden bezorgd en iedere middag om vijf uur nauwkeurig op de vastgestelde plaats bij de reddingsloods afgeworpen. Ook helicopters vlogen af en aan.

Op zekere dag stapt Visser juist uit de reddingsloods naar buiten, als er een heli-copter op de dijk landt.

Visser: 'Op de dijk stond overal politie en het was opeens een gesalueer van jewelste. Ik loop er snel heen en opeens herken ik Z.K.H. Prins Bernhard. Wat te doen? . . .

Nu ja, er moest toch iemand wezen, die hem ontving, dus nam ik dat maar waar. Ik stapte op hem toe en begroette met: 'Koninklijke Hoogheid, wat is het prettig dat u naar hier gekomen bent' . . .

Prins Bernhard keek een poosje om zich heen, vertelde mij dat hij graag in contact gebracht wilde worden met luitenant Bottema, de Marine-officier.

Ik begeleidde hem daarheen.

Toen kwamen we daar waar die molen staat en de Prins zei veelbetekenend tegen mij dat hij even 'een hoekje om moest'.

Nu ja, iets menselijkers kun je je nauwelijks voorstellen, maar er stond hier-voor nergens een passend instrument.

Goede raad was wel duur, maar toch voorhanden. Ik antwoordde: 'Dan is het maar het beste, Hoogheid, dat u het daar in die molen doet. . . (De molen was reeds drooggeval- len) Daar lagen stapels natte meelzakken en daar tussendoor kon het mooi. . .

De Prins ging er naar binnen en kwam even later verlicht en lichter terug, waar ik op hem stond te wachten om hem naar Bottema te brengen. Die was echter juist met de boot naar de overkant, zodat ik met de Prins maar weer mee terugliep naar zijn heli-copter. We maakten nog een praatje en toen stapte hij weer in zijn luchtvaartuig en vertrok. Er bestond een grote saamhorigheid in die tijd' . . .

Later kwam ook H.M. Koningin Juliana op bezoek. Mevrouw Knobelsdorf zei tegen me: 'Denk er om dat je jezelf een beetje netjes aankleedt, vanwege de Koningin' . . .

Ik zei: 'Nou, mevrouw, dat ben ik niet van plan. Ik trek gewoon mijn blauwe overall aan en zet mijn brandweerpel op en zo wil ik tegenover de Koningin staan' . . .

Toen de Vorstin kwam, begroette ik Haar met: 'Majesteit, ik ben maar niet gekomen met hoge hoed en jacquet, maar zoals we hier gewerkt hebben en nóg werken, om de mensen te helpen.

Zij antwoordde: 'Nu, meneer Visser, dat stel ik nog eens op prijs! Ik vind het

Prins Bernhard onderbrak zijn verblijf in New York. Iedere dag bezocht hij het noodgebied.

prachtig want zo wil ik juist de mensen ontmoeten!" . . .

Het werd een fijne confrontatie en ook een goed gesprek volgde daarop. Wat dat betreft moet ik zeggen dat het Vorstenhuis goed meeleeft en dat kwam tot uiting door de grote belangstelling die Het aan de dag legde. Het was niet zo van, we moeten het nu even weten en dan wegwezen en afgelopen. Nee, dat was er niet bij. Het was een oprechte en intense belangstelling, die wij van Hen ondervonden.

Ja, ik ben een "Oranje-man", dat wil ik best weten. De Prins zal best fouten gemaakt hebben, maar hij heeft wat ons Vorstenhuis betreft zoveel goed gedaan, dat ik hem dat graag wil vergeven, dat wil ik er nog wel bij zeggen. Er zijn wel *slechter* dingen gebeurd in Nederland; dan begrijp ik eigenlijk niet waarom dit zo moest worden opgeblazen, dát zal ik u wel vertellen!" . . .

95. Ravage.

De eerste dagen van het bergingswerk wist men in het dorp niet of het zondag of een doordeweekse dag was. Er was zoveel werk, dat de taak van deze mannen bijna hopeloos leek. Aanvankelijk belastten zich de mariniers met de berging van de doden terwijl in de richting van Melissant de bewoners van dit dorp hieraan meewerkten. Later nam de Vrijwillige Brandweer van Stellendam deze taak over.

Onder zeer moeilijke omstandigheden ging het opsporingswerk gepaard. Vele vluchtelingen waren in hun wedloop met de dood in de ondergelopen polders verdronken. 'Wie zal beschrijven wat zich daar in die donkere nacht heeft afgespeeld?' . . . kan men zich met Pieters afvragen.

Visser: "t Was akelig werk, dat bergen van lijken. Het viel vaak niet mee. Je had op sommige plaatsen al je aandacht nodig voor jezelf, doordat de polder zo drassig was. En dan liep je dus ook nog met een draagbaar waarop een lijk

Commandant Visser (2e van links).

bevestigd was. Het waren je eigen burgers. Mensen waar je dagelijks mee had omgegaan. Die moest je nu als lijk bergen. . .

We brachten de stoffelijke overschotten in een gebouwtje bij de haven. Hun bezittingen bewaarden we voor de familie. In het gebouwtje stond al een hele stapel doodskisten klaar, daar moest je dan een passende maat uitzoeken, waarna met het kisten begonnen werd.

U moet rekenen, dit werk hadden we nooit gedaan, maar nu moest het gebeuren. Je werd er zomaar ineens voorgezet. Je stond er geheel vreemd tegenover. Toch is het steeds goed gegaan en de werkers bleven gelukkig gezond. 't Zou niet bevreemdend zijn geweest, als er zieken waren gekomen. Het spreekt daarom vanzelf, dat we vooraf werden ingeënt' . . .

Boek Pieters: 'Met duwks, de amphibievaartuigen, welke in de wandeling "ducks" genoemd worden, werd onder leiding van de Brandweer ook de kada-verberging ter hand genomen. De vaartuigen hadden meestal een zeer gemengde bemanning van Duitsers, Engelsen, Hollandse soldaten en op elk er van een brandweerman, om dienst te doen als gids.

De Nederlandse soldaten met hun gummipakken bevestigden de dode dieren aan de staalkabels, waarmee ze door een lier uit de stallen getrokken konden worden en naar de haven gebracht. . .

Tussen acht- en negenhonderd stuks vee werden op deze wijze uit het dorp gehaald en in schepen verladen naar de verschillende destructiebedrijven in het land.

We vragen nu aan de heer Visser hoe hij kwam aan het imago van loco-burgemeester, zoals mij persoonlijk hier op Flakkee duidelijk bleek. Visser: 'Nou, loco-burgemeester ben ik eigenlijk niet geweest. Maar ik begrijp wel hoe men daaraan kwam. Het zat namelijk zo: Er was toen na die eerste dagen, geen mens meer van de gemeenteraad hier gebleven.

Alles was afgevoerd. Ze wilden allemaal graag weg. Ze zaten met hun gezinnen. Er was toen een heel oude wethouder en die hebben wij, net als de verspieters, met lakens uit de pastorie van de dominee in een bootje laten zakken.

Hem hebben ze toen naar de dijk gebracht en die man was ook blij, dat hij weg kon. De andere wethouder was jonger, maar die vertrok eveneens met zijn gezin. De raadsleden gingen ook weg, die hadden gezinnen, en ik moet erbij vertellen, dat ik niet getrouwd was. Ik had geen meisje, dus zelfs geen verkeer; voor mij was het bijzonder makkelijk om te blijven, dat wil ik wel even benadrukken. Want vandaag zou het misschien moeilijker zijn met mijn gezin. Maar ik was toen helemaal alleen. Ik had alleen een vader en moeder, die ook geëvacueerd waren; mijn broer leefde niet meer. Ik had hier eigenlijk niets te verliezen. Dat wil ik wel even stellen, want er wordt gauw gezegd: een ander nam de benen toen hij hier bleef. Maar waar ik ook zat, hier of in Rotterdam of waar dan ook, dat was voor mij net eender en het is bijzonder goed gegaan. In

die tijd was de burgemeester er niet altijd, want die zat vaak in Goeree of die moest naar de overkant en dan moest er wel eens getekend worden voor de burgemeester. Dan kwamen ze altijd naar mij toe en dan tekende ik. Ik was natuurlijk wel commandant van de Vrijwillige Brandweer, maar dan tekende ik als loco-burgemeester. Daar komt het dus vandaan.

Enigermate was ik het dus wel, want ik moest soms ook wel eens vergunningen verstrekken aan mensen die daardoor hier mochten komen. In die tijd hadden we ook veel hulp van de Haagse Brandweer. We stelden het ten eerste op prijs dat die kwam helpen. Den Haag heeft Stellendam, Goedereede en Ouddorp geadopteerd. In overleg met de burgemeester Knobeldorf en mij is toen hun Brandweer hier gekomen.

Ze hielpen met het schoonspuiten van de huizen. Elke week werd de Haagse ploeg afgelost door een verse ploeg en zij werkten altijd prettig met ons samen.

Den Haag heeft zeer veel voor ons gedaan. Behalve de gulle gaven, zond men ook politie met jeeps.

Daarmee assisteerden zij de burgemeester en konden hem overal heenbrengen, dus ook in de omliggende polders, die slechts bij laag water te bereiken waren'.

Boek Pieters: 'Dat de ravage verschrikkelijk was, behoeft geen betoog. Door de stroomgaten in de dijk liep het water nog steeds in en uit de polders en in de straten achter de dijk kon men zich ook nog weken na de ramp slechts wagen met hoge laarzen aan en een peilstok bij zich, om de diepte van het water te meten. Er waren 24 woningen geheel verwoest, 19 zwaar beschadigd, 72 beschadigd en 284 licht beschadigd en bij die ramp lieten 62 mensen het leven. . .

Het grootste gat — wel 45 meter breed — was in de Damdijk geslagen, die de openlijke zeekering van Stellendam vormt, hoewel daarachter nog een buitendijk ligt. Daar stond bij vloed een sterke stroming, die steeds weer bijna het gehele dorp onder water zette. Om de weg er heen begaanbaar te maken waren alleen reeds 30.000 zakken zand nodig' . . .

96. Ondergang of opgang.

Boek Pieters: 'De eerste polder, welke droogviel, was de Spuipolder, die in de rampnacht ook het eerst was volgelopen. Met man en macht toog men er aan het werk, om de huizen van de soms 15 cm dikke modderlaag te bevrijden. De Nationale Reserve uit Ouddorp begon daarmee, waarna de brandweer er de spuit op zette en meisjes uit Goedereede en Ouddorp er de laatste hand aan legden. . .

Een groot deel van de mannelijke bevolking tussen 18 en 50 jaar kon toen terugkeren en in deze woningen worden ondergebracht, zodat er nieuwe hulp kwam voor het herstel van de dijken en later voor het schoonmaken van de gemeente. . .

Het was voor de brandweermannen, die zo dapper op hun post gebleven waren in het troosteloze dorp, een grote verademing, dat zij nu ook een behoorlijk onderdak konden krijgen. . .

Niet langer behoefden ze als haringen opeengepakt op het kleine zoldertje van de reddingsloods te slapen en niet langer zouden ze na een vermoeiende dag slechts een dun laagje stro vinden, om zich op uit te strekken. . .

Op verzoek van de burgemeester en diens vrouw werden uit Den Haag matrassen en kribben gestuurd en de mannen voelden zich rijk, toen ze de eerste nacht weer in een behoorlijk bed konden slapen. . .

Wel moesten ze 's avonds eerst even inspectie houden, of de krib niet scherp gezet was, zodat ze weer op de vloer belandden, of dat er in plaats van een warme kruik een harde bezem aan het voeteneinde lag! Vooral de schoolmeester, die later zijn intrek bij hen nam en zo onschuldig kon kijken, zou daar meer over kunnen vertellen'. . .

Lourens Visser: 'Inderdaad werden in deze nadagen weer wat grapjes gemaakt en moest je inderdaad uitkijken dat je bed niet op "scherp" stond. Het is ook onmogelijk om zo lang met een strak gezicht rond te lopen. Trouwens, dat had je soms ook in de begindagen wel. Ik herinner me nog dat we temidden van alle ellende, ook nog wel eens moesten lachen. Bijvoorbeeld toen we een vrouw door een dakraam heen moesten trekken die er haast niet doorheen te krijgen was. We moesten er stevig aan trekken, zodat de hele omlijsting van het dakraam meekwam. De vrouw lachte toen zelf net zo hard mee. Ach, een moment later was de situatie weer geheel anders, want het was erg moeilijk om alles te verwerken, vooral in het begin. . .

Maar toen we eenmaal die stapelbedden kregen en de spanning wat brak, kwam er als vanzelf een andere stemming. Er waren er ook die vanwege alle span-

ningen behoefte hadden aan een stevige borrel.

Zelf lust ik dat spul niet zo, dus die verleiding had ik niet. Aan de andere kant moet ik zeggen dat er bij waren die zoveel hadden meegemaakt dat ik er wel begrip voor kon opbrengen!'. . .

Ik vraag aan de heer Visser of hij in alle dingen die in Stellendam gepasseerd waren Gods Hand had kunnen zien. Visser: 'Dat kon ik wel, hoewel ik niet achter de mening kon staan, dat deze ramp specifiek over ons gekomen was als een oordeel, als een straf op onze zonden. Ik weet natuurlijk wel dat alle lijden, dat ons overkomt, vanwege onze zonden is. Dat wel, maar niet zo specifiek deze ramp voor deze hoek van Nederland. De rest van ons land lijkt me namelijk niet beter dan de mensen hier. . . Wel heb ik ontdekt hoezeer we in Gods Hand zijn, wat betreft dat we zelf NIETS in te brengen hebben. Je moest allemaal maar afwachten wat er zou gaan gebeuren. Zou je ondergaan als in de dagen van Noach. . . of zou je er bovenuit komen?'. . .

97. Modderen, spuiten en dweilen.

Het grote stroomgat in de Damdijk — zo verhaalt ons Pieters' boek — waar in de rampnacht de sluis was weggeslagen, kwam op 27 februari aan de beurt, om afgesloten te worden. Wekenlang was er met man en macht aan gewerkt, verscheidene zinkstukken waren er in neergelaten en die middag zou het werk zijn bekroning vinden. Helaas mislukte de eerste poging, doordat de sterke stroom een deel van de zakken met klei en zand weer even snel meesleurde, als ze gekomen waren. 's Nachts zou men echter een nieuwe aanval doen en met spanning zag een ieder de komende gebeurtenissen tegemoet. Het welslagen van de onderneming betekende immers alles voor Stellendam!

Alle beschikbare mannen trokken er die nacht op uit, om bij een gelijke stand van het water aan binnen- en buitenzijde van de dijk, een nieuwe poging tot afsluiting te doen.

Onder het licht van de schijnwerpers, opgesteld door de R.I.M.I., zwoegden de mannen die avond en nacht zo hard zij maar konden. En met succes! . . .

Nog voor de morgen aanbrak, reden de vrachtauto's met materiaal al over de dijk van zandzakken, waar de vorige dag nog het grootste gat in de dijken rond Stellendam geweest was.

Wel was die dichting nog provisorisch en ging opzichter Tanis van de Provinciale Waterstaat met zijn assistenten nog verschillende nachten naar de pas herstelde dijk, als er hoge vloed dreigde, maar gelukkig heeft de dijk het gehouden, tot de zwakke plek verstevigd was.

Nu kon het opruimingswerk in de straten pas ten volle beginnen. Stapels wrakhout verrezen aan de haven en dag in dag uit reden de tractoren met aanhangwagens de modder weg.

Ook het schoonmaken van de huizen werd met kracht ter hand genomen. Daar was de hulp van de V.V.H. (Vrouwelijke Vrijwillige Hulp) onmisbaar bij. Er kwamen colonnes uit Hazerswoude, Krimpen aan de Lek, Lekkerkerk, Lopik, Maassluis, Moordrecht, Naaldwijk, Schoonhoven en Zoetermeer en ook een groep van de Doopsgezinde gemeente uit Friesland, die allen prachtig werk verrichtten. De inwoners van Stellendam zijn eenparig in hun lof voor deze helpsters in de nood.

Drie maatschappelijk werksters, de dames Ter Haar, Van den Berg en Van Goor hebben achtereenvolgens de leiding over de vrouwelijke hulpcolonnes op uitstekende wijze waargenomen. De burgemeester pleegde overleg met hen en organiseerde de reëvacuatie, zodat iedere twee dagen dertig gezinnen naar hun woonplaats konden terugkeren. Voorlopig kregen deze mensen onderdak op

een woonschip, dat de gemeente Velzen beschikbaar gesteld had. Daar vonden zij slaapgelegenheid en er was ook een cantine.

De heer Visser: 'Toen de organisatie om de zaak te reinigen op gang kwam, gingen eerst mensen die daartoe werden opgeroepen, de huizen binnen die de ergste rommel en modder uit de huizen verwijderden. Dan kwamen wij met de brandspuit om alles grondig schoon te spuiten en daarna de hulpcolonne van dames, die de zaak afwerkten. Met hun traditionele emmer, bezem en dweil gewapend trokken zij de huizen in en rustten niet voor alles van onder tot boven weer helemaal schoon was' . . .

Eind april kwam de reëvacuatie in volle gang. De beschikbaar gestelde goederen werden verdeeld door mevrouw Knobelsdorf en meester Loogman.

Langzaamaan begon het dorpsleven een normaler aanzien te krijgen. In mei was Stellendam opnieuw bewoond en voer de vissersvloot weer uit, al lagen er nog veel huizen in puin en waren de akkers rond het dorp nog dor en kaal. De burgemeester had een vermoeiende tijd achter de rug en er kwam nog veel werk op hem af, want de wederopbouw moest grote aandacht verkrijgen en moesten de akkers weer in bloei komen te staan, met Gods hulp.

Voor het Brandweercorps dat sinds de eerste rampnacht in vaste dienst was geweest, kwam het einde van hun werkzaamheden. Op 9 mei gingen zij uiteen. Maar de band onder elkaar bleef. Die kan niet zo makkelijk meer verbroken worden. Pieters noemde hen een lichtend voorbeeld van wat door samenwerking bereikt kan worden. . . .

98. De spuit kwam eruit eer het avond was.

In het orgaan van het gemeentepersoneel 'Den Haag en wij' . . . een uitgave van de gemeente 's-Gravenhage voor het personeel, 4e jaargang no. 4, september 1953, trof ik een artikel aan van A. de Haas over de hulpverlening aan Stellendam onder de titel die boven dit hoofdstuk staat.

De Redactie van dit blad leidde haar artikel als volgt in:

'De hulpverlening aan het door de watersnood zwaar getroffen plaatsje Stellendam dat door onze Gemeente werd geadopteerd, is nog niet geheel ten einde. Onze Brandweer echter heeft haar helpende taak reeds voltooid. Hoofdbrandmeester De Haas schreef daar het bijgaande artikel over, dat de Redactie gaarne in de bijzondere aandacht van de lezers aanbeveelt.'

De Haas: 'De reis ving aan op maandagmorgen 9 februari om 6.30 uur in een complete sneeuwstorm. Herhaaldelijk moesten de voorruiters van de auto vrij gemaakt worden van sneeuw en ijs. We reden door ondergestroomde polders en hadden veel moeite om in Hellevoetsluis met de post over te kunnen varen. We zagen veel kadavers van vee, weggeslagen dijken, veel mensen en materieel aanvoeren voor hulpverlening. De laatste kilometers naar Stellendam reden we over een overspoelde weg met aan beide zijden niets dan water, woelig water, waarin verdrinken auto's, vrachtauto's en tractoren lagen. Kapotgeslagen en soms geheel in elkaar gestorte boerderijen voltooiden dit trieste beeld.

Aangekomen in Stellendam vonden we de toestand zo mogelijk nog triester. De mannen van de Vrijwillige Brandweer onder leiding van hun commandant, de heer L. Visser, hadden hun verblijf ingericht in een houten huisje aan de haven, een loods van de Noord-Zuid-Hollandse Reddingsmaatschappij. In deze loods van vier bij vijf meter vloeroppervlakte leefden deze dappere kerels sinds de rampnacht. Ze hadden van het eerste moment af de gehele hulpverlening georganiseerd, o.a. de evacuatie van vrouwen en kinderen. Met schuiten hadden zij de mensen van de daken en zolders gehaald, met de zender van de reddingsboot hadden zij hulp ingeroepen, kortom alles gedaan wat er gedaan kon worden. Zelf hadden zij zeer veel meegemaakt. Velen hadden familieleden verloren. De meesten waren al hun bezittingen kwijt. Toch waren zij vol moed aan de gang gegaan om te helpen waar ze konden. Dit alles vertelden zij ons in enkele korte zinnen. Wij Hagenaars werden stil toen we trachtten te beseffen

welke drama's zich hier hadden afgespeeld in de rampnacht, vooral nadat we met een bootje door het verdrinkende dorp hadden gevaren.

De manschappen van de Haagse Brandweer werden gesteld onder commandant Visser van Stellendam met opdracht hulp te verlenen in de ruimste zin des woords. Alle uitgezonden ploegen, achtmaal drie en éénmaal vijf man, hebben zich uitstekend van deze taak gekwet. Hoewel de uitzending naar Stellendam vrijwillig geschiedde, meldden zich alle Corpsleden en moest het lot beslissen wie voor uitzending in aanmerking kwam. De mannen gingen steeds des zaterdags naar Stellendam en kwamen dan een week later zeer vermoeid en vervuild, maar voldaan terug. Om u een indruk te geven van de werkzaamheden, die zij in de loop der weken zoal verricht hebben: Bergen van slachtoffers, opruimen van kadavers, verzorgen van het aggregaat voor de noodverlichting, eten koken voor mannen van de Stellendamse en Haagse Brandweer, repareren van auto's en tractoren, controleren van hooibergen op hooibroei. Driemaal werd uitgerukt voor het blussen van een begin van brand; aanhangwagens en sloepen werden uit het water getrokken; huizen ontruimd en inboedels opgeslagen. De huizen werden leeggeschept en schoongespoten om ze bewoonbaar te maken voor de dijkwerkers; tientallen kelders werden leeggepompt; personen werden vervoerd met een jeep van en naar verschillende omliggende gemeenten, auto- en tractorbanden werden gerepareerd, een noodverlichting aangebracht in het tijdelijke Gemeentehuis, vrachtauto's met grind geladen en daarna op verschillende plaatsen over de dijkweg uitgestort; een duiker van een polder werd doorgestoken, waardoor deze kon droogvloeiën enz. enz. In de nacht van 27 op 28 februari hebben alle brandweermannen geholpen een dreigende doorbraak te voorkomen door de zwakke plek in de dijk te versterken met zandzakken.

Verlijkheidshalve moet ik vertellen dat de mannen van de Stellendamse Brandweer, toen de hulp van de Haagse collega's was toegezegd, hiervan eerst een hoge dunk hadden. Ze dachten: "Die komen hier met een spuit en blijven dan natuurlijk rustig zitten, bang voor vuile handen en ander ongemak. . . ." Deze mening was echter binnen enkele uren radicaal gewijzigd en wel door het volgende voorval. De motorspuit van Stellendam stond geheel onder water in het brandspuithuis. Na aankomst van de eerste ploeg vroeg ondergetekende of hij de defecte spuit kon meenemen naar Den Haag om deze daar te herstellen.

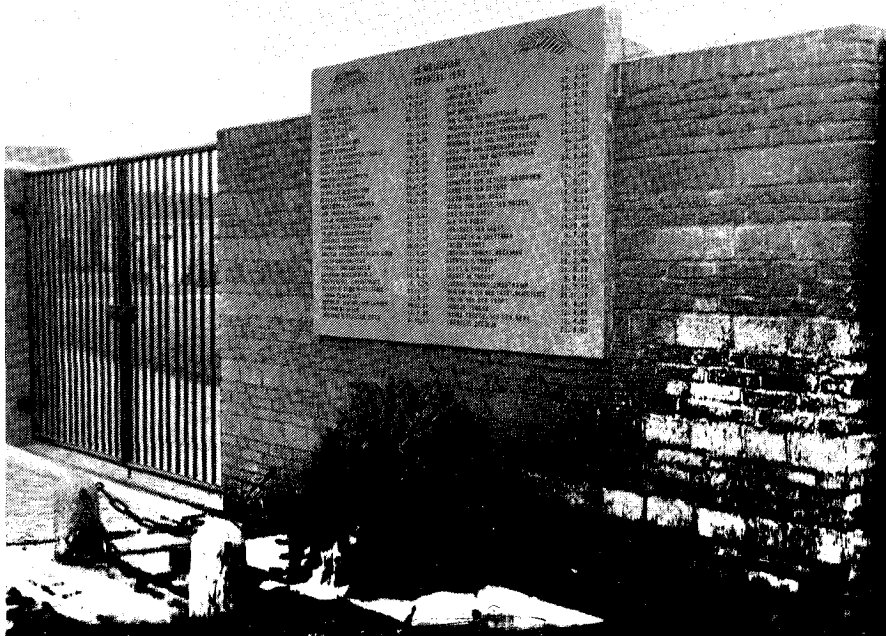
"Onmogelijk", zeiden de Stellendammers, "er staat twee meter water en er ligt een dak van een schuur voor, dat van een nabijgelegen boerderij is afgewaaid." De onderbrandmeester van de Haagse brandweer, met wie ik het geval had bekeken, verzekerde mij dat die spuit eruit kwam voor het avond was. Daar ik op tijd terug moest zijn in Den Haag moest ik helaas zonder spuit vertrekken. Maar de volgende dag kwam er een telefoontje uit Stellendam dat de spuit al

onderweg was op een schuit naar Vlaardingen en daar kon worden afgehaald. Dit staaltje van aanpakken en doorzetten nam alle vooroordelen weg en veranderde de mening over de Hagenaars radicaal. Er is daarna dan ook steeds in de allerbeste harmonie samengewerkt tussen de Stellendamse vrijwillige en de Haagse beroepsbrandweer. Er is zelfs een sterke vriendschapsband tussen verschillende leden van de beide corpsen ontstaan.

Het sluitstuk van de hulpverlening werd gevormd door de overdracht van de geheel gereviseerde motorspuit aan de Burgemeester van Stellendam op 7 mei jl. De revisie had plaatsgevonden in de werkplaatsen van de Hoofdwacht Duinstraat van de Haagse Brandweer. De overdracht geschiedde voor het tijdelijke Gemeentehuis van Stellendam in tegenwoordigheid van het gehele Brandweercorps en enkele officiële personen. De Burgemeester van Stellendam hield een toespraak waarin hij de gemeente 's-Gravenhage en in het bijzonder de Haagse Brandweer dank bracht voor deze verleende hulp. Wij van onze kant prezen ons gelukkig in de gelegenheid te zijn geweest, deze hulp te kunnen verschaffen. Wij hadden ons steentje bijgedragen.

Toen wij na de overdracht van de spuit een rondgang door het dorp maakten, zagen we nog verscheidene Hagenaars van andere gemeentelijke diensten en bedrijven. Misschien dat zij ook nog eens iets in "Den Haag en Wij" over hun aandeel in dit mooie werk zullen vertellen!

Gedenksteen Stellendam.

99. Bezinning.

Lourens Visser vertelt nog wat simpele dingen achteraf. Zo heeft hij het over kerkdiensten die al spoedig gehouden werden in de kleuterschool. Hij haalde dan dominee Los in zijn Brandweerjeep op uit Stad aan 't Haringvliet, dat wat hoger lag. Het was een Gereformeerd predikant.

Voor de Hervormde kerk stelde de godsdienstonderwijzer de heer Bouman zich disponibel, die ook alle begrafenissen in Melissant, waar de slachtoffers begraven zijn, leidde.

Vanzelfsprekend komt nu het gesprek op geestelijk terrein. Je ervoer God in die tijd wel meer dan normaal, vindt Visser, maar dat gaat vaak ook weer gauw over. Het leven vroeg zo verschrikkelijk veel van je.

Wat je soms diep ontroerde was dat je mensen in polders aantrof en die je zo goed gekend had, maar die er verschrikkelijk gehavend uitzagen. Hun lichamen waren door kraaien en allerlei gedierte soms vreselijk aangetast. Dat is gewoon niet te beschrijven! Het greep je erg aan, als je die lichamen moest schoonmaken.

Het laatste lijk dat ik geborgen heb, was van een jongetje, dat in een kavelgreppel lag. Die greppel was weer overspoeld door grond en die werd uitgegraven. Toen vond men dus dat jongetje. Zijn huid hing er al helemaal bij. In een van zijn zakken had dat jongetje nog een tekstje zitten van de Zondagsschool, dat hij moest leren. Op het kaartje stond: 'Hij geneest de gebrokenen van hart en Hij verbindt ze in hunne smarten!' . . .

Het was een jochie van een jaar of zeven.

Kijk, dan stonden ons de tranen wel eens in de ogen. Maar om nu te zeggen dat je daardoor bekeerd bent geworden, nee, dat niet. Maar wel ontroerd! . . .

Er kwam eens een man naar me toe en die vroeg of wij iets wisten van zijn vrouw en kind. Dat wisten wij inderdaad. Ze waren allebei omgekomen! Als je dan die man daar zo zag staan, dan gaat dat diep door je heen. . .

Er waren ook een vader en moeder die met hun twee kindertjes op een boomstam zaten en zo over het water zwalkten. Ieder had zijn handen meer dan vol om zich aan dat hout vast te blijven klemmen. De kinderen konden het niet volhouden. Ze zakten van de stam af. . .

Vader en moeder zagen het voor hun ogen gebeuren en konden toch geen hand ter redding uitsteken om de handjes van hun kinderen te grijpen. . .

Ze zouden zelf ook onherroepelijk van de stam geslingerd zijn. . .

Als je zulke verhalen hoort vertellen! . . .

Die kinderen zijn later teruggevonden, levenloos.
Ik vond ze in de polder.
Ach . . .

Het is natuurlijk wel zo dat God in dit alles, in je eigen leven ingrijpt. Ik ben streng godsdienstig opgevoed, dat laat je niet los. Dat ervoer ik ook in de oorlog, toen bewandelde ik ook geen gemakkelijke weg. Vaak langs het randje van de dood. Een broer van me overleed korte tijd voor de ramp en mijn moeder — ze is nu bijna 90 — heeft dit altijd megedragen, tot ze sterft . . .

Kijk, in al die dingen zie je toch wel de vinger Gods. Soms brengt het je dichterbij . . . Maar met de wereldse zaken heb je het zo druk. Ik zit in diverse besturen, ik heb een boerderij, ik zit in de Gemeenteraad . . .

Eén ding mag ik zeggen: 'Het zijn tenslotte allemaal roepstemmen die ik heb beleefd. Dingen die je zomaar met de vinger kunt aanwijzen. Als ik zie op die Ramp . . . Ik kon toen niet zwemmen en als ik me dan herinner hoe ik toen op het stuk zolder stond om die man er af te halen, midden in die kokende zee! . . . Ja, dan mag ik toch wel zeggen: Wat machtig, dat ik het heb mogen overleven! Ik heb reden genoeg om God daarvoor dankbaar te zijn en dankbaarheid te bewijzen! . . . Máár...'

Familie Visser.

100. In behouden haven.

Zo betitelde een Utrechtse correspondent van het Zeeuwse Dagblad zijn artikel (10.2.1953) over zijn bezoek aan het opvangcentrum in Rotterdam. Met vaardige, maar tegelijk ingetogen pen schreef hij zijn verhaal.

'In de ontzaglijke ruimte van de Rotterdamse Ahoy-hal is het weldadig warm en er heerst een betrekkelijk rustige sfeer. Voor de evacués, die hier naar binnen drommen, moet deze plaats wel een oase van verademing zijn na de bange dagen in het rampgebied en na de verschrikkelijke tocht in schepen en auto's naar dit ontvangstcentrum in de Maasstad. Allen, die binnenkomen worden door een arts onderzocht en de zieken gaan onmiddellijk naar een speciale ziekenzaal, de kraamvrouwen en de uitgeputten werden reeds onmiddellijk naar een der ziekenhuizen gebracht toen zij in de Maasstad arriveerden.

Voor de anderen wacht dan warme koffie en een maaltijd, als zij daaraan behoefte hebben. Natte kleren worden door goede, droge vervangen uit de bijeen gezamelde voorraad, die hier ligt opgetast. Zeer fijngevoeld en sympathiek is het, dat er ook tafels met speelgoed zijn, zodat de verkleumde en verschrikte kleuters direct hun aandacht kunnen wijden aan het autootje, het telefoontje of de pop, die hun ter hand wordt gesteld.

Met het benijdenswaardige aanpassingsvermogen, dat de jeugd eigen is, zijn ze dan spoedig zowel de vreemde omgeving als hun verdriet en ontberingen vergeten.

Verdere uitreiking van kleding of andere benodigdheden vindt hier niet plaats, in de meeste gevallen zijn de mensen hier maar een uur of wat. Dan gaan zij door naar particuliere adressen van familie of kennissen en als zij die niet hebben worden zij naar de Haagse Dierentuin overgebracht, vanwaar zij naar gezinnen worden gedirigeerd, die zich bereid hebben verklaard evacués op te nemen. De gemeenten, waar zij blijven, zorgen dan voor verdere uitreiking van kleding, eventuele uitkeringen etc. Het is daarom maar goed, dat niet alle gemeenten in het eerste enthousiasme de ingezamelde kleding direct per auto naar de rampgebieden hebben gebracht, want daar is zij het minste nodig.

In de grote hal staan honderden brancards opgesteld, waar de vluchtelingen even op kunnen uitrusten, terwijl ze op verder vervoer wachten. Iedere brancard is voorzien van dekens en lakens, zodat zij, die 's avonds laat arriveren er

ook de nacht kunnen doorbrengen.

Hier zitten ze dan te wachten en te staren, zij die de ramp hebben overleefd en nu een veilige haven hebben bereikt. Op de meeste gezichten staat de oververmoeidheid duidelijk te lezen. Sommigen lopen angstig zoekend rond, overal informerend naar verdwenen familieleden; anderen kijken voor zich uit in doffe berusting en gelatenheid.

Een enkele keer is er een blij toneeltje te zien, als een reeds verloren gewaande hier wordt teruggevonden. Ook spelen zich droevige taferelen af, wanneer een vriend of bekende het bang vermoeden dat vader, broer of vrouw verdronken is, komt bevestigen.

Aparte opvang van kinderen in de Rotterdamse Ahoy-hallen.

Daar zit een oude Zeeuwse boer met zijn zoon op een paar stoelen. Een zwarte poedel, zijn haren nog aaneengekleefd van het water, zit met hangende kop tussen hen in. De man kijkt naar een verformfaaid vrouwenportret dat hij uit zijn portefeuille tevoorschijn heeft gehaald. Geen woord wordt gewisseld tussen de beide mannen, maar de stilte om hen heen is veelzeggender dan duizend woorden.

Wie zou die stilte durven breken om deze mensen te vragen naar hun ervaringen? Wie zou bij een van deze groepjes, ieder met eigen leed en eigen herinneringen aan durven komen met het verzoek om ten onzen gerieve weer onder woorden te brengen datgene waaraan zij nauwelijks meer durven denken? Wij missen daartoe de moed.

Een helper laat ons de verschillende afdelingen van het centrum zien. Om zijn arm draagt hij een witte band met een stempel: een bundel pijlen met de spreuk "Virtus concordia fides" (Deugd, eensgezindheid, trouw). Het is een lid van het Leidse studentencorps, dat hier met vele medestudenten uit de Sleutelstad zijn krachten geeft aan de vluchtelingenzorg en zo de schone woorden van deze spreuk in daden omzet.

Een verpleegster voegt zich bij ons, die zo uit haar nachtdienst in het ziekenhuis werd gehaald om per schip naar Dirksland op Goeree te vertrekken en daar 70 mensen te gaan halen, waarvan er 50 onmiddellijk geneeskundige hulp nodig hadden. In sobere bewoordingen vertellen zij over hun ervaringen. "En alstublieft onze namen niet in de krant. Iedereen helpt immers en wat wij doen is niets bijzonders."

Veel geëvacueerden uit Goeree, de Hoeksche Waard en Schouwen zijn ook naar Utrecht gebracht. Hier is een provinciaal ontvangstcentrum, dat de mensen naar verschillende plaatsen in deze provincie zendt. Dit is gevestigd in de bloemenveiling.

Daarnaast, op het Jaarbeursterrein Croeselaan, is het plaatselijke centrum dat voor vervoer naar adressen in Utrecht zorgt. Grote gezinnen worden hier in het Universiteitshuis ondergebracht omdat men het heel terecht zeer ongewenst vindt deze over verschillende adressen te verdelen. In deze dagen trekt de gezinsband immers meer dan ooit.

Voor de ontvangstcentra verdringt zich niet meer als in de eerste dagen vol spanning en chaos een angstige menigte van mensen, die weten wil of verwanten veilig zijn gearriveerd. De Rotterdamse politie moest toen zelfs speciale maatregelen nemen om de orde in de omgeving van de Ahoy-hal te handhaven.

Nu verschijnen regelmatig lijsten met de namen van hen, die de centra zijn gepasseerd en die door iedereen kunnen worden geraadpleegd en van die mo-

Hulp door buitenlanders.

gelijkheid wordt een druk gebruik gemaakt. Hopelijk zullen deze lijsten ook spoedig in Zeeland en de andere getroffen gebieden zelf ter inzage liggen, want daardoor zou veel ongerustheid worden weggenomen. De evacués weten meestal niet, dat de streken bij de getroffen gebieden, dat zelfs Zuid-Beveland en Walcheren per post te bereiken zijn en zo verzuimen ze zelf een levensteken naar hun familie te zenden.

Men probeert zoveel mogelijk om de vluchtelingen in de omgeving van hun woonplaats onderdak te brengen. Dat is voor hen prettiger, zij kunnen gemakkelijker terugkeren als daartoe voor sommigen gelegenheid mocht zijn en de mannen werken veelal dagelijks mee in hun woongebied, dat zij het beste kennen.

Zo zijn er in Westelijk Noord-Brabant 18.000 Zeeuwen en bewoners van de Zuid-Hollandse eilanden ondergebracht, doch de gehele provincie Utrecht telt maar 2500 vluchtelingen. Daar velen onderdak vonden in de droog gebleven gedeelten van hun eigen woongebied wordt het totale aantal evacués niet hoger geschat dan 50.000.

Zo horen we dan nu in de Rotterdamse en Haagse trams en in de Utrechtse stadsbussen steeds het Zeeuwse of Goereese dialect of de tongval van de Hoeksewaard. De getroffen en gaan naar de centra om te kijken of er familie is gearriveerd, zij doen inkopen of halen uitkeringen bij de gemeentelijke instanties. En zij hebben 't veilige gevoel, dat ergens in de vreemde stad een warme kachel en een gezellige huiskamer op hen wachten.

Ieder spant zich in om deze zwaar getroffen en zoveel mogelijk te helpen en goed te doen. Maar het verlies van eigen huis en haard, van gezinsleden en naaste verwanten soms, kan geen mens hun vergoeden. En de herinnering aan de bange dagen en nachten in de eerste dagen van februari 1953 zullen nog lang bewaard blijven in de families van deze eilandbewoners voor wie het water van vertrouwde buur zo plotseling tot dodelijke vijand werd.

101. Het leek wel of de zee wraak nam.

Perscommentaar in Amerika, gepubliceerd in hetzelfde nummer van het Zeeuwse Dagblad, toen onder hoofdredactie van de heer J.D. Troostheide, nu hoofdredacteur bij het Wegener's Couranten Concern te Apeldoorn.

'In de Amerikaanse dagbladen verschijnen nog steeds berichten en artikelen, waaruit een intens medeleven spreekt tot al degenen in Nederland, Engeland en België, die door de overstromingen getroffen zijn. Enkele beschouwingen laten we hieronder volgen.

The New York Times schreef woensdag jl.:

"Meer dan duizend slachtoffers in Nederland, en bijna half zo veel in Engeland! Het lijkt wel of de zee wraak heeft willen nemen op deze beide landen, die haar in het verleden zo dikwijls bedwongen hebben. Het verlies aan mensenlevens is werkelijk ontzettend om nog maar te zwijgen van de aangerichte schade, die op dit ogenblik nog niet te schatten is.

De sympathie van de gehele beschaafde wereld gaat uit naar hen, die met één slag van huis en haard beroofd zijn, en voor hen die thans hun leven in de waagschaal stellen om anderen te redden, hebben we slechts woorden van lof en dank".

The Christian Science Monitor leverde dinsdag o.m. het volgende commentaar:

"Europa is reeds verschillende malen door de storm getroffen, maar zelden door een orkaan van een dusdanige kracht als die, welke het afgelopen weekend boven Engeland woedde en de beroemde Nederlandse dijken doorbrak. Zowel Nederland als Engeland hebben zich al zware opofferingen moeten getroosten om zich van de in de tweede wereldoorlog opgelopen klappen te kunnen herstellen en paraat te zijn bij een eventuele nieuwe aanval. Ieder verlies aan geld en goed vergt nieuwe inspanningen."

The Cleveland Plain Dealer schreef maandag onder de kop: "Wij zwakke mensen": "Het enige hoopgevende aspect van deze afschuwelijke ramp is de volkomen zelfverloochening van allerlei "buitenstaanders" die hun leven op het spel zetten en dikwijls omkomen bij hun pogingen hun medemens te redden. Uit verschillende rampgebieden bereiken ons hieromtrent berichten, die ons geloof in de mens een nieuwe gloed verlenen. Ons aller sympathie gaat

uit naar de getroffen en, vooral naar de Nederlanders, wier land voor een groot deel beneden de zeespiegel ligt. Weinig volken hebben zich meer moeite gegeven om nieuw land op de zee te veroveren dan juist zij. Thans zijn echter duizenden hectaren vruchtbaar land door de wraakzuchtige zee opgeëist. De dijken zijn doorbroken en overstroomd. Wij twifelen niet of de gehele beschaafde wereld zal de getroffen en te hulp komen. Moge het vooral hulp van particuliere zijde zijn, opdat de solidariteit van de mensheid daardoor andermaal bevestigd worde".

Dordrecht: Hulp per boot. In sommige straten stond het water anderhalve meter hoog.

The Washington (D.C.) Star schreef woensdag onder de kop "De zee heeft gesproken", o.m.:

"Tussen het kleine Nederland, dat eigenlijk weinig meer is dan een Delta van Maas en Rijn, en de zee bestaat al sedert eeuwen wat zij een gewapende vrede zouden willen noemen. Aan die vrede is thans een einde gekomen en wel op een zo gewelddadige wijze als in eeuwen niet is voorgekomen. Op talrijke plaatsen zijn de dijken doorbroken, waardoor naar schatting bijna 10 procent

van Nederland door het zoute water bedolven is. Het aantal slachtoffers heeft de 1000 reeds overschreden en de materiële schade is zelfs nog niet te overzien. Ook België en Engeland hebben een hoge tol betaald.

De ramp, die deze landen getroffen heeft, draagt als iedere catastrofe een universeel karakter, waardoor alle mensen van goeden wil zich genoopt voelen de helpende hand te bieden. Van alle kanten stromen dan ook de giften binnen. De Nederlanders, Belgen en Engelsen zullen zich door dit treffen met hun erfvijand niet uit het veld laten slaan. De doden zullen niet vergeten worden, maar zij die ontkwamen, zullen de strijd voortzetten omdat zij de heerschappij van de zee niet willen erkennen."

Uit The Pittsburgh Post Gazette van 3 februari:

"Wanneer Europa door een zware ramp getroffen wordt, zoals in het afgelopen weekend het geval was, worden wij Amerikanen daardoor heftiger opgeschrikt dan zelfs de goede nabuurschap zou doen verwachten. In de afgelopen jaren, en speciaal sedert de tweede wereldoorlog, zijn de welvaart en de economische toestand in de landen aan gene zijde van de Atlantische Oceaen zo nauw verbonden geraakt met de onze, dat alles wat West-Europa belaaft ook op de Verenigde Staten zijn stempel drukt. Vandaar dan ook dat de berichten over de overstromingen in Nederland, België en Engeland niet alleen in de Europese hoofdsteden, maar ook in Washington grote ontsteltenis hebben gewekt. De woedende golven, die volgens de eerste berichten reeds meer dan 700 slachtoffers hebben geëist en daarenboven enorme schade hebben toegebracht aan woningen en landerijen, zullen ook vele in verband met de Atlantische gemeenschap opgestelde plannen wegvagen. Nog de vorige week maakte de Nederlandse Regering bekend, dat zij het wel zonder de 15 miljoen dollar kon stellen, die Nederland in het kader van de economische steunverlening al waren toegewezen. Thans is het land getroffen door de grootste overstromingsramp, welke het sinds de St. Elisabethsvloed heeft meegemaakt. Er zullen tijden overheen gaan al eer het thans geïnundeerde landbouwareaal weer bebouwd kan worden."

102. Gered, maar ontredderd!

'Kom jongens, gaan jullie maar voorop!' . . .

Het is een bezorgde vader die zijn twee kinderen liefderijk toespreekt, terwijl ze samen het wreed geweld van water en wind proberen te ontlopen.

Hun vlucht is niet zonder gevaar. Er zitten zwakke plekken in de dijk waar ze nu overheen lopen: Nu ja, volhouden maar, het droge is al dichtbij.

Vader ondersteunt ook zijn vrouw die naast hem loopt.

Wat hebben ze al veel meegemaakt.

Maar nu is de redding nabij.

Even wordt de spanning verhoogd, als ze zien hoe hun kinderen een zwakke plek op de dijk moeten nemen.

Vader geeft welgemeende raadgevingen.

De kinderen zouden wel een beetje achter willen blijven. Nóg dichter bij vader en moeder, die hun altijd veiligheid boden, hun leventje lang. Maar ze moeten nu op eigen benen over dat gevaarvolle . . .

Gelukkig, het lukt! . . .

Nu zijn vader en moeder zelf aan de beurt. Vader verheelt zich niet dat er juist op dat moment een woedende golf komt aanrollen, als met opengesperde muil, belust op prooi! . . .

'Doorlopen, kinderen!' . . .

Niet omkijken!' . . .

De kinderen lopen door. Nu zij over het moeilijke punt heen zijn, zullen vader en moeder het zeker redden. Die hebben immers zoveel ervaring.

Doch plots! . . .

Wat is dat?

Die rauwe kreten, zijn dat niet de stemmen van vader en moeder? Het liefste wat zij op aarde bezitten!

Zij kijken om . . .

En dáár . . .

Ach, het is eigenlijk met geen pen te beschrijven. Vóór hun ogen zien zij hoe het zwakke stuk dijk met één hap door het schuimende zeenat wordt weggenomen.

Ze zien hoe vader en moeder door de grauwe golven worden meegesleurd, als wagen die baren zeevolven.

Ze zien niet de brekende ogen van hun ouders, die naast het eigen levensgevaar nog een glimp opvangen van hun wel gered, maar totaal ontredderd kroost, daar op die dijk . . .

En dan gaat voor hen de wereld onder.

De schok die de kinderen oplopen is ontzettend.

Wat is voor hen nog de waarde van het leven? . . .

Hoe moeten ze verder? . . .

Ze bereiken het veilige droge.

Dat wel, maar hoe is de wereld veranderd. Hoe vijandig doet alles aan, al is men nog zo goed voor hen.

Hoe donker is zelfs het meest verlichte vertrek.

Wáár ze in het vervolg ook zoeken zullen, al is het tot aan de einden der aarde, hun ouders zullen ze niet en nooit meer vinden.

Tot op de jongste dag . . .

Het was Elseviers verslaggever, Piet Bakker, die deze lieve kinderen aantrof in de Rotterdamse Ahoyhal, waar de ontheemden van de Zeeuwse en Zuidhollandse eilanden een dak boven het hoofd vonden.

Piet Bakker, als hij daar het algemeen leed aanschouwt: 'Er wordt geen klacht geuit door hen, wie het water van alles beroofde. Zij aanvaarden deze rampspoed met een beklemmende gelatenheid. . . '

En dan verder: 'Er zitten hier twee kinderen die niet eten en geen woord zeggen. Ze zitten maar stil voor zich uit te staren met hun witte gezichten. Zij liepen vóór hun vader en moeder uit over de dijk naar het droge. De ouders werden meegesleurd door de golven, door een zwakke plek op die dijk.

De kinderen zitten hier verloren en ellendig te wachten wat er verder met hen zal gebeuren. . . '

Ach, ze zijn niet de enigen.

Er is zoveel gepasseerd. Er zijn zulke diepe wonden geslagen. Er is door mens en dier zoveel geleden. . .

Niet ver van de twee kinderen vandaan ligt een jongen van zeventien jaar op een brits. De pijn in de blik van zijn ogen spreekt boekdelen.

Maar zelf kan hij niets zeggen.

Hij is verstomd.

Verstomd van smart. . .

Veertien van zijn naaste familieleden zijn omgekomen.

Hij is alleen overgebleven.

Misschien zal hij nooit kunnen vertellen door welk wonder zijn leven werd gespaard.

Komt, wilt op 's Heeren daden merken,
Aanschouwt des Hoogsten grote werken:
Zijn macht, die nooit te stuiten is,
Maakt d'aarde tot een wildernis.
Sta op, o God, toon medelijden,
Laat ons Uw arm van nood bevrijden;
Verlos ons uit de angst, o Heer,
Zo krijgt Uw goedheid eeuwig d'eer.

103. 'Ik durf niet in een helicopter!' . . .

Een interessant krantebericht van zaterdag 7 februari 1953 verhaalt over de hulpverlening vanuit vliegveld Valkenburg.

'Enorm groot en belangrijk is de rol, die het vliegtuig speelt bij de hulp die wordt geboden aan de zwaar getroffen gebieden. Onophoudelijk vliegen heli-copters en andere kleine vliegtuigen af en aan en het is dan ook niet teveel gezegd, dat we hier van een complete "luchtbrug" kunnen spreken, een luchtbrug waarvan Valkenburg het centrum vormt. . . .'

De betreffende journalist die hierover schreef, bezocht Valkenburg om een indruk te krijgen van de organisatie en de werking van deze luchtbrug. Er waren vele tientallen vliegtuigen in actie, vogels van allerlei grootte en allerlei pluimage.

Het meest indrukwekkend waren wel de vier reusachtige Flying Boxcars van de Amerikaanse luchtmacht, die waren overgekomen van het Rhein-Main vliegveld bij Frankfurt. Deze reusachtige dubbel-staart vrachtvliegtuigen, die ook op Korea een belangrijke rol hebben gespeeld, kunnen in hun enorm vrachtruim praktisch evenveel laden als in een spoorwegwagon . . .

De Marine Luchtvaartdienst nam deel met 12; de L.S.K. met 6 en de Rijks-luchtvaartschool met 4 toestellen. Prins Bernhard, de K.L.M. en Fokker hadden elk één toestel gestuurd om bij de dropping te helpen.

De Amerikanen hadden 10 toestellen ter beschikking gesteld, waarvan er twee voor verkenningen werden gebruikt.

Voor dit doel waren ook meerdere Marinetoestellen aanwezig. Bovendien was juist een viermotorig Vliegend Fort van de Deense luchtmacht gearriveerd met een grote zending rubberboten.

Het was indrukwekkend te zien, hoe enorm er op Valkenburg werd gewerkt. L.S.K.-ers, Amerikanen en vele Nederlandse vrijwilligers werkten schouder aan schouder en hielpen waar zij konden.

Een van de hangars van Valkenburg diende als opslagplaats van de ontvangen goederen, die uit alle delen van ons land toestroomden. Voortdurend reden volbeladen auto's naar de vliegtuigen.

In die hangar lagen onafzienbare stapels, naar men ons verzekerde 50.000 broden, die door meisjes in zakken werden gepakt, terwijl een ijskoude wind door de tochtige hangar woei.

Kort tevoren waren reeds 2500 zakken, voorzien van brood, margarine en beleg door de vliegtuigen gedropt. Lege zandzakken lagen er bij tienduizenden en nog voortdurend worden nieuwe aangevoerd. Ook was een plaats ingeruimd voor auto-binnenbanden. Verder lagen er stapels chocoladerepen, snoep, babyvoeding, kortom te veel om op te noemen.

Onophoudelijk reden vrachtwagens, hoog opgeladen, de hangar uit naar de wachtende vliegtuigen, die onmiddellijk, nadat zij waren volgestopt, de startbaan afstoven, in zuidelijke richting. . .

Behalve brood, dekens, zandzakken en kleding werden ook water en babyvoeding door de vliegtuigen gedropt.

Natuurlijk waren er dikwijls vele moeilijkheden te overwinnen. Vooral de heli-copters, die op het water neerstreken om zieken op te halen, hadden het zwaar te verduren en kwamen meermalen vast te zitten. Eenmaal heeft zo'n toestel-letje op een bed vastgezeten. . .

Het afwerpen van rubberboten had aanvankelijk niet dat succes, dat men er van had verwacht. Zij dreven door de krachtige wind af, doch dank zij een Nederlandse vinding om de rubberboten met anker en touw af te werpen, konden vele afgeworpen boten later uitstekende diensten bewijzen. . .

Prachtig is vooral het werk geweest, dat door de helicopters, de mensenredders bij uitstek, werd gedaan. Jammer, dat ons land maar één helicopter bezat. Het buitenland heeft echter meer dan 20 helicopters met bemanning en al gestuurd, die niet vanaf Valkenburg, doch vanaf Gilze-Rijen en Woensdrecht opereerden. . .

Ook de Belgische Luchtvaart Maatschappij, de Sabena, kwam met één heli-copter helpen. Even heeft men in angst gezeten, toen de machine als vermist werd opgegeven, doch gelukkig duurde de angst niet lang.

Vooral de eerste dagen na de ramp is het werk van de helicopters door de krachtige wind sterk bemoeilijkt. . .

Het moet, zoals wij op Valkenburg opvingen, meermalen zijn gebeurd, dat mensen weigerden gered te worden. Voor de helicopters waren ze soms zeer bang.

Ze hadden nooit zo'n toestel gezien en bleven liever op het dak van hun huis zitten dan in een helicopter te stappen.

Natuurlijk waren dit uitzonderingen, want op één dag alleen al heeft de enige Nederlandse helicopter meer dan 40 mensen gered. Ook vertelde men in Val-kenburg het verhaal van een boer, die met 25 koeien op een droog stuk land zat en weigerde zijn dieren in de steek te laten. Het zijn verhalen als deze die ons pas de grote ellende doen beseffen van mensen, die door de ramp zijn getroffen. Het enige lichtpunt in deze verschrikkelijke dagen is de grote offervaardigheid,

de spontaniteit waarmede de handen ineen worden geslagen en de manier, waarop wordt gewerkt om het lot van de getroffenen te verzachten. Ook op Valkenburg wordt dat door vliegers en grondpersoneel, militairen en burgers, Nederlanders en buitenlanders gedaan op een wijze, die bewondering en respect afdwong. Dit geldt ook voor de mensen van de luchtbrug! . . .

104. Toen de kerkklokken klonken.

'Al is het drieëntwintig jaar geleden, ik herinner mij die nacht nog goed', zegt Ds. Van Griethuijsen. 'Ik sliep vast, ik was moe. De hele zaterdag had het gestormd en onderwijl moest de preek afgemaakt worden'.

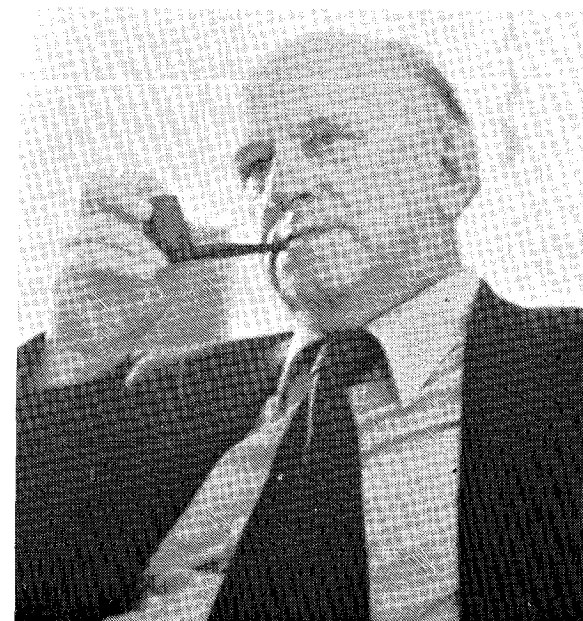
Midden in de nacht werd dominee opgeschrikt door de stem van zijn vrouw: 'Man, word wakker, de klok luidt, er is brand!' . . .

Dominee liep naar het raam en keek uit over Numansdorp. Hij bemerkte nergens een rode gloed en zei geruststellend: 'Ik zie geen brand hoor; maar wát een storm, zeg!' . . .

Hij ging weer slapen, maar nogmaals maakte zijn vrouw hem wakker. 'Man, ik hoor de klok wéér en ook een sirene!' . . .

Dominee keek over het land: 'Als er brand is dan zeker niet in ons dorp; echt, er is geen vonk te zien!' . . .

Hij kroop opnieuw in bed. Toen werd er luid gebeld. De buurman kwam zeggen dat het hoog water was en dat het water van het Hollandsch Diep bij het schippershuis reeds aan de dijkrand stond. Dát wilde dominee zien. Met zijn twee

Ds. W. van Griethuijsen.

Numansdorp.

oudste jongens liep hij in de storm er naar toe. Hij schrok toen hij dat wilde water zo dicht bij zich tegen de dijk aan zag beuken. Eén zwakke plek in de dijk en de polder zou vollopen. Hij draaide zich om en ging haastig naar huis. Van slapen kwam niets meer, maar om nu al iets te doen, daarvoor was het nog te donker. Hij ging hier en daar kijken en hoorde omstreeks acht uur dat er een dijk was doorgebroken. In het dorp was dat nog niet te merken. Hij ging enkele oudere mensen waarschuwen. De beklemming van het dreigende onheil werd sterker. Niemand had nog een goed beeld van de situatie en niemand wist waar men op moest rekenen. Wat kon er al niet gebeuren? Welke voorzorgen moesten getroffen worden? . . .

Zo liep dominee Van Griethuijsen tot 's middags twaalf uur rond. Toen hoorde hij dat er velen in een buitenpolder waren verdronken. Dat bracht de grauwe werkelijkheid opeens heel dichtbij. Er kwamen al mensen langs met koffers. De pastorie lag heel hoog. Op zolder staande kon dominee ver het land in kijken. Opeens zag hij in de verte water; heel langzaam kwam het dichterbij. Soms leek het wel stil te staan, maar als hij even niet keek bleek het daarna toch duidelijk dichterbij te zijn gekomen. Hij ging naar buiten en zag dat de huizen aan de overkant van de straat al in het water stonden. Er liep een weduwe met drie kinderen. Hij haalde hen naar binnen; wie weet bleef de pastorie droog. Ze stond het hoogst van het hele dorp. De buurman ging vol ijver zijn broeikassen vastzetten; je kon maar niet weten wat er zou gebeuren. Hij wist ook niet wat hij nu wél of niet moest doen, maar hij deed iets en dat gaf enige afleiding. . .

Ds. Van Griethuijsen ging ook maar eens naar het bejaardentehuis; hij was tenslotte bestuurslid. De oude mensen werden al overgebracht. Hij hielp hen in al hun zenuwachtigheid om de hoogstnodige bezittingen in te pakken en hen zacht naar buiten te dringen; het is zo moeilijk het eigene en vertrouwde op te geven, begreep hij. Een vrachtauto bracht hen naar veiliger oord.

De mensen uit de lager gelegen huizen achter de pastorie werden 's avonds om een uur of zeven naar Klaaswaal geëvacueerd.

De hele zondagmiddag was het water verder omhoog gekropen. De straat werd nat en in de namiddag stond het water om de pastorie heen. Plotseling hoorde Mevrouw Van Griethuijsen onder groot gerinkel de weckflessen in de kelder van de rekken vallen. De pastoriebewoners begonnen de meubelen naar boven te dragen en toen 's avonds om acht uur het water de kamers binnenliep was de vloerbedekking juist opgenomen. Na half elf konden ze niet meer beneden zijn en moesten dus wel boven bij elkaar blijven zitten. Zo gingen ze de nacht in. Duisternis lag over de wilde vloed. Geïsoleerd van de buitenwereld bracht ieder vervuld van eigen gedachten die nacht door.

Hoe zou het zijn met de bewoners van de lager gelegen huizen?

Hoelang zouden ze het zelf kunnen volhouden zonder licht, zonder eten en drinken? Er werd weinig gesproken; allen waren beduusd door het overweldigende van het bekende en toch ook weer onbekende gevaar.

Ds. Van Griethuijsen . . . 'Toen het die maandagmorgen licht werd waren de huisjes achter ons verdwenen. De grotere huizen van het dorp stonden er nog. Het water zakte tot de vloerplint. Nog later werd de vloer zichtbaar. Daarna steeg het weer. Toen een roeiboot langs kwam om ons op te halen kon die zomaar naar binnen varen. De boot legde aan bij de trap. Niet allen konden mee. Ik bleef met enkelen achter, maar werd 's middags opgehaald en bij mijn gezin in Klaaswaal ondergebracht. . . '

Toen ik Ds. W. van Griethuijsen bezocht, was hij AOW-er. Hij heeft 25 jaren in Numansdorp gewerkt als Nederlands Hervormd predikant. Toen hij er kwam was de bevolking van de Hoeksche Waard niet zo vreemd voor de oud-Staphorstenaar. Hij had immers reeds elf jaren gewerkt in St. Annaland op Tholen en daarvoor nog vier jaren in Lopikerkapel. Hij was nu al anderhalf jaar weg uit Numansdorp. Zolang de predikantsplaats daar vakant is, verricht hij er echter wel hulpdiensten, maar binnenkort zal dat niet meer nodig zijn.

Dominee is van de mensen in de Hoeksche Waard gaan houden en blijft daarom zijn laatste jaren graag in Oud-Beijerland wonen.

Op mijn vraag of hij in de dagen van de watersnood tot een geestelijke steun kon zijn voor zijn gemeenteleden, antwoordt hij dat daar niet veel gelegenheid voor was. Een ieder was druk bezig met zijn eigen zaken en daarna ging elk een kant uit. Sommigen kregen onderdak ver van huis; de meesten bleven zo dicht

Evacuatie uit Numansdorp.

mogelijk in de buurt in het droge deel van de Hocksche Waard: In Klaaswaal of in Oud-Beijerland, dus overal waar het maar droog gebleven was. Daar hoorden ze elkaars belevenissen. Hoe de één met zijn gezin op de dakrand zittend, God om hulp had gebeden; de straffende hand van God had opgemerkt en om genade had gesmeekt. Anderen en ook dominee Van Griethuijsen hadden dat zo niet ervaren. Dat zij gered waren had een natuurlijke oorzaak vonden ze zelf. Ze bewoonden immers een stevig en hoog huis? 't Was zo, dat zodra het water het plafond van de woning bereikte, je verloren was. Het plafond werd dan omhoog gedrukt en de muren vielen in. Bleef het water maar een halve meter beneden het plafond dan hielden de muren het wel en konden de mensen op zolder blijven zitten.

'Zeker, er waren wel mensen die gingen bidden, vooral als hun huis heen en weer wiebelde en de doodsangst een feit werd. Je moet je buurman met zijn gezin maar ten onder zien gaan. Toch heb ik na de Ramp bij velen die zo intens baden, daar niet zo veel meer van gemerkt' . . .

Voor Ds. Van Griethuijsen en zijn gemeenteleden was dit gebeuren wel een uitdaging om te laten zien dat ze bereid waren tot helpen. Natuurrampen hebben duidelijk een oorzaak. In dit geval een uitzonderlijk samengaan van een zware noordwesterstorm en springtij. Evenals bij Elia was ook nu God niet in de stormwind, suggereerde de dominee.

'God beproefde ons of we onze roeping om elkaar te helpen wel verstonden. Of we ons niet hebzuchtig gedroegen als er goederen te verdelen vielen. Nee, een oordeel van God vond ik het dus niet. En wat die oude formule betreft, dat regen en droogte, gezondheid en ziekte, rijkdom en armoede uit Gods "voorzienige" hand komen: in feite komt het woord voorzienigheid niet in de Bijbel voor. Er staat wel dat de HEERE zal voorzien in wat we nodig hebben, maar daar maak ik geen systeem van. Vroeger deden we dat wel. Ja, in hoeverre heeft God er mee te maken? De één kan het persoonlijk als een oordeel aanvoelen, maar anderen mogen nooit zeggen: Dat is een oordeel over hen! Ze hebben dit of dat gedaan en dáárom . . .

Dat er mensen in die nood geestelijk gezegend zijn, dat valt niet te ontkennen. Samen met een groep mensen op een dak temidden van het water en samen bidden om hulp en zien dat die hulp ook komt, dat maakt wel indruk. Of je sloot vriendschap voor het leven door de saamhorigheid in het gevaar. Dat gebeurde ook.

Iemand had een gesprek gehad op het dak en later gleed de ander het dak af het water in en verdrong. Zo'n ervaring blijft een mens zijn hele leven bij' . . .

Mevrouw Van Griethuijsen valt haar man hierin bij: 'Het was net zo'n tijd als tijdens de Tweede Wereldoorlog. De mensen kwamen vaak nader tot elkaar. Noed geeft mensen dikwijls een gevoel van gemeenschap. Jammer dat zoiets

niet blijft. In deze tijd mis ik dat meelevén. Wij leven oppervlakkiger dan toen' . . .

Mijn eigen ervaring (R.V.) tijdens die week dat ik aanhoudend in het ex-Rampgebied hierover interviewde, was, dat toen de mensen vlak voor de dood kwamen te staan, zij zich, volgen's mij, plotseling realiseerden dat zij niet bereid waren om te sterven.

Daar was vaak niet voldoende rekening mee gehouden. Zó onverwachts kan ook Christus voor ons staan! En dan? . . .

In de dagen van de februari-vloed waren er ook mensen, ontdekte ik, die tot hun eigen verrassing wél gereed waren om hun God te ontmoeten. Voor velen kwam de vloed echter zo plotseling dat ze het nauwelijks zo ervoeren. Ze dachten in hun verdoving niet meer aan deze bereidheid. Als intermezzo en ook als een impressie vertel ik dit aan het echtpaar Van Griethuijsen, om hen een algemene indruk te geven van wat men mij had meegedeeld.

'De sporen van de watersnood zijn nog merkbaar', gaat Ds. Van Griethuijsen verder. 'Als het nu hoog water is, zijn de mensen veel angstiger en denken veel meer na over hun leven. De belevenissen laten bij de één een veel dieper indruk achter dan bij de ander. Bij sommigen is er al snel een verandering, een wegslijten van de ernst van het leven. Ernst is voor mij bij voorbeeld zeker wel het dienen in Gods Koninkrijk, maar dat valt dan wel samen met dienst aan de naaste. Als je iemand in nood blij kunt maken dan is dat je christelijke roeping en dan is dat voor mij een hoge vorm van godsdienst. Kijk, er waren veel mensen die wel tot God baden, maar toen de hulpverlening op gang kwam en de goederen moesten worden verdeeld, kwam er afgunst over wat de ander ontving of ze vonden dat ze te weinig kregen en daar waren er die dan zelf maar wat pikten. Jammer, zulke dingen zo spoedig te moeten zien gebeuren. . .

Er zijn dorpsbewoners die nog afschuwelijke herinneringen hebben overgehouden aan de berging van de lijken van de 56 omgekomenen. Ze dreven rond temidden van de meubelstukken, balken en planken en kadavers van honderden stuks vee: varkens, schapen, koeien en paarden. Ik vond het moeilijk om de berooide familieleden te troosten. Je kon ze niet teruggeven die ze misten. Van een gezin met negen kinderen bleef één jongetje in leven. Dat jochie zal dat zijn hele leven niet vergeten. . .

Het delen in de droefheid en het meelevén met de gemeentelieden gaf mij een sterk saamhorigheidsgevoel. Ik zou die gemeente toen niet zo maar hebben kunnen verwisselen voor een andere, als ik een beroep had ontvangen. Voor mijn gevoel had ik haar dan in de steek gelaten' . . .

De gevonden lijken werden meestal eerst voorlopig begraven. De begraafplaats

Met een amfibie door Numansdorps' straten.

van Numansdorp lag nog geruime tijd onder water. Na de drooglegging was dominee vele malen betrokken bij de herbegravenissen. Vonden de daar verzamelde familieleden de troost om verder te gaan? Zagen ze de toekomst van Jezus Christus aanlichten over deze graven? We geloven in de kerk toch een opstanding der doden? Heeft die belijdenis geklonken bij het nieuwe begin in Numansdorp? De kerkklok heeft geluid. Wordt nu heengeleefd naar het volgende sein als Jezus terugkomt? . . .

Dominee Van Griethuijsen geeft hier geen concreet antwoord op. Belangrijk vindt hij of we bereid zijn voor elkaar offers te brengen! De zaken eerlijk te verdelen! Geen naijver op te wekken!

Ds. Van Griethuijsen: 'Mensen hebben elkaars hulp nodig. Wij kunnen alleen bidden dat de omstandigheden zo zijn, dat we leven kunnen. Dat we elkaar helpen kunnen. Dat de boer werken kan en dat je weer verder kunt gaan. Ook na zo'n ramp!' . . .

105. Na uren van schrik en ontzetting.

Eigenlijk bestond er vooraf maar weinig angst voor de gemeente 's-Gravendeel. De dijken zaten goed in elkaar en konden wel tegen een stootje. Het had er wel eens vaker om gespannen en het was altijd nog goed afgelopen. Dus, waarom nu niet? . . .

Toch was dat deze keer misgerekend.

Die rampvolle nacht spande het water samen met de storm en deden samen een onverhoedse en zeer strategische aanval op het vliedorp aan de Kil.

De bevolking ging 's avonds toch nog vrij gerust ter ruste. De Kildijk leek hecht en stoer en lag daar onaangetast.

Echter de aanval kwam van een geheel andere en totaal onverwachte kant.

Bulderend overmeesterden storm en water de dijk van de polder Nieuwland bij Puttershoek, die overspoelend en afkalvend. Vakmanschap en technisch kunnen moesten het afleggen in deze titanenstrijd tegen de macht en de kracht van het water.

Vanhieruit wierp de storm verse troepen in de strijd en zond die in tomeloze vaart naar 's Gravendeel, om reeds in de vroege morgen het dorp te veroveren en geheel in bezit te nemen.

Er was geen houden aan.

Onafzienbare watermassa's kolkten over de landen en door de straten van 's-Gravendeel, niets en niemand ontziend, zoals spoedig te lezen viel in het boekje 'De dijken braken' van drukkerij G.W. Pieters te Dordrecht: . . . 'Als het ware even aarzelend als er een huis of schuur weerstand bood, maar in een volgende aanval zó hevig treffend, dat tegenstand praktisch niet mogelijk was. De Molendijk bezweek, op een, twee . . . ja tenslotte op vijf plaatsen. De rouw werd tastbaar . . . Van de familie Kranendonk verdwenen de moeder met haar twee dochters in het kolkende water. Toon Brand die op de hoek van de Molendijk en de Smidsweg woonde, verloor negen vrienden en verwanten. Van de familie Heyden werden vader, moeder en drie kinderen weggezogen. In een huis aan de Molendijk hadden twintig mensen beschutting gezocht doch het water deed hun onderkomen instorten en alle twintig verdwenen zij in de grauwe waterstroom. . .

De wildste geruchten deden de ronde, vreselijke aantallen verdronkenen werden genoemd.

Het hardnekkigst hield men vast aan het getal 55. Het werden er echter 37, overigens al verschrikkelijk genoeg.

Toen de nieuwe dag aanlichtte, bleek 's-Gravendeel verzwoegen. Daken en

spitsen waren de enige punten, die er aan herinnerden waar 't leven in al zijn vreugde en verdriet, in al zijn vroomheid en geluk geheerst had. Overal waar men keek domineerde het water, nu rustiger dan in de afgelopen nacht, maar niet minder afschrikwekkend, doordat het de verschrikking had gebracht in een nacht, die de bangste in 's-Gravendeels geschiedenis geboekstaafd zal blijven.

Slechts de Strijensedijk was droog gebleven, ongeveer tot aan de Mookhoek. Hier hadden de meesten hun toevlucht gezocht, vaak pas na uren van schrik en ontzetting' . . .

Strijen: Ook hier stelde jong en oud zich te weer tegen het aanstormende water.

Januari 1953.

Er stonden verschillende mensen te vissen.
Zo'n dag als heden hadden ze nog nimmer beleefd.
Het wemelde van de vis in de rivier.
Ze zwommen gewoon tegen de kant op.
Sommigen vingen achter elkaar zo'n honderd tot honderdvijftig vissen.
Was dat even boffen? . . .
Maar een beroepsvisser daar in de buurt schudde zijn hoofd. 'Dit is niet normaal, mannen. Dit voorspelt een ramp!' . . .

Arie Bijl lachte om deze opmerking, vertelde hij mij toen ik hem in 1976 opzocht in zijn woning te Dordrecht.

'Ik stak er de draak mee, maar achteraf moet ik zeggen dat deze visser er wel kijk op had. Men zegt immers, dat dieren wel vaker een natuurramp vooraf voelen aankomen. Bijvoorbeeld een aardbeving. Daarom geloof ik dat het toen niet te maken had met Ooster- of Westerschelde. Volgens mij werd die ramp veroorzaakt door een zeebeving!

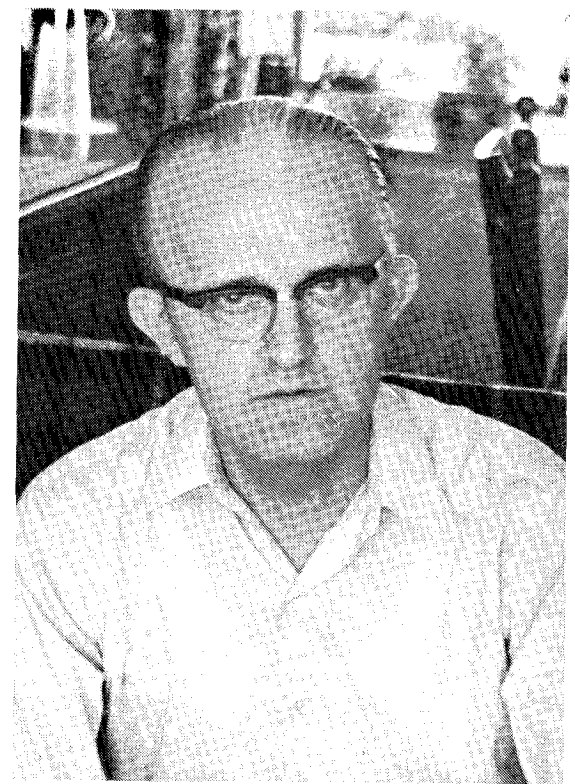
Hoe kwam eigenlijk zo'n man aan die opmerking? Je snapt zoiets niet. 't Was immers nog dagen van tevoren! Ik vergeet het nooit. Uit welke bron had die man dat? . . . Is hem dat ingegeven? . . . Had het te maken met zijn ervaring als visser, vroeger? . . .

De man was al in de zeventig en zat toen te vissen als sportvisser. Opeens zei hij tegen me: "Ik schei er mee uit, dit is niet normaal meer." Het leek hem niet. Ik moest er later vaak aan terugdenken' . . .

De heer Bijl werd op 12 november 1912 te 's-Gravendeel geboren. Eigenlijk heette het plaatsje Schenkeldijk en behoorde tot 's-Gravendeel. Ze waren bij hem thuis klein-zelfstandig en zijn ouders hadden elf kinderen. In 1934 begon Bijl als bus-chauffeur bij de EDAD te Wieldrecht. Lager ging hij over naar Dordrecht.

Toen de ramp kwam, in 1953, woonde hij met zijn gezin op Wieldrecht. 'Wij werden 's morgens gewekt met de mededeling dat heel 's-Gravendeel onder water stond. Ik kwam direct in actie en ging met de pont over de Kil en probeerde mijn ouders te bereiken die daar aan de overkant woonden. Er was echter een gat in de dijk geslagen, zodat ik mijn vader en moeder niet bereiken kon.

Arie Bijl.

Ik heb toen de Marine geholpen, die met amphibieboten kwam. Ik wees hun de weg langs de boerderijen, dat ze niet zouden varen op de palen van de mesthopen, wat nog al eens gebeurde.

Wij hebben nog een keer hulp kunnen bieden aan een boot die op deze manier vastliep. Als we toen niet in de nabijheid geweest waren, was het met die mensen verkeerd afgelopen. We namen de mensen uit die boot over. . .

Men kan zich bijna geen voorstelling vormen hoe sterk het geweld was van storm en golven. We wisten soms bijna niet hoe we die boot van de huizen moesten afhouden en er tegelijk toch bijkomen. Eén verkeerde manoeuvre kon de boot met een klap te pletter slaan tegen de huizen. We hebben heel wat heen en weer gevaren en er velen in veiligheid kunnen brengen.

Toen we daar mee klaar waren begonnen we met het vee.

Dat viel ook niet mee.

Je zag wat paarden zwemmen, die in hun doodsnoed ergens vaste grond zochten. Koeien die probeerden tegen de dijk op te komen, wat hun vaak niet lukte.

We probeerden hun een touw achter de horens te werpen en hen zo te helpen om op de dijk te komen.

Soms lukte dat, soms lukte dat niet. . .

Ik heb er honderden zien verdrinken. Duizenden! . . .

Door mijn drukke bezigheid, vergat ik als het ware m'n eigen gezin. Ik dacht: "O, daar in Wioldrecht, houdt de dijk het wel." Achteraf bleek echter dat de dijk er bijzonder slecht was. Tijdens mijn afwezigheid zijn mijn broers uit Rotterdam gekomen en hebben mijn vrouw en kinderen in veiligheid gebracht. De dijk werd intussen met zakken cement en zand versterkt. Daardoor is de dijk toch intact gebleven, zij het op het randje af.

's-Gravendeel liep praktisch geheel onder. Op de ene plek uiteraard meer dan de andere. Nu heb je in 's-Gravendeel een laagte in het dorp en dat wordt "De Nest" genoemd. De mensen werd aangeraden daarvandaan te vluchten naar de hoger gelegen Molendijk.

Waren ze maar thuisgebleven.

Juist in de hogere gedeeltes zijn de gaten in de dijken geslagen.

Ik zag een landbouwer met z'n vrouw boven op een boerderij staan.

Ze verkeerden in doodsnood. . .

Er was voor hen geen hulp.

Er kwam een enorme golf aan. Een grote, dreigende watermassa.

Voor mijn ogen zag ik het gebeuren.

Met één klap werd de boerderij weggevaagd en de vrouw en de man verdwenen in het kolkende water. . .

Verderop stond een oud schuurtje met een rieten dak erop.

Het schuurtje bleef overeind. . .

Een meisje van een jaar of 17 vluchtte uit haar eigen huis naar oma, omdat vader en moeder niet thuis waren.

Was ze maar thuisgebleven. . .

Thuis gebeurde er niets.

Bij en met oma kwam ze om. . .

Ze trokken allemaal van de diepte naar de hoogte, met een omgekeerd resultaat. Uiteraard zijn de huizen in "De Nest" wel ondergelopen, maar de zolders bleven droog. Daar had men het vege lijf kunnen redden.

Aan de Molendijk werden zulke grote gaten geslagen en met zoveel kracht, dat er geen redden aan was. En het was nog wel de tweede dijk. Een slaperdijk! Eerst heb je de rivierdijk.

Onbegrijpelijk eigenlijk. In "De Nest" bleven de huizen staan. Aan de Molendijk werden ze weggeslagen! Daarom kwam dat meisje om; ik meen dat ze ook nog broertjes of zusjes bij zich had. Met z'n drieën waren ze, geloof ik.

Tja, wie kon weten dat het op de hoger gelegen plaatsen, gevaarlijker zou worden dan in de laagte? . . .

Tussen 's-Gravendeel en Strijen was een groot gat in de weg (dijk) geslagen. Ik wilde naar mijn ouders, maar dat lukte dus niet. Er was geen doorkomen aan. Het water had zo'n enorme kracht!

We stonden daar met wat mensen en zagen hoe een paard probeerde overeind te blijven. Het dier had geen schijn van kans.

Toen probeerde het onze kant uit te zwemmen.

Het paard begreep dat er bij mensen veiligheid voor hem was.

Het lukte niet. . .

Het dier kwam jammerlijk om.

Over de radio hoorden wij dat de ramp ook op andere plaatsen woedde. In Zeeland bijvoorbeeld. Je leefde soms bijna in een roes. Ik denk dat je in zo'n periode meer kracht hebt dan normaal. Het was verschrikkelijk koud en toch bleef je maar door doen.

Normaal zou je toch verstijven van de kou?

Ook was er praktisch geen eten en drinken.

Een paar dagen na de ramp waren de mensen van het Leger des Heils er snel bij met eten en drinken. Het had heel wat voeten in de aarde om dat bij de mensen te krijgen. De wegen waren namelijk niet meer toegankelijk.

't Was een tijd vol ellende. . .

Toen ik weg was naar mijn eigen huis, stond daar een radio-reporter-wagen uit Hilversum.

"Kom je even met ons praten?" . . . riepen ze.

Ik schudde mijn hoofd.

"Ik heb teveel narigheid gezien, ik kan niet spreken. Laat me alstublieft met rust" . . .

Toen zei één van hen dat het gesprek bestemd was om hulp te bieden aan de slachtoffers van de ramp.

Toen heb ik nog een poosje gesproken.

Het werd opgenomen op een band. Die band bestaat nog. Iemand uit 's-Gravendeel, die op een grote zeeboot voer, hoorde mij in Australië spreken.

Het ging er dus om, in het buitenland te laten horen hoeveel hulp hier nodig was. Die zeeman is inmiddels overleden. . .

Ik vraag nu aan de heer Bijl of het geloof hem nog wat zei, in die tijd.

"'t Is misschien wel schande dat ik het zeg, maar daaraan had ik geen tijd om te denken, alhoewel ik gelovig ben grootgebracht. Je zag zoveel om je heen. Iedereen wilde je helpen en daarbij kwam ook nog het medelijden met het in doodsnood verkerende vee, dat op de tweede plaats kwam. . .

Ik vergat honger, dorst en kou. Je verstand kon het niet allemaal verwerken, water in zo'n paar uur gebeurde. De geweldige catastrofe.

Je dacht dat het nooit meer terecht kon komen.

Toen ik nog op Wioldrecht woonde kon je nadien nooit meer rustig slapen als het zo stormde.

Wat mijn ouders betrof, die zijn gered door anderen. Over hen had ik nogal in zorg gezeten, zoals u begrijpt. Een geweldige geruststelling toen ik hoorde dat ze in veiligheid gebracht waren.

Dat was pas na drie dagen. Je bent altijd weer dankbaar dat alles nog leeft. Ook mijn jongste broer en mijn oudste zus, die in Strijen woonden, bleven gespaard, alsook nog een broer en zus op 's-Gravendeel' . . .

We praten nog een heel poosje door met het echtpaar. Ook mevrouw vertelt nog het één en ander uit die tijd. Tenslotte beginnen we toch weer over het geloof. Daarover komen we nooit uitgepraat. Beter is nog als we *uit* het geloof mogen praten. Dat wensen we elkaar toe en nemen dan hartelijk afscheid van deze gastvrije mensen . . .

's Gravendeel.

107. Waar blijft vader? . . .

De wind buldert en loeit. . .

Dakpannen zeilen door de lucht en kletteren tegen de straatstenen.

'Je bent je leven hier niet zeker', roept mevrouw Kleinjan tegen Piet Visser, de schilder, die zij aan het begin van de Molendijk passeert.

'Als het maar niet erger wordt, Piet' . . .

'Mens, het kàn bijna niet erger. Bij mij in het achterhuis zijn al twee ruiten ingewaaid. Ik heb er een paar planken tegen moeten spijkeren.

Van der Griendt vertelde me dat het water van de Kil schrikbarend hoog staat.

Als dat vanavond met hoogtij maar goed gaat!' . . .

'Je komt maar bij ons op de dijk, Piet. Dan zit je hoog en droog!' . . .

Moeder Kleinjan komt thuis.

De zaterdagse boodschappen zijn gedaan. Of het een normale, gezellige, zaterdagavond zal worden? . . .

Zij bergt de spullen op en maakt het water vast heet voor de koffie en roept naar haar man, die in het schuurtje aan het rommelen is: 'Marinus, ik ga brood snijden, kom je zo binnen?' . . .

Na vijf minuten is hij er.

't Wordt al langer hoe erger, vrouw', begint hij als hij in zijn leunstoel gaat zitten. 't Zal me niet eens verwonderen als men vannacht in het lage deel van het dorp last van water krijgt. Als het gevaarlijk wordt moeten we onze dochters maar hierheen laten komen met hun gezinnetjes. Wij zitten hier op een binnendijk, ons kan niets gebeuren' . . .

Tja, zo denkt de 47-jarige vlasarbeider M. Kleinjan erover en velen met hem. Zijn vrouw Ingetje van der Linden (43) heeft geen andere mening, terwijl ze in de keuken aan het boterhammen smeren is voor het gezin: Leendert hun 20-jarige zoon en de dochtertjes Marie en Johanna.

Leendert zit in de krant te lezen, waar schaatsreportages in staan.

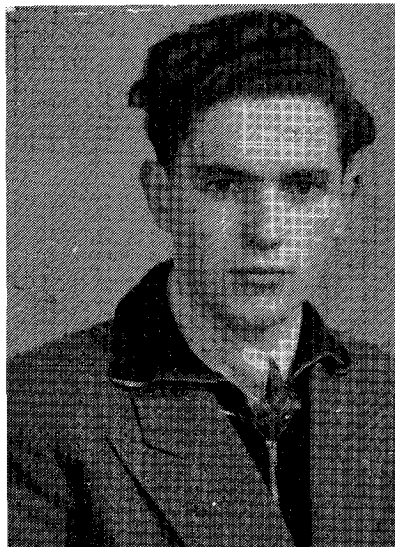
Vader begint weer: 'De storm zit pal in het noorden, Leen, kwaaiër kan het niet!'

Leendert knikt en leest door.

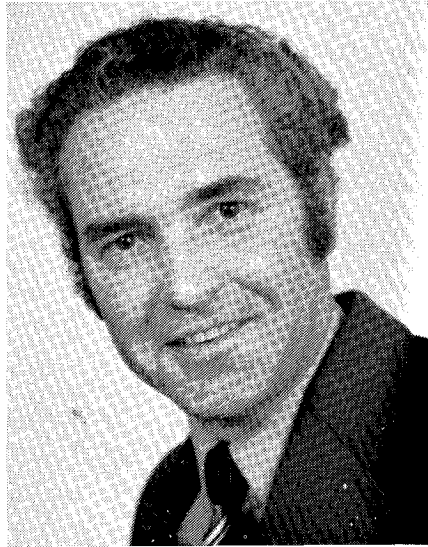
Waarom zou hij zich druk maken.

Ze zitten hier veilig. . .

Met deze Leendert Kleinjan, (lid van de Hervormde Kerk/Gereformeerde

Toen

-Leendert Kleinjan-

Nu

Bond) had ik (R.V.) een gesprek op 16 februari 1977, en hij vertelde mij hoe ontzettend de angst was geweest, toen de dood enkele uren later zo ontstellend dicht bij hun levenspoort verscheen.

Ze moesten door een onvoorstelbare verschrikking heen, waarvan ze nu, op deze vroege zaterdagavond, nog geen enkele voorstelling hadden.

De broodmaaltijd is opgediend.

Zwijgend wordt er gegeten.

Zelfs Marie en Johanna zitten stilletjes naast elkaar.

Wat gaat het buiten toch te keer! . . .

Marie helpt bij het afruimen van de tafel.

Vader loopt naar buiten. Hij moet zich hevig schrap zetten om overeind te blijven.

Hij trekt de pet diep over de oren.

Grauwe wolkenflarden slieren boven zijn hoofd. De storm giert om het huis en het wordt steeds erger.

Twee mannen hollen over de dijk.

Ze roepen iets, maar de wind verwaait hun stemmen.

'Ik ga subiet naar Neeltje', neemt vader zich voor. 'Die zit met het kind vlak aan de haven en ze krijgen daar het water uit de eerste hand' . . .

Vader loopt naar de schuur en rukt de deur open. Dan pakt hij zijn fiets en stapt op z'n karretje.

'Jonge, jonge . . . wát een karwei om tegen de wind op te komen!' . . .

Geen doen, eigenlijk!

Voor al daar, waar de huizenrij op de Molendijk onderbroken wordt bespringt hem de storm met zulk een furieuze kracht (zoals H.J. Looman dat in Elseviers Weekblad 14-2-1953 beschreef) dat hij zijn stuur met beide handen moest vastklemmen.

In de buurt waar de dokter woont, komt hij zijn dochter Neeltje al tegen. Haar man, Aart-Jan, draagt de baby in een wollen doek.

'Wij zitten al in het water, vader!' . . . vader!' . . . roept ze.

Ze schreeuwt verder dat ze naar moeder gaat omdat de Mijlpolder al volloopt.

'De burens zeggen dat de dijk van de Kil het ook niet zal houden' . . .

Vader gaat nu rechtsaf en schreeuwt nog naar Neeltje en Aart-Jan: 'Ik ga Pietertje en Willem ophalen. Als de Bonaventura het niet houdt, krijgen ze het water tot aan hun zolderraam' . . .

Aart-Jan Aardoom brengt zijn vrouw bij moeder Kleinjan op de veilige Molendijk. Hij gaat daarna direct terug om zijn vrachtauto, waarmee hij als bode op Dordt en Zwijndrecht zijn boterham verdient, in veiligheid te brengen.

'Ik ga met je mee' . . . biedt Leendert aan.

Onderweg maken ze angstaanjagende dingen mee. Er lopen veel mensen uit de buurt van de Bovenhavendijk, die nu reeds uit hun huizen verjaagd zijn.

Ze passeren een wanhopige vrouw.

'Mijn moeder is verdronken!' . . . gilt ze wezenloos.

Daar is de auto.

'Ik zet 'm bij het huis van de bakker', beslist Aart-Jan. 'Daar is een hoog erf en daar zal het water zo licht niet komen' . . .

Als dat gebeurd is gaan Aart-Jan en Leendert weer terug naar de Molendijk.

Vader met Pietertje en Willem zijn er nog niet!

Moeder is er ongerust over.

'Waar zagen jullie vader voor het laatst?' . . .

'Hij is op de fiets naar de Voorstraat' . . .

Aart-Jan informeert naar de kleine Lieneke.

'Die hebben we in de bedstee gelegd en ze slaapt, gelukkig' . . . stelt moeder perust.

Leendert, wat ongedurig en ongerust, loopt weer de dijk op. Een paar minuten later komt hij verschrikt en haastig naar binnen, de deur met een knal dichtwerpend, als om alle narigheid buiten de deur te houden.

'De Mijlpolder is verloren,' brengt hij schor uit. 'Het water klotst al tegen de voet van de dijk. Alle mensen vluchten deze kant uit!' . . .

'Ga gauw de burens waarschuwen', bedisselt moeder.

Leendert gaat weer naar buiten.

Hij bonkt bij de buren op de ramen.

Korstiaan Heyden opent de deur op een kier en schreeuwt dat hij op alles bedacht is. 'We liggen met onze kamers nog een halve meter bóven de dijk', schreeuwt hij. 'Jullie behoeven niet bang te zijn, we zitten hier veilig, zelfs als de Bonaventura het begeeft. Maar die gaat er niet aan, want dat is nog nooit gebeurd!' . . .

Binnen het half uur loopt de polder onder . . .

Het water kolkt achter het huis voorbij!

Boven het gebulder van de orkaan horen ze het geraas van brekend hout.

'Daar gaat onze schuur!' . . .

Leendert is het, die dit uitschreeuwt. Laconiek voegt hij er aan toe: 'En al onze fietsen staan er in' . . .

Moeder loopt naar de bedstede. Ze luistert of Lieneke nog slaapt.

'Als er nu maar niets met vader is', zegt ze zachtjes tegen de anderen. Het houdt haar bezig. O, als er toch eens iets met haar man gebeurd was! Ze moet er niet aan denken! . . .

Hóór, daar luidt de noodklok.

De klokken van de kerktorens verheffen hun bronzen stemmen en werpen hun waarschuwingen in de lucht.

Het versombert het rampdecor . . .

'Bim-bam . . . on-heil . . . bim-bam' . . .

De bevolking van 's-Gravendeel huivert.

Men luistert met verstarde gezichten.

't Is noodtij' . . . stelt Aart-Jan overbodig vast.

Dit woord is vaak gelezen en dikwijls over gepraat. Het hoort bij een tijd die naar men meent, voorbij is . . .

Maar nu gaat het in volle hevigheid realiteit worden.

Noodtij! . . .

Onwillekeurig huivert Leendert. Hij beseft de gevaren; hij maakt het zo bewust mee. Velen zullen in doodsgevaar komen. En hoewel zij hier op de Molendijk niets te vrezen hebben, is er toch dat diepe ontzag voor wat er nu om hen heen afspeelt . . .

'Heb je de beneden-buren Apeldoorn ook gewaarschuwd?' . . . vraagt moeder hem.

Leendert knikt. 'Ik trommelde op de luiken en er brandde licht. Ze moeten durwaker zijn. Trouwens, wie kan er nu slapen, moeder, met dit weer?' . . .

'Ja, best, maar ik hoor niets hier beneden' . . . antwoordt moeder Kleinjan ongerust. Wacht, ze zal eens met haar voeten op de grond stampen . . . 'Mensen! — roept ze — 'het water!' . . .

Opeens wordt de deur opengesmeten en Cor van Eikelen stapt binnen. Iemand

die ze vaak kennen. Hij heeft tot aan zijn middel in het water gelopen.

'Mag ik hier schuilen?' . . . vraagt hij. Hij vervolgt: 'Ik was op weg naar mijn vrouw, die bij haar broer over de Nicuwe weg is, maar ik kan er niet meer komen. Het water wast met de minuut. In de Molendijk zitten ook al gaten. Heel 's-Gravendeel is ondergelopen. De dijk van de Oude Maas moet doorgebroken zijn, als je 't mij vraagt' . . .

't Wordt angstig . . .

Neeltje is bezig om al het brood dat in huis is te gaan snijden. Je weet maar nooit . . . 'Misschien bivakkeren we morgen wel de hele dag op zolder en dan moeten we ook wat te eten hebben' . . .

Tja, die Neeltje is een praktisch mens. 'Zal ik maar twee potten koffie zetten, moeder?' vraagt ze met een klank in de stem waar de beslissing reeds ingebakken zit.

Maar moeder Kleinjan is er niet bij. Haar gedachten zijn steeds bij haar man.

'Wat zou er toch met hem zijn?' . . .

Plots klinkt er nu beneden gejammer.

'Help ons toch! . . . Help ons toch!' . . .

Johanna en Marie breken in angstig snikken uit.

Aart-Jan vermaant ze: 'Stil jullie, anders horen we niets!' . . .

Hij zet zijn stem nu helemaal uit en schreeuwt heel luid: 'Kunnen jullie niet meer weg, hier beneden? Met hoeveel zijn jullie?' . . .

Ieder luistert nu gespannen wat voor antwoord er komt.

Tot hun verbijstering roept een vrouwenstem: 'Wij zijn met z'n achten en het water staat al bijna tot boven de tafel. We kunnen niet meer uit het huis komen!' . . .

Ze kijken allen naar Aart-Jan. Die heeft immers altijd zijn woorden klaar.

'Deze mensen zitten als ratten in de val' . . . concludeert hij somber.

Het klinkt als een achtvoudig doodvonnis! . . .

'Kom, mensen — gaat Aart-Jan verder — er moet wat aan gedaan worden. We moeten proberen een gat in de vloer te maken' . . .

Leendert sjort, met behulp van Cor van Ekelen, het vloerkleed opzij. Zij rukken ook het vloerzeil weg. Er volgt een houten vloer en . . . daaronder zit beton!

Ze beginnen met broodmessen een plank los te wurmen. Maar hoe moeten ze door het cement komen? . . .

'Heb je een koevoet of een breekijzer, moeder?' . . . vraagt Aart-Jan.

'Die lagen in de schuur' . . .

Moeder zegt het op een toon waar Neeltje van schrikt.

Ze kijkt even opzij. Wat ziet moeder wit . . .

Cor van Ekelen rent naar de deur. Daar staat zijn spa nog. Dat helpt! Nu gaat het werk vlotter. Weldra klinken er doffe slagen op het beton. Het huis dreunt er van . . .

Er wordt beneden nog wel geroepen, maar er is geen tijd meer om er naar te luisteren. Er wordt hard op het beton gebeukt, maar het haalt weinig uit. De vloer biedt hardnekkig tegenstand.

Moeder Kleinjan vouwt haar handen ineen en begint te bidden . . .

In het benedenhuis speelt zich ondertussen zo ongeveer het volgende af:

'Moeder, help toch, ik word helemaal nat' . . .

'Ja, schat, kom maar op de tafel, ik help je wel' . . .

Het kan niet lang goed gaan.

Steeds hoger stijgt het water.

De arme moeder doet wat zij kan om het lijden van de kinderen te verzachten.

Wat zal het straks worden als het water tegen de zoldering komt?

Langzaam zullen zij verdrinken en niemand biedt hulp.

Ze kunnen 'noch vóór, noch rugwaarts treden', door de dreiging van het onbarmhartige water.

Op de tafel zijn de kinderen weer een poosje veilig, maar het begint ook tussen de tafelpoten al te klotsen.

Nee, dat mág niet! . . .

O, laten haar kinderen toch gespaard mogen blijven.

'Mamma, ik krijg een natte bibs', gilt er weer een.

'Ga maar staan, jongens, dat is beter' . . .

Moeder voelt het water al boven haar buik komen.

Is dat water dan nooit tevreden? Moet nu persé dit hele gezinnetje er aan?

'Golven, ga toch terug!' . . .

Maar onbarmhartig blijft het water stijgen.

Gelukkig nog dat er boven hen zo gebonkt wordt om hen te bevrijden.

Als dat maar lukt!

Of zou het kwaad ten volle besloten zijn?! . . .

Ze proberen wat beddeplanken in te schakelen. Wel een karwei om ze uit de bedstee te trekken.

'Mamma, ik word zo koud!' . . .

'Mamma, dit' . . .

'Mamma, dat' . . .

Moeder merkt hoe het water bijna op schouderhoogte is gekomen.

Zal het tot aan de lippen komen?

Zal het óver de lippen komen?

Of zal er straks gezongen kunnen worden: 'Maar Gij deedt ons 't gevaar ontkomen, verkwikkend ons te goeder uur?' . . .

Boven is men nog steeds druk bezig.

De spanning geeft kracht om door te zetten.

Of is het de kracht van het gebed van moeder, dat debet gesteld mag worden?

'Luister eens, we krijgen antwoord!' . . .

Men hoort nu ook van onderen tegen de zolder aan slaan.

Ze gebruiken beneden planken van de bedstede, die ze nu tegen de zoldering bonken.

Bindelijk begint het beton te scheuren en te brokkelen.

Aart-Jan lost Cor van Ekelen af en stampt met zulk een enorme kracht met de spa op de vloer, dat de schop er doorheen gaat! . . .

Ha, nu daagt er redding voor de ongelukkigen.

Het gat wordt groter gemaakt totdat er een mens doorkan.

Aart-Jan smijt de spa opzij en werpt zich op z'n knieën.

'Zijn jullie allemaal nog in leven?' . . . roept hij door het gat.

De vrouw van buurman Apeldoorn roept omhoog: 'Alleen mijn man is een uur geleden naar buiten gelopen en niet teruggekomen. Pakt u eerst mijn kinderen? Ik kom het laatst. Wij staan nu al tot onze schouders in het water' . . .

Acht bevende mensen, doornat en geheel verkild, worden door het gat naar boven in de kamer getrokken en zo worden de beneden-buren uit hun gruwzame gevangenis bevrijd, terwijl hun woonkamer snel volloopt.

De kleine Bas van twee jaar wordt het eerst door Leendert en Cor aangepakt.

Dan volgen Jantje van vier en Theo die nog zes moet worden.
Er is ook nog een logeetje, een meisje van elf, die mocht blijven slapen omdat mevrouw Apeldoorn jarig was. . .
Spoedig is het achttal compleet.
Moeder Kleinjan komt met droge kleren en Neeltje heeft nu reeds profijt van haar hete koffie.
Temidden van angst en nood, was er nu toch een ogenblik van vreugde aangebroken in huize Kleinjan.
Wát een eenheid wordt soms ervaren in uren van gevaar.

Maar nog steeds huilt en buldert de Noordwester en zweept het water op tot een voor elke Molendijker ongekende hoogte.
Het water begint te stampen tegen de onderkant van de vloer en het spat naar binnen door het gat in het cement.
Als de betonnen vloer zoëven had standgehouden, dan was het achttal nu verdronken geweest.
Men moet er niet aan denken. . .

'Alle vrouwen en kinderen moeten naar boven!' . . .
Het is Aart-Jan die dit bevel geeft.
Hij blijkt in de ure des gevaars een man van aanpakken te zijn.
Weldra begint de hausse naar boven. . .
Neeltje en Leendert sjouwen wat meubels omhoog. Moeder draagt ook wat.
Tenslotte zitten ze met z'n vijftienen op zolder.
Heel ordelijk.
Zelfs de kinderen huilen niet.
Alleen het logeetje smeekt met een ijl stemmetje, of ze naar huis mag.
Tja, het is allemaal goed georganiseerd, maar met het water 'wast' ook de angst.

109. 't Is ontzettend, de dood zo dichtbij te zien.

De mannen blijven beneden.
Het gelaat van Aart-Jan toont duidelijk ongerustheid.
'Het water spoelt met zoveel geweld over de dijk, ik vraag mij af of de fundamenten van het huis deze kracht zullen kunnen weerstaan' . . .
't Is een beklemmende opmerking, waardoor de stemming er niet beter op wordt.
Hij ontvangt een afschuwelijke bevestiging op zijn stelling. Op ongeveer dertig meter afstand slaat op dit moment een zelfde huis met kracht van de dijk af.
Ontzettend! . . .
Wat moet dat worden!
Waarom zei iedereen dat de Molendijk volkomen veilig was?
Ze komen er nu mee te zitten. Wat wordt het woord weer bewaarheid: Vest op prinsen geen betrouwen. Ook niet op dijken. Op niets en niemand. Alleen op de Heere uw God zult gij vertrouwen.

Vanaf en vanuit hun eigen woning zien de Kleinjan's het verschrikkelijke gebeuren met hun bureu.
Negentien mensen bevinden zich in dat huis.
Met verwoede kracht wordt eerst de voorgevel van het huis er uitgerukt.
De natuurkrachten brullen hun triomfkreet uit, die tevens een nieuwe aanval inluidt. Als een wurgslang kronkelen zich nieuwe watermassa's rond het huis.
Kent het water dan werkelijk geen erbarmen?
Hoor de kreten van de negentien ten dode gedoemden.
— Laat toch af; laat toch af, o, meedogenloos water. . .
Maar het water laat niet af.
Terwijl zich de eerste lichtschitteringen van de nieuwe dag aanmelden komt de laatste aanval. Die is nu, strategisch, gericht op de achterwand van het huis.
Nergens is er nog hulp te verwachten.
Binnen beseffen ze de diepe nood.
Kijk, daar komen ze! . . .
Als een horde woedende buffels naderen, hecht aaneengesloten tot een bijzonder dreigende vloedgolf, onvoorstelbare watermassa's.
Dát zullen de muren niet houden!
Panische doodsangst is er.
Seconden, die uren lijken!

Nog éven! . . .
Mokerhard slaat de vloedgolf toe. Niet te stuiten.
De Kleinjan's houden hun handen voor de ogen.
Gruwelijk is de aanblik.
Moeder Kleinjan denkt aan verschillende familieleden van haar, die zich ook in het bedreigde huis bevinden. 'Och, Heere' . . .

Maar God geeft geen rekenschap van Zijn daden. Waarom Hij dit toelaat is alleen Hem bekend.
Met daverend geraas wordt het hele huis meegesleept door de vloedgolf, die haar prooi niet meer loslaat.
De woedende golven grimlachen . . .
Weer een overwinning toegevoegd aan hun reeks successen.
Niemand van de negentien heeft de nieuwe, rijzende dag mogen aanschouwen.
Als gras werden zij afgesneden. Als een bloem des velds, alzo bloeiden zij, maar zie, ze zijn niet meer . . .
Een ontzettende angst valt over de familie Kleinjan.
Immers, nu zullen zij wel aan de beurt zijn.
Het huis begint opeens te schommelen! . . .
O, wat nu! . . .
De binten van het dak beginnen onheilspellend te kraken.
O, wee . . . O, wee! . . . de muren beginnen te schudden.
De wurggreep van de waterslang laat zich gelden. Hoe knellend is haar greep! . . .
De mannen beneden beseffen het gevaar dat dreigt.
'Allen naar beneden!' . . . commandeert Aart-Jan naar boven.
Daar komen ze . . .
De door de dood bedreigden.
Eén voor één naar beneden.
Is het een symbool van hun gang naar het graf? . . .

Op ongeveer tweehonderd meter afstand, in de Nieuwstraat, woont dochter Pietertje Kleinjan die getrouwd is met Willem Barth, de houtbewerker.
Ze hebben vanuit hun woning een verschrikkelijk uitzicht op de Molendijk, daar waar hun ouders wonen.
'O, kijk toch eens, Willem, daar gaat een huis op de dijk er aan!' . . .
Willem ziet het zelf ook.
Zijn vrouw staat er handenwringend bij.
Als het ouderlijk huis er nu ook maar niet geruïncerd wordt . . .
De spanning is ondragelijk.
Zelf zitten ze hier veilig. Er is wel water in de benedenkamer, maar gevaar is er

niet bij. De stroom heeft hier geen kracht.
Machteloos kijken ze toe hoe het water over de zogenaamde veilige Molendijk gutst.

Steeds meer huizen wankelen en schudden.
O, daar begint ook het ouderlijk huis te bewegen. Het schommelt . . .
'Nee, nee, dat moet niet. O, God, geef toch uitkomst' . . .
Ze zien de grimmige aanvallen van storm en water op het ouderlijk huis.
Prooi na prooi is hun buit geworden en dit huis móet er ook aan!
Het is onafwendbaar! . . .
Ze zien hoe mensen door de stroom worden meegesleurd en ten onder gaan.
Nu zijn haar ouders aan de beurt en Leendert en Johanna en Marie.
'Kijk! . . . daar gaat al een muur . . .'
'O, Willem, nu zijn ze verloren. Ik kan het niet langer aanzien!' . . .
Snikkend brengt Pietertje de handen voor haar ogen.
Onderwijl gaat het brekende, ouderlijke huis er aan en wordt de zoveelste prooi van de golven . . .

We gaan echter eerst weer terug naar de situatie waarin de Kleinjan's verkeerden, voor het ineensstorten van hun woning.
'Moeder — ging Aart-Jan verder — breng alle lakens die in het huis zijn hier bij mij' . . .
Moeder zorgde er voor.
Alle lakens werden aan elkaar gebonden tot een lange gordel. Met deze gordel verliet Aart-Jan het huis en waadde er mee door het water op de dijk.
Kijk, daar stond een oude, knoestige, maar stevige vlierdoorn, die aan de overkant van de weg tegen de dijk aangroeide. Daaraan maakte hij de lakengordel vast. Toen brak het uur van de waarheid aan.
Onomwonden vertelde Aart-Jan waar het op stond.
'Allemaal het huis uit! Houd je vast aan het laken. Denk er aan, wie loslaat is een onherroepelijke prooi voor de golven en wordt met de stroom meegesleurd. De mannen moeten de vrouwen helpen en de vrouwen de kinderen. Komaan, direct aan de slag!' . . .

Neeltje greep haar kind. De baby huilde zachtjes.
Moeder nam Johanna en Marietje bij zich.
Toen ging het gebeuren.
Zie, hoe de bange stervelingen het veilig gewaande huis verlieten en zich waagden in de felle stroom . . .
Zelfs op de dijk steeg het soms tot hun middel.
Bij het licht van de dageraad zagen ze dat ze terecht waren gekomen in een kokende, wilde branding! . . .

Het water golfde aan beide zijden langs hun huis en gulpte over de dijk de Bonaventurapolder binnen.

O, dodelijk tijdsgewricht! . . .

Neeltje beseft opeens dat haar kindje te dun gekleed was. Telkens dreigde het wollen mutsje van het hoofdje te waaien.

'O, kijk!' . . . schreeuwde opeens Leendert boven het geraas van de storm uit.
'Dáár gaat ons huis!' . . .

Stroom en storm scheurden de keuken en de daarboven liggende slaapkamer van het huis af, als een dagblaadje van een kalender. De houten wanden klaptten met doffe slagen in het water. De planken en balken duikelden in de wilde stroom. Zij hotsten en botsten over elkaar en verdwenen in de ziedende vloedgolf.

'Daar stonden we toen', vertelde mij de nu vijfenveertig jarige Leendert.
'Wij zaten in doodsangst, het enige wat overbleef was het gebed tot God. O, wat had je toen het geloof hard nodig. Als je die Toevlucht toch niet had gehad! . . .
Werkelijk, daar had je, zelfs in die omstandigheden, tóch nog steun aan. Je werd er wat rustiger door en kon het soms een beetje makkelijker aan de Heere overgeven.

Maar, het is wel erg. Zoiets moet je eerst zelf meegemaakt hebben. 't Is ontzettend de dood zo dichtbij te zien!' . . .

Hoe het verder met de familie Kleinjan afliep? Wel, dat is nog een heel verhaal . . .

110. *Vader achter verdrinkend kind. . .*

Daar staan ze . . .

Als bange schapen bijgedreven op de Molendijk.

Bijna tot aan hun middel in het water.

Het zijn zeker veertig mensen, velen gevlucht naar de veilige Molendijk.

Ook ons groepje staat er dus.

Aan elkaar verbonden door de lakengordel.

Cor van Ekelen had van tevoren een vrouw, vlak voor zijn ogen zien verdrinken.

Nu is er een man, die steeds maar om zijn vrouw roept. Cor kent hem. 't Is de man van die verdronken vrouw. Steeds informeert de man of iemand zijn vrouw soms gezien heeft. Van Ekelen durft niets te zeggen . . .

't Is té erg!

'Zit buurman Heyden nog in zijn huis?' . . .

Hé, wie stelt eigenlijk die vraag? Nu ja, het doet er niet toe.

Er is onrust over Heyden. Hij is nergens te bekennen. De groep in doodsnoed draagt zorg voor elkaar.

Het huis van Heyden staat nog overeind en is vlakbij de kluwen mensen.

Leendert begint te roepen.

Daar drijft een stuk hout voorbij. Gauw even te pakken zien te krijgen. Het lukt. Met een forse worp keilt Leendert de knuppel tegen één van de ruiten van Heyden's huisje.

Dan pas schuift Korstiaan Heyden het raam open. Hij klimt eruit en helpt ook zijn vrouw naar buiten.

Och . . .

Meewarig kijkt men toe hoe de vrouw haar bijna tweejarig zoontje torst. Ze wankelt, als ze in het koude water stapt en de felle stroom tegen haar knieën voelt . . .

Zonder hulp zal ze niet bij de groep komen. Maar het meeleven is groot. Men vormt een levende ketting van mensen om haar te bereiken.

Opeens! . . . Een door merg en been klinkende gil!

Het lieve kind ontglipt haar en drijft snel weg . . .

Wat een drama! . . .

De vader springt woest naar voren en stort zich in zijn volle lengte in de krachtige stroom en probeert het kind, dat kostbare kleinood, te grijpen . . .

Het lukt niet.

Snel er achteraan.

Het kind blijft steken aan een waslijn. Gauw er op af, al kost het schier bovenmenselijke inspanning.

Maar een krachtige golfstroom is de vader voor. . .

Daar gaat het zoontje weer en. . . verdwijnt met de vertwijfeld er achterna zwemmende vader uit het gezicht. . .

Het water kent immers geen medelijden!

Woest sleurt de stroom het kind mee.

Nog woester zwemt de vader achter zijn verdwijnend en verdrinkend kind aan.

De stroom is sterker dan hij. Hij moet opgeven. Hij kán niet meer.

Onmiddellijk is er het gevaar voor eigen leven. Hoe moet hij zelf gered worden?

Zijn armslag wordt zwakker en zwakker.

Daar ziet hij plots iets wits. . .

Hij grijpt en graait en heeft houvast.

Een wit laken, dat hem toegeworpen werd. Er wordt aan getrokken. Het duurt niet lang of hij is gered.

't Is een schoonzuster van moeder Kleinjan, die de angstige ploeteraar zag spartelen in het ijskoude water en hem snel een laken toewierp. 't Was in de Kooystraat. Korstiaan is gered. Zijn kind is verdwenen. . .

Op de Molendijk klemmen de mensen zich nog vaster aan elkaar. Moedertje Heyden bibbert. Hoe vertwijfeld voelt ze zich en hoe bleek ziet ze. Met kracht drukt ze iets tegen zich aan. Nóg een kind. . . Het jongste. . . Een baby van drie weken! . . .

Ze drukt het kind aan haar hart.

Ze wikkelt het in haar rok, die zij voor het kind heeft losgescheurd.

Daar staat de kluwen mensen.

Houvast zoekend bij elkaar.

Echter ook bij God.

Een voortdurend gebed stijgt op naar Hem Die de zee gemaakt heeft en bij Wie uitkomsten zijn, zelfs tegen de dood.

't Schijnt echter of Hij in grote verbolgenheid niet horen wil. De toestand wordt steeds hachelijker.

Onophoudelijk brokkelen er grote stukken grond van de pol waarop de mensen oopen gedrongen staan.

Steeds verder kalft de grond af. . . Te zien is het niet eens altijd; het water staat wisselend hoog.

Daar gaat weer een grote bonk, die wegzakt in de voortstromende golven.

Nóg maar dichter op elkaar gaan staan.

Als tijgers rukken immermeer de golven aan op de al maar kleiner wordende pol.

Nooit heeft het water die mensen zo grimmig toegeschenen. Worden de golven dan nooit verzadigd? . . .

'Als ik het leven er al af mag brengen, zal ik nooit meer kunnen lachen' . . . brengt Neeltje uit aan de boezem van haar moeder.

Mevrouw Kleinjan kan alleen nog maar knikken. Haar mond zit dichtgesnoerd van spanning. Er is geen beweging meer in te brengen.

'Onvoorstelbaar!' . . . vertelde mij Leendert Kleinjan. 'Zoals wij daar stonden.

Bijna uitzichtloos, met die dreigende golven en dat steeds maar aanstormende water en die afbrokkelende dijk. De dood kwam steeds dichterbij.

Zoals ik al eerder zei, alleen het gebed en het geloof gaven mij nog steun' . . .

111. Zelfs bij het naad'ren van de dood! . . .

Hoe was het ondertussen vader Kleinjan vergaan? . . .

Toen hij Aart-Jan en Neeltje passeerde sloeg hij rechtsaf om dochter Pietertje aan de Nieuwstraat te gaan waarschuwen dat, als de Bonaventura het niet zou houden, hun huizen zullen onderlopen tot aan het zolderraam.

Hij wilde zijn dochter veiligheid gaan aanbieden op de Molendijk.

Maar dát had hij gedacht! . . .

Opeens was er het water en de felle stroom sleurde hem met fiets en al een stuk mee. Hij liet de fiets de fiets en probeerde zo snel mogelijk op het droge te krabbelen.

Dat lukte! . . .

Nu zo gauw mogelijk weer terug naar de Molendijk. Naar Ingetje, zijn geliefde . . .

Naar Leendert . . . Naar Marietje en Johanna . . .

Een groot verlangen was er in hem om de zijnen bescherming te bieden. Voor hun leven te vechten, als het moest . . .

Hij kreeg geen kans! . . .

De weg was versperd en hij moest maar zien.

Hij maakte een nacht mee om nooit te vergeten en 's morgens vroeg toog hij er op uit om zo dicht mogelijk bij de Molendijk te komen.

Wat moet er door hem heengegaan zijn, toen hij zijn huis niet meer zag staan? . . .

Zouden de zijnen er nog levend uitgekomen zijn?

Er zijn meer mensen op de been, om de zee zijn prooi te ontrukken. Men sjouwt met ladders en ander materiaal om toch, vooral, als de mogelijkheid zich voordeed, de handen uit de mouwen te kunnen steken.

De op elkaar gepakte mensen staan nog steeds als drenkelingen op de Molendijk.

In de dijk gaapt een gat van wel vijf meter.

Daar, aan de andere kant van het gat is veiligheid.

Maar hoe daar te komen? . . .

Ach, er is geen beginnen aan. Dan zou eerst het water moeten zakken.

Redders staan er in de loop van de morgen genoeg klaar, maar ze kunnen niets doen.

Zullen ze straks die veertig mensen voor hun ogen zien verdrinken? . . .

Kleinjan voegt zich ook bij de groep redders, om, als het maar even kan, de

helpende hand te bieden. Scherp tuurt hij naar het groepje bedreigde mensen, daar aan de overzijde van het gapende gat.

Daar beginnen opeens zijn armen als molenwieken te zwaaien en te zwaaien.

Hij ontdekt in de verte, in die afschuwelijke gevarezone, zijn Ingetje. En niet alleen haar, maar ook zijn kinderen. Ook Neeltje en Aart-Jan.

Nieuwe hoop doortrilt zijn lichaam en geest.

Dáár . . . dáár! O, ze behoren bij hem en hij bij hen! O, God, laat het toch niet toe dat die onherroepelijke scheiding zal komen . . .

'Vader? . . .

Wie riep het het eerst, uit die kluwen ongelukkigen?

Was het Leendert, of Aart-Jan? Of misschien Ingetje zelf? . . . Het doet er niet toe.

Vader is daar. Vader zal helpen wat hij kan. Vader leeft nog.

Nieuwe hoop, vernieuwde gebedskracht, verlangende liefde . . .

Armen gaan omhoog.

Kreten worden geslaakt.

Er gaat iets gebeuren.

Een tinteling gaat door de levende mensenklomp.

Ze durven het bijna niet geloven. Zou het wel echt waar zijn? Ja, het is al gauw duidelijk merkbaar.

Het water zakt!!! . . .

De vloedstroom verliest zijn sterkste kracht.

Wat er is overgebleven van de dijk, begint droog te vallen.

Grijpt de ontfermende God in? . . .

O, als dat eens waar mocht zijn. Hoe zullen dan de lofzangen rijzen. Zou het dan werkelijk nog volle waarheid worden:

Hij kan en wil en zal in nood,

Zelfs bij het naad'ren van de dood,

Volkomen uitkomst geven!

Zou het? . . .

O, die nieuwe, glorende hoop!

Kijk, daar komen de redders al. Er zijn nu mogelijkheden om heel wat dichterbij te komen. Alleen dat gapende gat van vijf meter, waardoor nog steeds met grote kracht het water gulpt, blijkt een bijna onneembare kloof te zijn.

Daar komt Marinus Kleinjan aan, met nog een paar makkers, om het te proberen met een lange, lange ladder. Voorzichtig wordt de ladder uitgespreid over de dijkbreek.

Nauwelijks raakt het bovineind het water of de ladder versplinterd in wel

honderd stukken.

Wat een kracht heeft het water toch, blijkt telkens weer.

Men probeert nu een aantal stellingpalen aan elkaar te binden, maar ook dat heeft geen kans van slagen.

Wat nu? . . .

Daar komen er een paar met een sloep aanzetten. Met sterke touwen wordt de sloep in het gat gesjord.

En dan! . . . Dan kan het reddingwerk een definitieve aanvang nemen. Met twee, drie tegelijk kunnen de mensen van het bedreigde stuk dijk gehaald worden. Eerst de vrouwen en de kinderen, daarna de jongens en de mannen.

Daar strompelt mevrouw Kleinjan.

Ze loopt tussen Neeltje en een man uit het dorp.

'Wij zijn gered' . . . zo gaat het steeds door haar heen.

'Wij zijn gered en ik heb al mijn kinderen en mijn man mogen behouden' . . .

Sterker dan de storm, de stroom en de golven, is Gods goedertierenheid over hen.

Zie ze daar gaan, de stroom van geredden.

De dood, zó dichtbij ervaren, moet wijken. . .

Leendert vertelde me: 'Als je zoiets meemaakt, dat vergeet je nooit meer. Dat maakt een onuitwisbare indruk op je. Geestelijk geloof ik te mogen zeggen dat het me goed gedaan heeft. Er kunnen moeilijke dingen in je leven zijn, die je toch persoonlijk niet zou willen missen, omdat ze een les voor je betekend hebben. Zo was het ook hier mee. (Dat neemt natuurlijk het meegevoel niet weg voor hen die het allerergste moesten meemaken: de dood). Dit verschrikkelijke gebeuren heeft bij mij iets goeds nagelaten. Dat vind ik wel, ja' . . .

Na hun redding komen de Kleinjan's terecht in het stenen huis van Piet Visser, de schilder. Op het vuur staat een grote pan met melk.

Mevrouw Visser heeft de boterhammen klaar staan. Er zit dik boter op en hompen kaas.

Moeder Kleinjan kan niet eten en ook niet praten.

Twee dagen zullen haar kaken vast blijven zitten vanwege de doorgestane emoties.

Pas op de derde dag zal zij weer iets vermogen te eten.

Maar nu zit ze met Lieneke op schoot, haar kleinkind. Ze voelt hoe ijselijk koud het stakkerdje is. Zij wrijft de wangetjes. . .

Langzaam komt er kleur op het gezichtje en dan glijdt er opeens een blijde lach over het bleke snuitje. →

Het leven heeft gewonnen! . . .

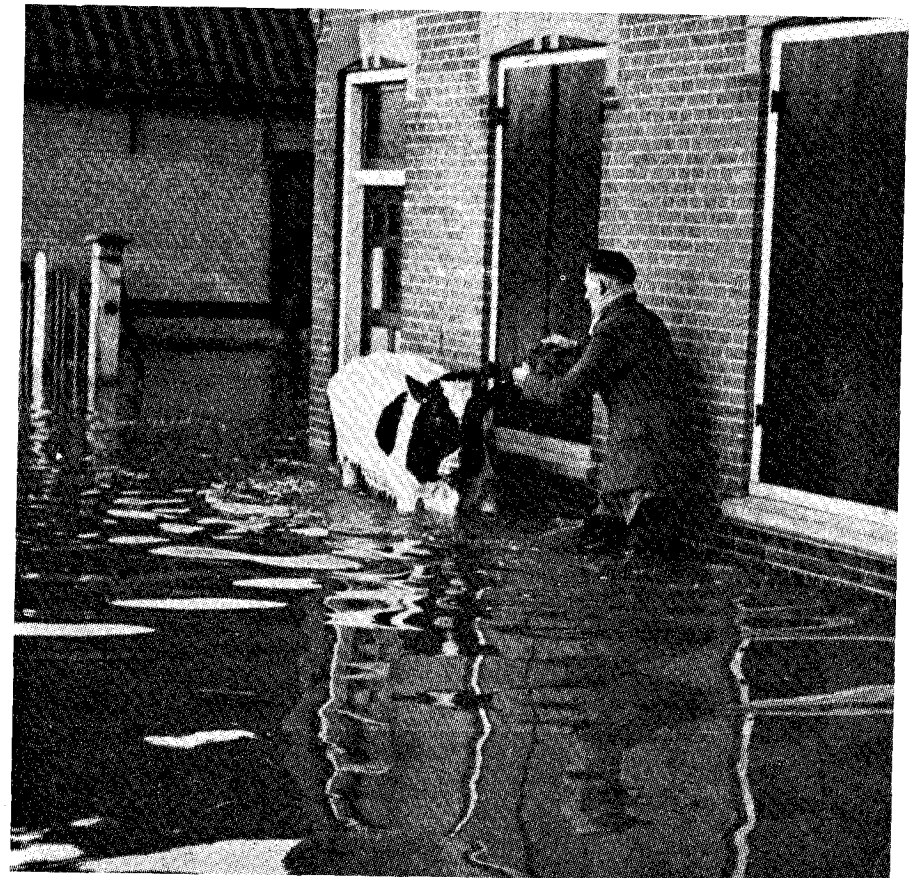
Op deze dag zoekt Aart-Jan weer zijn auto. Hij kan er niet anders komen dan

per roeiboort. Het water staat tot boven de carburateur en achter in de laadbak drijft een verdrongen kat. . .

Leendert en ik breken ons gesprek af op deze dag in februari 1977. Hij gaat weer aan de arbeid in de smidse. Nu ja, men kan spreken van een kleine machinefabriek. Hij heeft zelfs vier man personeel. Het gaat hem goed. Hij is getrouwd met Janneke Naaktgeboren en zij hebben een zoon van 17 jaar. Een kostbaar bezit. Alle familieleden zijn nog in leven. Ook vader en moeder Kleinjan, die in een bejaardenflat wonen. Het leven is goed, als het geleefd wordt in afhankelijkheid van God, de Heere.

Geprezen zij Zijn Naam! . . .

's Gravendeel.

112. God zij ons verder genadig. . .

Als de balans wordt opgemaakt is er heel wat schade vast te stellen voor 's-Gravendeel en omgeving.

Minstens 5000 ha vruchtbare grond waren verdronken land geworden.

Honderden stuks vee kwamen om in de golven en een evacuatie van de dorpe-lingen was onvermijdelijk. Burgemeester C. van Heesen deed wat hij kon en ook het doktersechtpaar Van den Bijl toonde grote gastvrijheid.

Spoedig bleek dat er in de Christelijke school aan de Langestraat 500 mensen zaten opgesloten, geheel omringd door het water. Zij konden pas 's maandags gered worden, toen Pontonniers een noodbrug wisten te slaan tussen school en dijk.

Maar ook tussen 's-Gravendeel en Strijen zaten zeker 500 mannen, vrouwen en kinderen, waaronder diverse zieken en gebrekkigen, vaak in uiterst benarde omstandigheden uit te zien naar redding.

Ontroerende staaltjes van menslievendheid zouden te verhalen zijn, echter te veel om te noemen.

Bij het begraven van enkele slachtoffers, vlak na de ramp sprak ds. A.J. van Heuven uit 's-Gravendeel ondermeer: 'Wij staan hier in het besef van het diepe raadsel van Gods verborgenheden' . . .

Burgemeester J.P.M. Beelaerts van Emmichoven, te Dubbeldam, sprak een paar woorden namens zijn collega Van Heesen te 's-Gravendeel (omdat deze eerste vier 's-Gravendelers op Dubbeldamse grond provisorisch begraven werden). Ontroerd zei hij: 'Het enige dat wij, die gespaard zijn, kunnen doen, is gastvrijheid verlenen aan de doden van onze buurgemeenten. Wij hopen dat allen die getroffen zijn de kracht zullen ontvangen om het vreselijke leed te dragen' . . .

Pas later werden alle 37 omgekomenen van 's-Gravendeel begraven.

Intussen was er een bezoek geweest van H.M. Koningin Juliana en Z.K.H. Prins Bernhard, alsmede van de Commissaris der Koningin.

Op de eerste Raadsvergadering van de gemeenteraad van 's-Gravendeel op dinsdag 17 februari 1953 (precies 24 jaar vóór mijn gesprek met de heer Leonard Kleinjan R.V.) sprak de burgemeester tot de aanwezigen:

'Ik moge u verzoeken, u van uw zitplaatsen te verheffen en met mij, ter ere van de nagedachtenis van de overledenen, een minuut stilte in acht te nemen' . . .

Vooraf, aan het begin van zijn rede had de burgemeester gezegd:

'Het is onder wel zeer droeve omstandigheden, dat uw raad thans in vergadering is bijeengekomen. De ramp die over een groot deel van ons volk is gekomen en ook onze gemeente zo ernstig heeft getroffen, heeft ons weer doen zien hoe nietig de mens is en hoe volkomen zijn berekeningen falen, als God Zijn kracht openbaart in het woeden van de elementen' . . .

Aan het eind van zijn toespraak klonk het: 'God zij ons verder genadig en schenke ons de kracht om in afhankelijkheid van Hem, alles te doen wat in ons vermogen ligt en de verantwoordelijkheid te dragen, die ons voor onze gemeente en de gemeentenaren op de schouders is gelegd' . . .

113. Nieuwe dijk langs Dordtsche Kil.

In 1977 is men bezig aan de Dordtsche Kil.
't Gaat om een nieuwe dijk, die beduidend hoger is dan de oude.
Ik vond er een artikel over, dat me de moeite waard leek, even door te geven.

's-Gravendeel — 'De nieuwe dijk is aangelegd in het kader van de verbreding van de Dordtsche Kil. Zoals bekend moet deze rivier bevaarbaar worden gemaakt voor zeeschepen met een tonnage tot 20.000 ton. Dit staat in nauw verband met de industrievestiging van Shell op het industriegebied Moerdijk aan het Hollands Diep. Nu reeds varen er regelmatig tankschepen via Nieuwe Waterweg, Oude Maas en Dordtsche Kil naar Shell-Moerdijk. Men maakt gebruik van een tijdelijke vaargeul. Het knooppunt van de Kil met de Oude Maas is al geruime tijd verbeterd. De nieuwe dijk gaat dienen als waterkering ten zuiden van de in aanbouw zijnde Kiltunnel aan de zijde van 's-Gravendeel.'

Gronden.

Binnenkort zal Rijkswaterstaat de gronden, links van de nieuwe dijk, gaan afgraven. Het gaat om een stuk oever van ruim 900 meter land. De nieuwe dijk is 1.30 meter hoger dan de oude dijk en ligt 6 meter boven Nieuw Amsterdams Peil (NAP). Op de plaats waar de dijk de zinker van de Rotterdamse Drinkwaterleiding kruist — een leiding lopend vanuit de spaarbekkens in de Biesbosch naar het nieuwe Rotterdamse waterleidingsbedrijf nabij de Van Brienoordbrug — is de dijk maar liefst 8 meter hoog.

De totale kosten van verbreding der Dordtsche Kil worden nu geraamd op ongeveer 70 miljoen gulden.

114. Ik moest het iedereen gaan vertellen.

We rijden Hendrik Ido Ambacht binnen.
Wel even zoeken hier . . .
Hé, kijk daar eens! . . . roept Linet, mijn assistente.
Juist de straat die we passeren heet: Schildmanstraat.
Spoedig zijn we op nummer 41, waar we hartelijk worden ontvangen.

We praten een poosje, maar mevrouw de Snoo is reeds startklaar. Eerst echter een goede kop koffie met een heerlijk stuk gebak erbij. Nu, dat kan er nog makkelijk in.

Mevrouw de Snoo: 'Ik ben op 18 maart 1919 te Dordrecht geboren in een Christelijk Gereformeerd gezin en daarin ben ik groot gebracht. Ds. Visser stond toen in Dordrecht. Ik ging daar naar de lagere school en werd later naaister van beroep. Mijn meisjesnaam is Wilhelmina Vos. Ik werkte op een atelier en een kennisje van mij die op hetzelfde atelier werkte vroeg me een keer of ik met haar mee wilde gaan naar Ambacht. Dat deed ik. Een broer van haar vroeg mij of hij me naar huis mocht brengen, maar dat hield ik af, want aan verkering had

Echtpaar De Snoo.

ik geen behoefte.

Later ging hij in militaire dienst en stuurde mij een paar keer een kaart. Ik postte er ook maar een terug en zo zijn we aan elkaar gekomen en zijn we gaan trouwen. Nee, daar heb ik nooit spijt van gehad, hoor. . . We zijn al 36 jaar getrouwd. Ik was 21 toen ik trouwde.

Mijn man was van de Gereformeerde Gemeenten.

We deden er echter niet meer aan.

Daar hoort u van op, hè? . . .

We gingen naar geen enkele kerk, we hadden er aanvankelijk absoluut geen behoefte meer aan.

Toch voelde ik me geleidelijk aan niet zo gelukkig met dit leven. Er kwamen vier kinderen en ik wilde dat we die kinderen goed opvoedden. Maar zo ging het niet goed. M'n consciëntie begon te spreken en ik begon er over met mijn man. Er moest verandering komen want zo ging het niet langer. . .

Toen kwamen er Jehova-Getuigen aan de deur en die haalden ons over.

Ze spraken met zoveel overtuiging dat wij dachten dat het de wil van God was, hun leer aan te nemen.

We zijn er bijna een jaar bij gebleven, vóór we tot de conclusie kwamen dat het een valse leer was.

Hoe dat in zijn werk ging? Wel, nooit heeft iemand tegen ons gezegd dat we naar die of die kerk moesten gaan. We hadden 4 kinderen en daar was er niet één van gedoopt. Eerst kwam de periode dat ik het niet meer wist en aan een uiterlijke belijdenis had ik ook geen behoefte, om bijvoorbeeld mijn kinderen maar gedoopt te krijgen!

Eens ging ik op bezoek bij een zus van me en die zei: 'Meid, waar ben je toch al die tijd gebleven? . . . We hebben dag en nacht geen rust over je gehad omdat je bij de Jehova-Getuigen was' . . .

U begrijpt, toen kwam er een gesprek los.

Mijn zuster getuigde er van dat er maar Eén was, en dat er van de mens niets blij kwam. Er is maar één middel en dat is het bloed van Christus, alleen Dát reinigt van de zonden. Ik had het allemaal en helemaal bij het verkeerde eind gehad, zei ze me.

Nu, ik werd er radeloos en wanhopig van en ging in een wanhoopstoestand bij mijn zuster weg.

M'n zwager zei nog tegen mijn zuster: 'Ga haar maar naar huis brengen, anders maakt ze nog een eind aan haar leven' . . .

Deze gemoedstoestand hield een paar dagen aan en ik stelde mijn man voor, om maar eens naar de kerk te gaan.

Ik ging zo maar, zonder advies van wie dan ook, naar de Oud-Gereformeerde Gemeente aan de Oudedijk. Mijn hart werd er wel verklaard, maar ik kwam

toch niet verder.

Toen, op een nacht, waarin ik weer zo radeloos was en het maar niet zag zitten, bad ik: 'Heere, zegt U maar wat ik doen moet, ik weet het niet meer. Ik heb nergens meer recht op, Heere' . . .

En juist toen werd ik bij het kruis van Christus bepaald en kwam ik in de ruimte. 't Was midden in de nacht, maar ik moest mijn bed uit. Ik zag zoveel ruimte in het kruis van Jezus Christus, dat ik het niet voor mezelf kon houden. Ik ging mijn kinderen wakker maken en zei: Jongens, mamma kan nog zalig worden, hoor. En jullie ook! . . .

O, wat zag ik een ruimte buiten mij zelf in dat offer op Golgotha! . . .

's Morgens kwam mijn man thuis en ik begroette hem met: O man, nou heb ik toch wat beleefd! En ik vertelde hem het hele verhaal. Ja, ik moest het iedereen gaan vertellen! . . .

De dingen waar ik niet kon uitkomen, werden mij vanaf de kansel verklaard en zo ben ik bij de Oud-Gereformeerden terechtgekomen en daar gaan we nog steeds. Ik kreeg er ook behoefte aan mijn kinderen daar te laten dopen.

U vraagt me of ik nu dus niet zonder hoop leef? . . . Tja, hoe moet ik dat zeggen. Je durft je niets toe te eigenen, laat ik dat maar zeggen. Maar als de Heere het gééft, dan is het er, dan is er geloof! Als je het beleven mag, ben je er zó vol van. Maar als het weer weg is, ach, dan ben je weer zo arm in jezelf. . .

Ik heb er geen behoefte aan om nu verachtelijk te gaan spreken over de Jehova-Getuigen. 't Ware te hopen dat ook zij het échte leven van God mochten ontvangen. In hun ijver zijn ze vaak voorbeeldig, maar ze moeten leren dat het heil en de bekering alleen van de Heere kan komen! . . .

115. Toen viel alles weg.

Mevrouw de Snoo heeft — op ons verzoek — veel te vertellen: 'Als God maar de eer krijgt' . . . stelt ze steeds als voorwaarde. 't Mag niet om mij gaan. Immers, wat is de mens? . . .'

Als mevrouw aan het vertellen slaat blijkt inderdaad dat ze niet alleen veel, maar ook zeer bijzondere dingen te vertellen heeft. Eigenlijk houd je het niet voor mogelijk. Is dit werkelijk realiteit geweest?

Wel, er is geen woord gelogen bij. Pure waarheid. Daden van God aan lichaam en . . . ziel!

Mevrouw De Snoo: 'Ik had al een week of vijf, terwijl ik in verwachting was, een duidelijke vrees bij me. Steeds ging het maar door me heen: "Dan zal Ik hen die dwaas en wreev'lig overtreên, bezoeken met de roê en bit're tegenheên' . . .

Mijn man was ziek en de dominee kwam bij hem op bezoek.

Ik zei: 'Dominee, ik weet niet wat er boven m'n hoofd hangt, maar ik voel dat er iets gaat gebeuren' . . .

'k Vertelde hem de woorden die ik steeds bij mij had.

Ik moest de Heere bekennen, dat, als Hij met Zijn oordeel kwam en daar niet Zelf in meekwam, ik met gebalde vuisten tegenover Hem zou staan. Dat ik het er niet mee eens zou wezen, want zo verdorven is ons hart, ook na ontvangen genade. Als de Heere echter in het oordeel meekomt, verandert Hij het in een zegen.

Ik mag door genade zeggen, dat toen het oordeel er was, ik *niet* als een tegenstander tegenover God stond, maar juist het tegenovergestelde. Wij woonden aan de buitenkant van de dijk, toen het water uit de Noord kwam. Eerst kwam het in de polder en lager stroomde het langs de huizen. Wij zaten tussen twee polders in. Al vaker was het water in de keuken geweest, hoewel sporadisch, want er was een vloedkering achter onze huizenblokken.

Mijn man was 's woensdags pas uit het ziekenhuis gekomen na een ingrijpende operatie en liep nog met een wond.

's Zaterdags kwam het water en . . . over twee weken zou de baby komen! . . . 't Ja, dat was een angstige spanning temidden van die ontzaglijke stormwind en dan steeds ook nog die psalmwoorden bij mij. . .

's Zaterdagmorgens was de verloskundige er nog geweest, door die storm heen. 's Avonds ging mijn man nog wel "normaal" naar bed en ook onze kinderen sliepen op zolder. Maar ik had rust noch duur en bleef op. Oeh, wat

was ik toen ontzettend rusteloos.

Opeens klopten de burens op de deur.

Wat zou dat te betekenen hebben? . . .

"Buurvrouw — riepen ze — je mag je aardappelen wel uit de kelder halen want het water staat al in de keuken! . . ."

De keuken lag namelijk iets lager dan de kamer. Ik ging mijn man waarschuwen, maar die had niet zoveel zin om de kelder in te gaan, hij was natuurlijk nog half ziek van de wond. Het water was net nog niet binnen, veronderstelde hij. Ik bleef erg onrustig.

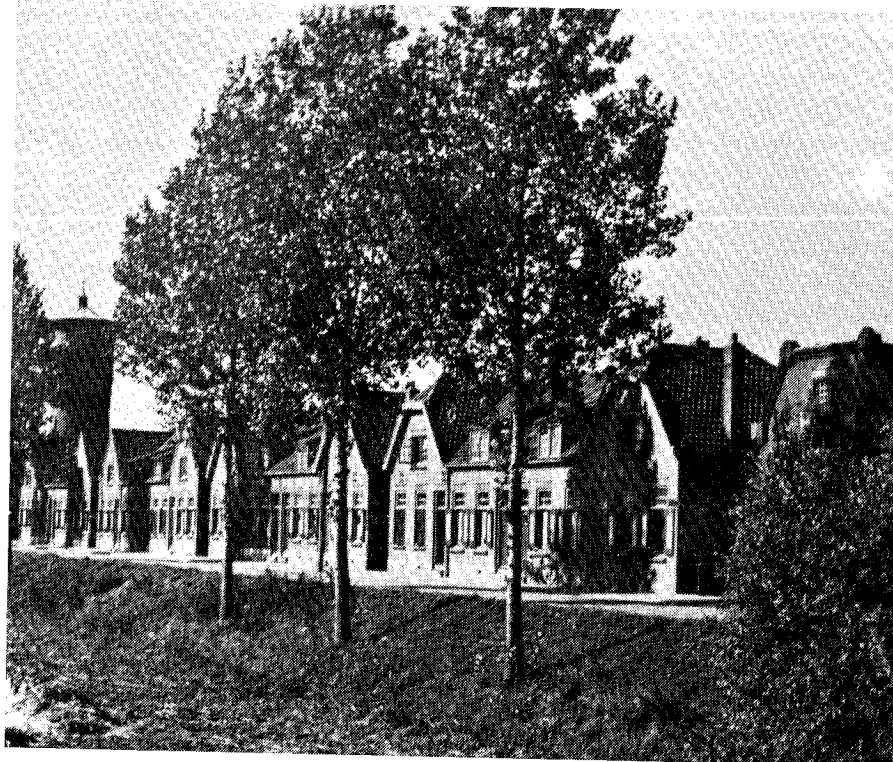
Mijn man kwam zijn bed uit en ging toen maar even kijken hoe het er bij stond: "'t Water gaat vanzelf weer zakken" . . . was zijn conclusie, dus ging hij weer naar bed om te rusten. Maar ik kon maar niet op bed komen.

Na enige tijd begonnen de sirenes te loeien! . . .

Door de schrik en de spanning voelde ik hoe bij mij het vruchtwater brak en ik wist het heel zeker: Het kindje komt er aan! . . .

Ik zei het gauw tegen mijn man en die raakte helemaal in paniek. O, wat moesten we beginnen? . . .

Hendrik Ido Ambacht: Veerweg.

Inmiddels kwam ook het water buiten er met grote kracht aanstormen. We woonden in huizenblokken van vier en het water stroomde al tussen de sloppen (gangen tussen vier huizen). We konden niet meer vluchten en zaten door het water toegemuurd. M'n man haalde nog gauw, met zijn zwakke lichaam, de kinderen van boven en ik... oh, ik voelde dat het kind er aankwam en steeds meer aandrang... Wat zou ons lot worden?...

Een buurvrouw kwam binnen en begreep de situatie. Ze stuurde er een buurjongen op uit om de dokter te halen, maar de jongen kon geen droge straat meer vinden om er uit te breken.

Op het hoekhuis hadden ze echter telefoon. Dan daar maar heen. Hij kweet zich manhaftig van zijn taak. Maar de mensen in het hoekhuis moesten wakker gemaakt worden, want ze sliepen door alles heen. De jongen moest al zijn krachten inspannen om deze bewoners wakker te krijgen.

Dit wakermaken betekende, achteraf bezien, de concrete redding van deze mensen, die anders gewisselijk waren omgekomen.

Enfin, tenslotte gelukte het en zo kon onze dokter gebeld worden'...

't Was natuurlijk voor die dokter ook wat...

Juist in dit woedende stormgetij het gevaarlijkste punt gaan bezoeken. Hij zal ongetwijfeld liever bij vrouw en kinderen gebleven zijn, maar de plicht riep hem naar het bedreigde gebied.

Hij kon bijna niet bij De Snoo in huis komen. De hulp van de Brandweer werd ingeroepen. Hand in hand kwam de arts verder. Ook werden touwen ingeschakeld. Tenslotte kwam hij, omdat hij door de slopgangen moest, drijfnat binnen en het eerste waar hij aan begon was zich verkleden. De Snoo had nog wel een stel droge kleren, die zo'n beetje pasten.

De kinderen werden naar de burens gebracht. De Snoo reikte hen over en steeds riepen de kinderen: 'Oh, pappa, wat een wáter!'

Er klonk angst in hun stemmetjes. En geen wonder, 't was toch zo'n geheimzinnige nacht. De vreselijke storm en al dat water. Nu ook nog de komst van die drijfnatte dokter en dan moeder, hun eigen moeder, die zo weerloos leek...

Maar de tijd ging door. Die is door geen enkele ramp, of wat dan ook, tegen te houden, of af te schroeven. Elke seconde duurt even lang als anders, al lijkt het een uur te duren. Nee, in de tijd was niets geremd! Die gaat altijd door, tot hij overgaat in de eeuwigheid...

Moeder De Snoo liep inmiddels maar om de tafel heen. 't Was hóóg tijd, maar de dokter móest zich eerst verkleden.

Toen hij klaar was, vroeg hij waar de kleertjes waren.

Mevrouw antwoordde vanachter de tafel, in een houding die elke moeder zal begrijpen: 'In die kast, dokter'...

De dokter greep gauw een handvol kleren en die bracht hij naar... boven.

O, wee, toen begreep mevrouw De Snoo dat ze ook naar boven moest!

O, ontzaglijke ure!...

De dokter deed namelijk de deur naar de keuken open en toen stroomde het water de kamer binnen. Het ging al met geweld. Hier kon de geboorte dus niet plaatsvinden.

'Heb je boven een bed staan?'... vroeg de dokter.

'Ja, boven staan wat kinderledikantjes en er is ook een slaapkamer aan de voorkant, met een groot ledikant'...

Daar gingen ze de trap op.

Moeder De Snoo steunde, zuchtte en bad. Elke trede kostte inspanning. En dan ook nog de spanning van het steeds dreigender gevaar.

En ze moest zo hoog nodig haar vrucht kwijt...

't Moest steeds maar worden uitgesteld.

En hoor hoe de stormwind loeide.

En dan die stem: 'Bezoeken met de roë en bitt're tegenheën'...

O, hoe bitter was het!

Maar het zou nog bitterder worden.

De Snoo zag nog kans een ketel water te verhitten en die bracht hij naar boven, alsmede een wieg...

Echter, nog maar nauwelijks was de dokter met zijn patiënte boven óf daar viel het elektrische licht uit.

Daar stonden ze dan in het aardedonker en de bevalling kon uiteraard niet worden uitgesteld. Nog woedender bulderde de storm. Nog hoger werd het water opgezweept, nog afschuwwekkender dreigde het oordeel. Alsof Gods roë onafgebroken heen en weer flitste in Zijn verbolgen Handen...

Mevrouw De Snoo herinnerde zich dat ze nog een paar stompjes kaars ergens had liggen. Haar man ging die al tastende zoeken, totdat hij ze vond. Hij kwam er mee en ze werden aangestoken.

Toen ging mevrouw het bed op.

Aan elke kant een stompje kaars met een zwak lichtje.

Mevrouw De Snoo had tegen haar man gezegd dat ze alles verzonddigd had.

Nergens had ze meer recht op. Ze zei het ook tegen de bezoekende buurvrouw...

Op deze schijnbare onheilszolder riep zij het uit: 'O, Heere, als U in het recht wilt treden, dan kan ik niet bestaan!'

Maar toen Gods onmetelijke goedheid!

Tijdens Zijn opgeheven Hand kwam Hij vrij plotseling mee in het oordeel...

Het ruiste opeens door haar hart en ze sprak het uit tegen de slaande Hand:

'Aanschouw het Verbond, Heere. Dat is toch de enige Schuilplaats? Doe het, Heere' . . .

God deed het.

En toen drupte er honing van de roede.

Met grote vrijmoedigheid mocht mevrouw De Snoo het, temidden van pijn en gevaar, uitroepen: 'Gij zijt mij, Heer', ter Schuilplaats in gevaren' . . .

De Heere was er. Hij kwam mee. En wat moet een mens dan nog meer? . . .

Dan tellen geen omstandigheden!

Mevrouw De Snoo: 'Toen viel alles weg. Er bleef geen sprietje angst meer over. Ik kan het eigenlijk niet verklaren. Het was een innerlijke belevenis. Maar ook de uiterlijke omstandigheden waren in Gods Hand. Zeer vlot kwam Karel ter wereld. De dokter zei dat er wel infectie zou optreden, want hij kon de voorgeschreven hygiëne niet in acht nemen. Hij had nog geen water om zijn handen te wassen. Maar ik werd zo zacht en rustig van gemoed, dat mij toen geen kwaad meer kon deren. Immers, wát de Heere ook deed, het zou allemaal goed zijn. Hij kon mij geen kwaad meer doen. Zelfs al zou Hij mij verstoten en dan zou ik nog niets tegen Hem kunnen en willen inbrengen. Ik kreeg toch zo'n innerlijke vrede in m'n hart. Onuitsprekelijk!' . . .

116. Letterlijke ups en downs, downs en ups. . .

Het was 3 uur in de nacht toen Karel geboren werd.

De Snoo ging naar beneden.

Hij zag kans een ketel water heet te maken zodat mevrouw en de baby de weelde van een warme kruik konden genieten.

Toen de mannen beneden waren gebeurde het. Boven het gebulder van de stormwind klonk een vreemd en dreigend geraas.

Mevrouw De Snoo voelde plotseling een tijdje lang allerlei stofdeeltjes op haar gezicht neerkomen. Wat zou dat zijn? . . . dacht ze. Toch geen kalk die van de muren valt? . . .

Ja, dat was het net.

De hoekhuizen van de blokken stortten in, een groot deel van het dak met zich mee sleurend, waar mevrouw De Snoo vlak bij lag.

Kijk eens! . . .

Het huis scheurde aan de voorkant als het ware helemaal open en door de zweepende stormwind was het overal een gerinkel van glas.

De ruiten werden weggedrukt en het begon hevig te tochten daarboven waar moeder en baby lagen.

De buurvrouw kwam weer eens even poolshoogte nemen. Haar boodschap klonk niet erg hoopgevend en leek erg ongepast voor een kraamvisite. Ze riep: 'Buurvrouw, we zullen allen omkomen, want de huizen beginnen reeds in te storten!' . . .

Mevrouw De Snoo: 'Ik lag zo rustig en zo makkelijk — ondanks het feit dat ik het kolkende water voorbij het open venster zag boesteren — dat ik er geen verklaring voor weet, althans geen menselijke verklaring. Het deed me allemaal niets. Ik lag in Gods Hand! De dokter kwam weer boven en zei: 'U moet weer naar beneden, mevrouw, we kunnen hier niet blijven, dat is te riskant met die schuddende muren. Elk ogenblik kan het bovenhuis instorten' . . .

'Maar dokter, hoe moet dat dan? Ik ben net bevallen, zoals u weet' . . .

'Nou, loop maar gewoon naar beneden, er zit niet anders op. Ik zal wel een bed voor je klaarmaken' . . .

Nu, dat deed hij. Hij nam stukken van het bed uit de voorkamer en legde die op de gootsteen in de bijkeuken. Daar zou het nog het veiligst zijn als het huis zou instorten, omdat de bijkeuken was aangebouwd.

Toen hij daarmee bezig was, moest hij steeds door het water waden, dat op z'n minst op buikhoogte in de kamer stond.

Eindelijk was hij klaar en riep naar mij: 'Komt u maar naar beneden'...

Ik stapte zo goed en zo kwaad dat ging uit bed...

Huh, wat was het koud, in die felle wind, die door de open vensters joeg!... 't Was ook aardedonker, je zag praktisch niets. Zo stommelde ik over de koude, natte zolder naar de trap. De zolder dreef van het regenwater. En maar even geleden was de kleine Karel geboren...

Voorzichtig ging ik trapafwaarts. Ik kwam in het koude water terecht... wel tot aan mijn buik... en dat in deze omstandigheden... De mannen legden mij op het bed in de keuken, met Karel in m'n arm. Ik lag droog, maar als ik door het raam naar buiten keek, zag ik niets dan water, dat hoog tegen het raam aanbeukte. Het water stond buiten namelijk veel hoger dan in de bijkeuken. Ik keek zo door het raam in het water...

Daar lag ik op het bed op de gootsteen. Mijn man en de dokter gingen op de tafel staan, om maar niet aldoor in het koude water rond te lopen. Het was verschrikkelijk!...

De storm bulderde zo hevig dat plotseling ook hier in de bijkeuken de ruiten werden ingedrukt en het water met kracht naar binnen golfde. De dokter schreeuwde boven het geraas van de storm uit: 'Weer naar boven, mevrouw!... Weer naar boven!'...

O, ik kan er geen voorstelling van geven hoe dat allemaal in zijn werk gegaan is'...

De dokter — een prachtkerel eigenlijk, die zich optrok aan het geloof van mevrouw — was al weer actief bezig. Hij kwam van de tafel af en zei dat hij Karelje wel naar boven zou brengen in het ledikantje van Arie op zolder. Daar was het nog een beetje droog. Vooraf echter liep hij even naar de keukendeur, waar een luik verborgen zat, dat door het water omhoog gekomen was... Je moest er natuurlijk niet intrappen, want dan kwam je onder het huis terecht en moest je onherroepelijk verdrinken.

De dokter liep precies in de richting.

De Snoo zag het gevaar en begint te roepen: 'Dokter, denk om het gat!' Even later weer! Drie keer wel. Het hielp niet. Er was zoveel lawaai overal, dat de dokter het niet hoorde.

Pardoes stapte hij in het gat en verdween terstond in de diepte, tot grote, grote schrik van het echtpaar De Snoo.

Gelukkig wist hij zich nog net aan de posten vast te grijpen en kon zich naar boven hijsen. Toen ging hij naar de zolder en heeft daar, koud en drijfnat, een paar stoelen neergezet, omdat in die slaapkamer de hele buitenhoek weggeslagen was en het daar niet meer kon. Vreselijk ging de storm te keer... Het hele huis schudde.

Karel de Snoo -
'Watersnoodkind'.

Elk ogenblik kon het gebeuren...

De dokter was vroeger als militair-arts naar Indië geweest en had dus wel het één en ander meegemaakt, maar dit sloeg alles!...

Toen hij beneden kwam zei hij: 'Mensen, ik ben altijd nog gespaard gebleven, ook op zee, maar nu moeten we echt omkomen!'...

Toch greep hij zich heimelijk vast en ontving hij steun uit de rust die van mevrouw De Snoo uitstraalde.

Mevrouw De Snoo: 'Dat had ik zelf niet door, maar later hoorde ik, dat hij dat vertelde. Daar verwonderde ik me toen eigenlijk over, hoewel ik in die nacht wel kon merken dat hij het erg op prijs stelde, dat ik zo rustig mocht blijven

onder alles. . . Hij zei een keer tegen me, terwijl hij zijn arm om mijn schouder sloeg, als zocht hij steun: "U weet in Wiens Hand wij zijn, is 't niet?" . . .

De dokter ging weer naar boven en mijn man probeerde van de tafel af te komen en stapte in het ijskoude water, met z'n nog open wond van de operatie. Het ging niet. Hij zakte in elkaar en dreigde te verdrinken in onze bijkeuken. Ik lag met Karelkje op m'n arm op de gootsteen. Toen pakte ik met de andere hand mijn man beet en hees hem overeind zodat hij weer boven water kwam. Even later moest hij er toch doorheen, maar toen was de dokter er weer bij. Gelukkig ging het toen wat beter. Hij moest blijkbaar even wennen aan het koude water. Wat mijzelf betreft, de dokter nam mij zo'n beetje op z'n nek, en zo kwamen we weer boven. De dokter zei letterlijk: 'Nou, hang maar zo veel mogelijk aan m'n nek'; en zo gingen we steeds maar door het water heen' . . .

117. *Ik kon wel zingen! . . .*

Moeder De Snoo werd nu op drie stoelen naast elkaar gelegd, maar nu wel warmpjes ingepakt. Omdat zij konijnen hielden was er stro voorradig, daar dekte haar man haar helemaal mee toe. Toen was ook hij geheel uitgeput. Vlak bij haar lag Karelkje in een ledikantje. Hij hield zich erg rustig, hij gaf geen kik.

Aan de voorkant was de hele hoek weggeslagen. De Snoo liep steeds maar heen en weer en keek zo op het dreigende water. Elk ogenblik dacht hij dat het huis zou instorten. Eigenlijk was hij doorlopend in paniek en begrijpelijk! Het huis schudde soms zo vervaarlijk dat het einde absoluut nabij leek. Samen dachten ze dat heel Ambacht onder water stond.

In deze uiterst penaire situatie lag dus mevrouw de Snoo hier op die drie stoelen, kort na de bevalling en na zoveel 'ops en neers' door water en duisternis. Lag ze nu nog net zo gerust als een uurtje geleden, toen ze ook boven lag? . . .

'Ja, ik kon wel zingen! Ik weet niet wat dat was. Ik lag zo gemakkelijk, dat is niet te beschrijven. Mijn man kon echter niet meer praten, hij kon geen woord meer zeggen, hij was helemaal op. Hij liep steeds nerveus heen en weer. Geen wonder, trouwens. Het zag er allemaal vreselijk uit.

De dokter ging naar beneden. Daar stond een trapnaaimachine in de kamer en die sjouwde hij naar het gangetje (door het water heen). Op die naaimachine zette hij een stoel en ging daar op staan. "Als het fout gaat, probeer ik weg te zwemmen", zei de goede man.

Wij begrepen dat hij aan zijn eigen vrouw en kinderen dacht. Hij heeft uren op die stoel gestaan. Stond hij tenminste nog een beetje droog. Hij had een oude paraplu naast zich neergezet. Daarmee bonkte hij elk ogenblik tegen de zolder en vroeg dan hoe het met ons was. Tja, hij heeft voor ons gedaan wat hij kon, die dokter Jongeneel. Ik heb gehoord dat hij later schoolarts is geworden.

De personen om mij heen begrepen eigenlijk niet dat ik zo rustig bleef. Nee, ik verlang er niet naar terug om al die verschrikkelijke dingen weer te beleven. Maar ik kan wel naar die rust en vrede, die ik toen mocht smaken, terug verlangen. De Heere heeft mij er doorheen gedragen, eigenlijk' . . .

En zo verstreek de nacht. Heel voorzichtig probeerden de eerste lichtschitte-

ringen van de nieuwe dag door het wolkendek heen te dringen. Dat lukte niet zo duidelijk. Maar het werd toch langzaam lichter. Tegen half acht kon er al aardig goed waargenomen worden hoe het er buiten voorstond. De heer De Snoo keek eens door het gat in het huis en zag dat de dijk vol stond met mensen. Ze waren allemaal naar de dijk gekomen. Ze dachten dat de bewoners van de Veerlaan, allemaal waren omgekomen. Ze hadden geschreeuw en gegil gehoord, ze hadden de hoekhuizen in elkaar zien of horen storten.

Meneer De Snoo: 'Ik liep van voor naar achter om een beetje in de gaten te houden wat de storm deed. Toen zag ik op de dijk al die mensen staan. Maar ik zag ook in de verte roeiboten aankomen. 't Waren er zes! Later hoorden we dat ze niet eerder mochten komen, want dat vond de burgemeester te riskant. Er waren in het land al heel wat mensen verdrongen en dat vond hij al erg genoeg — Voorzichtigheid was dus geboden. 'Ik wil jullie er niet aan wagen' . . . had hij gezegd.

Maar nu kwamen ze aangevaren. Ze hielpen eerst de ernstigste gevallen. Daar hoorde allereerst de dokter bij. Die was ook op andere plaatsen nodig. Ze haalden hem van die trapnaaimachine af en namen hem mee naar het dorp. Karelkje nam hij alvast mee, alsook nog een kind uit de buurt.

Men wilde ook gelijk al mevrouw De Snoo en haar man meenemen, maar het echtpaar de Snoo raadde de redders aan, eerst die mensen af te halen, die nog dringender op redding zaten te wachten.

Dat gebeurde.

Om tien uur kwamen ze weer terug.

Mevrouw De Snoo werd op een laddertje gebonden en naar buiten getransporteerd.

Mevrouw: 'Ook het feit dat men mij vastbond aan die leer, bezwaarde mij niet. Alles wat ze met me deden, vond ik goed. Het begon te sneeuwen en ze brachten mij bij de koster van de kerk in huis, maar als ze me in de sneeuw hadden neergezet, was het mij bij wijze van spreken ook goed geweest. Maar ik had wel met mijn man en kinderen te doen. Meer dan met mezelf. De kinderen bracht men overal heen, de één hier en de ander daar. Het gezin is 3 weken uit elkaar geweest. Onze huizen waren stuk. . . 't Was een heel feest, toen we weer bij elkaar waren' . . .

'Hoe ging het er eigenlijk aan toe, tijdens uw redding uit het huis', vraag ik mevrouw. . . 'Nou, kijk eens, ik werd helemaal toegebonden en lag er warmpjes bij. Door zes man werd ik opgetild en omhoog gebracht, waarna de "stoet" zich in beweging zette. De mannen stonden zelf helemaal in het water, maar ik bleef dus wel droog op deze manier. De boot lag vlak voor de deur. Toen we bij een slop kwamen, ging de storm en de stroom daar zo hevig tekeer, dat het nog bijna mis gegaan zou zijn. . .

We kwamen bij de dijk, waar de familie Vlag al die mensen opving en warme

koffie aanbood. De burgemeester wees waar de drenkelingen konden worden ondergebracht en zo kwam ik bij de koster terecht (van de Oud-Gereformeerde Kerk), saampjes met Karelkje.

Daar kreeg ik een uitstekende verzorging. Mijn man ging met twee kinderen naar z'n moeder. Later gingen deze kinderen naar *mijn* moeder in Dorst en kon mijn man bij mij komen in het kosterhuis, want een vrouw uit Alblaserdam, die ook daar geëvacueerd was, kon weer terug naar haar huis.

De kinderen hadden ons inmiddels verteld hoe ze het bij de burens hadden gehad. Het bleek dat de bewoners van het hoekhuis op het nippertje gered waren. Ze waren gevlucht naar hun burens in de binnenhuizen. Ze waren nog maar net binnen bij die mensen, of hun huizen stortten in. Een groot wonder eigenlijk dat er niemand is omgekomen uit deze 24 huizen met allemaal grote gezinnen.

De kinderen zaten daarnaast, maar men zat met 17 man bij elkaar. Ze waren allemaal erg benauwd geweest. Iedereen zat te bidden. Hardop! De één nog harder dan de ander. Er was daar ook een huishoudster (bij een weduwnaar) en die is nog bij mij geweest tijdens de geboorte van Karelkje' . . .

Hoe ervoer meneer De Snoo al deze dingen? . . . 'Nou, eerlijk gezegd, ik zag toen midden in die verschrikkelijke gebeurtenissen, geen uitkomst meer. Ik had zelfs geen stem meer om te bidden. Daarom vertrouwde en steunde ik maar zo'n beetje op m'n vrouw. Die wist zich veilig in Gods Hand! Dat had ik niet, maar ik luisterde gaarne naar wat mijn vrouw daar steeds weer over vertelde. Ik kon het er niet mee doen, maar het gaf toch wel enige steun, achteraf bezien. Niettemin, ik zat vol angst. Werkelijk ik zag niet anders dan dat ik zou omkomen. Er was geen hoop voor mij. Nog één rukwind (dacht ik vaak) en dan is het zover. Dan wordt het omkomen. Die gedachte had ik almaar bij me. Daarbij dacht ik dan ook aan de kinderen, die ook zouden omkomen. En wat de eeuwigheid betreft, nee, daar had ik ook geen hoop voor. De angst had de overhand. Ik zag de uitzichtloze toestand vóór en achter het huis. Niets dan doodsvaart! . . .

Toen moeder bij de koster binnenkwam was Karelkje aanvankelijk zomaar ergens in een grote stoel neergelegd. Men deed er wat dekens over en daar lag het ventje. . . Het levensgevaar was bijna even groot als toen op die open zolder, want het ventje was bijna niet te zien. Opeens klonk de vraag: 'Waar is Karelkje nou?' . . .

Niemand wist het precies te zeggen.

Iemand wilde op die grote stoel gaan zitten, nog maar net op het nippertje werd Karelkje bemerkt. . .

'Het ventje was toch zo lief, hij gaf geen kik, maar 't zou hem z'n leven gekost kunnen hebben. Gelukkig ontdekte men hem nog bijtijds onder die deken' . . . aldus de moeder.

118. Prinses Wilhelmina was niet bij Opa Kip vandaan te slaan. . .

Mevrouw De Snoo vertelt door: 'Na drie weken kwam ik weer zo'n beetje tot mezelf en toen begon ik ons gezinnetje te missen. Ik vond het erg, dat we niet meer bij elkaar waren. We waren alles kwijt en hadden geen huis meer. Ik was er al over aan het tobben hoe dat verder moest. . . Op een keer zag ik een paar musjes op en onder het dak, aan de overkant! Toen zei ik: "Heere, U geeft die musjes onderdak, zou U ook niet weer voor mij voor een huis kunnen zorgen? U hebt ons tot hiertoe geholpen, helpt U ook verder" . . .

En daar kreeg ik toen zo'n vertrouwen in, dat de Heere me ook verder zou helpen en voor een huis zou zorgen en voor alles! . . .

Dezelfde middag kwam ouderling Stoop bij ons binnen. Toen hij er was kwamen ze juist van het gemeentehuis, om te zeggen:

"Mevrouw De Snoo, u hebt een huis!" . . .

Wij waren één van de eersten die een huis kregen. Het stond in de Hoogstraat. Een klein huisje hoor, een klein kamertje, maar ja, je was toen toch blij, erg blij! . . .

Of ik deze weg had willen missen? . . . Nee, achteraf niet! Ik weet nu op Wie ik vertrouwen kan in nood en dood. Hij liet mij toen niet in de steek, terwijl het water op ons afkwam en het huis stond te schudden. Je komt er eigenlijk niet over uit dat je er allemaal behouden doorheen gekomen bent. Nee, ik ben niet altijd zo vol vertrouwen gebleven. Toen later Henk, onze jongste, geboren werd, was het water weer bij de Veerlaan, maar het was toch lang niet zo erg, als toen.

Toch was ik doodsbang! . . .

Tja, hoe is het mogelijk. Menselijkerwijze was er geen gevaar aan verbonden en toch was ik bang. Ik had geen vertrouwen. Hoe dat kwam weet ik zelf ook niet. Ik kan het niet verklaren. 'k Denk dat ik op mezelf zag en niet het oog op God gericht had op dat moment. Toen de baby er was, kwam de dominee mij feliciteren en hij vroeg hoe ik het maakte. Ik vertelde hem dat ik doodsbenauwd was. . . Ik geloof dat je alleen geloof krijgt als het nodig is. Het geloof is een grote gave van God, je kunt het niet zomaar uit je zelf pakken! . . .

Meneer De Snoo heeft ook nog iets te vertellen: 'Het was drie maanden na de geboorte van Karel, toen mij door de burgemeester werd gevraagd of ik een bezoek wou brengen aan de koningin, omdat ik daarvoor in aanmerking kwam. Uit heel veel gemeenten werden mensen opgeroepen dit bezoek te brengen. Er

was een vrouw bij die haar man en twee dochters had verloren. Ook was er een meisje dat haar hele familie verloren had; zelf was ze behouden gebleven omdat ze juist dat weekend bij een vriendin logeerde. Zij bleef alleen over. . .

Met een gezelschap dat uit dit soort mensen bestond mochten wij naar het paleis.

Met dat meisje heeft de Koningin wel een kwartier staan praten. Ik zag dat bij Hare Majesteit de waterlanders te voorschijn kwamen.

Ieder kreeg een beurt om een paar minuten met de Koningin te praten. Zo kwam Zij ook bij mij. Ze vroeg: "Hoe maakt uw vrouw het nu?" . . .

Ik zei: "Mijn vrouw maakt het momenteel heel goed en de kleine maakt het ook goed" . . .

"Hoe heet die kleine?" . . .

"Karel" . . . zei ik.

"Heeft die naam een speciale bedoeling?" . . .

Ik zei: "Nee, maar we hebben een zwager in Afrika en die heet Karel en die had ons vooraf al laten weten dat ie het zeer op prijs zou stellen, als het een jongen was, dat ie naar hem zou heten" . . .

"Heeft uw vrouw niet heel erg in angst gezeten, toen bij de geboorte?" . . . vroeg de Koningin daarna.

"Nee, Majesteit, mijn vrouw heeft niet in angst gezeten, geen moment" . . . antwoordde ik.

"Hoe is het mogelijk?" . . .

En zo praatten we nog even door. Ieder kreeg de kans. Daarna is er een groepsfoto gemaakt en zijn we met het hele gezelschap in Lage Vuursche wezen dineren. Met de bus hebben we nog een tour gemaakt in Soesterberg. Ik moet zeggen, ik vond het allemaal geweldig leuk. Ik weet nog toen ik de trappen van het paleis opliep, kon ik zomaar naar binnen gaan en gelijk stond ik voor Hare Majesteit de Koningin. 't Was op Haar verjaardag. Ik feliciteerde Haar en ook Zijne Koninklijke Hoogheid, Prins Bernhard. De Prins zei: "Loopt u maar door naar de ontvangstzaal" . . . Nu, dat was een prachtige zaal; er hingen 12 kroonlampen, echt iets moois om te zien. Ook stond er een ronde tafel in het midden, die was wel 3 m in doorsnee. Drie piccolo's liepen te bedienen. 't Was echt iets bijzonders.

Ja, ik ben een Oranjeman; zelfs heel sterk een Oranjeman! . . .

Later kwam ook prinses Wilhelmina binnen. Opa Kip zat op de stoel van Wilhelm III, en Wilhelmina kwam bij hem zitten en die twee zaten wel zo 20 minuten met elkaar te praten. Opa Kip vertelde hoe hij schrijven had geleerd. Met een ganzeveer. Prinses Wilhelmina (De Snoo heeft het steeds over *koningin* Wilhelmina) vond dat zo interessant, dat Zij niet bij opa Kip vandaan te

slaan was.

Later kwamen ook de 4 prinsessen nog binnen. Dat waren toen nog maar meisjes. Ja, ik ben blij dat ik er geweest ben, want die kans krijg je waarschijnlijk nooit van je leven meer' . . .

Epiloog.

. . . *zijn volle garven biên.*

Mijn collega W.P. Balkenende schreef in 1963 in het 'Gereformeerd Gezinsblad' (nu N.D.) een artikel over de landbouw in de rampgebieden, dat alleszins de moeite van het lezen waard is. Hij zond het mij toe voor dit boek.

Hier volgt het:

Voor de landbouw was de schade die de ramp meebracht ontstellend groot. De omvang van de schade was als volgt:

Overstroomd: 82.200 ha bouwland (8,9% van het totaal); 41.000 ha grasland (13,1% van het totaal) 10.000 ha tuingrond + boomgaard (9,4% van het totaal); totaal 133.200 ha = 5,7% van de totale oppervlakte cultuurgrond in Nederland.

Hiervan was aan blijvend verlies 665 ha grond en 1500 ha boomgaard. Ook de veestapel werd een enorme klap toegebracht: 20.000 runderen verdronken, gered 42.000; 1.750 paarden verdronken, gered 5.000; 12.000 varkens; verdronken, gered 6.500; 2.750 schapen en geiten verdronken, gered 1.500.

In totaal was er een agrarische schade — zonder daarbij de bedrijfsgebouwen gerekend — aan vee, werktuigen, produkten, bedrijfsmiddelen enz. van f 2.56 miljoen. Daarnaast werden 3400 boerderijen door de watersnood getroffen. De herstelkosten werden op f 35 miljoen geraamd. Van deze bedrijfsgebouwen waren er een groot gedeelte totaal verwoest of zeer ernstig beschadigd.

Dit waren er in Zuid-Holland 117, Noord Brabant 50, Schouwen-Duivelland 296, overig Zeeland 38.

Naast het vele verdriet om verloren familieleden en de ellende van de doorgestane moeilijkheden kwam nu voor de achtergeblevenen de bijna onmogelijke taak van het geheel weer op te bouwen.

In de landbouw zijn het met name de Rijksdienst voor Landbouwherstel, de onderscheidene Rijksvoorlichtingsdiensten, de cultuurtechnische dienst — en voor de gebouwen de afdeling Boerderijbouw van het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting geweest die zich met grote energie geworpen hebben op deze taak.

Door deze diensten werd de boer op velerlei gebied geholpen.

Vooral met zout water geïnundeerde gebieden geven veel problemen. De groei van de gewassen wordt namelijk verhinderd, hetzij door het hoofdbestanddeel van zeewater — NaCl —, hetzij door achteruitgang van de structuur van de grond als gevolg van de natrium die aan het klei-humuscomplex wordt geabsorbeerd. Gelukkig was er — helaas — in het verleden met name in de geïnundeerde gebieden tijdens de oorlog op de Zuid-Hollandse eilanden, Zeeuwse eilanden ten dele, en de Wieringermeerpolder, al ervaring opgedaan. Het zoutgehalte van de droogvallende gronden werd bepaald en aan de hand daarvan konden de voorlichtingsdiensten adviseren welk gewas er wel en welk gewas niet verbouwd kon worden.

De structuur van de grond werd verbeterd door het geven van grote hoeveelheden gips (Ca So₄. 2 M200!). Het is een uitstekend middel om het geabsorbeerde natrium door calcium te vervangen, en daarmee de vroegere toestand van de grond te herkrijgen. In 1953 werd 250.000 ton, in 1954 175.000 ton gips verstrekt en in feite is dit de laatste 10 jaar door blijven gaan, zij het dan ook in kleinere hoeveelheden in de herverkavelingsgebieden. Het kan dan ook 10-20 jaar duren voor de grond hersteld is. Het laat zich verstaan dat van de boeren, fruittelers en tuinders dan ook veel inzicht gevraagd werd en bovenal veel geduld. Iets te diep ploegen, ploegen onder ongunstige weersomstandigheden enz. kon een schade voor jaren opleveren.

Honderden proefvelden, demonstratievelden, praatavonden en persartikelen waren nodig om de voorlichters eerst en daarna de praktijk te overtuigen van de noodzaak van een goede grondbewerking en een juiste gewassenkeuze.

Dan waren er de extra moeilijke gebieden, b.v. de Vierbannen op Schouwen waar op 580 ha 2,5 miljoen m³ zand werd afgezet. Op 300 ha was daar een slibafzetting en op 420 ha erodeerde de bouwvoor. Door het afvoeren van het zand of het diep onder te ploegen werd dit weer hersteld. Maar de geërodeerde bouwvoor bleef een verlies waar de boeren tot op heden met grote moeilijkheden hebben te kampen.

Dat bij dit alles de landbouwvoorlichtingsdienst, als de dienst die het toegepaste wetenschappelijk onderzoek, de genomen besluiten van andere instanties enz. uit moest dragen, belangrijk werk verrichtte is duidelijk. Voor de voorjaarszaai 1954 werd door de R.L.V.D. te Goes met 2550 boeren individueel het bouwplan besproken.

In de winter 1953-1954 werden in de rampgebieden op de Zeeuwse Eilanden 29 praatavonden gehouden die door 1540 boeren werden bezocht. Hierbij komen de honderden bezoeken die gebracht werden in verband met herstel of vernieuwing van het machinepark of de bedrijfsgebouwen.

Bovenal dient de praktijk lof toegezwaaid te worden. De Rijksdiensten hadden nóg zoveel kunnen doen en praten, als de boer en tuinder niet geluisterd

hadden als zij de adviezen niet hadden opgevolgd: er was niets van terechtgekomen. Zeker, het gaf soms spanningen, botsingen waren soms onvermijdelijk maar de landbouw heeft in die tijd leren verstaan dat ook die ambtenaren het beste voor hen zochten.

Sommigen, die halsstarrig bleven, betalen nog steeds leergeld, maar ook enkele anderen zijn nog steeds niet met hun bedrijf waar ze vroeger waren. Toch deden ze hun best. Maar grond en grond zijn twee, en dus zijn er fouten gemaakt; ongewild en met de beste bedoeling. Het zijn nu helaas nog de kleine trieste vlekjes in het grote veld van herstelde gronden.

Wie vandaag de rampgebieden doorkruist ziet weer vruchtbare akkers en groene weiden die de oude kracht van voorheen weer in zich hebben. De landman kan weer verder. Na veel ontbering, na veel wijsheid in de bedrijfsvoering, mag hij het resultaat met dank aanschouwen. De Heere zegende dit werk en wilde deze akkers niet voorgoed verderven. Hij geeft ook hier nog zaaien en oogsten en de mens — zijns ondanks en of hij dat doet in de erkenning van zijn afhankelijkheid van God of niet — mag hier aan meewerken. Zo kan het veld weer zijn volle garven geven. De weiden zijn weer vet, looft Hem Die schiep en onderhoudt! . . .

Ramp op rijm. . .

Ramp.

*In éne nacht verbrak Gods arm
de dijken. En een watervloed
als in geen eeuwen was gekend
verwoeste leven, land en goed.
En zelfs wie eigen huis en haard
behouden mocht, leefde fel
met deze ramspoed mee; en hulp
werd er geboden: veel en snel.
O ja, het was ontroerend om
te horen wat er werd gedaan;
En 't medeleven van rondom
deed onze harten sneller slaan.
Zo werd er zeer veel leed verzacht
door vriendendiensten menigvoud.
Reeds werkt men weer; en wat die nacht
verwoest werd, wordt weer opgebouwd.*

*Maar ach, reeds nu wordt er gehoord:
'O Neerlands volk — wat zij ge sterk:
G' ontkomt dit leed en, schoon gewond,
ge gaat verbeten weer aan 't werk.
O Neerlands volk — ge staat weer op;
gebogen, ja; gebroken — nooit!
Ge werkt; ge bidt — o zeker — óók:
En weldra is 't herstel voltooid!' . . .
O Efraim, gelooft ge niet
in Hem, Die storm EN uitkomst zendt? . . .
'k Heb Efraim geslagen, maar,
helaas, hij heeft het niet bekend'.*

J. van der Beek.

Roepstem.

'God, die ons vroeger bracht de rampen,

Geef zegen op dit machtig werk.

Want 't heeft geen zin met U te kampen,

Wilt Gij, de zee is ons te sterk.

Adrie Maljaars: Deltaplan

Watersnood.

Als de Zee wast onghestuymich

Stormt en worpt heur baren schuymich

Nae den hemel al verbaest,

Als den Schepper hoort de buyen

Vanden Noordwind 't Strant doorluyen,

Is de stilte aldernaest.

Zoo ooc God, wanneer Hy droeve

Stelt int hartste van syn proeve

T'menschlyc schepsel t'eenemael.

Is syn gunste zoo veel nader.

En ghelyc een goedich Vader

Zoo verzacht hy al hun qual.

Na syn toornicheyt ontsteken

Zal hy weer syn pijlen breken,

En na syn kastijdingh schier,

Na syn staffinghe weldadich,

Worpt hy wederom ghenadich

Al zyn roeden in het vyer.

Want in droefheyt en ellenden

Zal de mensch tot God zich wenden:

Maer in weelde en voorspoedt zadt

Zal hy wederom vergheten

's Heeren goetheyt ongemeten,

Wijckende van sijnen padt.

Dat ons God dan proeft ten lesten,

Dienet al tot onsen besten,

Oftmen 't schoon zoo niet begrijpt:

Zal den Wijngaert vruchtbaer groeyen,

Och, men moet hem wel besnoeyen,

Eer syn gullen vruchte rijpt.

Vondel.